

Пу Сунлін ЧЕЦІЦ-ЧУДОТВОРЦІ

ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА

Книжка тридцять шоста

КІЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1980

蒲松齡著

聊齋故事選

Пу Сунлін

ЧЕНЦІ-ЧУДОТВОРЦІ

НОВЕЛИ

З китайської переклав
ІВАН ЧИРКО

Передмова, коментарі та упорядкування
БОРИСА РИФТИНА

В новеллах классика китайской литературы XVII столетия Пу Сунлина (1640—1715) фантастические сюжеты, взятые из народных сказок и легенд, причудливо переплетаются с бытовыми ситуациями, его герои попадают в мир сверхъестественного и удивительного. Однако у автора это всего лишь фон, за которым стоит реальная жизнь.

Новеллы возвеличивают простого, доброго и справедливого человека, клеймя едко высмеивают жадных, продажных чиновников, своевольных и жестоких правителей.

П 70304—174 — 174 яп. 4703000000

© Передмова,
трайнський переклад,
коментарі — видавництво
«Дніпро», 1980 р.

«ДИВОВИЖНІ ІСТОРІЇ З КАБІНЕТУ ЛЯО» ТА ІХНІЙ АВТОР

Спекотним літом, коли шаньдунська земля тріскалася від палючого сонця, неподалік від старовинного будинку, під деревом при дорозі, за низеньким квадратним столиком, часто можна було побачити чоловіка в довгому чорному халаті й круглій шовковій шапочці. Перед ним стояли дві чашки з міцним зеленим чаєм і лежали дві люльки з довгими цибухами. Чоловік цей зупиняв подорожніх і просив їх розповісти що-небудь цікаве й дивовижне. Подорожні задоволено вмощувалися поряд, неквапливо попивали чай, запалювали люльки й розповідали про найдивовижніші речі. А господар повертається потім до будинку й записував ці історії, прикрашаючи їх та надаючи їм вигляду літературних новел.

Чоловіка цього звали Пу Сунліном. Він належав до древнього роду Пу, який нібито походив від арабських купців, що приїхали до Китаю в торгових справах ще десь у XII столітті. Відтоді пройшло понад п'ять віків і навряд чи щось в родині Пу нагадувало про далеких арабських предків. Це була бідна китайська родина сільського інтелігента; майбутній письменник був третьим його сином. Хлопчика називали Сунлін, що дослівно означає «Вік сосни», тобто людина, якій судилося жити довго, як сосна. Потім до цього імені додалося друге — Люсянь — «Той, що здобув безсмертя»; а тоді він сам узяв собі прозвання Люйцюань — «Вербове джерело», за назвою джерела, яке, здається, й до сьогодні дзюркотить поміж верб біля будинку родини Пу.

Цій кількості імен та прозвань не слід дивуватись. У китайців немає стандартних імен, як їх у нас, вони

кожного разу вигадують щонайпішніше ім'я, вкладаючи в нього, як і зробили батьки Пу Сунліна, всілякі побажання добра та благополуччя.

Саме народження майбутнього письменника було овіянне в його родині легендою. За давньокитайськими переказами та пам'ятками, народження великих людей супроводжується різними знаменнями або появою якого-небудь божества. В таких випадках вважалося, що дитина має бути ніби втіленням цього божества чи духу. Як розповідав сам Пу Сунлін у передмові до свого зібрання новел, у ніч, коли він народився, його батькові приснився сон, немовби хворий та схудлий Будда з оголеним плечем заходить у спальню, а на грудях у нього приліплоно пластир, схожий на мідну монету. Батько прокинувся, і невдовзі стало відомо, що саме в цей час у нього народився син, а на тому місці, де Будда мав пластир, у немовляти чорніла родимка. Як і Будда, хлопчик був худий та хворобливий, і батьки думали, що син скоро помре. Але він вижив.

Народився майбутній письменник у 1640 р., наприкінці правління китайської династії Мін. Це були часи складні й трагічні. У 1628 р. в Китаї розгорнулося могутнє селянське повстання під проводом Лі Цзичена. Шістнадцять років билися повстанці з імператорськими військами. У квітні 1644 р. вони захопили Пекін — столицю Китаю — і, здавалося, вже мусили здобути повну перемогу; останній імператор з династії Мін повісився... Але китайські феодали не могли змиритися з перемогою народу, який повстав проти тиранії та беззаконня, і звернулися по допомогу до маньчжурів. Наприкінці XVI століття маньчжурські племена, що жили на північних кордонах Китаю, об'єдналися в могутній племінний союз, очолюваний Нурхаці, який в 1616 р. проголосив себе ханом і постійно нападав на багаті китайські землі. Саме його з величезними пол-

чищами маньчжур і закликали китайські феодали придушити повстання Лі Цзичена.

Через два місяці після того, як повстанці захопили Пекін, у місто вдерлися маньчжурські війська разом з армією зрадника — китайського сановника У Саньчуня. Завойовники допомогли китайським феодалам розправитися з повсталим народом, але самі залишилися в столиці, проголосивши свою династію Цін («Чисту»), її далі продовжували завоювання Китаю. Це тяглося десятиліттями; то тут, то там, особливо на півдні, спалахували повстання проти загарбників.

Одне з них, під проводом Юя Сьомого, почалося в 1649 р. у Шаньдуні — рідній провінції письменника. Майже п'ятнадцять років маньчжурські власті не могли придушити його. Пу Сунлін так розповідав про ту жорстокість, з якою загарбники розправлялися з непокірними: «Причетних до справи Юя Сьомого особливо багато було в повітах Цися та Лайян: щодня там хапали по кілька сотень чоловік і відрубували їм голови на військовому плаці. Бура кров заливалася всю землю, білі кості підпирали небо».

Маньчжури були на нижчому, ціж китайці, щаблі економічного й культурного розвитку. Вони швидко оволоділи під китайським впливом, засвоївши принципи китайської державності та культури, і почали гарячково перекладати на свою мову спершу твори конфуціанських класиків, сподіваючись знайти в них опору в управлінні багатомільйонним китайським народом, а тоді — й художню літературу.

Поступово завойовники все дужче й дужче охитаювалися. Наприклад, у віршах поета-маньчжура Наланя Синде, який народився на п'ятнадцять років пізніше від Пу Сунліна і який писав по-китайськи, вже важко знайти що-небудь специфічно маньчжурське. Все глибше проникаючи в товщу китайської культури, маньчжурські правителі й далі посилювали репресії проти

вчених, серед яких, певна річ, було багато справжніх патріотів, що ненавиділи загарбників та їхніх прислужників з числа китайців.

Одним з таких учених був, наприклад, Чжуан Тін-лун, що разом зі своїми друзями написав наприкінці 50-х років XVII століття «Коротку історію династії Мін», в якій називав маньчжурських імператорів не відповідно до етикету та їхніх пишних титулів, а просто по іменах. Він видав свою книгу в 1660 р., проте начальник повіту послав на нього донос, і Чжуана Тін-луна, а також його друзів та родичів, було заарештовано. Сам він помер у в'язниці і був похований, але невдовзі тіло викопали з землі й розрубали на шматки. Загалом власті стратили сімдесят чоловік, причетних до видання книги. Такі судові процеси, що їх учені назвали «літературними інквізіціями», відбувалися в Китаї протягом XVIII століття. Одного необережного рядка у вірші, однієї фрази в прозаїчному творі, яку ревні захисники маньчжурської династії могли витлумачити як крамолу, було досить, щоб поета чи письменника схопили і стратили.

Саме за таких умов жив і творив Пу Сунлін. Він зростав у родині, де конфуціанська вченість цінувалася понад усе. З дитинства Пу Сунлін готовував себе до кар'єри державного чиновника, наполегливо вивчаючи напам'ять древні класичні книги й твори старовинного красного письменства. Він досяг таких успіхів, що в дев'ятнадцять років зайняв перше місце на початкових, потім на окружних і обласних екзаменах по конфуціанських класиках.

Здавалося б, перед юнаком повинен був відкритися шлях і до складання екзаменів у головному місті провінції, а тоді і в самій столиці. Успіх на екзаменах давав право дістати вищий вченій ступінь та відповідну прибуткову посаду. Але, як писав у одному з листів Пу Сунлін, «шлях служби вкритий мороком, суспільна

справедливість так і не засяяла, без грошей в рукаві¹ та підношень неможливо навіть підступити до пре-мудрих. Воістину тільки досада наповнює мої груди й хочеться ридати, повернувшись до південних гір.

В тридцять один рік Пу Сунлін мусив стати на службу, щоб заробляти собі на прожиття; він виrushив у сусідню провінцію Цзянсу і влаштувався там дрібним чиновником, таким собі секретарем при особі най-нижчого в Старому Китаї чиновника — начальника по-віту, де йому цілими днями доводилося писати всілякі запрошення на прийоми та реєструвати візити прохачів. Усе це страшенно обридло Пу Сунліну; через місяць він покинув свою нікчемну службу й повернувся до рідного Шаньдуна. Відтоді він почав заробляти собі на життя як приватний вчитель, даючи уроки синам багатіїв. І лише в сімдесят один рік Пу Сунліну вдалося скласти екзамен й дістати звання суйгуна — щось на зразок студента в царській Росії, хоча навіть місцева хроніка його рідного повіту стверджує, що «Пу Сунлін славився серед своїх сучасників витонченим літературним стилем, який сполучався з високим моральним спрямуванням».

Пу Сунлін ще замолоду писав вірші, а також невеликі твори в різних жанрах тодішнього красного письменства, тобто усілякі оди, поминальні промови, змальовував визначні події. Він уперше звернувся до місцевих шаньдунських народних оповідань і написав ряд творів, наприклад, для виконання під барабан; його перу належать своєрідні п'еси-оповіді, а також, як вважають деякі дослідники, один любовний роман. Однак про всі ці твори давно б забули, якби Пу Сунлін не написав свого знаменитого зібрання новел «Ля-очжай чжай» — «Дивовижні історії з кабінету Ляо».

¹ Кишени в стародавніх китайських халатах робилися в широкому рукаві.

У Стародавньому Китаї в освічених людей був звичай давати особливі назви своїм кабінетам, де вони вивчали науки чи займалися літературною творчістю. Назва кабінету часто вживалась як літературний псевдонім. Існують різні здогади, чому письменник назвав свій кабінет *Ляочжай*. Засновник радянського китазнавства академік В. М. Алексєєв, близький перекладач новел Пу Сунліна і дослідник його творчості, вважав, що слово «Ляо» тут означає щось подібне до «нехай хоч так...», і перекладав сполучення *Ляочжай* як «Кабінет Неминучого», тобто кабінет людини, що не могла змінити свою долю і знайти належного місця в тодішньому суспільстві. Вважається, що Пу Сунлін почав створювати новели досить рано і до сорока років в основному завершив свою роботу над зібраним, однак і після цього він безперервно удосконалював їх, виправляючи й доповнюючи окремі місця. Всього у зібранні чотириста дев'яносто одна новела, проте не виключено, що в майбутньому можуть бути знайдені ще й інші твори, які не ввійшли до друкованого видання. Річ у тім, що, незважаючи на широкий і давній розвиток книгодрукування в Китаї (там друкувалися книги з дощечок, на яких були вирізьблені ієрогліфи), чудове зібрання новел Пу Сунліна вперше опублікували лише через п'ятдесят років після його смерті.

Це зібрання — особливий світ, в якому реальне й надприродне нерозривно переплітаються між собою. Але не слід думати, що Пу Сунлін основоположник нового жанру; він створив лише особливий тип таких новел, де з великою силою розкрився його близький талант оповідача й стиліста. Виникнення в китайській літературі оповідань про дивовижне можна віднести до III—VI століть, коли з'явився цілий ряд збірників коротеньких оповідань про зустріч людини з нечистою силою.

Серед цих творів траплялися і релігійні оповіді про чудеса, і літературні обробки народних казок, і записи дивовижних переказів про надприродне. Вся увага авторів цих ранніх збірників зосереджувалася на змалюванні незвичного «факту». Важливо було, щоб сталося, а не з ким сталося. Нерідко найнеймовірніші випадки приписувалися і реальним історичним персонажам. Однак у VI—VII століттях ситуація в китайській літературі істотно змінилася. Виникла так звана танська новела (за назвою династії Тан), у якій окрім дивовижні випадки поєднувалися в цілій ланцюг епізодів розгорнутої оповіді. На формування танської новели значний вплив мала житійна проза (чжуань) — описи життя знаменитих героїв, і особливий жанр цзи — витончені короткі нотатки про відвідини пам'ятних місць чи про події, які відбулися там.

Подальше шліфування літературної новели в Китаї продовжувалося в X—XVI століттях. Спочатку Пу Сунлін теж хотів підтримати традицію новел-життеписів і навіть збирався назвати свій збірник «Життеписи лиць та бісів», але потім вирішив дати йому назву більш нейтральну — «Описи дивовижного».

Характерно, що першу ж новелу в своєму зібранині «Екзамен на посаду бога міста» Пу Сунлін закінчує словами: «Герой новели Сун власноручно склав свій короткий життепис, але, на жаль, він не зберігся після смерті автора. Все, про що тут ішла мова, викладено в загальних рисах». Письменник дає зрозуміти, що твір цей не є справжнім життеписом героя.

Відмовляючись від певних традицій, що протягом віків визначали жанр новели про дивовижне й своєрідне, Пу Сунлін разом з тим ніби знову повертається до витоків цього жанру, тобто до простого запису дивовижного випадку. Але випадок у нього, на відміну від письменників III—VI століть, не має самодостатнього значення. Пу Сунлін перетворює простий запис

дивовижного випадку в новелу-притчу. Ще основоположник китайської історіографії Сима Цянь (II ст. до н. е.) закінчував свої життєписи, написані немовби зовні безстороннім автором, особливими резюме, в яких давав уже свою, особисту, оцінку змальованім героям та подіям. Пізніше подібними резюме іноді закінчували свої новели й письменники VII—XII століть, однак уже в їхніх послідовників, що творили в XIII—XIV століттях, традиція не знайшла підтримки.

Новелісти цього часу більше думали про захоплюючу фабулу, ніж про дидактичну спрямованість своїх творів. Пу Сунлін поновив традицію авторських резюме; саме завдяки цьому сатиричне звучання багатьох його творів набуло особливої виразності.

Якщо поглянути на «Описи дивовижного» як на цілісний літературний твір, то легко побачити, що розгорнуті новели з глибоким суспільним змістом чергуються з маленькими оповіданнями, кожне з яких є майстерним відтворенням дивовижного випадку. Така, наприклад, історія «Даос Цзюй Яожу», що складається усього з кількох рядків (чоловік покинув домівку, щоб стати даоським ченцем, родичі залишили вдома його одяг та речі, але ті «плавно-плавно вилетіли з кімнати й подались за ним слідом»). Перед нами типове оповідання III—VI століть — повідомлення про дивовижний випадок. Можна припустити, що Пу Сунлін навмисне включив до свого зібрання такі мініатюри, щоб по-м'якшити гостру критику сучасного йому суспільства в інших новелах.

Як підкресловав академік В. М. Алексєєв, Пу Сунлін писав свої новели в обстановці, коли вільну думку явно переслідували і кожний натяк на становище, яке виникло, вважався смертельним злочином. Мабуть, саме через це в новелах майже немає прямих посилань на маньчжурських завойовників. Аналіз рукописів Пу Сунліна показав: ті нечисленні згадки про безчинства,

які творили завойовники, були в основному вилучені з друкованих видань, що з'явилися, як уже згадувалося, лише через п'ятдесят років після смерті письменника.

За своєю тематикою новели Пу Сунліна дуже різноманітні. Це розповіді про дружбу і любов між людиною та духами, божествами, лисицями-перевертнями, привидами, усілякими химерними істотами; це історії, пов'язані з складанням екзаменів та розкриттям судових справ; це описи чудес, які творили буддійські й даоські ченці або майстерні фокусники. У зібранні Пу Сунліна переважають фантастичні історії, а серед них чільне місце посідають новели про кохання вченого-невдахи, вічного студента-конфуціанця й прекрасної, неземної дівчини, яка є лисицею-перевертнем. Бідний вчений, що веде життя, таке схоже на життя самого Пу Сунліна, і обурюється засиллям нездар і проноз, але нічого вдіяти з ними не може, раптом бачить в своєму холодному будинку чудову фею, не просто краєсуню на весь світ, а ще освічену й начитану. З нею відводить він душу, віддаючись любовним утікам або витонченій літературній бесіді. Якщо він людина конфуціанських переконань, ніяка химера йому не страшна і його нічим неможливо спокусити. Якщо ж герой — людина ница й підла, то перевертні в новелах жорстоко його карають.

Об'єднавши світ реальний і світ надприродний в нерозривне ціле, Пу Сунлін побудував свої новели так, що зіткнення з чарами лише підсилює критику дійсності, немовби відтінюючи звичну побутову ситуацію. В новелах Пу Сунліна лисиці — істоти надзвичайно прозорливі, що вміють дати людині належну оцінку. Так, наприклад, в оповіданні «Лис із Вейшую» дідок-ліс, який з задоволенням приятелював з місцевими жителями, рішуче відмовляється познайомитись з правителем області, пояснюючи, що той в своєму попередньому

житті був віслюком. «Хоч тепер він і з достоїнством править нами, але все одно належить до тих, що п'ють усе підряд, яку б ти погань ім не підсунув. Я, звичайно, іншого роду і соромлюся з такими знатись».

В інших новелах Пу Сунлін виносить присуд чиновництву, що служить правлячій верхівці маньчжурської династії. Недарма реаюме до новели «Сон старого Бо» закінчується такими словами: «Відзначу з прикрістю, що по всіх усюдах у Піднебесній великі чиновники — тигри, а їхні слуги — вовки. Якщо вже великий чиновник не тигр, то його слуга напевне вовк, і навіть лютіший, ніж тигр!»

Пу Сунлін у своїх новелах ніби протиставляє світ людей, сповнений несправедливості, світові вигаданому, фантастичному, де панують порядок і справедливість. Коли Лі, герой новели «Три дні на троні судді пекла», що тимчасово виконував обов'язки судді пекла, захотів таємно допомогти якомусь бідоласі, все судилище враз зайнілося вогнем. «Лі перелякано скопився на ноги. Але до нього непомітно підійшов переписувач і прошепотів: «У нашему відомстві не ті порядки, що в живих людей. Тут не допускають жодної користолюбної думки. Забудьте про свій намір, і пожежа сама вищухне». Дуже характерне й авторське резюме до цієї новели, яке закінчується такими знаменними у вустах Пу Сунліна словами: «Як прикро! Адже немає такого вогню, щоб спалив суди, які стоять над народом!»

Різка критика письменником сучасного йому суспільства особливо помітна в тих випадках, коли він використовує традиційні сюжети. В епоху Тан у VIII столітті Шень Цзіцзи написав новелу «Чарівне узголів'я». Її герой, молодий студент, який мріє про чиновницьку кар'єру, але провалився на екзаменах, жаліється на заїжджому дворі даоському ченцеві. Той дас йому своє узголів'я й пропонує трохи поспати, поки звариться каша. Юнак засинає й бачить уві сні все

свое майбутнє життя, сповнене подвигів, добрих діянь, підвищень по службі, а також заслань, куди відправляє його імператор, повіривши наклепам заздрісників, і звідки потім повертається його, даючи нові підвищення. Нарешті зістарівши, Лу в славі та шані помирає... і прокидается. Отже, п'ятдесят років його майбутнього життя промайнули перед ним за короткий час, поки він спав на чарівному узголів'ї і поки варилася каша. Юнак зрозумів нікчемність і жалюгідність своїх мирських бажань, подякував ченцеві й пішов, втративши, мабуть, інтерес до чиновницької кар'єри.

Цей сюжет Шеня Цаіцзи придумав не сам, він уявив його із збірника Гана Бяо «Записки про пошуки духів», створеного у IV столітті, куди увійшли оповідання про всілякі дивовижні події.

Герой одного з оповідань — торговець, який мріє вигідно одружитись, уві сні потрапляє всередину узголів'я, одружується на дочці сановника й щасливо живе з нею багато років. Та раптом настає пробудження, і торговець бачить перед собою лише нефритове узголів'я.

Новела Шеня Цаіцзи відрізняється від цього оповідання не тільки принципово новим героєм — молодим ученим-конфуціанцем — та детально опрацьованою композицією, а й іншою ідеиною спрямованістю. Увесь сон героя у танського новеліста — ілюстрація ідеї, на віяної буддійським і даоським світобаченням, — ідеї миттєвості людського буття та нікчемності служіння суспільству в порівнянні з величчю всесвіту.

Приблизно через тисячу років Пу Сунлін вирішив написати свій варіант цієї історії, яка його сучасникам була відома вже не тільки у варіанті Шеня Цаіцзи, а й в інтерпретації ряду драматургів XIII—XVI століття. Новела хоч і має назгу «Поки варилася каша», але тут не згадується ні про чарівне узголів'я, ні про кашу, яку варив господар. Герой щойно успішно склав

екзамени й чекає призначення на високу посаду. Він приїздить до буддійського храму, засинає в келії і, як юнак з новели Шеня Цаіцзи, бачить уві сні своє майбутнє життя. Пу Сунлін, на відміну від свого попередника, який пропагував даоську ідею нікчемності мирських діянь, наголошує вже на зовсім іншому. Його опис сну героя зумовлений загальним критичним ставленням письменника до китайського чиновництва. Якщо герой танської новели всюди заслуговує вдячність народу, то персонаж Пу Сунліна, навпаки, є негативним представником традиційного чиновника-конфуціанця. Ставши першим міністром, він розважається з співачками, силоміць забирає собі в наложниці дівчат з порядних родин, а державними справами взагалі не займається. На його долю Пу Сунлін відводить набагато більше сурових покарань: тут не лише заслання, а й зустріч з людьми, які, саме з його вини ставили розбійниками, вбивають його; тут і посмертні муки в пеклі, і друге народження в подобі дівчинки — дочки жебраків, яку в чотирнадцятирічному віці продали в наложниці студенту; його дружина майже щодня шмагала її нагаєм або ж припікала їй розпеченою праскою груди. Потім дівчинку безпідставно звинуватили у вбивстві студента й присудили до страти... Не варто детально пояснювати, наскільки доля Пу Сунлінового героя жахливіша від долі персонажа новели Шеня Цаіцзи. Адже саме життя стало за цю тисячу років набагато складнішим, і тому автор XVII століття зміг глибше усвідомити несправедливість існуючого ладу.

Неправильно, однак, було б думати, що Пу Сунлін зображував чиновників завжди негативно. Подеколи він праґнув створити ідеальний образ людини, яка вершить долю інших. Серед «Дивовижних історій з кабінету Ляо» в ряд новел, що їх ми тепер віднесли б до детективного жанру. Це такі, як «Вирок на підставі

віршів», «Тайюанська справа» та ін. У Китаї, де судочинство почалося з давніх-давен, де вже у XII—XIII століттях з'явилися перші збірники славнозвісних судових справ і найперший в світі твір по судовій медицині «Записи про змиття образі» Суна Ци, дуже рано виник жанр розповіді про заплутані судові справи та про мудрих суддів, які майстерно виявляють хитрих злочинців. Такі історії входили до репертуару народних оповідачів у X—XII століттях, а повісті детективного характеру були надзвичайно популярні й наприкінці панування династії Мін, тобто в першій половині XVII століття. У всіх цих творах герой — суддя (а в Стародавньому Китаї суд звичайно вершили начальники повітів і областей), мудра, прониклива людина, що розгадує всі хитросплетіння прайдисвітів, злодіїв і убивць. Без такого судді не було б детективної розповіді. Ось чому чиновники в новелах «Присуд на підставі віршів» і «Тайюанська справа» зовсім не схожі на чиновників з інших творів Пу Сунліна. Цікаво, що в обох цих детективних новелах письменник змалював реальних історичних осіб.

Чжоу Юаньлян — герой першої новели, який вміло розплутує справу про вбивство дружини торговця пензлями,— чиновник, що його ім'я було широко відоме в ті часи; він помер у 1642 р. Суддя в другій новелі — губернатор Суп Люся, який отримав вищу вчену ступінь на екзаменах у 1655 р., теж сучасник автора. Отже, виходить, що коли Пу Сунлін змальовує чиновників — визискувачів народу,— він дає немовби їхній узагальнений, типізований портрет, а коли зображує їх в позитивних тонах, то показує конкретних осіб, що являють собою виняток.

Однак не ці детективні історії складають основу Пу Сунлінового зібрання. В ньому переважають розповіді про зустріч людини з лисицями та чортами і про чудеса, які творили ~~ласкі~~ буддійські меници, — саме

через це вибрані новели Пу Сунліна об'єднані в українському перекладі під загальною назвою «Ченці-чудотворці».

Даоські й буддійські служителі культу, мабуть, таки мало чим нагадують православних. Даосизм — особлива китайська релігія, яка склалася на початку нашої ери на основі древніх шаманських вірувань. Функції шамана практично перейшли до даоських ченців, які займалися ворожінням, пошуками засобів для бессмерття, вигнанням із тіла хворого злих духів, алхімією, розробкою усіляких містичних учень, проблемою взаємовідносин між чоловіком та жінкою і багато чим іншим. Буддійські ченці (їх легко впізнавали по живтих халатах і бритих головах), на відміну від даоських, які ходили в синьому вбранні, займалися проблемами спасіння душі від переродження після смерті в нижчу істоту, вели похоронні справи, читали помінальні молитви. І ті, й інші ченці були оповиті ореолом таємничості.

Та слід сказати, що народ не дуже вдавався в тонкощі різниці між цими релігіями. До XIV—XV століть в Китаї виробився своєрідний храмовий синкретизм. Три філософсько-релігійні вчення: конфуціанство, яке розглядало проблеми служіння людини суспільству і лише віддалено нагадувало релігію, буддизм, запозичений з Індії, та даосизм злилися в народній свідомості в єдиний комплекс. У бідному сільському храмі європейські мандрівники часто з подивом спостерігали, як поряд стоять статуї Конфуція, Будди й засновника даосизму — Лаоцзи. Представники пануючих класів, певна річ, розрізняли ці вчення досить чітко, та коли, наприклад, захворював чиновник-конфуціанець, то лікувати його міг даоський чернець, а ховати — буддійський. Це нікого особливо не бентежило.

УPu Сунліна всі ченці виступають як чудотворці. Порівнайте, наприклад, даоса Даня з однайменної новели, який створює ціле місто-міраж, і буддійського ченця із згадуваної вище історії «Поки варилася каша», який показує герою уві сні все його майбутнє життя. Їхні функції дуже схожі.

Уже згадувалося, що в багатьох новелах Pu Сунліна діють лисиці-перевертні. В стародавньому китайському фольклорі повно всіляких перевертнів — це й павуки, і свині, і змії, і тигри, і риби, і дерева... Однак у читачів новел Pu Сунліна може скластися враження, що в китайському фольклорі переважають оповідання саме про лисиць. Насправді їх не так уже й багато, не більше ніж оповідань про інших тварин-перевертнів, і в їхній основі лежать народні повір'я про лисиць та культ лисиці.

Як повідомляється в одному творі, написаному приблизно в III—IV століттях, у пароді вірили, що «лісиця, яка дожила до п'ятдесяти років, здатна перевтілюватися в жінку. Столітня лісиця перетворюється на красуню і може вступати в інтимні стосунки з чоловіками; вона знає все, що робиться за тисячу верст від неї, вміє насилати всілякі видіння й так морочити людей, що вони божеволіють. У тисячолітньому віці вона стає небесною лісицею». В цій характеристиці, однак, не сказано, що лісиця здатна перевтілюватися у чоловіка, а Pu Сунлін згадує про це, хоча, певна річ, його увага передусім зосереджена на змалюванні жінок-лісиць. Найчастіше це позитивні героїні, вірні подруги студента, такі, як Ятоу з однайменної новели, але інколи, спокушаючи героя, вони накликають на нього лихо.

У давнину китайці шанували лісицю й приносили їй жертви. Академік В. М. Алексєєв, який багато подорожував по Китаю на початку нашого століття, писав: «Ви йдете через китайські поля й раптом бачите,

що перед якимось пагорбом стоїть величезний стіл, на ньому розміщено старовинні посудини, прапорці, значки і всі інші речі, які бувають у храмах. Ви запитуєте у перехожого, що це таке, й чуєте відповідь: «Це фея-лисиця». Виявляється, вона живе десь тут, поряд, і її вмовляють не шкодити бідному люду, і не тільки не шкодити, а, навпаки, робити йому добро, як роблять це інші духи».

Використовуючи народні повір'я і традиції, що передували китайській літературній новелі, Пу Сунлін створив свій особливий тип оповіді. Він був не просто близкучим стилістом, а стилістом, який про речі, загалом простонародні, зумів розповісти мовою найвищої літератури, мовою, сповненою натяків й прихованих ремінісценцій. Так до нього не писав жодний з китайських новелістів.

У новелі «Віддана Ятоу», наприклад, герой тікає з дівчиною, яку кохав, з будинку її матері. Прибувши на нове місце, вони знімають кімнату, і герой, жаліючись на свою бідність, каже дівчині, що їх зараз оточують лише «голії стіни». Освічений китайський читач відразу ж здогадувався, що автор вкладає у вуста героя слова, які сказав колись в аналогічній ситуації знаменитий поет II ст. до н. е. Сима Сянжу, що теж утік разом із своєю коханою — донькою багатія. Слова подані, звичайно, без будь-якого посилення, але читач, добре обізнаний з древніми текстами, миттю уловлював, що це трохи перефразована цитата з «Життєпису Сими Сянжу», створеного близкучим стилістом давнини, засновником китайської історіографії Симою Цянем. Встановивши це, читач розумів натяк, захованний у попередній фразі героя: «Сиджу я в кімнаті, лотос чудовий навпроти...» Річ у тім, що в старовинному творі «Різноманітні записи про Західну столицю» розповідалося таке: у молодої вдови Чжо Веньцзюнь, з якою втік Сима Сянжу, «брюви були подібні

до обрисів далеких гір, а обличчя нагадувало квітку лотоса». Отже, і тут, і там прихований стилістичний натяк на схожу ситуацію — втечу закоханих.

Характерно, що складний текст Пу Сунліна невдовзі став обростати коментарями, які пояснювали найвитонченіші натяки. Проте коментатор Люй Чжаньєнь (XVIII чи XIX ст.) розкрив тільки натяк, що був у описі красуні з «Різноманітних записок...», залишивши поза увагою фразу про «голій стіни», яку, маєтись, й так зрозумів кожний освічений читач.

Та, на жаль, усю цю приховану привабливість стилю Пу Сунліна надзвичайно важко донести в перекладі до іноземного читача, майже неможливо. Але і в перекладах новели Пу Сунліна давно вже здобули визнання у багатьох країнах світу.

Вони були перекладені спершу на маньчжурську, а потім на японську й монгольську мови, їх читають по-англійському й по-румунському, по-німецькому й по-французькому. У 1910 році майбутній академік В. М. Алексєєв переклав кілька новел Пу Сунліна на білоруську мову, а в радянський час опублікував чотири книжки гарних перекладів із збірника «Дивовижні історії з кабінету Ляо», які майстерно передають російською мовою аромат китайського оригіналу. Тепер і український читач має змогу познайомитися з оригінальними перекладами новел Пу Сунліна, які, як ми сподіваємося, припадуть йому до душі, трохи відкриють йому не відому раніше сторінку з багатою скарбниці давньокитайської класики.

Борис Рифтін

НОВЕЛИ

ЯК ПЕРСИКА КРАЛИ

Якось у дитинстві мені пощастило побувати в головному місті нашої області. Трапилося це в день Свята початку весни. Сотні городян висипали того дня на вулиці, де майже всі будинки й крамниці, за давнім звичаєм, були прикрашені барвистими паперовими стрічками. Групками й поодинці люди просувалися до міської управи. То тут, то там стояли оркестри, які гриміли трубами й гупали барабанами. Це називалося «давати весні виставу».

Укупі з товаришами і я подався поглядіти на небачені видовища. Вулиці були віщерь запруджені народом. А в залі міської управи було ще тісніше. Посередині, на підвищенні, сиділи чотири чиновники у червоних халатах. Двоє з них — обличчям на захід, двоє — на схід. Я тоді був ще надто малий, щоб розібратися, які чини у них. Та й не до цього було: довкола лунав людський гомін,чувся бій барабанів та завивання труб, від якого аж вуха закладало.

Раптом до помосту, де сиділи чиновники, почав пробиратись якийсь чоловік з коромислом на плечі. Слідом за ним ішов хлопчина з розпуштаним волоссям. Чоловік, здається, щось сказав панам, але в залі стояв такий гамір, що я не почув жодного слова. Було тільки видно, як люди довколо них весело сміються.

До чоловіка підійшов служник у темному халаті й звелів йому показувати фокуси. Чоловік погодився, але попросив дізнатись, які б саме фокуси вони хотіли бачити. Ті, що сиділи на помості, перезирнулись і перемовилися кількома словами. Після цього служник спустився до чоловіка і спитав його від імені панів,

що саме він уміє. Той відповів, що може перетворити будь-що живе на мертві і навпаки. Служник доповів про це чиновникам. За хвилину він знову спустився з помосту і наказав фокусникові дістати панам персика. Той згодився, одразу ж скинув з себе верхній одяг і поклав його поверх копника. Потім удав, що чимось невдоволений, скривився і сказав:

— Ех, панове, панове! Ви ж добре розумієте, що це зовсім неможливо! Адже земля ще міцно скута льодом, а вам, бачите, персика забаглося! Де ж мені його взяти? А не дістану я його вам, то боюся, що накличу на себе гнів того, який сидить обличчям на південь... Що ж мені робити?

— Тату! — перебив його хлопчик,— ви ж уже пообіцяли. Хіба тепер можна відступати?

Чоловік насупився і довго стояв мовчки, ніби прощось розмірковуючи.

— Ну що ж,— сказав він нарешті,— якщо пообіцяв, то треба добувати. Прикинув я так і сяк, і що ж виходить? Весна тільки починається, кругом кучугурами сніг лежить. Де ж тут персики взятися на цьому світі? А от у садах Сіванму персики, кажуть, цвітуть і родять круглий рік. Там вони напевне є. А коли так, то доведеться залізти на небо і вкрасти там — ото ї усе!

— Ха! I придумали ж таке! — сказав на це син.— По-вашому, на небо східцями можна видергтись, чи що?

— Східцями не східцями, а спосіб певний у мене є,— відповів фокусник.

З цими словами він розкрив свого копника, вийняв звідти скручену мотузку завдовжки, мабуть, у кілька десятків сажнів, висмикнув один її кінець і підкинув вгору. Мотузка повисла в повітрі, немов там угорі за щось зачепилася. За хвилину він знову підкинув її. З кожним разом верхній кінець мотузки піднімався все вище й вище і ось нарешті зник десь аж

у хмарах, а інший кінець залишився в руках у фокусника.

— Синку, ходи-но сюди,— покликав фокусник.— Я вже старий і немічний, та й неповоротким став останнім часом. Важко мені буде вибратись на таку височінъ. Доведеться тобі зробити це діло.

З цими словами чоловік передав кінець мотузки хлопцеві.

— На, тримай,— додав він,— і можеш рушати!

Син неохоче взяв кінець і невдоволено мовив:

— Тату, які ж бо ви, далебі, дурні! Хочете, щоб я по такій мотузці та поліз аж на саме небо, до якого принаймні тисяч з десять сажнів! А раптом десь посеред дороги ваша мотузочка візьме та й обірветься. То чи знайдете ви після цього хоч мої кісточки?

Батько й далі наполягав, навіть почав кричати:

— А що ж робити, коли я вже слово дав? — намагався виправдатись він.— Каюсь, але відступати вже нікуди. Послухай, синочку, поліз всього один раз. Нічого страшного з тобою не станеться. Виберешся туди, украдеш і повернешся назад. А нас за це потім пани нагородять якоюсь сотенькою срібних. Та за такі гроші я тобі, будь певен, висватаю справжню красуню!

Тільки після цього син ухопився за мотузку і, сприйто звиваючись усім тілом, поволі поповз угору. Спопкатку він пересував руки, тоді підтягував ноги і, мов павук по павутині, забирається все вище й вище. Невдовзі хлопець доповз до самих хмар, а потім і зовсім зник з очей.

Минуло чимало часу — і раптом звідкись зверху на землю упав персик завбільшки з добру чашку. Фокусник радісно підхопив із землі плід і поніс його панам, що сиділи на помості. Вони передавали персика з рук у руки, уважно розглядали його з усіх боків, але так ніхто й не міг напевне сказати, чи справжній він, чи це всього-на-всього чудова підробка.

Раптом сталася несподіванка — мотузка впала на землю.

— Ой лишенко! — злякано вигукнув фокусник. — Хтось її там перерізав. Що ж тепер з моею дитиною буде?

А через кілька хвилин до його ніг упала ще якась річ. Фокусник нахилився і з жахом відсахнувся: то була синова голова. Він схопив її обома руками й гірко заплакав.

— Виходить, коли він крав того персика, — причав чоловік, — сторож помітив його... Нещасна моя дитина!

Невдовзі зверху посыпалися ноги й інші частини синового тіла. Тепер усе це купою лежало перед фокусником.

Убитий горем батько позбирав усе до останнього шматочка, поскладав у кошик і закрив його зверху кришкою, а потім знову заголосив:

— Один-однієнський він у мене був. День по дню ходили ми з ним білим світом, де тільки не мандрували, і все було гаразд. А ось тепер я не посмів послухатись наказу панів-начальників, і хто б міг подумати, що все це скінчиться таким страшним лихом. Доведеться тепер віднести тебе, мій хлопчику, і віддати сирій землі.

Він увійшов до зали і впав там перед помостом на вколішки.

— Через цього персика, — почав він, — я втратив единого сина. Зглянтеся, панове, на мое горе і подайте допомогу хоч на похорон. А я не залишусь у боргу перед вами, віддячу хоча б тим, що, як кажуть, скручую жмут соломи, коли вам треба буде, чи що!

Пани були настільки вражені, що не знали на віть, як йому відповісти. Кожен з них мовчки совав йому в руки срібні монети. Фокусник так само мовчки брав їх і ховав за пазуху.

Нарешті він підійшов до свого кошика, поплескав по кришці й крикнув:

— Бабар, ти чому це не виходиш, щоб подякувати людям? Чого ще чекаєш?

Кришка раптом піднялася, з-під неї показалася розплющена дитяча голова, а потім звідти виліз хлопчик. Він повернувся обличчям на північ¹ і низько вклонився. Це був той самий син фокусника.

Все це було настільки дивовижно, що я й досі пам'ятаю.

Опісля мені доводилося чути, що такі штуковини найчастіше витворяють «Білі лотоси». То чи не послідовником цієї секти був той фокусник?

¹ Тобто туди, де сиділи чиновники.

ВИТІВКИ НЕБІЖЧИЦІ

У селі Цайдянь, що версти за три від повітового міста Янсінь, жив старий з сином. Тут, на битому шляху, вони мали зайзд, де на ніч завжди зупинялися купці, візники, дрібні торговці та інший народ.

Якось пізнього вечора до брами їхнього двору підійшли четверо подорожніх і попросилися переночувати. Місця в кімнатах для постояльців уже не було, але подорожні дуже благали господаря, і той собі подумав:

«А що, коли розмістити їх у тому будиночку, де лежить тіло покійної невістки? Коли там той син приїде та труну привезе, а приміщення тим часом гуляє». І він сказав:

— Є у мене одна кімната, та тільки боюся, що вона вам не підійде.

Подорожні запевнили старого, що вони люди невибагливі, їм би лише дах над головою був.

Тоді старий повів гостей через вулицю, де стояв окремий будиночок. В кімнаті на столі тьмаво блімав гасничок, у глибині за ширмою, під паперовим покривалом лежала небіжчиця. А в сусідній кімнаті в ряд стояло четверо ліжок.

Стомлені дорогою постояльці враз повкладалися спати і троє з них захрапли, тільки-но доторкнулися головами подушок. Лише четвертий трохи загаявся. Він заплющив очі і почав дрімати, як раптом почув, ніби щось заскрипіло. Розпилювив очі і при мерехтливому світлі ясно побачив: небіжчиця скинула з себе покривало, підвилася, встала з своего ложа й поволі зайшла до їхньої кімнати. У неї було блідо-жовте обличчя, а чоло закривала біла шовкова стрічка. Наблизившись до ліжок, вона нахилилась і почала дмухати на

постояльців — на першого, другого, третього. А четвертий тим часом злякано насунув ковдру аж на саму голову і завмер. За хвилину небіжчиця дмухнула і на нього. Потім він почув, як вона вийшла з їхньої кімнати і лягла на своє ложе — знову запаруділо паперове покривало. Вистромивши з-під ковдри голову, постоялець переконався, що небіжчиця знову лежить за ширмою.

Наляканий, він не посмів навіть озиватися до своїх товаришів, а лише почав тихенько штовхати їх ногою, та жоден з них не поворухнувся. Що ж тепер робити? Тут йому спало на думку мерцій вдягнутися й дременути звідсі геть. Та тільки він підвівся і хотів узяти одяг, як покривало знову запаруділо. Охоплений жахом постоялець упав на своє ліжко і сховав голову під ковдру.

Небіжчиця підійшла прямо до нього і, дмухнувши кілька разів у його бік, повернулася на своє місце. По тому, як заскрипіло її ложе, він зрозумів, що вона знову лягла. Тихенько висунув з-під ковдри руку, схопив свої штани, хутко натягнув їх на себе і босоніж побіг до дверей. Небіжчиця теж підвелася, щоб рушити слідом за ним, але поки вона вибиралася із-за ширми, постоялець уже встиг витягнути засув і відійти надвір. Небіжчиця кинулася навздогін.

З криками «Рятуйте!» бідолаха вискочив на вулицю, та село ніби вимерло, ніхто й не думав поспішати йому на допомогу. Хотів було постукати у ворота до хазяїна, та побачив, що небіжчиця вже близько, тому звернув на шлях, який вів у бік повітового міста, і помчав, не чуючи під собою ніг. Ось уже й до східного передмістя рукою подати, видно будівлі приміського монастиря, чути, як б'ють у дошки, скликаючи ченців на молитву. Втікач щосили загрюкав у браму. Воротар, даоський чернець, страшенно здивувався, вздрівши такого раннього прочанина. Поки він розмірковув-

вав, чи впускати його, чи нехай почекає світанку, не-біжчиця опинилася вже майже поруч зі своєю жертвою, ще мить — і кінець.

Втікач метнувся до товстелезній тополі, що росла неподалік, і сковався за її могутнім стовбуром. І ось вони забігали кругом дерева. Не тямлячись від люті, небіжчиця кидалася то праворуч, то ліворуч. Так вони й кружляли, поки знесилі. Небіжчиця зупинилась. Бідолаха теж засапався, з нього градом котився піт. А поміж ними все так само височіло дерево. Раптом небіжчиця кинулася до стовбура і обхопила його руками, сподіваючись, що зможе дотягтися й до втікача. Той від жаху упав ниць на землю, а небіжчиця, так і не дотягнувшись до нього, заклякla на місці.

Чернець по той бік брами довго прислухався до цієї метушні. І коли нарешті все стихло, вийшов до них зі свічкою в руці. Бачить: на землі нерухомо лежить чоловік, так ніби мертвий. Послухав серце — ще б'ється. Взявши непримітного на плечі, чернець відніс його на монастирське подвір'я.

Нещасний прийшов до тями, коли вже почало розвиднатись. Напоївши його окропом, чернець почав розпитувати, і той у кількох словах розповів йому про все, що з ним сталося.

Продзвонили дзвони до ранньої, над землею заклубочився ранковий туман. Чернець знову вийшов за браму і побачив, що біля тополі справді стоїть мертвa жінка. Він злякався і мерцій побіг доповісти про не-звичайну пригоду начальникові повіту. Той приїхав на місце події, щоб самому провести розслідування, і звелів покласти небіжчицю на землю, але виявилось, що її неможливо відірвати від стовбура: вона ви'ялася всіма пальцями в дерево, мов залізними крючками. Врешті кільком чоловікам вдалося це зробити, і на тому місці, де були її пальці, позалишалися дірки, немовби їх хтось буравом попросвердлював.

Послали стражника за хазяїном заїзду, а там уже зчинився переполох — небіжчиця кудись зникла, а на-томість залишилося троє мертвих постояльців. Страж-ник розповів про те, що сталося в монастирі, і старий прийшов туди разом з ним.

Тіло небіжчиці віднесли додому на ношах. А потер-пілий все ніяк не міг заспокоїтись. Зі сльозами на очах він казав начальникові повіту:

— Хто ж мені в селі повірить, що все так вийшло! Нас вирушило з села четверо, а тепер повернуся лише я один!

Тоді начальник дав йому документа, де свідчилося, що потерпілий ні в чому не винен, і відпустив його додому.

ЯК ЧЕРНЕЦЬ ГРУШУ САДЖАВ

Привіз якось селянин до міста цілий віз груш на продажу, були вони солодкі й запашні, отож він правив за них добрячу ціну. До воза підійшов даоський чернець у благенській одежині та дірявій шапці і попросив у хазяїна грушку. Той тільки гrimнув у відповідь, проте чернець і далі стовбичив перед очима. Тоді селянин розгніався і накинувся на нього з лайкою.

— Даруйте,— сказав даос,— у вас їх повний віз, принаймні кількасот буде, а я ~~такий~~ старий та нещасний, прошу лише одну-однісіньку. Вашій милості від цього шкоди не буде, однак ви чомусь гніваетесь.

Люди, що стояли біля воза, почали вмовляти хазяїна, щоб він вибрав ченцеві якусь поганеньку грушку, та й нехай той іде собі. Але марна річ. На всі вмовлення селянин правив своєю: не дам, та й годі. Тоді один служник з крамниці, якому, видно, вже набрид увесь цей гамір, вийняв гроші, купив грушу і подарував її ченцеві. Старий подякував, низько йому вклонившись, а потім звернувся до людей:

— Як бачите, шановні, я чернець. Відійшовши від мирського життя, я не знаю тепер, що таке скучість і жадібність. Зараз у мене в руці гарна груша. Прошу вас, якщо хто хоче, беріть її і їжте!

— Та тобі ж самому дали цю грушу,— зауважив хтось із юрби.— Чому ж не єси?

— А мені не груша була потрібна, а лише зернятка з неї, щоб посадити нове дерево.

Після цього чернець хутко з'їв грушу, затис у долоні серединку, тоді зняв з плеча мотику і заходився копати землю. Викопавши ямку завглибшки в кілька

вершків, він поклав туди зернятка і присипав зверху землею. Потім звернувся до людей, чи не дастъ йому хто-небудь гарячої води, щоб полити зернятка.

Хтось із юрби кинувся до найближчої крамниці і невдовзі приніс звідти окріп. Даос взяв посудину і почав ретельно поливати перекопане місце. Всі присутні з великою цікавістю стежили за кожним його рухом. Бачать, а з землі вже виткнувся молоденький росточек, швидко потягнувся вгору і скоро перетворився на велике дерево, від якого в усі боки розкинулося всипане густим листям гілля. Ось воно зацвіло, а ще за мить — на місці квітів з'явилося чимало плодів — великих, духмяних.

Чернець підійшов до дерева, простяг руку й став зривати одну за одною груші та роздавати їх людям. Через якийсь час груш не стало, залишилося тільки голе дерево. Тоді чернець заходився рубати його мотикою. Цюкав, цюкав, аж поки нарешті не зрубав. Потім звалив дерево, як було з листям, собі на плече і, не кваплячись, пішов.

Як тільки чернець почав творити своє чудо, селянин теж приєднався до гурту, задивився, задершив голову, на цю дивовижу та й забув про все на світі. І тільки коли чернець пішов геть, він повернувся до свого воза, але там нічого не було.

Лиші тепер він збагнув, що чернець роздавав його власні груші. Оглянув воза — бракус однієї голоблі, і зовсім недавно відрубано.

Охоплений гнівом селянин кинувся доганяти ченця, та тільки звернув за ріг, біля муру побачив свою голоблю.

То виходить, що замість груші чернець відрубав його голоблю?

Куди подівся той чернець — ніхто не міг сказати. Та й не до цього зараз було людям. Усі, хто був на базарі, дивилися на селянина і весело реготали.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Селянин був брутальний і дурний, хоч об дорогу бий. Отож недарма увесь базар сміявся над ним.

Певно, кожному з нас доводилося зустрічатись з такими сільськими глитаями. Навіть коли найліпший приятель попросить у нього рису, він одразу ж на-дмететься і стане буркати, мовляв, йому й самому не вистачить до нового врожаю. А почнець його умовляти, щоб виручив кого-небудь з біди чи нагодував сиротину, як він знову прикидатиме, яка йому з того користь. Буває навіть, що батько та сини сперечаються між собою про найдрібніший гріш.

Однак коли йдеться про азартні ігри, розпусту чи якісь забобони, то тут ніхто з них не пошкодує — о ні! — хоч би й усі гроші пішли на те! Або коли над головою повисне меч, тоді теж мерцій біжать відкуп-лятись.

ВІДЬМАЦЬКІ ВИТІВКИ

Пан Юй змолоду був людиною щирою і чесною, мов той лицар. Він дуже захоплювався мистецтвом кулачного бою, отож і силу мав таку, що міг витанцювати танок вихора¹, тримаючи вище голови два баняки з водою. У роки правління, які називали добою «Піднесення правонаочальства», він мусив приїхати до столиці, щоб скласти найвищі екзамени при імператорському дворі. А тут, як на гріх, тяжко захворів його служник. Юй сривожився. На міському базарі він випадково натрапив на віщуна, який, так казали про нього люди, дуже добре гадав і міг навіть передбачити, коли людина помере. Отже, Юй і вирішив звернутись до нього, щоб дізнатись про долю свого служника.

Та тільки він підійшов до віщуна, як той, не давши йому й слова мовити, спитав:

— Ви, пане, здається, хотіли довідатись про здоров'я вашого служника?

Юй розгубився від несподіванки і тільки кивнув головою.

— З вашим хворим,— сказав віщун,— нічого страшного не буде, а от на вас, пане, чекає лихо!

Тоді Юй попросив поворожити на нього самого. Віщун витяг гуа і, на мить затнувшись, мовив з жахом:

— Вам, пане, випадає через три дні померти!

Юй довго стояв, приголомшений таким пророцтвом, а віщун тим часом вів далі:

¹ Танок вихора — танок-пантоміма, який, за переказами, китайці перейняли у кочівників.

— Я, пане, признаюся вам щиро, дещо тямлю в цьому ділі і спробую допомогти вам. Заплатите мені за мої старання десять ланів, і я спробую відвернути від вас це лихо.

«Якщо вже судилося померти, то навряд щоб якесь там чаклунство та врятувало мене від смерті», — подумав Юй і підвівся, щоб іти.

— От бачите, — зупинив його віщун, — зараз вам шкода якогось дріб'язку, а через кілька днів отяметесь, та вже пізно буде. Краще не жалійте, щоб потім не калятись!

Довідавшись, яка страшна небезпека загрожує Юю, його друзі злякалися і почали йому радити витрусити з гаманця все, що там є, тільки б врятувати себе, та Юй і слухати не хотів.

Непомітно збігло два дні, і нарешті настав третій. Юй з самого ранку спокійно сидів у своїй кімнаті на постолому дворі і мовчки стежив за всім, що діялось навколо. Проте вже починало вечоріти, а з ним так нічого й не сталося.

Коли нарешті смеркло, він замкнув двері на засув, засвітив қаганця й, спершись рукою на меч, вмостиився на стільці, готовий до зустрічі з будь-якою несподіванкою. Водяний годинник уже показував кінець першої варти, але життю Юя поки що нічого не загрожувало. Він навіть подумав, чи не перебратись йому на ліжко, аж раптом почув, як щось зашаруділо у дірці для віконного запору. Юй кинувся до вікна і побачив, що з дірки вилазить маленький чоловічок із списом на плечі. Скочивши на підлогу, він ураз став таким же великим, як і всі звичайні люди.

Юй швидко вихопив меча, замахнувся, але не влучив. Меч лише розітнув повітря, так і не зачепивши чоловічка. А той за мить знову став маленьким і кинувся шукати дірку, з якої щойно виліз, мабуть, хотів утекти.

Юй поквапливо вдарив ще раз. Чоловічок упав на підлогу. Юй піdnis до нього каганця: виявляється, то була всього-на-всього вирізана з паперу людська фігурка, яку він розсік навпіл.

Тепер Юй вже не зважувався перебиратися на ліжко. Він зручніше умостиувся на стільці і почав чекати, що буде далі.

Трохи згодом через ту ж саму дірку проникла ще якась істота, така страшноща й потворна, що й описати важко. Тільки-но вона опустилася на підлогу, як Юй одразу ж сіконув по ній мечем, розбивши надвос, і обидві половинки завертілися на підлозі, мов хробаки. Боячись, щоб вони не зрослися знову, Юй продовживував їх рубати. Дивно тільки, що меч дзвенів якось незвичайно. Придивився Юй пильніше, а то глиняний ідол, що вже розсипався на дрібні черепки.

Після цього Юй піdsунувся ближче до вікна і вп'явся очима в дірку.

Деякий час було тихо. Потім по той бік вікна щось засопіло, ніби там важко дихала корова, і налягло на віконну раму. Стіна в кімнаті захиталася, ніби осьось мала завалитись.

Боячись, щоб його тут не причавило, Юй вирішив вийти на вулицю і там повести бій. Він з грюкотом відімкнув двері і вискочив з кімнати.

Перед ним постав не хто інший, як сам чорт, та такий здоровенний, що головою сягав аж до самої стріхи. При тьмавому місячному свіtlі Юй лише побачив, що обличчя у велетня чорне, немов сажею вимазане, одні тільки очі виблискують якимсь жовтуватим блиском. Тіло до половини голе і ноги босі, зате в руці чудовисько тримало лук, а біля пояса стирчали стріли.

Поки Юй з жахом дивився на цю потвору, вона пустила в нього стрілу. Юй махнув мечем і відбив її. Хотів було й собі кинутися на нечистого, але той

стрельнув у нього вдруге. Юй спритно відхилився, і стріла зі свистом увіткнулася в стіну.

Чорт розлютився, вихопив ножа із-за пояса і, грізно вертячи ним, уп'явся в Юя очима, а потім щосили замахнувся на свого супротивника. Однак Юй, мов та мавпа, встиг уникнути удару й цього разу, а ніж з розмаху вдарився об одну із каменюк, якими було забруковане подвір'я. Камінь одразу ж розколовся на піл.

Тим часом Юй, прошмигнувшись у чудовиська поміж ногами, вдарив його мечем по п'ятах. Пролунав глухий тріск, ніби деревина поламалась. Чорт заревів, мов дикий звір, і розлютився ще дужче; він крутко повернувся назад і махнув ножем перед собою вдруге. А Юй, припавши до самої землі, кинувся уперед. Ніж лише відітнув полу його халата, Юй миттю випростався іувігнав потворі меча під самісінки ребра. Знову почувся сухий тріск і нечистий повалився на землю.

Юй продовжував бити його мечем, але чув тільки дзвінкий стукіт, так ніби хтось рубав дерев'яну дошку. Тоді виніс каганця, подивився, аж це не чорт, а величезне дерев'яне опудало, до пояса якому причеплено лук і стріли. Обличчя в опудала вирізьблене і розмальоване так, що й глянути на нього страшно. А в тих місцях, куди Юй влучив мечем, червоніла кров.

З каганцем у руці Юй так і просидів на подвір'ї до самого ранку. Тільки тепер він збагнув, що всю цю погань на нього посылав не хто інший, як сам віщун. Це він хотів убити його, щоб прославитись, довівши усім силу свого пророкування.

Наступного дня Юй розповів про свої нічні поєдинки друзям, і вони гуртом рушили на базар до того місця, де завжди сидів віщун. Той ще здаля помітив Юя і відразу став незримим.

Хтось із присутніх зауважив, що не кожен зуміє миттю щезнути з людських очей, для цього треба бути

справжнім відьмаком, але ці витівки безсилі проти собачої крові.

Як йому порадили, так Юй і зробив. Роздобувши собачої крові, він прийшов на базар знову. Віщун, як і минулого разу, миттю зник. Юй негайно покропив собачою кров'ю місце, де той щойно сидів, і перед його очима постав віщун, тільки із закривленим обличчям. Одні лише очі виблискували, мов у чорта.

Віщуна відразу ж схопили і відвели до управи. Невдовзі його стратили.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Дурний той, хто платить гроші за всякі там ворожиння. Чи багато в світі ви знайдете таких майстрів цього мистецтва, які б, пророкуючи людям долю, не помилялись? А коли ви не певні, що вам кажуть правду, то навіщо ж звертатися до віщунів?

Однак якщо якийсь із них чітко й ясно напророчив людині, коли вона мас померти, то здавалося б, чого йому ще треба? Так ні — бувають серед віщунів, виявляється, й такі, що ладні загубити навіть людське життя, аби тільки прославитись. Так оці, мабуть, страшніші за всіх!

КРАСУНЯ ЦІНФИН

Могутня родина Генів була здавна відома в місті Тайюань своїм багатством. Численні нащадки цієї родини мешкали у великих, просторих будинках, що тяглися в ряд один за одним. Та ось для родини настали тяжкі часи, і на ще недавно багаті садиби прийшло запустіння. Отож після цього там і почало діятись щось дивне: серед ночі, приміром, могли самі собою розчинитися чи зачинитися двері до залі або чулося якесь гупання і таке інше. Ті з мешканців, хто ще залишався тут жити, здіймали після цього крик, і вже до ранку ніхто не міг заснути. Пригнічений таким ліхом старий Ген теж не витримав і переїхав за місто, де у нього був маєток, залишивши на господарстві тільки літнього сторожа. Але чудеса після від'їзду хазяїв не припинились, навпаки, тепер люди все частіше і частіше чули, як уночі там лунали голоси, дзвінів веселій сміх, лилася музика.

У старого Гена був небіж, студент, якого звали Цюйбін,— людина буйної вдачі, сміливий і запальний. Він наказав сторожеві негайно бігти до нього, як тільки помітить чи почусє щось підозріле в дядьковому будинку. І от якось пізно вночі старий побачив, що в одному з вікон блимає світло; він одразу ж пішов і доповів молодому панові. Тому забаглося негайно глянути на власні очі, що то за чудо. Старий спробував відмовити його — та куди там.

Молодий Ген добряче зізнав усі входи й виходи на цьому подвір'ї, де бував не раз, і тому впевнено рушив звивистою стежкою вперед, незважаючи ні на бур'яні, ні на чагарники, ще порозросталися. Проминув двері,

зійшов на другий поверх — нічого особливого. Пройшов майже всі кімнати зверху, і раптом чуб, ніби десь розмовляють. Зазирнув крадькома до наступної кімнати, аж бачить: яскраво горять дві свічки — видно як удень. За столом, на місці господаря, у шапочці вченого сидить літній чоловік, навпроти нього жінка, обом уже за сорок. А по боках — юнак років двадцяти та дівчина років п'ятнадцяти. На столі стоїть вино, всілякі закуски; точиться весела розмова. Ген рвучко розчинив двері, зайшов до кімнати і мовив посміхаючись:

— Приймайте непроханого гостя!

Присутні злякано посхоплювалися зі своїх місць і кинулися геть з кімнати. Лише старий спокійно виїшов із-за стола йому назустріч і закричав:

— Хто ти такий, що смієш вриватися, не спитавши, до чужих покоїв?

— Якщо по правді, то це мої покої,— відповів студент,— а ви зволили свавільно зайняти їх і тепер попиваєте собі смачненькє винце, а про те, щоб і господаря запросити, не подумали. Вперше бачу такого скнару!

Старий допитливо подивився на нього й відповів:

— Не ви господар цього дому.

— Може, й так, але я, безстрашний студент Ген Цюйбін,— небіж господаря,— відповів юнак.

Після цього старий дуже члено мовив:

— Вважаю за честь познайомитись з вами. Я давно про це мріяв і тепер дивлюся на вас з такою ж пошаною, як люди дивляться на зорі Небесного Ковша чи на святу гору Тайшань.

З цими словами він низько вклонився, запросив студента до столу і, наказавши служникам прибрати все зайве та принести нових закусок, почав наливати вино. Але студент зупинив його:

— Ми з вами, як мені здається, люди свої, тож чи слід було всім іншим звідси тікати, побачивши мене? Пропшу вас, запросіть їх сюди знову, і всі гуртом проводжимо вечерю.

— Сяоер! — покликав старий, і коли до кімнати зашов юнак, відрекомендував його: — Мій син.

Юнак вклонився й сів, а Цюйбін почав розпитувати їх, якого вони роду. Старий назвав своє прізвище та ім'я: Ху Іцзюнь¹. Запальний і щирий за свою вдачею студент дуже любив поговорити. Сяоер теж був людиною небайдужою, тому, ведучи відверту розмову, вони пройнялися один до одного взаємною симпатією. Цюйбін, якому вже сповнилося двадцять один, був на два роки старшим від Сяоера і поставився до свого сівбесідника, як до молодшого брата.

— Колись я чув,— утрутися в їхню розмову старий,— ніби ваш дід написав «Оповідь про гору Тушань». Ви знайомі з цією книгою?

— Авжеж,— кивнув головою Цюйбін.

— Так от, я далекий нащадок Тушанської діви-лисиці. Нашу родовідну після правління імператора Тана я ще трохи знаю, а от, що було до часів П'яти династій, не маю ніякої уяви. Зробіть ласку, вельмишановний, повідайте нам!

Тоді студент переказав їм історію про те, як Тушанська діва допомагала Юю в його титанічних трудах. Розповідав він так мальовниче, з такою майстерністю, що, здавалося, те джерело, з якого витікають слова його чудової розповіді, ніколи не вичерпається.

Старий був у захваті і слухав з великим задоволенням.

— Яке щастя, що ми сьогодні змогли дізнатися про те, чого досі не чули й не відали! Молодий пан, як видно, не зовсім нам чужий. Поклич, сину, сюди нашу

¹ Прізвище «Ху» вимовляється по-китайському так само, як і слово «ху» — «ліс», «лісиста».

маму та Цінфин, нехай і вони послухають разом з нами про наших славних предків.

Слоєр миттю зник за завісою на дверях, а за хвилину до кімнати увійшла стара жінка з молодою дівчиною. Цюйбін пильно глянув на дівчину, звернув увагу на її стрункий стан, чисті, мов осіння вода, розумні очі і подумав, що ніде в світі немає іншої такої гарної, як вона.

Показуючи на літню жінку, старий промовив:

— Це моя стара. А то,— додав, повернувшись у бік дівчини,— Цінфин, моя небога. Дуже розумна. Що б не почула, що б не побачила, одразу запам'ятає і вже ніколи не забуде. Тому і її я покликав, щоб послухала вас.

Закінчивши свою розповідь, студент випив чарку вина. Потім підвів очі і з неприхованою цікавістю ще раз поглянув на дівчину. Та не витримала його погляду і опустила очі. Цюйбін нишком просунув ногу вперед і непомітно натис на її ніжку. Дівчина рвучко відсмикнула її, але вдала, що не сердиться. Вмить заграла душа у студента, гулко закалатало серце в грудях. Не в змозі стримувати себе, він ляпнув рукою по столу і сказав:

— Була б у мене така дружина, я б її й на царство не проміняв!

Помітивши, що Цюйбін п'яніє і починає нахабніти, стара підвелася й разом з дівчиною зникла за завісою.

Втративши одразу інтерес і до вина, і до старого з сином, студент попрощався з ними і вийшов. А на серці було чомусь неспокійно, не могло воно забути Цінфин. Наступної ночі Цюйбін знову прийшов до дядькового будинку. В кімнаті все ще вчуявся запах орхідеї та мускусу, але довкола стояла тишина, хоча б хто кашлянув чи слово сказав. Отак в нестерпному чеканні він просидів усю ніч.

Повернувшись уранці додому, студент почав умовляти дружину, щоб та згодилася пересилитися до дядькового будинку, бо сподівався хоч коли-небудь побачити там дівчину. Проте дружина відмовилася, тоді Цюйбін пішов туди сам. Сів у кімнаті на першому поверсі і почав читати книгу. А як стемніло, сперся рукою на стіл і хотів було задрімати, та раптом до кімнати вбіг чорт з розпатланим волоссям і чорною лискучою мордою. Зупинившись перед студентом, він витріщив на нього очі. Цюйбін засміявся у відповідь, вмочив пальця в туш і давай розмальовувати собі обличчя. Потім повернувся до чорта і теж вп'явся в нього палаючими очима. Нечистий не втримав його погляду і втік.

Наступної ночі студент знову сидів і чекав. Нарешті загасив свічку і вирішив поспати. Але раптом чуб, хтось прочиняє двері з чорного ходу. Цюйбін миттю підвівся, бачить, одна стулка дверей розчинилася, почулися кроки, і до кімнати зайшла дівчина з свічкою в руці. Та це ж Цінфін! Помітивши студента, вона злякано відсахнулася, потім рвучко повернулась і пішла назад, щільно причинивши за собою двері. Цюйбін одразу ж упав навколошки і закричав їй услід:

— Я, нещасний, безталанний студент, не побоявся ні темряви нічної, ні страхіть і прийшов сюди, аби тільки ще раз побачити вас. На щастя, зараз тут нікого немає. Тож дозвольте мені припасти до вашої руки, глянути на вашу чарівну посмішку, а потім я вже й померти ладен!

Дівчина зупинилася і відповіла йому через двері:

— Хіба ж я не знаю про ваші глибокі та ніжні почуття? Але мушу дотримувати звичаю, берегти свою дівочу честь, тому й не смію вдовольнити ваше прохання.

Студент благав далі:

— Я не наважуюсь і мріяти про те, щоб наші тіла зблизилися коли-небудь, а хочу тільки глянути на ваше гарне личко — і цього мені досить!

Дівчина, мабуть, повірила йому й повернулася назад. Цюйбін схопив її за руки і, захмелілий від нестяжної радості, поволік у глиб кімнати. Потім обняв її і посадовив собі на коліна.

— Я дуже щаслива, бо нам усе-таки судилося рано чи пізно бути вкупі, тому після того, як скінчиться ця ніч, не сумуйте за мною.

Студент поцікавився, з якої б то причини.

— Мій дядечко,— відповіла вона,— злякався вашої настирності. Щоб віднадити вас від цього дому, він перетворився на страшного чорта, а ви хоч би що. Тепер ми знайшли собі інше житло. Вся наша сім'я переїхала на нове місце. Частину речей вже перевезли, решту вранці заберуть, а мене поки що залишили постерегти тут.

Вона встала і хотіла було вже йти, бо боялася дядька, який міг сюди навідатись, а студент тим часом щосили намагався затримати її; йому хотілося пізнати з нею найвищу радість і насолоду.

Не встигли вони докінчити своєї розмови, як до кімнати несподівано зайшов старий. Напоханана дівчина, не знаючи, куди їй подіти від сорому очі, низько опустила голову, прихилилася до ліжка й почала мовчкі сникати свій поясок.

— Негідниця! — сердито гримнув на неї старий.— Ти зганьбила мій дім. Геть звідси! А не підеш, то в шию виштовхаю.

Не підводячи голови, дівчина вислизнула з кімнати. Старий подався слідом за нею. Цюйбін кинувся до дверей і прислухався. Старий лаяв дівчину на чім світ стойть, а та лише тихо плакала, час від часу скликуючи. І хлипання те, ніби гострий ніж, краяло юнакові серце. Він не витримав і голосно закричав:

— У всьому винен я, нікчемний студент. Навіщо ж ви Цінфин лаєте? Якщо вже вам так хочеться, то беріть мене і бийте, ріжте, карайте, як вам тільки заманеться. Я на все згоден, а її облиште.

Незабаром за дверима стало тихо, і Цюйбін пішов спати.

Відтоді в тому будинку ніхто вже більше не чув ні людських голосів, ні якого іншого шуму. Дядько Ген, довідавшись про ці зміни, здивувався, але не дуже тягнувся за ціною, коли студент забажав придбати його садибу. Цюйбін забрав свою сім'ю і з радістю переїхав на нове місце. Він тішився думкою, що пощастило влаштувати все так, як йому хотілось, та й про Цінфин не забував ні на мить.

Ідучи якось під час весняних свят додому, Цюйбін побачив, як собаки ганяються за двома лисенятами. Одно зуміло врятуватись від переслідувачів, сковавшись у густій траві, а друге, прищулівши вуха і підібгавши хвоста, злякано бігало по дорозі й жалібно підвивало, не спускаючи очей з Цюйбіна, ніби просячи захисту. Студентові стало його шкода. Він підняв полу халата, загорнув туди лисеня і приніс додому. Замкнув двері кімнати, поклав свою здобич на ліжко, а лисеня враз перекинулося на Цінфин. Невимовно зрадівши, студент почав утішати дівчину та розпитувати.

— Ми з служницею вийшли прогулятись,—розвідала Цінфин,— і трапилося це лихо. Коли б не ви, спочивала б я зараз вічним сном у собачому животі. Прощу вас, не дивіться, будь ласка, на мене з такою зневагою, мов на якусь нікчему.

— Я мріяв про вас, мріяв цілими днями, а ви до мене приходили ночами уві сні. А от тепер побачив вас — все одно що скарб неоцінений знайшов. То про яку ж зневагу можна говорити?

— Мабуть, це воля неба,— мовила дівчина.— Коли б не сьогоднішня пригода, чи змогла б я потрапити сюди? Але нам пощастило не лише в цьому. Служниця неодмінно скаже вдома, що мене розібрали собаки. Отож ми можемо тепер ніколи не розлучатись.

Студент дуже зрадів і оселив її в окремому будиночку. Минуло понад два роки. Якось пізнього вечора, коли він саме читав книжку, до кімнати несподівано вбіг Сяоер. Здивований Цюйбін почав розпитувати, звідки він тут уявся. Сяоер упав навколошки і у відчай мовив:

— Моєму батькові загрожує страшна небезпека і, окрім вас, більше нікому його врятувати. Він збирається сам прийти до вас і молити про допомогу, та побояється, що ви його не приймете. От і послав мене...

Цюйбін поцікавився, що ж сталося з старим.

— Ви часом не знаєте Третього Мо? — спитав Сяоер.

— Ще б пак. Та це ж син моого однокашника!

— Так от, завтра він буде тут. Якщо він привезе з собою впільованого лиса, то дозвольте сподіватись, що ви залишете цю здобич у себе.

— Знаєш,— відповів на це студент,— я й досі не забув тієї ганьби, тієї образи, якої завдав тоді мені ваш батечко, але не хочу зараз про це згадувати. Якщо вже ти так просиш, щоб я зробив вам цю невелику послугу, я згоден, але при одній умові: Цінфін мусить бути тут, у мене.

Сяоер крізь сльози відповів:

— Сестриці уже три роки як на світі немає. Десь у полі загинула.

— Це вже гірше,— мовив студент, обсмикуючи поли халата.— Від такої звістки мені стало прикро на душі.

Він уявя у руку книжку і почав голосно читати, не-мовби зовсім забув про юнака. Сяоер скочився на ноги,

затулив обличчя руками і, голосно ридаючи, вибіг з кімнати. Студент пішов до Цінфін і розповів їй про свою розмову. Та враз змінилася на виду.

— То як, врятуєте його чи ні? — стривожено запитала вона.

— Авжеж, врятую, — відповів він, — тільки не став запевняти, бо хотів відплатити старому за його колишні грубощі.

Дівчина зраділа і сказала:

— Я залишилася без батьків, коли ще була зовсім маленька, і він забрав мене в свою сім'ю. У них я й виросла. Правда, він тоді завинив перед вами, але цього вимагала суворість сімейних звичаїв.

— Воно-то так, — погодився Цюйбін, — але він сам винен у тому, що я й досі не можу згадувати про це без роздратування. І якби ти справді загинула, я б, звичайно, не став йому допомагати.

— Який ви жорстокий, — засміялася Цінфін.

Наступного дня справді приїхав Мо, на баскуму коні в розкішній збрui, з сагайдаком із тигрової шкурі при боці, в супроводі юрби служників. Цюйбін зустрів його біля воріт. Бачить — впольованої здобичі дуже багато, і серед неї чорний лис, увесь закриваний. Помацав його студент рукою — ще теплий. Сказав, що у нього гарне хутро, попросив на латки для своєї шуби. Мо з великою радістю одв'язав лиса і віддав, а студент передав лиса до рук Цінфін, сам же сів з гостем до столу.

Коли Мо нарешті поїхав, Цінфін пішла в кімнату й притисла лиса до грудей. Через три дні лис нарешті очуняв, перевернувся з боку на бік і перекинувся знову на старого. Розплющив очі, побачив перед собою Цінфін і подумав, що він уже не на цьому світі.

Дівчина розповіла йому, що з ним сталося за ці дні. Старий низько вклонився студентові і, ніяковіючи, ви-

бачився за колишній гріх. Потім з радістю глянув на Цінфін і сказав:

— Я завжди був певен, що ти не померла. Так воно й вийшло!

Дівчина тим часом почала просити Цюйбіна:

— Якщо у вашій душі ще збереглися хоч які-небудь почуття до мене, то дуже прошу поселити нас знову на горішньому поверсі, щоб я могла трохи підлікувати свого дядечка.

Студент не перечив. Старий, почервонівші від хвилювання, вклонився ще раз, подякував і пішов. Коли настала ніч, у верхніх покоях зібралася вся їхня сім'я. Відтоді так і жили однією великою родиною, ніколи не ворогуючи й не цураючись одне одного. Студент поселився у своєму кабінеті, куди іноді заходив Сяоер, щоб побалакати. Син Цюйбіна від старшої дружини поволі ріс, і, коли настав час, приставили до нього Сяоера вчителем. І вчитель з нього справді вийшов непоганий.

СМІХОТЛИВА ІННІН

Ван Цзиfu з містечка Лодянь, що в провінції Шаньдун, втратив батька ще в дитинстві. Він був дуже здібним хлопчиком, тому вже в чотирнадцять років зумів «увійти до палацу напівкруглого ставка»¹. Мати душі не чула в своєму единственому синові, берегла його, не дозволяла навіть виходити одному на вулицю, коли там не було людей. Вона заздалегідь підшукала йому наречену з родини Сяо, але та померла задовго до весілля, отже, як то кажуть, «клич фенікса до коханої подруги» бідному Вану так і не вдався.

В день Свята ліхтарів до Вана завітав його двоюрідний брат У і забрав його з собою, щоб помилуватись святковими вогнями. Але тільки вони вийшли на вулицю, як їх наздогнав служник і сказав, що пана У просять негайно вернутись додому. Той одразу ж пішов, а Ван, побачивши, що «дівчата ходять юрбами, як хмари по небу», вирішив прогулятися сам. Невдовзі йому зустрілася панночка, яка однією рукою трималася за служницю, а в другій затисла гілку розквітлої дикої сливи. Дівчина була така гарна, що іншої такої, мабуть, ніде в світі не знайдеш, і на обличчі у неїувесь час сяяла усмішка. Вражений її вродою студент здивовано зупинився посеред вулиці і не міг відірвати від дівчини погляду. Панночка ступила ще кілька кроків, потім сказала служниці:

— Дивись, як горять очі у цього хлопця. Немов у розбійника.

¹ Тобто витримав екзамен на перший (найнижчий) вчений ступінь.

Упустила з руки гілку і, весело сміючись, пішла далі. Юнак підібрав квіти і, низько склонивши голову, поплівся додому. Сумний, з важким серцем зайшов він до своєї кімнати, сховав квіти під подушку, склонив на неї голову і заснув, не вечерявши і навіть не обмовившись ні до кого й словом. Мати, стривожена його поведінкою, почала кликати до сина ченців — і буддійських, і даоських, замовляла молебні, та юнакові від цього не ставало легше. Він марнів на очах, став худий — сама шкіра та кістки. Запросили лікаря, той оглянув, прописав ліки. А студент, мов очманілий, лише белькотів щось собі під носа. Мати ніжно пригортала його до грудей, лагідно запитувала, що з ним, але Ван і далі мовчав.

Через кілька днів завітав двоюрідний брат У. Мати нишком попросила його вивідати у хворого про причину хвороби. Як тільки У ввійшов до кімнати і наблизився до ліжка, у Вана з очей закапали слози. Брат сів поруч, почав його втішати, помалу розпитуючи, і тоді Ван, звірившись у всьому, попросив поради. Той засміявся і мовив:

— Який ти, брате, дивак! Хіба так важко все це вирішити? Треба лише походити, пошукати, у людей порозпитувати, і все. Якщо вофа пішки ходила вулицею, то, напевно, не з багатого роду, і коли ще не просватана, то можна сподіватися, що все швидко владнастеться. А як уже з кимось заручена, спробуємо трусонути гаманцем, і заперечень, думаю, не буде. Ти тільки видужуй скоріше, а решту я беру на себе.

Від тих слів Ван мимохіт усміхнувся й повеселішав.

Вийшовши від хворого, У розповів про все його матері і пообіцяв розпитати, де живе та вродлива дівчина. Проте у кого він тільки не питав, а натрапити на слід красуні ніяк не щастило. Матір знову охопила тривога. Однак після того, як У провідав її сина, той

повеселішав, навіть почав потроху їсти. Через кілька днів У прийшов знову, і Ван кинувся розпитувати його, чи знайшов він ту дівчину. У довелося обдурити брата:

— Знайшов! — голосно відповів він.— Я все думав, хто ж вона така, а виявляється — дочка моєї тітки і твоя троюродна сестра. Із заручинами поки що не поспішатимемо: з близькими родичами не годиться брати шлюб, але, сподіваюся, все буде гаразд.

Студент так зрадів, що в нього аж брови злетіли догори, і нетерпляче спітав, де ж вона живе.

— В горах, на південний захід від міста, верст так за п'ятнадцять звідси.

Ван ще й ще раз просив його довести справу до кінця. У палко запевнив його й пішов. Відтоді студент став краще їсти, й було видно, що вже недалеко той день, коли він і зовсім видужас. Зазирнув якось під подушку: гілка хоч уже й засохла, але квіти з неї не поопадали. Поринувши в спогади, він тримав її перед собою й любувався, ніби перед ним була сама дівчина.

Минали дні. Дивуючись, чому це У все ще не приходить, Ван послав йому записку, просячи зайти, але той під всякими приводами ухилявся від зустрічі. Ван розгнівався на нього й засумував знову. Мати, боячись, щоб не повернулася хвороба, заходилася шукати йому наречену і водночас почала обережно натякати синові про одруження, але Ван щоразу заперечно хитав головою, не бажаючи навіть слухати її. Він сподівався, що ось-ось прийде У, а від того так само не було ні чутки, ні вістки. Сердячись на нього і досадуючи, Ван рантом зміркував, що п'ятнадцять верст не так уже й далеко, щоб вдаватись до чийхось послуг. Обережно вийняв засохлу гілку з-під подушки, засунув її в рукав і, набравшись духу, вирушив шукати дівчину сам. А дома так ніхто й не знав, куди він пішов.

Спитати б у людей, яка дорога веде туди, та на вулиці, як на гріх, жодної душі, тому й подався прямо в бік південних гір. Десь верст через п'ятнадцять він опинився серед високих вершин... Велетенські дерева, густо вкриті зеленим листом, застиали небо, і довкола було так тихо, що аж душа раділа. Людей не видно та й дорога скінчилася, хіба що «пташині шляхи» залишилися на небі. Глянув на дно ущелини, а там внизу, за лісовою гущавиною та заквітчаними галевинами, притулилося невеличке село. Туди й подався. Бачить кілька хатинок, і всі під соломою, але чепурненькі, мають дуже привабливий вигляд. Перед ворітами однієї з садиб у ряд ростуть верби, а по той бік огорожі видніються персики, абрикоси та кілька високих стебел бамбуку. В саду пурхають і щебечуть птахи.

Ван не зважився заходити до чужого двору. Озирнувшись довкола, він нобачив неподалік гладкий камінь, примостиився на ньому й вирішив трохи перевочити. Раптом чує, як за парканом ніжний дівочий голос протяжно кличе якусь Слюжун. Тільки він прислухався, як біля воріт з'явилася дівчина з гілкою розвітлої абрикоси. Ось вона нахилила голову, поправила шпильку в зачісці, а тоді, підвівши очі й ломітивши на камені студента, на мить зупинилася і, ледве стримуючи сміх, пішла назад. Ван пильно подивився їй услід. Так і є, це та сама красуня, яку він зустрічав на святі.

Серце від радості мало не вистрибнуло з грудей. Треба б зайти до них, але під яким приводом? Хотів було послатись на те, що прийшов провідати тітку, але досі він жодного разу не бачив її. Не втрапити б у халепу. І спитати нема у кого.

Так і простояв він біля каменя аж до самого заходу сонця, навіть про їжу забув. То сяде, то приляже, то пройдеться сюди-туди, а очей з хатинки все не зводить. Помічав тільки, як час від часу із-за паркану

визирав краєчок обличчя. Переконавшись, що Ван усе ще тут, дівчина знову ховалася. Та ось із воріт, спираючись на палицю, вийшла стара жінка і почала розпитувати студента:

— Звідки ви, пане? Кажуть, що ви тут з самого ранку. Маєте діло якесь? Певно, зголодніли за цей час?

Ван підвівся з каменя і, вклонившись старій, відповів:

— Хотів родичів своїх провідати.

Стара була глухувата; ніяковіючи, вона мовила:

— Не чую!

Ван підвищив голос. Тоді стара поцікавилася:

— А як прізвище ваших родичів?

Студент не зінав, що їй на це сказати. Стара засміялась.

— Дивно,— мовила вона.— Як же ж ви знайдете тих родичів, коли навіть прізвища їхнього не знаєте? Дивлюсь я на вас, пане, і бачу, що ви за своїми книжками і про світ забули. Ходімте краще зі мною. Дам вам чого-небудь попоїсти, а там, гляди, і постіль сяката знайдеться. Переспіте ніч, а вранці вернетесь додому, розпитаєте нарешті, як прізвище ваших родичів, і прийдете знову. Не хвилюйтесь, встигнете їх провідати!

Ван тільки тепер відчув голод і з надією добре поїсти, а головне, усвідомлюючи, що є можливість близче познайомитися з красунею, дуже зрадів і пішов слідом за старою. Бачить — доріжка, що вела від воріт, забрукована білими кам'яними плитами, а обабіч густими рядами ростуть червоні квіти. Їхні пелюстки густо встелили всю доріжку. Підійшли до західного краю двору, де були ще одні ворота. Промінули їх — у внутрішньому дворику теж повно квітів. Стара запросила гостя до хати. Білі стіни сяяли, мов дзеркала. Через вікна до кімнати зазиралі вкриті квітами гілки айви. Килимки, столи, стільці — все

виблискувало чистотою. Тільки Ван сів, як хтось крадькома почав зазирати у вікно.

— Слоужун! — гукнула стара.— Готуй мерцій вечерю.

Служниця за вікном гмикнула у відповідь і пішла. А Ван, трохи оговтавшись, почав розповідати старій, хто він та хто його родичі.

— Прізвище вашого діда по матері часом не У буде? — запитала стара.

— Еге ж.

Стара здивувалась:

— Так, значить, ви мій небіж! Ваша мати — моя молодша сестра. Скільки років уже, як нічого не знаємо одна про одну. Це тому, що ми бідні і немає у нас хлопчика-спадкоємця... А ви, небоже, вже он які виростили, я спочатку й не признала вас.

— Так, я саме до вас і йшов, тітонько,— сказав студент,— але так поспішав, що й прізвище спитати забув.

— Вашу стару тітку звати Цінь. Дітей у мене, на жаль, немає. Зараз, правда, є одна ніжна істота, але й та не моя. Її народила інша жінка, яка потім вийшла заміж, а дочку мені залишила, щоб я її в люді вивела. Дівчина розумна, та не дуже вихована: тільки її знає, що смішки та пересмішки, а до всього іншого її байдуже. Ось звелю покликати її, то й побачите.

На вечерю служниця принесла смажених курчат. Стара стала пригощати студента. Коли вони попоїли і служниця прийшла забрати посуд, стара звеліла їй:

— Поклич сюди панночку Іннін.

Дівчина кивнула головою і вийшла, проте минуло немало часу, поки за дверима нарешті почувся приглушений сміх.

— Іннін, ходи-но сюди. До нас завітав син твоєї тітки.

Сміх за дверима посилився. Служниця проштовхнула дівчину до кімнати, а та, затиснувши рукою рота, і далі сміялась.

Стара зміряла дівчину сердитим поглядом:

— Що це за витівки? У нас гість, а вона все хі-хі-хі та ха-ха-ха!

Дівчина нарешті перестала сміятись, але все ще стояла біля дверей. Студент підвівся й уклонився їй.

— Це пан Ван, син твоєї тітки. Родичі, а одне одноге не знаємо. От над цим можна було б і посміятись.

Ван поцікавився, скільки його сестриці років. Стара не дочула, і студент перепитав ще раз, а дівчина тим часом залилася сміхом знову, навіть голови підвести не могла.

— Я ж казала, що вона у нас погано вихована, тепер самі можете переконатись,— провадила стара.— Шістнадцять років уже, а дурненька, як мала дитина.

— Вона молодша за мене на цілий рік,— озвався студент.

— А вам, виходить, сімнадцять,— мовила стара.— Не інакше як у рік ген-у народились. Мабуть, під знаком Коня. Чи не так?

Ван кивнув головою.

— А ваша дружина? — розпитувала далі стара.

— Немає в мене дружини!

— Як? Такий вчений та гарний, а ще досі не одружений! Наша Іннін теж не засватана. А з вас непогана б пара була! Шкода тільки, що близьким родичам шлюб брати забороняється.

Студент мовчав, оскільки саме прикипів поглядом до Іннін. Служниця тихо шепнула панночці:

— А очі в нього знову блищають, мов у розбійника!

Іннін у відповідь вибухнула сміхом, а потім сказала служниці:

— Ходімо подивимось, чи не зацвів блакитний персик.

Схопилася з місця, затулила обличчя рукавом і дрібними кроками подалася до виходу. По той бік дверей вона вже сміялась, не стримуючи себе. Стара теж підвелася і наказала служниці, щоб приготувала студентові постіль.

— Вам, шановний небоже, нелегко було сюди дістатись, то чи не зробили б ласку: залишилися б тут днів на три-четири перепочити, а потім ми б зібрали вас у дорогу і провели. Коли вам стане нудно, за будинком є садок, де можна пройтися, погуляти. І книжки деякі у мене є: беріть, читайте, коли заманеться.

Наступного дня студент вийшов у садок — такий маленький, не більше як з півму¹. Земля під деревами встелена ніжним трав'яним килимом, а стежечки геть скрізь покриті шаром тополиного пуху. За буйним цвітом дерев ледь помітна невелика альтанка. Ван повільно брів стежкою, як раптом звідкись зверху долинув дзюркотливий сміх. Юнак підвів голову: на дереві сиділа Іннін. Побачивши студента, вона зареготала, мов божевільна. Боячись, щоб дівчина часом не впала, Ван застеріг її:

— Обережно, бо ще звалишся на землю!

Дівчина почала спускатися вниз, нестримно сміючись. Недалеко від землі вона справді зірвалася й упала. Тільки після цього замовкла. Студент кинувся підіймати її і потай потис її руку вище ліктя. Дівчина засміялася знову і знеможено прихилилася до дерева. Досить довго студент чекав, поки вона нарешті вгамується, а тоді вийняв з рукава висхлу гілку з квітами і показав її. Іннін взяла гілку й сказала:

— Вже засохла! Навіщо було берегти?

— Це та, сестрице, яку ти загубила у день Свята ліхтарів, от я й беріг її.

— Навіщо? — здивувалася дівчина.

¹ Му — міра площі, близько 0,06 га.

— А щоб довести, що я тебе кохаю і з пошаною згадую. Відтоді, як ми зустрілися на святі, всі мої думки тільки про тебе. Через це я захворів і почав готуватись до смерті. Вже не сподівався, що пощастиль побачити тебе, а тепер дуже радий, що ви з матір'ю поставилися до мене з такою увагою та ласкою.

— Дрібниці! — відповіла дівчина. — Адже ми родичі, а для родича хіба шкода чого-небудь? Коли йтимете додому, накажу служниці нарвати вам у нашому садку величезного букета на прощання.

— Ти що, сестрице, дурненъка?

— А чому я раптом стала дурненъкою?

— Та я ж не квіти люблю, а ту, яка їх тоді тримала.

— Знаю, що любите, бо ми ж родичі. Так і мусить бути.

— Я веду мову не про ту любов, що бувас між родичами, а про любов чоловіка до своєї дружини.

— А яка різниця?

— Вночі бути в одному ліжку, спати на одній подушці — ось яка.

Опустивши голову, дівчина довго думала, потім відповіла:

— Я не звикла спати з чужими людьми...

Не встигла вона це промовити, як студент помітив, що до них підходить служниця, враз зніяковів і злякано кинувся геть. Через деякий час всі зібралися у старої. Та спітала Інні, де це вона була. Дівчина відповіла, що розмовляла у саду з Ваном.

— І про що можна так довго балакати? — пробурчала стара. — Обід давно готовий.

— Та от брат хоче, щоб я з ним спала...

Зачувши таке, студент злякано вирячився на неї. Дівчина злегка усміхнулась і замовкла. Добре, що стара не дочула, а коли почала допитуватись, Ван миттю перевів розмову на зовсім інше. Потім стиха дорікнув дівчині за необережність.

— Так, значить, про це не можна говорити вголос?

— Можна, аби тільки люди не чули,— пояснив студент.

— Це щоб не чули чужі люди, а мама не чужа. І потім, спання — це звичайна річ. Чого ж тут критись?

Студент, здивований її наївністю, не міг збагнути, як напоумити дівчину.

Тільки вони пообідали, як біля воріт з'явилися служники з двома віслюками; їх послали на пошуки студента. Сталося це так. Коли Ван пішов з дому, мати довго чекала на нього і, не дочекавшись, кинулася розпитувати людей. Оббігала все село — ніяких слідів. Тоді вона звернулась до У, і той, пригадавши свою кошишню розмову з Ваном, порадив їй пошукати сина в південно-західних горах. Проминувши дорогою кілька сіл, служники нарешті дісталися й сюди. Студент саме вийшов до воріт і впізнав їх. Він одразу ж повернувся до кімнати, сказав старій, що по нього прийшли, і почав просити дозволу взяти дівчину з собою. Стара зраділа.

— Я давно збиралася провідати вас,— відповіла вона,— та стара вже стала, боюсь далеко від дому відлучатись. А як хочете сестру взяти з собою, щоб познайомити її з тіткою, то це добре, беріть.

Вона покликала Іннін. Та прийшла, як завжди, сміючись.

— Яка це в тебе радість, що ти безугавно смієшся? — бубоніла стара. — Як розрегочешся, то й не зупинити. А коли б не сміялась, то, певно, була б найкращою в світі.

Кинула на дівчину сердитий погляд і повела далі:

— Твій старший брат хоче взяти тебе з собою. Отож біжи скоріше та перевдягнися, зberи свої речі.

Тоді пригостила служників, які прийшли за Ваном, а коли дівчина зібралася, сказала їй на дорогу:

— У твоєї тітки і землі, і добра всякої повію, не збідніє, якщо візьме до себе ще одну душу. Отож сиди там і не думай про домівку. Повчишся у них грамоти, гарної поведінки. Слухайся тітку і попроси її, щоб взяла на себе клопіт та знайшла тобі достойну пару.

Вислухавши напучення, молодята рушили в дорогу, спустилися з гір і озирнулися — їм здалося, що стара все ще стоїть біля воріт і дивиться їм услід.

Коли прибули додому, мати студента, побачивши красуню, здивовано спітала, хто це. Юнак відповів, що це тітчина дочка.

— Якої ще тітки? — оторопіла мати. — Та те, що тобі казав У, — чиста нісенітниця. Я не маю сестер. Звідки ж було їй взятися?

Звернулася до дівчини, і та їй розповіла:

— Це мені не рідна мати, а прізвище Цінь — по батьку. Правда, я його не пам'ятаю, бо він помер, коли я була ще немовлям.

— Так, так,— погодилася мати,— була у мене колись сестра замужем за якимось Цінем, але багато років минуло відтоді, як померла. Невже вона є досі жива?

Почала розпитувати про ті прикмети, які мала її сестра, про шрами, родимки і таке інше. Все збігалося. Але мати ніяк не могла повірити:

— Хм, ніби правильно, та я добре знаю, що вона давно померла.. Як же могло так статися, що ожила знову?

Поки вона розмірковувала над цією дивовижкою, прийшов У.

Побачивши його, дівчина миттю сковалася в кімнаті. Довідавшись, хто вона і звідки, він розгублено помовчав, а потім несподівано спітав:

— Її часом не Іннін звати?

— Так, так,— відповів Ван.

Брат був страшенно здивований, і коли його спитали, звідки йому відомо це ім'я, почав розповідати:

— Після смерті тітки Цінь її чоловік якийсь час жив одинаком. Саме тоді й почала його спокушати лисиця-переверстень, через рік він захворів на сухоти і невдовзі помер. А лисиця народила від нього дівчинку, яку звали Іннін. Домашні не раз бачили, як вона сповітенька лежала на ліжку. Після смерті Ціня лисиця інколи провідувала дівчинку. Та скоро родичі дістали талісманні письмена Небесного Вчителя і по-розклеювали їх на стінах кімнати. Тоді лисиця пішла і дівчинку забрала з собою. То чи не її це дитина?

Його розповідь викликала у присутніх ще більший подив і зродила нові сумніви, а з кімнати все долинав розложистий сміх.

— Господи, яка вона дурна,— зітхнула мати.

У захотів подивитись на дівчину. Мати ввела його до кімнати, де Іннін і далі сміялася, не звертаючи на них уваги. Мати звеліла їй вийти, і тоді вона, напруживши всі сили, щоб не сміялась, повернулась обличчям до стіни, постояла деякий час і нарешті, злегка вклонившись, вийшла на вулицю. Та за мить вернулася назад і зникла у внутрішніх кімнатах, де знову залиував її перекотистий сміх. Всі жінки, що були в домі, дивлячись на неї, розлявали роти і теж починали всеміхатись.

Зголосившись стати сватом, У попросив дозволу побувати в горах, щоб там на місці переконатись, чи й справді все це лисячі витівки. Коли він добрався до того місця, де мало бути село, то ніяких будівель не знайшов, одні лише квіти росли на галявині, та й ті вже поодцвітали. У пригадав, що десь тут недалеко похована його тітка, але могила, певно, вже давно заросла травою, а може, і з землею зрівнялась, тепер навряд чи її знайдеш. Як поїхав з досадою на душі, так і назад повернувся. Маючи підоозру, що Іннін чор-

тівського поріддя, мати Вана пішла до неї і розповіла все, про що дізналася від У, але та анітрохи не здивувалася. Навіть коли мати поспівчувала їй,— мовляв, тепер у неї немає ні родичів, ні притулку, дівчина не засмутилась, а продовжувала безтурботно хихотіти. Вся родина губилася в здогадах, бо ніяк пе могла зрозуміти її поведінки.

Спати Іннін поклали в одній кімнаті з молодшою донощкою, і тепер вона щоранку приходила до тітки привітатися й спитати, як та себе почуває. Приємне враження на всіх справляло і рукоділля дівчини, воно відзначалося великою майстерністю та витонченістю. Дивувала тільки її звичка з будь-якого приводу невгамовно сміяťись. Незважаючи на заборону, вона, мабуть, не могла себе стримати. Проте її сміх був якийсь особливо чарівний. Бувало, сміється, а обличчя в цей час не втрачає принадності. Людям вона подобалась, і сусідки — дівчата та молодиці — навперебій прагнули чимнебудь прислужитись їй, заприятелювати з нею.

Мати Вана вже й щасливий день для шлюбної церемонії підібрала, але душу все не полішала тривога: коли б та не занапстила синові життя. Пробувала крадъкома розглядати Іннін проти сонця — і тіло її, і тінь такі ж, як і у всіх звичайних людей. Нарешті настав отой день. Дівчину нарядили в найкраще вбрання і звеліли виконати церемонії, які звичай вимагає від молодої, але вона лише пройшлася по колу, а далі почала реготати і вже не могла стриматись. Церемонію довелося припинити. Дивлячись на її поведінку, студент з страхом подумав, коли б Іннін часом не сказала, що все це зайве, адже Ван уже давно й так зазирає до неї в спальню. Проте щодо цього вона виявилася набагато серйознішою і зуміла зберегти таємницю.

Сміх молодої невістки мав певний вплив і на матір Вана. Бувало, стара інколи розгнівається на кого-небудь, та як тільки невістка засміється, гнів одразу

проходить. Була користь від її сміху і служницям. Прогрішиться котра-небудь і одразу ж біgom до молодої, щоб та замовила слівце перед свекрухою та врятувала від різок.

Квітами Іннін захоплювалась до нестями. Щоб знайти щось нове, часто ходила і до родичів, і до знайомих, навіть потай заставляла в лихварів золоті шпильки, тільки б купити те, що припало до душі. Через кілька місяців і ганок, і східці, і паркан, і навіть убиральня — все було обсаджене квітами.

За будинком, майже на межі, росла троянда мусян. Іннін часто видиралась на драбинку, до якої були по-підв'язувані довжелезні стебла троянди, рвала квіти і пришилювала їх собі до зачіски. Мати, коли бачила це, лаяла її за такі витівки, але невістка не дуже зважала на її лайку. Якось сусідський син угледів її на драбинці й остановів. Цього разу Іннін і не подумала тікати, стояла собі й посміхалась. Той вирішив, що сподобався їй, і аж запалав від радості. Іннін показала йому на місце біля муру і, сміючись, спустилася вниз, а він подумав, що вона призначила там йому побачення, страшенно зрадів і, як тільки стемніло, проправився до муру. Бачить, сусідка вже тут. Не гаючи часу, кинувся до неї, скочив і... невдовзі відчув, що в грішне тіло ніби хтось голкою штрикнув. Страшний біль проник до самого серця. Голосно зойкнувши, нещасний упав на землю. Почав роздивлятись, аж то не сусідка, а суха колода, що вже давно валялася під муром. Те ж місце, до якого він так тісно припадав, було діркою в колоді, куди завжди стікала вода з ринви.

На крик з хати вибіг батько, почав розпитувати, але син нічого йому не сказав, і лише коли прийшла дружина, у всьому їй призвався. Принесли каганця, присвітили, а в дірці сидить величезний скорпіон завбільшки з маленького краба. Старий відламав цурупа-

лок, задушив скорпіона, потім звалив сина собі на плечі й заніс до хати. Опівночі син помер. Сусід подав на Вана скаргу, в якій доводив, що Іннін — чаклунка. Начальник повіту завжди шанував Вана за вченість, добре знаючи, що це чесна, порядна людина. Отож він вирішив, що сусід звів на нього наклеп, і вже звелів відшмагати старого, але Ван умовив начальника не карати бідолаху, й того відпустили додому.

А пані Van тим часом вичитувала невістці:

— Яка ж ти дурна, яка божевільна! Я давно була впевнена, що твій безтурботний сміх до добра не приведе. Щастя наше, що у теперішнього начальника мудра голова і ми, слава богу, не втрачили в цю халепу, а коли б на його місці сидів якийсь дурень, то нас, жінок, неодмінно потягли б до управи на допит. І тоді з яким виглядом ходив би мій син по селу чи зустрічався з родичами?

Іннін цілком серйозно заприсяглася, що відтепер більше ніколи не сміятиметься.

— Сміятись можна,— заперечила свекруха,— та тільки треба знати, де й коли.

Проте з того часу Іннін справді більше вже не сміялась, навіть коли її навмисне смішили. Але й сумною її протягом дня теж ніколи не бачили.

Якось увечері, сидячи поряд з чоловіком, вона заплакала. Van був здивований такою несподіванкою, а Іннін, не перестаючи хлипати, стала йому пояснювати:

— Досі я не наважувалась говорити з вами про це, боялася налякати вас, та й живемо ми з вами ще не так довго. А тепер бачу, що і ви, і ваша матінка любите мене, і любите щиро, зовсім не цураєтесь, отже, я думаю, що нічого страшного не трапиться, якщо я чесно розкажу вам про все. Я справді лисячої породи. Незадовго до смерті мати віддала мене на виховання жінці-чортиці, у якої я й прожила понад десять

років. А от тепер, оскільки у мене немає братів і мені нікуди прихилити голову, я всі надії покладаю на вас і хочу признатися, що моя нещасна мати лежить одна-однісінька в горах, немає кому пожаліти її і перенести її останки туди, де похований мій батько. А поки що бідна мати дуже страждає на тому світі. Якби ви не побоялися клопоту та не пошкодували трохи грошей, то можна було б покласти край її стражданням. Тоді всі матері, які народять дівчаток, знатимуть, що на дочок теж можна покласти, і не топитимуть їх, не кидатимуть напризволяще.

Студент погодився виконати її прохання, тільки висловив сумнів, чи зможуть вони розшукати могилу, яка, мабуть, уже давно заросла травою. Іннін заспокоїла його. Через кілька днів вони взяли нову труну і поїхали в гори. Іннін хутко знайшла в густих зарослях бур'янів та чагарників могилу. Там справді лежали останки матері. З плачем і тужінням поклала вона їх у труну, повезла до батькової могили і поховала поруч з ним. Тої ж ночі студент побачив уві сні стару лисицю, яка прийшла подякувати йому. Прокинувшись уранці, він розповів свій сон дружині, а та сказала, що вона навіть бачилася з матір'ю цієї ночі, однак стара не веліла його будити, щоб не злякався. Студент запитав, чому вона не залишила стару вдома. Іннін пояснила:

— Але ж вона перевертењ, а навколо багато живих людей і скрізь панує земний дух. Хіба можна їй тут жити.

Ван поцікавився, де тепер Слюжун.

— Вона теж лисиця,— відповіла дружина,— і дуже хитра. Моя мати залишила її, щоб доглядала за мною. Otto, бувало, піде, накраде всякої садовини, сама наїться і мене нагодує. За це я і вдячна була їй, жила з нею душа в душу. Сьогодні вночі запитала про неї маму. Виявляється, уже заміж вийшла.

Відтоді кожного року, в день поминок, Ван з дружиною ходили на могилу до Цінів, наводили там порядок, молились.

Через рік Іннін народила сина. Бідовий такий хлопчишко — ще з пелюшок не лякається чужих людей. Побачить кого — відразу ж починає сміятись. Видно, в матір удався.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Ми познайомилися з дівчиною, що весь час заливалася дурним сміхом. Можна, здавалося б, подумати, яка вона бездушна. Або взяти той ліхий жарт, який вона устругнула біля муру. І в той же час така любов до матері, така турбота про неї!.. Бути чортячого роду, й раптом від безтурботного сміху перейти на сльози... То ж чи не відлюдницею була наша Іннін, що за сміхом ховала від людей свою самотність?

Довелося мені чути, ніби десять у горах росте трава, яку називають «смійся!». Той, хто її ненароком понюхає, рєгоче потім без упину. От би цієї трави та в наші будинки! Тоді б збліякла слава таких відомих трав, як «радість подружнього життя» та «забування прикрощів»¹. А ця наша «квітка, яка розуміє слова», безпременно, гарна, шкода тільки, що завжди кокетує.

¹ «Радість подружнього життя» — рослина з родини бобових, яка цвіте влітку. «Забування прикрощів» — друга назва золототисячника.

ЦЯОНЯН ТА ЇЇ КОХАНІЙ

Жив у Гуандуні потомственный чиновник на прізвище Фу. Коли він мав уже за шістдесят, дружина подарувала йому першого сина. Хлопцеві дали ім'я Лянь. Ріс він дуже розумним, та, як на лихо, вродився з прикрою вадою — навіть у сімнадцять років його грішне тіло було завбільшки з хробака. Про це з чуток знали не лише близькі сусіди, а й жителі далеких околиць, тому ніхто й не хотів віддавати за Ляня своєї дочки. Старий уже побоювався, що рід його на цьому може скінчитися; день і ніч він ходив, мов хмара, а як зарадити горю, не міг придумати.

Хлопцеві найняли вчителя, отож він, як і всі студенти, щодня сідав за уроки. Якось вчитель дав Ляню завдання, а сам кудись пішов. Тим часом біля воріт їхнього будинку зупинився фокусник з мавпочкою. Хлопець задивився на його штукарство і зовсім забув про уроки. Коли ж зрозумів, що вчитель скоро повернеться, весь похолов від страху й кинувся тікати з дому.

На дорозі за кілька верст від рідної оселі він раптом побачив якусь панночку в білому одязі, що дибала поперед нього з маленькою служницею. Ось дівчина озирнулася: красуня, яких світ не бачив. Лянь хутко наздогнав її. Дівчина повернулася до служниці й сказала:

— Піди спитай у цього панича, чи він часом не в Цюнчжоу прямус.

Служниця так і зробила. Лянь і собі поцікавився, навіщо їм про це знати.

— Якщо ви справді йдете в Цюнчжоу, — відповіла дівчина, — то я б хотіла попросити, щоб ви дорогою зайшли до моого рідного села і занесли листа. В мене

там стара мати, яка, до речі, може щедро пригостити вас.

Тікаючи з дому, Лянь, власне кажучи, не задумувався, в який бік податись, йому було однаково, тому ї зараз без особливих міркувань він згодився. Дівчина вийняла листа, передала його служниці, а та — паничеві. Лянь запитав, як прізвище та ім'я матері і де саме вона живе. Дівчина сказала, що прізвище її Хуа і що живе вона в селі Цінської діви, за якихось дві версти на північ від міста.

Студент прийшов на річку, сів на човна й поплив. Коли він досяг північної околиці Цюнчжоу, вже стемніло. Почав розпитувати, як дістатися до Цінської діви, але про таке село люди навіть не чули. Вирішив простувати дорогою на північ. Позаду залишилося версти зо дві, а села все ще не видно. Уже зійшов місяць, засяялизорі по всьому небу. Від п'янких запахів польових квітів паморочилось у голові, а довкола, куди не глянь, жодного житла. Студента охопила тривога. Коли ж бачить, край дороги височіє могила. Вирішив як-небудь там прилаштуватися на ніч. Однак боячись, щоб на нього тут не напав вовк чи тигр, спритно, мов мавпа, відерся на дерево, яке стояло неподалік.

Тепер можна й подрімати. Та де там. Сумно завинув вітер у сосновому гіллі, жалібно гули нічні жуки. Серце у юнака тривожно закалатало, а каяття пекло душу мов вогнем.

Рантом чує, ніби внизу хтось заговорив. Придивився, бачить, а під деревом справжні тобі хороми. На камені сидить якась красуня, а по обидва боки від неї стоять служниці з писаними свічками.

Красуня повернула голову ліворуч і сказала:

— Місяць сьогодні такий сліпучо-блій, що зірок майже не видно. Завари-но мені того чаю, який тіточка Хуа подарувала. Милуючись красою такої ночі, з насолодою вип'ю чашечку!

У Ляня миттю промайнула думка, що все це витівки нечистої сили. Він не смів і дихнути. Нараз одна із служниць підвела голову, глянула на дерево і сказала:

— А там хтось сидить зверху.

Дівчина сполохано підхопилася з місця.

— Де це такий сміливець взявся,— здивувалася вона,— що зважився нишком за людьми підглядати?

Студент злякався ще дужче. Але ховатися було вже нікуди, і довелося спуститися вниз. Упав перед дівчиною на коліна й став просити змилуватись над ним. Дівчина підійшла ближче, глянула на нього і змінила гнів на милість. Взяла його за руку й посадовила поруч з собою.

Лянь крадькома окинув її поглядом. Було їй років сімнадцять чи вісімнадцять, і така вродлива, що й пером не описати. А тримається й розмовляє так, ніби вона не простого роду.

— Куди це ви, пане, йдете? — поцікавилась вона.

— Зараз я, бачте, для декого ніби листоноша!

— В таких безлюдних місцях вночі часто можна й на розбійників натрапити,— сказала дівчина.— При дорозі спати дуже небезпечно. Якщо не погребуєте нашим убогим житлом, то я була б дуже рада прихистити вас.

З цими словами красуня запросила студента до пріміщення. В кімнаті стояло лише одне ліжко, але вона звеліла служниці заслати його двома ковдрами. Соромлячись свого тілесного каліцтва, Лянь забажав спати на підлозі. Дівчина засміялась:

— Сьогодні мені пощастило зустріти такого чудового гостя, то чи посмію я, жінка, мов той Юаньлун, лягти вище нього?

Довелося студентові лягти з нею в одне ліжко. Проте чи то з страху, чи то від сорому він не посмів випростатись на весь зрист.

Через якийсь час дівчина тихцем просунула під його ковдру свою тоненьку руку і почала легенько обмажувати його ноги біля колін і вище. Лянь вдавав, що міцно спить і нічого не відчуває.

Ше за кілька хвилин дівчина відкинула з себе ковдру, притислася до студента і давай штовхати, але той навіть не поворухнувся. Тоді вона просунула руку далі, шукаючи найпотаємніше місце,— і раптом розчаровано висмикнула її назад. Мовчки виповзала з-під ковдри, і студент почув стриманий плач. Ладен провалитися від сорому крізь землю, Лянь зі злістю й досадою ремствував на Небесного Владику за свою ганьбу.

Дівчина покликала служницю і звеліла засвітити свічку. Та, помітивши в неї на обличчі слізки, здивовано спітала, що сталося. Дівчина тільки сумно похитала головою і мовила:

— Оплакую свою нещасну долю.

Служниця стояла біля ліжка і пильно вдвівлялася в їхні обличчя.

— Розбуди пана,— наказала дівчина,— і вижени його геть!

Від цих слів усю душу Ляня пройняло почуття сорому і прикрості. Крім того, було страшно. Куди він тепер дінеться, коли надворі темна ніч, а кругом безлюддя. Поки він розмірковував, несподівано розчинилася двері і до кімнати увійшла якась жінка.

— Тітонька Хуа прийшла,— доповіла служниця.

Лянь крадькома глянув на неї. Їй було вже за п'ятдесят, проте колишня врода ще не зів'яла. Помітивши, що дівчина не спить, вона спітала її, що сталося. Та ще не встигла відповісти, як жінка, глянувши на ліжко, побачила там незнайомця й поцікавилась, з ким це вона сьогодні розділила ложе.

Замість дівчини озвалася служниця:

— Один панич напросився переноочувати.

Жінка усміхнулась.

— А я й не знала, що Цяонян сьогодні з кимось справляє візерункову свічку¹, — мовила вона, але, помітивши, що у дівчини заплакані очі, здивовано сказала:

— Не годиться рюмсати, коли в тебе вечір поєднання келехів? Чи, може, женишок образив тебе?

Дівчина промовчала і ще більше насупилась. Підійшовши до ліжка, жінка хотіла відсунути одяг, щоб поглянути на студента, та тільки взялася за халат, як на постіль упав лист. Жінка подивилась на нього і, оставшись від подиву, голосно вигукнула:

— Що таке? Та це ж рукою моєї дочки написано.

Вона хутко розгорнула листа і заходилася читати, потім тяжко зітхнула. Цяонян спитала її, що там сталося.

— Вісточка від моєї Третьої. Чоловік у неї помер, і вона залишилася безпорадною сиротою. Що ж нам тепер робити?

— Він мені казав, ніби комусь листа несе, а я так і не спитала кому,— сказала дівчина.— Добре, що не встигла його вигнати!

Жінка звеліла студентові встати з ліжка і почала розпитувати, звідки у нього цей лист. Лянь розповів все, як було.

— Ну й клопіт же ви на себе взяли, погодившись у таку далеч листа нести,— сплеснула руками жінка.— Не знаю, як і дякувати вам за це.

Потім уважно подивилася на юнака і, всміхнувшись, спитала, чим він образив Цяонян. Студент відповів, що й сам не знає. Тоді жінка почала розпитувати дівчину.

— Самої себе шкода,— зітхнула та тяжко.— Живою була, за свінуха заміж вийшла, померла — думаю, хоч

¹ Візерункова або квітчаста свічка — сплюбна свічка, вилита у фігурній формі, оздоблена червоними з золотом квітками.

тепер пощастило, так ні — скопець якийсь попався! От у чім мое горе!

— Такий розумний, приємний хлопець, а на тобі — ні риба ні м'ясо. Але ви наш гість. Отож досить нам сваритись!

Жінка повела студента у східний флігель. Там вона засунула йому руку поміж ніг, помацала і засміялась:

— Не дивно, що Цяонян так гірко плакала. А втім, на ваше щастя, є все-таки корінець, хоч і маленький. Спробуємо дещо зробити.

Жінка засвітила каганця. Довго порпала у всяких кошиках та скринях, поки не знайшла якусь темну облатку. Дала її юнакові, сказала, щоб проковтнув, порадила лежати тихо і вийшла.

Лянь вільно випростався на ліжку і розмірковував, від якої ж, власне, хвороби його лікують, але так і не міг забагнути.

Прокинувся він десь уже під ранок і одразу ж відчув унізу живота щось тепле, здавалось, ніби якась річ повисла поміж ніг. Не витримав, поліз туди рукою — о! — та, виявляється, він тепер уже справжній мужчина! Серце так і застрибало від радості.. Немовби заразом отримав від імператора всі дев'ять відзнак.

Тільки-но почало розвиднятись, як до кімнати заїшла та ж сама жінка. Вона принесла студентові підсмажених хлібців на сніданок і порадила поки що терпляче сидіти тут. А потім, вийшовши, замкнула його заливору.

— Ось що,— звернулась вона до Цяоняна перед тим, як іти.— Цей хлопчина зробив нам велику послугу, приніс листа. Залишимо його на якийсь час тут та покличемо нашу Третю, нехай вони здружаться між собою, як брат і сестра. А щоб йому поки ніхто не набридав, я замкнула кімнату.

Жінка пішла, а студент невдовзі занудьгував. Від безділля він кружляв по кімнаті, мов птах по клітці,

час від часу підходячи до дверей, щоб визирнути у шпарку. Побачить Цяонян — і відразу закортить гукнути її та похвалитись своєю радістю. Але потім йому стає соромно, і він не наважується її кликати. Так тривало майже до півночі. Та ось нарешті жінка повернулась, привівши з собою дівчину. Відімкнувши двері, вона сказала:

— Занудився тут наш панич! Третя! Можеш зайди та вклонися й не забудь вибачитися за турботу!

До кімнати нерішуче увійшла та, яку він зустрів на дорозі. Вона склала руки і низько вклонилася студентові. Жінка звеліла їм називати тепер одне одного старшим братом і молодшою сестрою.

— Краще б сказали, молодшою і старшою сестрами,— засміялася Цяонян.

Після цього всі гуртом перейшли до вітальні, сіли в коло. Принесли вино, випили, і Цяонян, жартуючи, спитала студента:

— Ну як, скопці теж хвилюються, побачивши гарних дівчат?

— Кульгавий ніколи не забуває, коли він справно ходив,— відповів студент,— а сліпий — коли бачив.

Всі зареготали. Цяонян, помітивши, що Третя стомилася в дорозі, запропонувала їй поспати. Тоді жінка сказала, що Третя ляже в одній кімнаті з гостем. Але та зашарілась від сорому і не хотіла йти.

— А ти не бійся. Це він тільки з виду чоловік, а насправді майже жінка,— сказала Третій мати і почала її квапити.

На прощання вона шепнула студентові:

— Залишишся з нею наодинці, поводься, як мій зять, а при людях — як син. І все буде гаразд.

Лянь не тямив себе від радості. Тільки вони заішли до кімнати, схопив дівчину за руку і поволік на ліжко. Він горів бажанням скоріше перевірити себе,

як поспішають випробувати меча після того, як погостили.

Лежачи трохи згодом з дівчиною на одній подушці, він спитав її, хто така Цяонян.

— Душа померлої. Ніхто інший у світі не міг зрівнятися з нею ні вродою, ні талантом, та в житті її не пощастило. Вийшла заміж за молодого Мао, а той зроду був такий немічний, ніби синух. Навіть коли йому сповнилося вісімнадцять, він не скидався на справжнього чоловіка. І от вона мучилася з ним, нудьгуvala, не знаходячи собі втіхи, поки нарешті не понесла свою тугу на той світ.

Студент злякався і натякнув Третій, що вона, мабуть, і сама чортівського поріддя.

— Ні,— заперечила дівчина,— якщо вже по правді, то я лисиця. Цяонян жила тут одна, без чоловіка, а ми з мамою в цей час опинилися без кутка, от і найняли у неї кімнату, де й знайшли собі притулок.

Студент був ошелеплений.

— Не бійся,— заспокоїла його Третя.— Хоч кожна з нас чи то чортіха, чи лисиця, але тобі від цього ніякої шкоди не буде.

Відтоді вони з Третью завжди були вкупі, увесь час розмовляли, жартували...

Хоч студент тепер і знову, що Цяонян — не людина, але був зачарований її вродою і все досадував, що ніяк не випадає нагоди виправдати себе перед нею.

Лянь мав веселу вдачу, умів гарно говорити, знову немало кумедних історій, чим і завоював прихильність Цяонян. Одного разу, коли тітка Хуа та її дочка куились пішли, знову замкнувши студента в кімнаті, він засумував і, потинявшись деякий час з кутка в куток, почав через двері гукати Цяонян. Та звеліла служниці принести всі ключі, які тільки були в домі, і спробувати, чи не вдасться підібрати який-небудь. І ось двері розчинились. Лянь прошепотів дівчині на вухо, що

хоче залишитись з нею наодинці. Цяонян наказала служниці йти. Студент одразу ж скопив дівчину на руки, поклав на ліжко і припав до неї, а вона голосно зареготала і почала лоскотати його рукою нижче живота.

— Хлопець ти хороший, та ба! — у цьому місці не все гаразд!

Дівчина враз затнулась, оскільки її рука наптовхнулася на щось таке, що ледве пальцями обхопиш.

— Як? — вигукнула вона злякано. — Ще ж недавно було таке малесеньке, а тепер дивись, на яку линву перетворилось!

Студент засміявся.

— Розумієш, — мовив він, — першого разу ми соромилися приймати гостю — і знітились. А тепер, після того глуму й наклепів, нас нетерплячка бере: давай, думаємо, покажемо, як то кажуть, «жаб'ячий гнів».

І сплелися двоє тіл у невимовній насолоді.

Після цього Цяонян сердито сказала:

— Тепер мені ясно, чого вони тримають вас під замком! Був час, коли і мати, й дочка вештались по усіх усюдах, бо ніде було їм голову прихилити. Я пожаліла їх, дала притулок... Ще й навчила Третю вишивати... І я, знаєш, ніколи від них нічого не приховувала і нічого для них не шкодувала... Аж бач, які вони ревниви!

Лянь почав утішати її і розповів, як мати Третью вилікувала його. І все-таки Цяонян затаїла злість.

— Гляди ж, не пробовкайся, — застеріг її під кінець розмови студент. — Тіточка Хуа наказала мені пильно берегти цю таємницю...

Не встиг він договорити, як на порозі з'явилася тітка Хуа. Захоплені зненацька, вони посхоплювалися з ліжка, а тітка, кидаючи на них люті зогляди, спитаила, хто відімкнув двері.

Цяонян засміялась і взяла вину на себе. А тітка

розгівалася ще дужче, вибухнувши оглушливою лайкою.

Цяонян з східною усмішкою зауважила:

— Ви мене, тітонько, так розсмішили! Це ж ви сказали, що він тільки з виду чоловік, а насправді майже жінка. На що він, мовляв, здатен?

Побачивши, що мати зчепилася з Цяонян не на життя, а на смерть, Третя занепокоїлась і почала їх мирити. Ворогуючі сторони нарешті втихомирілись і повеселішли.

Хоча Цяонян після сварки часом, не стримавшись, і могла сказати щось різке, але до Третьої вона ставилася привітно й лагідно, навіть прагнула інколи прислужитись їй. Зате тітка Хуа ні вдень, ні вночі не спускала з неї очей, отож тепер молодята вже не могли повідати свої почуття одне одному. Приховуючи їх, вони тільки перезиралися між собою.

Одного дня тітка Хуа сказала студентові:

— Моя дочка, милостивий пане, і її сестра вже мали щастя додогодити вам. Думаю, що далі вам тут сидіти — тільки час марнувати. Ви б краще повернулися додому і розповіли про все своїм батькам. Нехай вони, не гаючись, влаштують вам вічний союз.

Вона зібрала дещо студентові в дорогу і почала його кванити. Обидві молоді жінки стояли зажурені, сумно позираючи в його бік. Особливо Цяонян, яка зрештою не витримала: з очей у неї, мов перлині з розірваної нитки, одна за одною покотилися слізози. Тітка Хуа сказала, що нема чого плакати, і повела студента на вулицю. Як тільки вони вийшли за ворота, будівлі і садиба вмить зникли. Натомість височіла лише занедбана могила.

Тітка Хуа провела студента на річку, до човна, і сказала на прощання:

— Після того, як ви поїдете, я заберу з собою обох дівчат і теж подамся до вашого міста. Найдму там

житло, і якщо не забудете давніх друзів, то побачимося знову в саду, де колись жила родина Лі.

Студент повернувся додому. Батько розшукував сина увесь цей час, але знайти так і не міг. Стільки було хвилювань, а тут на тобі — син несподівано сам прийшов. Батьківській радості не було меж. Лянь коротенько розповів, де він був, і, ніби між іншим, згадав про свою домовленість з тіткою Хуа.

— Хіба можна вірити всякій нечисті? — сказав йому на це батько.— Знаєш, чому ти все-таки вернувся живим? Тільки тому, що ти каліка. Інакше б тобі кінець.

— Справді, це незвичайні створіння, але почуття у них, як і в людей. І потім, вони такі розумні, такі вродливі... От одружусь — і вже ні родичі, ні знайомі не глузуватимуть з мене!

Батько тільки холодно посміхнувся.

Студент махнув рукою і пішов. Він не хотів миристися з тією славою, яка про нього ходила досі, страшенно кортіло довести, що це не так. Почав з того, що сплутався з служницею. І невдовзі, забувши про всякий сором, грішив з нею навіть серед білого дня, в надії, що скоро про все дізнаються його старі батьки.

Якось їх побачила молоденька служниця і доповіла про все хазяйці. Стара не повірила, пішла, щоб на власні очі пересвідчитись, і була ошелешена таким дивом. Негайно покликала служницю, давай її розпитувати і нарешті дізналася, що і як. На радощах стара почала ділитись новиною з кожним стрічним, твердячи, що її син зовсім не каліка. Сподівалась навіть висвятити йому дівчину з якого-небудь знатного роду.

Але студент якось шепнув матері, що ні на кому іншому, окрім Третьої, він не жениться.

— Страйтай,— намагалася умовити його мати,— стільки вродливих жінок на білому світі, а ти вклепався в якусь там чортіху.

— Коли б не тітка Хуа,— заперечив Лянь,— я б ні-
коли не пізнав, у чому радість взаємин з жінкою.
І якщо я порушу своє слово, добра мені не бачити.

Батько подумав, подумав та й послав служника
та стару служницю на пошуки тітки Хуа. Ті вибра-
лися за східну околицю і, увесь час видивляючись по-
кинутий сад родини Лі, проїхали підводою майже
версти зо дві. Коли ж зирк — серед повалених стін та
густих заростей бамбуку цівкою здіймається дим. Стара
служниця злізла з воза і пішла прямо до дверей
хатини. Мати з дочкою, виявляється, саме прибирали
в кімнаті, певно чекаючи на гостей. Стара вклонилася
їм і передала все, що їй веліли хазяї. Потім звівши очі
на Третю, була дуже вражена її вродою і сказала:

— Так це і є майбутня дружина нашого молодого
пані? Я тільки глянула на неї, і вона вже сподобалась
мені. Нічого дивного, що молодий пан дух за нею ро-
нить, увесь час марить нею.

Стара також спіткала й про сестру. Тітка Хуа зі-
тхнула:

— То була моя приймачка. Три дні тому її спіткало
нешастя, померла наглою смертю.

Поки точилася розмова, на столі з'явилось вино
і закуски, почалося частування.

Приїхавши додому, стара служниця докладно роз-
повіла і про вроду Третью, і про її скромність. Батько
ї мати були дуже раді. А наприкінці стара згадала
про те, що Цяонян померла. Лян одразу засмутився
і мало не заплакав.

Перед тим вечором, коли молода мала в'їхати в їх-
ній дім, студент встиг побачитися з тіткою Хуа і за-
питати про Цяонян. Тітка засміялась і відповіла:

— Та вона вже в північних краях на людину пере-
родилась.

Студент після цього ще довго зітхав. Жив собі
з Третью, а свого почуття до Цяонян ніяк не міг

забути. Якщо йому траплявся хто-небудь з Цюнчжоу, він неодмінно запрошуав його до себе і довго розпитував.

Якось один з приїжджих сказав, що на могилі Цінської діви ночами часто чути, як плаче душа померлої. Глибоко вражений такою дивною новиною, він сказав про це Третій. Дружина похнюпила голову, довго мовчала, а потім крізь слізи мовила:

— Я така винна перед нею!

Студент почав допитуватись, в чому ця вина. Третя, зніяковіло посміхнувшись, призналася:

— Ідучи сюди, ми з матір'ю не сказали їй про це. Мабуть, саме тому вона там і побивається зараз. Я вже давно хотіла розповісти вам, та, бач, боялася, чи зрозумієте ви, чому мати саме так вчинила.

Вислухавши її, студент спочатку засмутився, та невдовзі повеселів. А тоді наказав запрягти коней і виrushив у дорогу. Він їхав без перепочинку і вдень і вночі. Коли ж нарешті дістався до могили, то впав на коліна перед деревом і голосно закричав:

— Цяонян! Цяонян! Я тут, біля тебе!

Бачить, з могили йому назустріч виходить Цяонян зі сповитою дитиною на руках. Ззвіши голову, вона кинула на нього сповнений смутку погляд і невтішно заридала.

У Ляня на очах теж виступили слізы. Простягаючи до неї руки, він спитав:

— Чий це син?

— Це той гріх, який мені від вас дістався! Йому вже три дні.

— Пробач мені, моя люба, тоді здуру повірив твоїй тітці й завдав стільки горя і тобі, і нашій дитині, примусивши вас стільки страждати під землею. Як мені тепер спокутувати свою провину?

Посадовивши її поряд з собою на півводу, він покинув ці місця і повернувся додому. Взяв сина на руки

і показав його матері. Та подивилась — гарний, опекуватий хлопчик, аніскілечки не схожий на нечисту силу; стара була дуже задоволена.

Обидві невістки жили між собою мирно, лагідно, поважали свекруху і в усьому догоджали їй.

Все було б добре, та ось захворів батько. Запросили до нього лікаря.

— Від цієї хвороби ніхто не врятує, — заявила Цяонян, — бо душа вже покинула своє пристановище. Краще готуйтесь до похорону.

Так воно й сталося.

А хлопчик ріс дуже схожим на свого батька, навіть ще кмітливішим і розумнішим. Уже в чотирнадцять років він «увійшов до палацу напівкруглого ставка».

Всю цю історію старий Цзісі з Гаою почув, коли їздив у гості в Гуандун. Правда, назву місцевості він забув, та й чим все це скінчилося, теж не знає.

ЛИС ІЗ ВЕЙШУЯ

У Лі, жителя Вейшуя, було два будинки. Якось до нього прийшов незнайомий дідок і попросив здати йому один будинок в оренду, пообіцявши платити по п'ятдесят ланів на рік. Лі не сподіався на таке щастя і без зволікань дав згоду. Потім дідок пішов, тільки й бачили його. Лі почекав кілька днів, а старий все не перебирається, і звелів служникам пішукати якогось іншого орендаря, та наступного дня дідок з'явився знову і сказав:

— Ми ж з вами домовились, що я наймаю той будинок. Навіщо ж вам шукати когось іншого?

Лі пояснив, чому саме у нього виникли сумніви.

— Я збираюся у вас жити не день і не два,—запевнив дідок.— А не перебирається поки через те, що щасливе число, яке' я вибрал для переїзду, буде аж через десять днів.

Він вийняв гроші, заплатив за рік наперед і сказав, що тепер нема чого турбуватись, якщо будинок стоятиме порожній хоч до кінця року. Лі провів старого і все-таки поцікавився, коли саме на нього чекати. Дідок назвав йому те число. Після вказаного строку минуло ще кілька днів, але так ніхто й не з'явився. Лі вирішив сам сходити туди і побачив, що ворота замкнені зсередини, над дахом клубочиться дим, а в самому будинку чути людські голоси. Вкрай здивований Лі передав через служника свій іменний листок і пішов провідати мешканців. Дідок вибіг назустріч, запросив його в покої і під час розмови привітно всміхався до хазяїна. Повернувшись додому, Лі послав старому подарунки. Той, у свою чергу, щедро нагородив служника, який їх приніс.

Минуло ще кілька днів. Лі влаштував обід і запропонував старого в гості. Під час обіду зав'язалася пріємна розмова, і Лі запитав старого, звідки той родом.

— З провінції Шаньсі,— відповів дідок.

Лі здивувався, навіщо було переїжджати сюди з такої далини. Тоді старий пояснив:

— У вас тут справжній рай, а там стало небезпечно жити. Скоро в ті краї прийде велике лихо.

Оскільки тут поки що все було гаразд, Лі вирішив не продовжувати цієї розмови.

Через кілька днів старий прислав свій іменний листок з запрошенням, щоб таким чином подякувати господареві за наданий притулок. На обідньому столі було стільки чудових вин та смачних страв, що Лі, дивуючись все дужче й дужче, починав думати, чи дідок цей часом не якийсь вельможа. Тоді старий погружньому признався йому, що він всього-на-всього лис.

Приголомшений такою новиною Лі розповідав тепер про свого пожильця кожному стрічному, і от все місцеве панство, прочувши про лисячі чудеса, майже щодня завертало свої екіпажі до воріт старого, прагнучи заприятелювати з ним. Старий приймав їх усіх з особливою поштівістю. З часом до нього почали зазирати і представники місцевої влади. І тільки коли сам правитель області попросив дозволу познайомитися з ним, старий рішуче відмовив. Правитель звернувся до Лі як до господаря, щоб той спробував уладнати це непорозуміння, але дідок відмовив знову. Тоді Лі поцікавився, яка ж причина. Старий присунувся ближче й пошепкав пояснів йому:

— Ви, звичайно, не знасте, що в своєму попередньому житті він був віслюком. Хоч тепер він і з достоїнством править нами, але все одно належить до тих, що п'ють все підряд, яку б ти ногань їм не

підсунув. Я, звичайно, іншого роду і соромлюся з такими знатись.

Добираючи слова, так щоб не образити начальника, Лі повідомив йому про відмову, пославшись на те, що лис боїться його проникливого розуму, тому й не сміє прийняти його. Той повірив і більше не наполягав.

Сталося це тисяча шістсот сімдесят другого року. Невдовзі після цього в провінції Шаньсі спалахнуло повстання, і там чинилося щось жахливе. Отже, виходить, що лис знов про все це наперед.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Віслюк — тварина недоладна. Коли він злій, то починася брикатись і ревіти, очі в нього стають великі, мов чашки, а вигляд лютий, мов у бугая. Тоді не лише його ревіння огидно слухати, а й на нього самого дивиться бридко. Однак варто поманити віслюка жмутом сіна, як він одразу ж покірно опустить голову і з радістю дозволить накинути на себе вуздечку. Безперечно, якщо людина з такими нахилами стає правителем, то можна цілком стверджувати, що вона, мабуть, якоїсь погані насмокталась. Дозвольте висловити побажання, щоб ті, хто має намір правити нами, не забували про віслюка, як про певне застереження, і прагнули бути схожими на лиса. Від цього, зрозуміло, благородних вчинків у їхній діяльності стане більше.

НІЖНИЙ КРАСЕНЬ ХУАН ДЕВ'ЯТИЙ

У Хе Шіцаня, на прізвисько Цзисяо, був на східній околиці міста кабінет для занять, двері якого виходили прямо в поле. Одного вечора студент прогулювався і побачив жінку, що йхала на віслюку. А слідом за нею прямував юнак. Жінка мала років за п'ятдесят, але була ще досить приваблива. Потім він перевів погляд на юнака — хлопчину років п'ятнадцяти-шістнадцяти, який своєю незвичайною вродою міг затъмарити найпершу красуню.

Студент Хе полюбляв, як то кажуть, «відривати рукав». І от, поки він дивився на юнака, його душа, так би мовити, покинула своє пристановище, а сам він аж навশиньки став і стежив за красенем доти, доки вдалині не зникла його постать. Тільки після цього студент повернувся до кімнати.

Наступного дня він зранку став визирати юнака і просидів біля дверей до самого заходу сонця, аж поки той нарешті не з'явився. Студент кинувся йому назустріч і, люб'язно посміхаючись, спітив, звідки він іде. Юнак відповів, що був у материного батька. Хе запросив його зайти до кабінету і трохи відпочити. Юнак відмовився, посилаючись на те, що в нього немає часу. Проте студент наполягав і майже силоміць затяг його у свій кабінет. Хлопець посидів трохи, потім рішуче підвівся й попрощався. Студент не посмів його затримувати, а взяв за руку і вивів з кімнати, завзято нагадуючи, щоб обов'язково заїжджав, коли буде в цих краях.

Юнак неохоче погодився і поїхав.

На студента відтоді ніби щось найшло: то він раптом поринав у задуму, то починав бігати з кутка в куток, увесь час позираючи на дорогу.

Якось увечері, коли сонце майже сковалося за обрій, юнак несподівано з'явився знову. Студент зрадів і заувів його до кабінету, потім наказав служжнику принести їм вина. Запитав, як ім'я та прізвище хлопця. Той відповів, що прізвище його Хуан, в родині він дев'ятий, а справжнього імені у нього ще немає, оскільки він підліток.

Хе поцікавився, куди це він так часто їздить.

— Наша мама живе у дідуся і багато хворіє, тому й доводиться іноді провідувати її.

Вони випили по кілька чарок. Юнак хотів попроща-тися і їхати, але студент скопив його за руку і затримав. Потім замкнув двері. Юнак не зінав, що робити. Густо зашарівівшись, він знову сів.

Студент приніс каганця і завів розмову. Юнак був сором'язливий, мов цнотлива дівчина. Зачувши непристойні жарти, він червонів і одвертався до стіни.

Через кілька хвилин студент поволік гостя на ліжко і запропонував спати разом. Юнак відмовлявся, пояснюючи, що спить дуже неспокійно. Студент наполягав далі; юнак зняв верхній одяг і ліг у постіль лише в одних штанях.

Студент загасив каганця і, примостившись поруч, став поволі підсовуватись все біжче й біжче, поки не опинився на одній з ним подушці. Потім зігнув руку, поклав її юнакові на стегно і з жаром почав його обнімати, водночас наполегливо просячи про зближення.

Юнак спалахнув від гніву:

— Я гадав, що ви культурна вчена людина. Через це я й тягнувся до вас. Ніколи не міг би подумати, що ви зважитесь на таке. Виходить, ви дивитесь на мене, як на якусь тварину і любов у вас твариняча.

Коли розвиднілося, юнак підвівся з ліжка і, навіть не озирнувшись, вийшов з кімнати.

Студент злякався, що на цьому їхні стосунки обірвуться, але й далі чекав на нього. Він то походжав біля дверей, то раптом зупинявся і пильно дивився кудись удалину, так ніби хотів побачити там Північний Ківш.

За кілька днів юнак навідався знову. Студент радісно кинувся йому назустріч, почав вибачатися за свою поведінку, а тоді силоміць затяг його до кабінету, посадив на стільця і повів веселу розмову. В глибині душі він був дуже задоволений, що юнак уже не гнівається. Потім зняв черевики, вмостиився на ліжку і знову почав обмачувати юнака та умовляти.

— Ваша приязнь,— сказав той,— зродила і в моєму серці симпатію до вас. Але я не думаю, що наші з вами взаємини повинні триматись саме на цьому.

Студент солодко запевняв, яка б то радість була для них обох, коли б вони оце злилися в палкому єднанні, і просив дозволу хоча б один раз доторкнутися до його япмової шкіри. Юнак дозволив, а вночі, коли він заснув, студент спробував його збезчестити. Наляканий гість умить прокинувся, схопив свій одяг і, незважаючи на нічну пітьму, втік.

А Хе після цього страшенно засумував: ходив мов у воду опущений. Забув про сон та про їжу і з кожним днем марнів усе дужче й дужче. Тільки те й робив, що наказував своєму служнику бігти на вулицю та стежити, чи не з'явиться, бува, Хуан Дев'ятій.

Одного разу юнак і справді приїхав; він не збирався заходити до студента, але служник схопив його за одяг і затягнув-таки до кабінету. Побачивши, як схуд і змарнів за цей час Хе, він злякався і почав його утішати. Студент щиро розповів, чому з ним це сталося. І поки розповідав, сльозини одна за одною капали з його очей.

— Мені, нікчемному,— прошепотів юнак,— давно хотілося сказати вам, що така любов нікому не принесе радості. Для вас це обернеться тільки лихом. От чому я й відмовлявся завжди. Ну, а якщо вам так хочеться, то хіба мені шкода?

Студент дуже зрадів. А коли юнак, виконавши його бажання, вийшов з кабінету, хвороба почала відступати, і через кілька днів Хе зовсім видужав.

Невдовзі Хуан Дев'ятий навідався до студента знову, і той кинувся його обнімати...

— Досі я примушував себе іти вам назустріч,— сказав юнак,— то хотілося б, щоб цього більше не було.— Потім, помовчавши, додав: — Маю до вас одне прохання. Допоможете мені?

— А в чим річ? — поцікавився студент.

— Бачте, моя мати хворіє на серце. Її можуть зцілити тільки пігулки великого лікаря Ці Єvana. Ви з ним у хороших стосунках, то чи не могли б попросити їх для мене?

Студент пообіцяв. Перед тим, як іти додому, юнак ще раз нагадав йому.

Хе подався в місто, роздобув там ліки і ввечері вручив їх юнакові. Той так зрадів, що не зінав, як і дякувати. А студент, користуючись цим, знову почав спопкушати його.

— Ви не дуже приохочуйтесь до мене,— застеріг юнак,— дайте краще подумати, як звести вас з однією красунею, у сотні разів гарнішою, ніж я.

— А хто вона? Де живе? — нетерпляче спитав Хе.

— У мене, бачте, є двоюрідна сестра та така вродлива, що й очей не відрівеш.

Студент лише злегка усміхнувся, але промовчав. Юнак забрав ліки і пішов. Через три дні він з'явився знову і попросив ще ліків. Студент, досадуючи, що Хуана так довго не було, став докоряти йому.

— Мені, власне кажучи, не хотілося б завдавати вам лиха, тому я й уникав зустрічей з вами. Але якщо ви не бажаєте зрозуміти мене, то потім, будь ласка, не нарікайте.

Відтоді вони сходилися щовечора, пили вино і розважались. Кожних три дні юнак неодмінно просив, щоб Хе дістав йому тих пігулок. Лікарю Євану це здається дивним, і він сказав студентові:

— Мої ліки такі чудодійні, що ніхто з людей ще не приймав їх більше трьох разів. То чому ж ваш приятель і досі не видужав?

Він загорнув потрійну дозу ліків і вручив студентові. А тоді, уважно придивившись до нього, запитав:

— Щось мені ваш вигляд не подобається. Може, ви хворі?

— Ні,— заперечив студент.

Єван помацав його пульс і жахнувся:

— О! Та у вас бісівська хвороба! — вигукнув він.— Якщо не поберегтись, то може бути велика біда!

Студент прийшов додому і розповів про все Хуану Дев'ятуму.

— О, це справжній лікар,— сказав той, зітхнувшись.— Річ у тім, що я лис, і боюся, коли б не завдати вам шкоди.

Хе подумав, що юнак навмисне обмовлює себе, аби тільки не приходити сюди, тому віддав йому лише частину ліків, а решту приховав до наступної зустрічі. Через кілька днів студент тяжко захворів. Покликали лікаря Ці Єvana.

— Бачите, що вийшло,— мовив лікар, оглянувшись хворого.— Минулого разу ви не сказали мені всієї правди, і от тепер ваша душа блукає десь по пустырях. Навіть сам Цінь Хуань¹ і той не зміг би вам допомогти.

¹ Цінь Хуань—уславлений лікар у Стародавньому Китаї.

Юнак кожен день відвідував Хе.

— Не послухали мене,— дорікнув він якось йому,— і бачите, що з вами сталося!

Не минуло й кількох днів, як студент помер. Хуан гірко-гірко плакав.

У тому самому повітовому місті жив молодий учений з високим придворним званням. В дитинстві вони із студентом ділили, як то кажуть, і пензлики, і туш, тобто були однокашниками, але вже в сімнацять років приятеля Хе висунули в «Пензликовий гай»¹.

Фаньтаєм² на той час у провінції Шаньсі був жорстокий і жадібний чоловік. Жоден царедворець не на важувався доповісти про це імператорові, але вчений написав доповідну, в якій викривалися всі ті зловживання. Проте, оскільки він втрутився не в свою справу, імператор позбавив його посади, а фаньтай, навпаки, отримав підвищення і став військовим губернатором провінції. І ось з тих пір він пильно стежив, чи не засиплеться молодий вчений на чому-небудь.

А треба сказати, що нашого вченого ще змолоду знали як людину розумну і здібну; свого часу він був у добрих стосунках з князем, який повстав проти імператора. Дізнавшись про це, новий губернатор пригрозив молодому вченому викриттям. Той злякався і в нестямі покінчив життя самогубством. Те ж саме зробила і його дружина.

А на ранок учений раптом воскрес і заявив:

— Я — Хе Цзисяо.

Стали його розпитувати, і все, про що б він не казав, співпадало. Тільки тоді збагнули, що Хе повернувся до життя в чужому тілі. Його умовляли залиши-

¹ «Пензликовий гай» — академія найвідоміших і найосвіченіших літераторів, які стояли на чолі державного діловодства та історіографії.

² Фаньтай — фінансовий комісар.

тись у хоромах молодого вченого, але він рішуче відмовився й пішов до свого кабінету.

Тим часом губернатор запідозрив, що тут діло не чисте. Прагнучи принизити свого супротивника і зреєструю звести його зі світу, він послав до нього свого гінця з вимогою заплатити йому триста ланів. Хе вдав, що згоден на таку суму, а в душі невимовно перелякався.

Та коли доповіли, що прийшов Хуан Дев'ятий, він зрадів і почав весело сміятись. Горе і радість одночас сповнили його серце. І студенту знову закортіло відновити колишні стосунки.

— Невже ви маєте, пане, ще й третє життя? — зупинив його юнак.

— Та краще померти в радості, аніж так жити, як оце тепер випало,— і він розповів про те лихо, що спіткало його.

Хуан опустив голову, замислився на мить, а потім сказав:

— На щастя, ми знову зустрілися з вами на цьому світі, але я бачу, що ви сумуєте без подруги. Пам'ятаєте, колись я вам казав про свою двоюрідну сестру? Так от, вона і розумна, і гарна, і дуже кмітлива. Будьте певні, зуміє допомогти вам у скруті.

Колишній студент, а тепер уже вчений Хе, забажав хоч одним оком глянути на дівчину.

— Це неважко зробити,— відповів юнак.— Завтра я візьму її з собою до матері. Коли ми їхатимемо повз вашу оселю, ви зверніться до мене, як до названого брата, а я, вдавши, що хочу пити, зайду до вас разом з сестрою. Якщо вона припаде вам до душі, лише гукніть: «Віслиюк утік!» — а я вже знатиму, що мені потім робити.

Домовившись, вони розлучились. Наступного дня, пополудні, юнак і справді показався на дорозі у супроводі молодої дівчини. Коли вони наблизились до

дверей кабінету, вчений склав руки на знак вітання. Юнак підійшов до нього, і вони почали про щось шепотітись, час від часу позираючи в бік дівчини. Це була струнка красуня, справжня тобі фея!

Юнак спитав, чи можна напитися у нього чаю. Господар одразу ж запросив їх до свого кабінету.

— Не дивуйся, сестрице,— сказав юнак,— це мій названий старший брат. Невелика біда, якщо ми заїдемо до нього та трохи перепочинемо.

З цими словами він допоміг їй стати на землю, а вієлюка прив'язав неподалік від дверей. Зайшли до кабінету, і Хе одразу кинувся заварювати чай.

— Те, про що ти казав мені напередодні,— мовив він до юнака,— лише частина того, що я бачу!.. А тепер я ладен і на смерть за таку вроду!

Дівчина, певно здогадавшись, що йдеться про неї, підвелася з канапи і чарівним голосом звернулася до брата:

— Ну, поїхали!

Хе швидко визирнув за двері й вигукнув:

— Вієлюк утік!

Хуан Дев'ятий щодуху побіг на вулицю. А вчений одразу ж пригорнув до себе дівчину і почав просити її, щоб вона подарувала йому найбільшу втіху. Обличчя дівчини враз почервоніло, вона вся зіщулилася, мов потрапила у в'язницю, і голосно закричала, але брат не відгукнувся.

— Тож у вас, пане, дружина є,— сказала вона.— Навіщо вам ганьбити мою честь?

Він пояснив, що ще й досі не одружений.

— То заприсягніться ж мені Горою та Річкою, що не дозволите, щоб осінній вітер був свідком вашого збайдужіння до мене!.. А тоді лише накажіть — і я у вашій волі.

Він заприсягся, і вона перестала пручатись.

Хуан Дев'ятий повернувся до кабінету тільки після

того, як у них все скінчилося. Дівчина насупилась і гнівно подивилася на брата.

— Це, люба сестрице, Хе Цзисяо. Колись він успішно вивчав літературу, а тепер став видатним придворним ученим. Ми з ним давно приятелюємо, і можу сказати, що чоловік він надійний. Зараз ми признаємося у всьому твоїй матері, і вона, я певен, не сваритиме нас.

Сонце вже схилялося до обрію. Вчений хотів було затримати їх, але дівчина побоювалася, коли б мати не почала турбуватись і не подумала чого-небудь.

Хуан Дев'ятий вирішив узяти всю вину на себе, сів на віслюка і поїхав сам.

Вчений та дівчина прожили вдвох кілька днів. Та одного разу Хе побачив біля свого подвір'я якусь жінку з служницею. Жінці було років за сорок, і вона дуже скидалася на двоюрідну сестру Хуана Дев'ятого. Вчений покликав дівчину і впевнився, що справді то була її мати, яка, зустрівшись з дочкою, здивовано спітала, як це вона тут опинилася. Та нічого не відповіла їй, а тільки почервоніла від сорому. Хе запросив матір до кімнати, вклонився їй і чесно про все розповів. Мати засміялась.

— Наш Дев'ятий,— сказала вона,— завжди мов мала дитина... Чому, як то кажуть, він обидва рази не спістав?

Дівчина пішла на кухню й приготувала для матері частування. Попоївші, стара пішла додому.

Відтоді як Хе запопав таку вродливу дружину, здавалося, справдилася його найзаповітніша мрія. Однак повного спокою в душі не було, не все ще ладилося в його житті, тому він завжди ходив насуплений та заклопотаний. Дружина поцікавилася, яка гризота не дає йому спокою, і він розповів їй, що саме турбус його. Уважно вислухавши його, вона засміялась:

— Чи варто через це сумувати? Та мій дев'ятий брат дуже легко владнає цю справу.

Хе запитав, яким чином.

— Я чула,— відповіла дружина,— що пан губернатор кохається в піснях і музиці та й до молоденьких хлопців не байдужий... А мій брат знається на цьому ділі... От ми й зробимо губернаторові приємність, може, тоді його гнів трохи вщухне. А потім і про помсту подумасмо.

Учений не був певен, що Хуан згодиться на це.

— А ви гарненько попросіть його,— порадила дружина.

Через день, коли юнак завітав до них, Хе вибіг ійому назустріч і впав перед ним на коліна. Той оставив від подиву.

— Як?— вигукнув він.— В обох ваших життях я завжди був вашим щирим приятелем. Щоб довести це, я ніколи не жалів себе, ладен був зробити для вас що завгодно. Чому ж тепер ви так зустрічаєте мене?

Хе розповів, що вони тут з дружиною придумали. Юнак зам'явся.

— Ти ж знаєш, що я віддала себе цій людині без останку,— втрутилася в размову дружина.— А хто, скажі мені по правді, штовхнув мене на це? Що ж зі мною буде далі, якщо ти дозволиш, щоб з ним сталося лихо і він загинув у розквіті сил?

Довелося юнакові послухатись. Порадившись, вони домовились, як їм діяти. Хе вирішив негайно послати своєму приятелю, сановникові Вану, листа, якого мав віднести сам Хуан Дев'ятий. Дізнавшись, чого хоче Хе, Ван влаштував пишний обід і запросив у гості губернатора. Потім звелів юнакові вирядитись в жіночий одяг і виконати під час обіду танок Небесного М. Присутні були в захваті.

Приголомшений губернатор одразу ж попросив

Вана, щоб той віддав юнака йому, пообіцявши заплатити за нього будь-які гроші. Ван спершу не погоджувався, казав, що подумас, але потім, нібито від імені Хе, нарешті віддав юнака. Губернатор був на десятому небі від щастя і вже не згадував про давню суперечку.

Відтоді що б губернатор не робив, де б не був, юнак неодмінно супроводжував його. На молодих дівчаток (а їх він мав більше десятка) губернатор тепер дивився як на якихось нікчем.

Хуан завжди разом з ним і їв, і пив, користуючись, мов князь, усіма привілеями. Крім того, губернатор подарував йому понад десять тисяч ланів сріблом.

Минуло півроку — і губернатор тяжко захворів. Добре знаючи, що скоро його покровитель відійде в царство вічної пітьми, Хуан поскладав на візок гроші, шовки та парчу і одвіз усе те на зберігання до Хе. Невдовзі губернатор і справді помер. А Хуан Дев'ятий побудував собі хороми, обставивши їх всілякими меблями та іншими розкішними речами, найняв служників та служниць. До нього перебралися жити також мати й тітка.

Коли юнак виходив з дому, то був у чудовій шубі і завжди мав до послуг гарних-прегарних коней.

Люди навіть подумати не могли, що він лис.

ФОКУСИ ДАОСА ДАНЯ

Пан Хань належав до одного із найзнаменитіших родів нашого повіту і знатися волів лише з такими, як сам. Та одного разу його увагу привернув звичайнісінський даос Дань, що вмів майстерно робити всілякі фокуси. Ханю так сподобалося його мистецтво, що відтоді він завжди приймав простого даоса, мов шановного гостя. Адже не раз бувало, що коли гости гуляли чи вели бесіду, Дань зовсім несподівано міг стати незримим. Наш вельможа дуже хотів, щоб Дань розкрив йому всі свої секрети, однак той не згоджувався. Хань і умовляв його, і наполягав, але даос завжди відповідав йому на це:

— Я б з дорогою душою розповів про своє мистецтво, та боюся зіпсувати цим свій шлях до правди. Коли б я був певен, що той, кому я повідаю свої таємниці, чоловік благородний і гідний цього, я б не задумувався. А що, як це мистецтво буде використано для того, щоб займатись крадіжками? Ви, пане, безперечно, поза всякими підозрами... Але ж може статися так, що ви, гуляючи вулицею і уздрівши яку-небудь красуню, закохаєтесь у неї, а потім, зробивши своє тіло незримим, проникнете до її опочивальні... От і вийде, що я допоміг вам учинити злочин і стати на шлях розпusti. Ні, не можу я цього зробити.

Примусити Даня вельможа не міг, але в душі затайв на нього злість і потай підмовив своїх служників відлупцювати ченця, щоб осоромити його перед людьми. Проте, боячись, щоб той раптом не зник, коли діло дійде до бійки, Хань наказав посыпти попелом пшеничне поле. Якщо він, міркував вельможа, з допомо-

гою, як то кажуть, «лівих шляхів»¹ зуміє все-таки сховати від людського ока свою подобу, то його черевики однаково залишатимуть на попелі сліди, по яких можна буде його виявити й відлупцювати.

Потім він запросив Даня до себе, а служникам звелів побрати канчукі і накинувся на ченця, як тільки той прийде. Відчувши небезпеку, Дань миттю зник у служників з очей і кинувся тікати, та сліди від черевиків виказували його. Служники налітали то справа, то зліва і били наосліп, але за кілька хвилин його сліди перемішалися з їхніми... Хань повернувся до кімнати. Прийшов і Дань.

— Бачу, що мені не доведеться більше тут бувати,— звернувся він до служників.— Але я добре знаю, скільки клопоту я вам завдав. Отож хочу перед тим, як розпрощатись, подякувати вам.

З цими словами він вийняв із свого рукава кухоль чудового вина. Потім засунув руку і видобув цілий кошик всіляких закусок. Поставивши все це на стіл, він знову заходився порпатись у рукаві. Разів з десять залязив туди рукою і щоразу витягував щось нове, аж поки не заставив увесь стіл. Після цього він запросив служників пригощатись і частував їх доти, доки вони не сп'яніли. Те, що залишилося на столі, Дань поховав назад у рукав.

Довідавшись про цей незвичайний фокус, Хань прічепився до ченця, щоб він і йому показав щось подібне. Дань намалював на стіні у його кімнаті місто. Штовхнув рукою — і міська брама розчинилася на ветіж. Потім узяв мішок із своїми речами та скриню з одягом, кинув усе це в розчинену браму, а тоді, склавши руки, вклонився на прощення і сказав:

— Я пішов.

¹ «Ліві шляхи» — нечиста сила.

Та й стрибнув у місто. Брама одразу зачинилася за ним. Даос зник.

Опісля доходили чутки, ніби він у місті Цінчжоу вчить на вулицях дітей малювати тушишю на долонах кільця, а потім жартома кидати їх на перехожих. Ці кільця, куди б їх не кидали — на обличчя чи на одяг,— зривалися з долоні й прилипали до обраної цілі.

Розповідали також, що він був мастаком на всякі витівки у подружніх опочивальнях. Міг, наприклад, зробити так, що деякі органи в нижній частині тіла цілими келихами пили підігріте вино. Хань якось і сам мав нагоду пересвідчитись у цьому.

ЧАРОДІЙ ГУН МЕНБІ

Лю Фанхуа був найбагатшою людиною в окрузі. Щедрий за вдачею, він дуже любив приймати гостей, тому за столами у нього майже щодня збиралося не менше сотні чоловік. Чуйним був і до чужого горя: міг дати в борг хоч тисячу ланів. І друзі, й родичі часто зверталися до нього за допомогою, але повернати гроши чомусь не квапились.

Проте серед завсідників був один, на ім'я Гун Менбі, родом з провінції Шаньсі,— який ніколи навіть гроша ламаного не попросив. Бувало, зайде до Лю — і може прогостювати у нього цілий рік. Він умів вести витончену бесіду, і господар частіше, ніж будь з ким іншим, засиджувався з ним допізنا.

Був у Лю синок, звали його Хе. На той час, про який іде мова, хлопцеві ще волосся на голові у два жмутики зв'язували. Він називав Гуна дядею, а той при нагоді залюбки грався з ним. Бувало, прийде Хе з школи, і починають вони з Гуном, сміючись та жартуючи, підкопувати цеглини, якими вимощено підлогу в кімнатах, і ховати під ними камінці та череп'я, так ніби скарб якийсь. Скоро підлога була перекопана майже в усіх п'яти кімнатах, і скрізь вони понаховували «скарбів». Люди кепкували над Гуном, казали, що в дитинство впав, але малому Хе ця гра подобалась. Незважаючи на глузування дорослих, до дядька Гуна він ставився з більшою прияздню, ніж до будь-кого іншого з батькових приятелів.

Промайнуло десять років. Батьківське господарство за цей час дуже підупало і гостей поменшало також. Але й тепер все ще нерідко траплялось, що з десяток

чоловік засиджувались біля столу до пізньої ночі за чаркою та веселими розмовами.

Хазяїн хоч і постарів за ці роки і справи його йшли все гірше й гірше, але не занепадав духом і час від часу продавав шмат землі, щоб на виручені гроші приготувати для гостей курятину та інші закуски. Синок теж намагався не відставати від батька. Дивлячись на нього, він і собі збирав компанію приятелів та й прогулював з ними батькове добро. Лю Фанхуа ні в чому не перечив синові.

Але скоро старий Лю захворів і невдовзі помер. Як виявилося, не було за що навіть труну купити. Тоді Гун дістав із своєї кишені гроші і влаштував похорон. Хе після цього став ще більше поважати його і відтепер звертався до дядька Гуна за порадою у будь-якій справі.

А Гун щоразу, як тільки приходив до них, приносив з собою в рукавах всіляке череп'я. Зайде до кімнати й кине все те куди-небудь у темний закуток. Важко було зрозуміти, навіщо він і досі тягає у дім цей мотлох.

Хе безперестанку скаржився йому на свої злидні.

— Ні,— заперечував Гун,— ти ще не знаєш горя. Нлачеш, що грошей немає, а дай тобі зараз хоч тисячу ланів, ти ж їх миттю розтринькаеш. Справжнього чоловіка насамперед мусить хвилювати, як йому утверджатись на світі, а не те, що він бідний.

За кілька днів Гун сказав, що йому час додому, й почав прощатись. Хе розплакався і крізь слози весь час повторював, щоб Дядько Гун скоріше повертається. Той пообіцяв і пішов.

Минув якийсь час, і Хе дожився до того, що вже й їсти було нічого. Все майно він попродав або віддав у заставу, а гроши прогуляв. Єдина надія була на дядька Гуна. Хе в нетерпінням чекав, коли той знову при-

їде і все влаштує, але за ним і слід прохолос. Зник мов жовтий лелека, що подавесь у вирій.

Ще поки батько був живий, для Хе висватали дівчину, дочку якогось Хуана з Уцзі. Це була багата й родовита сім'я. Та згодом, прочувши, що Лю збіднів, Хуан почав шкодувати, що зв'язав себе обіянкою. Коли Лю помер, йому сповістили про це, але він навіть не прийшов на похорон. Усе вибачався та пояснював, що відстань велика і таке інше.

Коли закінчилася жалоба по батьку, мати послала Хе, щоб він домовився про день весілля. Вона сподівалась, що Хуан пожаліє хлопця і не обділить його своєю увагою.

Коли Хе прійшов до двору свого майбутнього тестя, той, довідавшись, в якому дранті прибув наречений, наказав сторожеві не пускати його й на поріг. Звелів лише передати:

— Іди додому і роздобудь сто ланів. Матимеш гроши — приходь, а інакше і носа не показуй. Вважай, що я тобі нічого не обіцяв.

Почувши таку заяву, Хе гірко заплакав. Старенька Лю, яка жила навпроти Хуанів, пожаліла його, нагодувала, а потім дала на дорогу три сотні дрібних монет¹ і з добрими словами випровадила додому.

Мати Хе і плакала, і обурювалась, але допомогти нічим не могла. Та раптом вона згадала, що свого часу чоловік вісім чи навіть дев'ять з кожного десятка їхніх гостей позичали у них гроші. І вона порадила синові звернутися до декого з них, особливо до заможних.

— Ні,— відповів їй Хе,— люди зналися з нами через те, що ми були багаті. Якби я міг зараз сісти в карету, запряжену четвіркою коней, то навіть тисячу

¹ Три сотні дрібних монет — на ті часи сума невелика.

ланів неважко мені було б у них позичити. А коли я прийду такий, як є, то чи згадає хто-небудь з них про колишню дружбу й те добро, що ми їм зробили? Не забувайте також, що батько, даючи гроші, ніколи не вимагав ні розписок, ні чисії-небудь поруки. Як ви стягнете борг, коли немає ніяких доказів?

Проте мати наполягала далі, і синові довелося послухатись. Ходив, ходив по людях, та за двадцять днів не дістав ні гроша. А втім, один благодійник, багатій Лі Четвертий, якого свого часу вони й привітно приймали, і багато в чому допомогли. Зворушений розповіддю про злідні, які обсіли тепер сім'ю покійного, він подарував їм аж цілий лан і був певен, що виявив велике благородство.

Мати з сином гірко плакали і відтоді вже ні на кого не сподівались.

Дочці Хуана тим часом виповнилося п'ятнадцять. Довідавшись про батькове рішення, вона в душі вирішила, що це несправедливо, і коли Хуан хотів віддати її за іншого, вона залилася слізами:

— Молодий Лю Хе не в бідній сім'ї народився, і ви в той час не проміняли б його ні на кого іншого, на-віть на багатшого. А тепер, коли він зубожів, його можна гнати геть? Як же це так?

Хуанові не сподобались її слова, і він, як тільки міг, переконував дочку, але дівчина не поступалась. Тоді батьки розгнівались на неї і лаяли бідолашну з ранку до вечора, та вона й далі стояла на своєму або відмовчувалась.

Невдовзі уночі на садибу Хуанів напали грабіжники. Вони по-звірячому побили старого та стару і геть до-чиста забрали все добро. Як не намагався Хуан після цього відновити своє господарство, але через три роки воно зовсім занепало. А тут з'явився якийсь купець із західних районів. Провідавши, що у Хуанів надзвичайно гарна донька, він пообіцяв заплатити п'ятдесят

ланів, якщо старий дастъ згоду на шлюб. Батько дуже зрадів і погодився. Він гадав, що йому таки попчастить умовити дівчину. Але та, провідавши про намір батька, натягла на себе всіляке дрантя, вимазала обличчя сажею і вночі зникла з дому.

Дорогою їй доводилося просити милостиню, щоб не померти з голоду, поки нарешті місяців через два вона дісталася до Баодіна. Розпитала в людей, де садиба Лю Хе, і якось уранці прийшла прямо до нього додому. Мати Хе подумала, що то жебрачка, і крикнула, щоб вона забиралась геть з двору. Дівчина захліпала і крізь слізи назвала своє ім'я. Тоді мати взяла її за руки і собі заплакала.

— Дитинко моя,— мовила вона,— на кого ж ти тепер схожа!

Дівчина з сумом розповіла про всі свої поневіряння, і мати з сином тихо зітхали, співчуваючи їй.

Потім дали їй помитися, розчесали волосся, і на її вродливому обличчі враз засяяли чарівні очі, загралі чорні брови. У матері її сина полегшало на душі.

Але разом з радістю в сім'ю прийшли й нові турботи. Тепер у домі було вже три роти, і їсти доводилося лише один раз на день.

— Нехай уже нам з сином випала така доля,— бідкалася мати,— а в чому завинила наша люба невісточка, яку ми прирекли на такі злідні?

— Ваша невістка й гірше бачила, поки, старцюючи, добиралася сюди. Якщо порівняти, то було страшне пекло, а тепер я ніби в раю.

Мати, вислухавши її, мимоволі всміхнулась.

Якось, порядкуючи в будинку, невістка зазирнула до однієї з порожніх кімнат, де тепер уже ніхто не жив. На підлозі скрізь лежали оберемки старого сіна, якесь ломаччя. Поволі увійшла в кімнату. Скрізь бруд, пилюка, а в темному кутку ціла купа мотлохи.

Штовхнула ногою — щось тверде, підняла шматочок, придивилась — аж то чистісінське срібло. Вражена та-кою західкою, вона кинулась до Хе. Той не повірив і разом з нею пішов до кімнати, щоб переконатись на власні очі. Виявляється, що всі ті черепки та каміння, які свого часу дядько Гун кидав у темний закуток, пе-ретворилися на справжнє срібло.

І тут Хе раптом згадав про ті камінці, що їх у дитинстві вони з Гуном закопували під цеглини, якими була вимощена підлога в кімнатах. «Чи не стали і вони сріблом?» — промайнула думка. Але їхній ста-рий будинок уже давно був відданий у заклад сусідові. Хе взяв гроші й негайно викупив його назад. Бачить: то тут, то там на підлозі валяються уламки цегли, по-декуди стирчить із землі каміння, яке він колись туди закопував. Втративши надію знайти тут що-небудь, він почав знічев'я підкопувати інші цеглини, і під пер-шою ж яскраво засияли великі бліскучі зливки. За кілька хвилин перед ним лежала купа срібла на кіль-касот тисяч ланів. Молодий Лю викупив усі батьків-ські землі, майно, найняв служників, і їхня садиба стала тепер ще кращою, ніж була колись.

— Як тепер я не випробую, на що я здатен, то це буде зневага до дядька Гуна! — сказав сам собі Хе і за-сів за книги. Через три роки він витримав екзамен в окрузі й став цзюйженем¹. Потім він узяв сто ланів, вирядився в пишне вбрання й поїхав до старої Лю, щоб віддячити їй за доброту. Його супроводжувало понад десяток служників на баских конях... А у ста-рењкої була лише одна кімнатка! Хе зайшов усередину і примостиився на красечок ліжка, а надворі тим часом схвильовано гуділа юрба цікавих, голосно іржали коні, і гамір цей розкочувався по всій вулиці.

¹ Цзюйжен — другий учений ступінь, який надається після екзаменів у провінції.

Після того, як дочка Хуана втекла з дому, купець почав насідати на старого, вимагаючи, щоб той повернув йому гроші, призначені на весілля. Та Хуан на той час добру половину з них уже встиг витратити. Довелося продати будинок, аби тільки віддати борг. З тих пір Хуани зовсім зубожіли і перебивалися з хліба на воду, як свого часу Хе. Прочувши тепер, як розжився колишній наречений їхньої доночки, вони замкнулись у будинку і тихенько сиділи собі, журячись своєю бідою.

А стара Лю купила вина, приготувала обід і почала пригощати Хе. Пригощала і розповідала йому, яка вродлива та розумна була дочка у Хуанів. Шкода тільки, що втекла з дому.

— Ну, а ти одружений чи ні?

— Одружений,— відповів Хе.

По обіді він запросив стару поїхати з ним, поглянути, яка у нього дружина. Посадив її на воза і повернувся з нею додому.

Зустрічати їх вийшла молодиця в гарному вбранні, яку, мов велиможну пані, з обох боків підтримували численні служниці.

Жінки побачили одна одну — і отетеріли від подиву. Потім почали ділитися новинами. Молода турботливо розпитувала про життя своїх батьків.

Стара Лю прожила у них кілька днів, і ввесь цей час їй догоджали, як тільки могли, і пригощали з щедрою гостинністю. Крім того, їй попили нове плаття і взагалі одягли з ніг до голови в усе нове. Лише тоді відвезли додому.

Повернувшись до своєї домівки, стара відразу ж пішла до Хуанів і з усіма подробицями розповіла, як живе їхня дочка та з якою турботою розпитувала вона про їхнє життя. Чоловік і жінка були невимовно здивовані.

Стара порадила їм негайно сходити до дочки, але Хуан завагався... Нарешті коли голод та холод почали особливо дошкуляти, не витримав і подався у Баодін.

Дійшовши до зятевої садиби, він побачив високі мури огорожі та велику гарну браму. Воротар гнівно блиснув на нього очима, і старий до самого вечора не наважувався підійти й сказати, щоб той повідомив про нього господині. Тільки коли на вулицю вийшла якась жінка, Хуан, запопадливо усміхаючись їй, назвав себе і улесливим голосом попросив доповісти хазяїці, що прийшов її батько.

Через деякий час жінка вийшла знову і провела його до бокового флігеля.

— Пані дуже хоче побачитись з вами, та бойться, коли б пан про це не довідався. Треба зачекати, може, їй випаде слушна нагода. Ви, шановний, вже давненько прийшли сюди, то, мабуть, зголодніли?

Хуан почав скаржитись їй на свою лиху долю, а жінка тим часом поставила перед ним кухоль вина та дві миски з усілякими наїдками. Потім поклала поруч п'ять ланів і сказала:

— Наш пан, бачте, сьогодні трохи загуляв, і пані бойться, що їй не пощастиТЬ вийти до вас. Може, завтра вранці їй вдастися.

Хуан згодився залишитись на ніч. А наступного дня схопився дуже рано і хутко зібрав свої речі в дорогу. Вийшов на подвір'я, а ворота ще замкнені. Старий сів на вузлик з речами і став чекати.

Раптом по садибі прокотився гомін: хазяїн їде. Старий Хуан хотів куди-небудь сковатися, але Хе помітив його і здивовано спитав, хто це такий. Служники у відповідь лише розгублено знизували плечима.

— Злодюга який-небудь! — спалахнув від гніву Хе. — Ану зв'яжіть його й відведіть до сільської управи.

— Слухаємось! — гаркнули служники і прив'язали старого мотузками до дерева. Хуан, палаючи від сорому і жаху, не зінав, що йому й казати. Та тут на подвір'я вийшла жінка, з якою він вчора розмовляв, упала перед Хе на коліна й вигукнула:

— Це мій дядько, пане! Прийшов учора пізно ввечері, тому я не встигла доповісти вашій милості!

Хе звелів одв'язати старого, а жінка провела його за ворота.

— Забула попередити воротаря,— мовила вона,— от і вскочили в халепу. Пані сказала, щоб ви, якщо скучили за нею і хочете побачити, прислали свою дружину. Нехай вона одягнеться квіткаркою і прийде разом із старою Лю.

Хуан кивнув головою на знак згоди, подався додому і розповів усе дружині. А тій так кортіло хоч разок глянути на доньку, що вона одразу ж побігла до сусідки. Стара Лю погодилася, і вони хутко зібралися в дорогу.

Довелося їм пройти через добрий десяток дверей, аж поки нарешті вони опинилися в вітальні хазяйки.

Молода пані мала високу зачіску, прикрашену смаргдами та низкими перлинами, і була в шовковому платті, а плечі прикривала накидка; вся кімната повнилася запахами парфумів. Варто було їй сказати слово, як старі й молоді покоївки кидалися до неї з усіх боків. Одні підставляли позолочені крісла та канапу, інші клали на них подушки, а одна з них, наймоторніша, вже заварювала чай.

Мати з дочкою пошепки розпитували одна одну про здоров'я, і в очах у кожної блищали сльози.

Коли почало смеркатись, хазяйка звеліла провести обох жінок до окремої кімнати і влаштувати їх там на ночівлю. Постіль була така м'яка та ніжна, що чогось схожого мати не бачила навіть тоді, коли вони були ще багаті.

Минуло днів з чотири, дочка увесь час ставилася до матері з величезною сердечністю. Стара не раз заводила дочку до своєї кімнати, плакала й каялася, що вони з батьком так негарно обійшлися з нею.

— Та що ви, мамо? — намагалася заспокоїти її хазяйка.— Хіба ми можемо одна на одну таїти зло? Але чоловік ще й досі не може вгамувати свого гніву. Боюся, коли б він не візняв тебе.

Отож щоразу, як тільки Хе заходив до кімнати дружини, обидві старі жінки миттю зникали. Та якось, коли мати з дочкою вмостилися рядком, несподівано зайшов Хе, побачив їх і сердито закричав:

— А це хто така? Звичайна сільська баба і сміє тулилась до пані! Ану повисмикуйте їй усе волосся на голові!

Стара Лю кинулася до нього.

— Це моя родичка, сестра Ван...— забелькотіла вона.— Квітами торгує... Ви вже пробачте нас, старих та неотесаних.

Хе склав руки в знак вітання і попросив пробачення. Потім примостився до гурту.

— То ви, шановна тітонько, виявляєтесь, тут уже кілька днів. А я такий заклопотаний, що й поговорити з вами не зміг... Ну, а як там оті старі негідники Хуани, ще живі?

— Та живуть собі потихеньку,— відповіла Лю.— Тільки дуже вже збідніли, ледве перебиваються. А ви, пане, такий знатний та багатий. От взяли б коли-небудь та й згадали про свого шанованного тестя.

Хе зі злістю грюкнув кулаком по столу.

— Що?! — заревів він.— Та коли б ви тоді не пожаліли мене і не дали мені попоїсти, то чи дійшов би я додому? А тепер, бачте, я повинен їм допомагати! Крацього ви нічого не могли придумати?

Сказав це, підхопившися з місця, тупнув ногою і вилаявся.

Нарешті в розмову втрутилася молода:

— Нехай вони лихі, погані люди, але це мої батької мати. Ви пам'ятаєте, якою я була, коли насили припленталася до вас? На руках чиряки від холоду та виразки, па ногах садна та подряпини... Я вважаю, що ні в чому не завинила перед вами. Хто ж вам дозволить лаяти батьків в присутності дочки, завдаючи їй неймовірного болю?

Хе вгамував свій гнів і пішов.

Стара Хуан сиділа напівмертва від сорому, а обличчя у неї стало білим мов стіна. Трохи оговтавшись, вона почала прощатись і збиратися в дорогу. Дочка нищечком сунула їй в руки двадцять ланів.

Після цього від батьків не було ніякої вістки. Молода вже почала тривожитись. Хе вирішив послати служника і запросити старих у гості.

Як не важко було батькам, як не соромно, а таки приїхали.

Хе теж почав вибачатись:

— Вам давно слід було провідати нас. А ви і словом не обмовились, от мене їй брала злість!

Старий Хуан у відповідь тільки бурчав: «Правда, правда...»

Хе наказав перевдягти їх і залишив у себе жити. Отак прожили вони трохи більше місяця, але старий ніяк не міг заспокоїтись. Ніби їй добре тут, а душа не лежить до цього двору. І він почав говорити, що хоче додому. Хе подарував їйому сто ланів срібла і сказав на прощання:

— Купець із заходу давав лише п'ятдесят, а я — вдвічі більше.

Червоніючи по самі вуха, Хуан узяв гроші. Хе дав батькам ще їй воза та коней, і старі рушили в дорогу. Відтоді вони жили в достатку до кінця днів своїх.

ВОЛОХАТА ЛИСИЦЯ

Селянинові Ма Тяньжуну було років за двадцять, коли в нього померла дружина. А про нове одруження і мріяти не міг, бо був бідний.

Вийшов він якось у поле, щоб прополоти свої посіви, коли ж бачить: по грядках, не зважаючи ні на стежки, ні на межі, прямує якась молода гарно вдягнена жінка. Ставна собою, рум'янощока, хоч на обличчя й не дуже красива. Ма подумав, що вона, певно, заблукала. Озирнувся довкола — в полі ні душі. Одразу ж підбіг до неї і, жартуючи, почав залишатися. У відповідь жінка лише всміхалась. Ма закортіло піznати з нею найбільшу втіху.

— Хіба в полі серед білого дня можна таке робити? — зупинила вона його. — Ви краще біжіть додому, замкніть двері, щоб ніхто не прийшов, і чекайте на мене. Як стемніє, я прийду.

Ма не повірив, але жінка заприсяглася. Тоді він детально розповів їй, де його будинок і як туди дістались. Жінка пішла, а коли споночіло, вона справді з'явилася, і обос з радістю втішались одне одним.

Ма відчув якусь особливу ніжність її шкіри. При світів қаганцем, справді — шкіра рожева й тоненька, немов у маляти, а все тіло вкрите тонким волоссям. Ма дуже здивувався. «А що, як це лисиця-переверternь?» — подумав він і почав, ніби жартома, розпитувати жінку, а вона й не крилася; зізналася чесно.

— Якщо вже ти чарівниця, — сказав Ма, — то тобі легко зробити все, про що б тебе не попросили. Оскільки я удостоений честі так близько пригорнутися до тебе, то невже ти не зглянешся на мою бідність і не порятуеть кількома ланами?

Жінка пообіцяла. Наступної ночі вона прийшла знову. Ма почав вимагати грошей, а та вдала, що дуже заклопотана, і сказала:

— А про гроші я й забула!

Вранці, коли вона зібралася йти, Ма нагадав їй про гроші. І наступної ночі спитав:

— А те, що я просив, мабуть, знову забула?

Жінка засміялась і попросила трохи зачекати. Чез кілька днів Ма знову почав надокучати їй, і жінка, сміючись, витягla з рукава два срібних зливки, вартістю п'ять-шість ланів. Краї зливків були трохи підняті, а по них — тонкий візерунок. Хоч би й не хотів, а залюбується. Не тямлячи себе від радості, Ма скопив гроші і миттю заховав їх у скриню на самісіньке дно.

Десь через півроку, коли треба було за щось заплатити, він дістав зливки і комусь їх показав.

— Так це ж олово! — сказали йому.

Ма не повірив, попробував на зуб і відкусив невеликий шматочок металу... Від несподіванки він зовсім розгубився, вхопив обидва зливки й кинувся додому. Дочекався ночі, коли прийшла жінка, і почав її лаяти на всі заставки.

— Така вже доля ваша,— засміялась у відповідь жінка.— Бачите, справжнє срібло не для вас, ви йому ради не зумісте дати. Був час, потішилися трохи — і цього досить.

— Колись я чув,— уїдливо докинув Ма,— ніби всі лисиці-перевертні найперші красуні. А тепер упевнився, що все це брехня!

— А це залежить від того, перед ким з'являємося ми в людській подобі,— відповіла йому лисиця.— Вам не випало щастя навіть на один лан срібла, то чи гідні ви красуні, від одного погляду якоїпадають соколи з неба і риба пірнає на дно? З такою брутальною личиною, як оце зараз у мене, я, звичайно, не до пари

кому-небудь благородному, але коли порівняти мене з якоюсь горбатою чи довгоногою, то я найперша красуня.

Минуло ще кілька місяців, і раптом вона подарувала Ма три лани.

— Ви не раз вимагали в мене грошей,— сказала йому лисиця,— однак я тоді вважала, що долею вам не призначено їх мати. Ale тепер настав час, і скоро до вас прийде сваха. Тож дозвольте піднести вам ці гроші, щоб ви нарешті розжилися на дружину. Можете вважати, що це мій подарунок на прощання.

Ma запевнив її, що в нього й думки не було про одруження, однак жінка стояла на своєму:

— Є думка чи немає, але сваха через день-два неодмінно тут буде.

Ma поцікавився, а чи ж гарна та дівчина, яку за його свататимуть.

— Вам хотілося найпершу красуню мати,— відповіла лисиця,— що ж, буде красуня!

— Не смію сподіватись на таке щастя,— зашарівся Ma.— До того ж хіба за три лани купиш дружину?

— А це вже не ваш клопіт. Місячний Дід уже давно визначив вам дружину, й нічого тут не вдієш. Все буде так, як він прорік,— мовила лисиця.

Ma спитав її також, чому вона завела мову про прощання.

— Ходити до вас темними ночами,— відповіла вона,— радості мало. Більше так тривати не може. I коли тепер, як співають у пісні, «милий сам знайде дружину», мені нічого тут робити.

На світанку вона пішла, залишивши йому якийсь живтий порошок та попередивши:

— Боюся, коли б ви не захворіли після розлуки зі мною. Вип'єте ці ліки — і вам покращає.

Наступного дня до Ma справді прийшла сваха. Він одразу ж почав розпитувати про наречену, яку йому пропонують. Сваха відповіла, що так собі: не красуня,

але й не потворна. Поцікавився також, скільки коштуватиме йому це одруження. Виявилося: чотири чи п'ять ланів. Проти такої ціни Ма не заперечував, але поставив лише одну вимогу: хоч раз поглянути на свою наречену до одруження. Сваха висловила сумнів, чи згодиться на це дівчина з порядної родини. Зійшлися на тому, що вирішили йти разом у село, де жила наречена, а там уже діяти залежно від того, як складуться обставини.

Коли підійшли до села, сваха побігла вперед, звелівши йому почекати її на околиці. Пройшло немало часу, поки вона нарешті вернулася і сказала:

— Все гаразд. На одному дворі з нею живуть мої родичі. Я зараз була там і бачила, як ваша наречена сидить у них у кімнаті. Ходімо мерещій туди. Ви прикнетесь, що шукаєте когось з моїх родичів, і зблизька роздивитесь її.

Ма подався слідом за свахою і в кімнатіугледів дівчину, яка напівлежала в ліжку, бо їй саме чухали спину. Ма стрімко пройшов мимо, окинувши її побіжним поглядом: вона й справді була така, як розповідала сваха. Коли зайшла мова про витрати на шлюбну церемонію, то особливих вимог йому не ставили, а просили лан чи два на весільне плаття для молодої. Ма був радий, що все так дешево обійшлося, і розплатився також зі свахою та писарем за те, що той написав шлюбне свідоцтво. Загалом вийшло рівно три лани.

Нарешті вибрали щасливий день, коли молода мала переступити поріг його дому. Як тільки її ввели до кімнати, Ма відразу побачив, що у неї випирають горби на грудях та спині, а шия зморщена, мов у черепахи. Подивився на ноги — замість лотосових човників¹ величезні черевики. Тільки тепер Ма зрозумів, що мала на увазі лисиця, коли вела з ним ті розмови.

¹ Лотосові човники — черевички на ногах, скалічених звичаєм бинтування.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

«Це залежить від того, перед ким з'являємося ми в людській подобі»,— здається так відповіла лисиця на спробу Ма поглузувати з неї і цим усе пояснила. Її словам про людське щастя чи гірку долю, мабуть, слід вірити. Я завжди був певен, якщо твої предки протягом кількох поколінь не відзначались благородством, то нема чого тобі розраховувати ні на почесті, ні на високий сан. Якщо ж сам ти не привчиш своїх дітей бути благородними з людьми, то не бачити їм красивих дружин. Ті, хто вірить у те, що в світі нічого не буває без причини, сподіваюся, не вважатимуть мої міркування за туманності Небесної Ріки.

ВІРНА СВАХА ЦІНМЕЙ

Студент Чен із міста Бося¹ був веселий на вдачу і вмів ладити з людьми. Повертаючись одного разу додому, він почав розв'язувати поясок на халаті і раптом відчув, як кінець пояска поважчав, ніби щось до нього причепилось. Глянув — нічого не видно. Озирнувся назад — бачить: з-під його халата виходить якась дівчина незрівнянної вроди. Поправила зачіску, всміхнулась. Чен запитав, чи вона часом не чортиха.

— Ні,— відповіла дівчина.— Я — лисиця!

— Якщо вже зустрілась така красуня,— мовив на це Чен,— то мені тепер і сам чорт не страшний, некажучи вже про лисицю.

І почав до неї залицятись.

Через два роки вона народила йому дівчинку. Для початку їй дали дитяче ім'я Цінмей².

— Дивіться мені,— часто повторювала красуня Чену,— не смійте одружуватись. Трохи згодом я вам ще й сина подарую.

Чен послухав її і не квапився з одруженням. А родичі та друзі тим часом почали вже насміхатися над ним. Не витримав Чен їхніх глузувань і просвітав у Худуні дівчину на прізвище Ван. А лисиця, довідавшись про це, дуже розсердилася. Підійшла до дочки, погодувала її грудьми і передала Чену.

— Візьміть свій «збитковий товар»³ і робіть з ним

¹ Б о с я — одна із назв міста Нанкіна.

² Ц і н м е й — слива.

³ У Стародавньому Китаї дівчинка вважалася «збитковим товаром». Її годували і виховували для майбутнього чоловіка, для іншої сім'ї.

що завгодно. А я у вас нянькою служити не збираєшся!

З цими словами вийшла на вулицю — тільки її бачили.

Цінмей росла розумною дівчинкою і на вроду була викачана матір... Та, як на гріх, скоро Чен помер, а мачуха вийшла заміж за іншого. Дівчинку взяв до себе на виховання багатий дядько. Невдовзі виявилося, що він великий шахрай, і всі його помисли спрямовані лише на те, як би вигідніше продати Цінмей. Саме в цей час якийсь Ван, що склав останній екзамен і сидів поки дома, чекаючи призначення на службу, дізнався про те, що Цінмей дуже розумна, купив її за великі гроші і віддав своїй дочці А Сі в служниці.

А Сі вже виповнилося чотирнадцять, і була вона дуже гарненька. Нова служниця сподобалась їй, і відтоді вони вкупі їли й спали. Цінмей зі свого боку вміла прислужувати своїй хазяйці. Вона могла, як токажуть, очима слухати, бровами говорити, і за це в домі всі її любили.

В тому ж місті жив студент Чжан на прозвання Цзешоу. Сім'я його була дуже бідна, не мала власного будинку і знімала у Вана приміщення. Чжан був чесною людиною і шанобливим сином. У всьому, що б він не робив, завжди намагався бути порядним і справедливим, до того ж і вчився він дуже сумлінно.

Якось Цінмей зайшла до них додому і побачила, що студент сидить на камені і єсть юшку з висівок. А коли зазирнула до іншої кімнати, щоб поговорити з матір'ю Чжана, то на столі побачила миску з недавно приготовленими поросячими ніжками.

Батько студента саме лежав хворий. Чжан хотів погодувати його, і от старий ненароком захлинувся, забризкавши синові одяг. Батькові було дуже соромно, але студент удав, що нічого особливого не сталося, ви-

біг з кімнати і помив забризкані місця, щоб батько здивий раз не хвилювався.

Цінмей була страшенно здивована і, прийшовши додому, почала розповідати своїй панночці.

— Наш пожилець, уявіть собі,— людина незвичайна. Якщо ви, панночко, не бажаєте знайти хорошого чоловіка, то й говорити нічого. А коли бажаєте, то студент Чжан саме той, кого вам треба.

А Сі висловила побоювання, що батько зневажає Чжана за його біdnість.

— Неправда,— заперечила Цінмей.— Все залежить від вас, панночко. Якщо ви згодні, то я нищечком скажу про це Чжанові, нехай присилає сватів. Ваша мати, звичайно, покличе вас на розмову. Але ви стійте на своєму, і все буде гаразд!

А Сі боялася, що Чжан ніколи не вилізе із зліднів і всі насміхатимуться з нього.

— Я, так мені здається, вмію вгадувати, яка доля чекає на майбутніх вчених,— заперечувала Цінмей,— і певна, що й цього разу не помиляюсь,— він прославиться й розбагатіє.

Наступного ранку вона пішла до старої Чжан і про все їй розповіла. Наполохана стара замахала на неї руками, боячись, щоб від таких слів лиxo яке-небудь не скoїлося.

— Наша панночка,— наполягала Цінмей,— чула, що у вас такий хороший, шанобливий син, і хвалить його за це. Вона сама мені призналася. Коли ваша сваха прийде до нас, то ми з панночкою, як то кажуть, «оголимо плечі». Я думаю, що батьки нареченої мусять дати згоду. А коли й не вийде нічого, то яка шkода від цього вашому синові?

— Гаразд,— погодилася стара Чжан і домовилась з торговкою квітами Хоу, що та піде до них у свахи.

Коли Хоу переступила поріг хазяйського дому і сказала, в чім річ, пані Ван зареготала й покликала чоло-

віка. Він теж засміявся і послав за дочкою, щоб та на власні вуха почула, чого саме хоче оця Хоу. Не встигла дівчина й слово мовити, як Цінмей почала з запалом вихвалюти чесноти пана Чжана, рішуче запевнивші усіх, що він стане знатною особою.

— Заміж ідуть не на рік і не на два,— попередила дочку пані Ван.— Якщо ти згодна все життя сидіти на одних висівках, то я перечити не стану.

Дівчина довго стояла з похнюплоеною головою, потім, одвернувшись до стіни, сказала:

— Бідний чи багатий, це як кому пощастиТЬ. Якщо доля розщедриться, то бідність — ненадовго, а щастя — на цілий вік. Якщо ж не талан, то самі знаєте, було немало випадків, коли навіть онуки знатних князів, що ходили з малечкою в парчі та в вишиваних шовках, залишались опісля навіть без такого клаптя землі, в який можна було б хочшило встремити. Отож, тату й мамо, вирішуйте самі, давати чи не давати згоду.

Ван покликав дочку для того, щоб, власне кажучи, посміялась досхочу. Але тепер, коли почув її відповідь, йому було не до сміху.

— То виходить, що ти хочеш вийти за Чжана? — спитав він.

Дівчина не відповіла. Спитав ще раз. Знову мовчить. Ван розгнівався.

— То як же це так, негіднице? Значить, про своє майбутнє ти й подумати не бажаєш? Збираєшся за злідня заміж, щоб тільки й добра того мати, що в торбу влізе? Ні сорому в тебе, ні совісті!

Дівчина враз спаленіла, її перехопило дух. Заливши слізми, вона вискочила з кімнати. Сваха теж подалась слідом за нею.

Оскільки діло закінчилося невдало, Цінмей вирішила зробити так, щоб Чжан посватався до неї сам. І от через кілька днів вона прийшла до студента. Той

сидів у кімнаті за книгами. Помітивши дівчину, він здивовано спітав, звідки вона тут взялася. Цінмей, затинаючись, спробувала йому пояснити, але студент і слухати її не захотів, почав виштовхувати геть з кімнати. Цінмей заплакала.

— Я з порядної сім'ї,— мовила вона ображено,— а не з тих, які бігають, шукаючи собі втіхи. Я знаю, що ви дуже благородна й чесна людина, тому й хочу віддатися вам.

— Ви любите мене і вважаєте благородним,— відповів студент.— Але подібних нічних відвідин не дозволяють собі навіть люди, які бажають собі лише добра, тож чи можна це робити порядним дівчатам? Послухайте мене! Адже благородна людина ніколи не погодиться спочатку зганьбити дівчину, а потім одружитися з нею. Що буде, коли ми не зуміємо зробити так, щоб все було чесно і благородно? Як після цього ми дивитимемося одне одному в вічі?

— Ну, а якби ми, не зважаючи ні на що, зуміли б зробити так, щоб все було чесно й благородно, то після цього ви б побажали взяти мене?

— Ще б пак! — вигукнув студент.— Одружитись на такій, чого ще треба після цього? Та річ у тім, що є три обставини, які не дозволяють нам цього зробити, тому я й не смію легковажно давати вам свою обіцянку.

— Що ж це за обставини?

— Ви ж не можете розпоряджатися собою — це перше, що ставить нас у безвихід. Та якби й могли розпорядитись, то нашого рішення не схвалили б мої батьки. Це друга обставина. І, нарешті, нехай би й мої батьки були не проти, але вас треба буде викупити, а ви знаєте, що я бідний і таку велику суму не в силі виплатити. Це найголовніша причина. Отож ідіть звідси скоріше, бо коли б не побачив вас тут хто-небудь!

Уже зібравшись іти, Цінмей все ще наполягала:

— Якщо ви згодні, то пропшу вас, поговоріть зі своїми батьками, може, щось гуртом придумасте.

Студент не заперечував.

Коли Цінмей повернулася додому, А Сі спитала її, куди це вона ходила. Дівчина опустилась на коліна і призналася їй. А Сі розгнівалася їй, дорікаючи служниці, що та бігала втіхи собі шукати, вже хотіла побити її, але Цінмей заплакала, запевняючи, що нічого такого у них не було, і про все розповіла докладно.

А Сі полегшено зітхнула:

— А він таки не ласився на тебе? Оде і є благородство. Неодмінно хоче з батьками порадитись. Видно, що шанобливий син. А те, що легковажно не дав обіцянки, теж свідчить про його чесність та щирість. Маючи такі чудові якості, йому справді нічого боятись злиднів: саме небо допоможе йому!

Потім вона ще спитала:

— І що ж ти думаєш далі робити?

— Піду за нього заміж.

— Дурненька,— засміялася А Сі.— Хіба ти можеш бути сама собі хазяйкою?

— Якщо нічого не вийде,— відповіла Цінмей,— накладу на себе руки!

— Я неодмінно зроблю все так, як тобі хочеться! — заспокоїла її А Сі.

Цінмей низько вклонилася їй.

Через кілька днів вона знову завела про це розмову.

— Нещодавно ви, мабуть, пожартували зі мною? — спитала вона.— Чи, може, ви справді хочете зробити добре діло? Коли все це від щирого серця, то я б просила вас допомогти мені лише в одному.

А Сі поцікавилася, в чому саме.

— Бачите, у Чжана немає грошей, а я, ваша служниця, теж не маю ніяких коштів, щоб відкупитись. Якщо за мене заправлять велику суму, то заміж я ніколи не вийду!

А Сі на деякий час замислилась, а потім заговорила, ніби сама до себе:

— Воно-то так, але тут я вже не можу нічого вдійти. Навіть коли я скажу, щоб тебе віддали, то боюся, що нічого з цього не вийде. А як ще додам, що викупу не буде, то батьки мої і розмовляти не захочуть. Та й я не посмію таке їм сказати!

Вислухавши її, Цінмей гірко заплакала. Голосно хлипаючи, вона все просила свою хазяйку зглянувшись над нею і врятувати її. А Сі знову замислилась. Довго сиділа мовчки, а потім нарешті сказала:

— Що ж поробиш? Я потайки набираю кілька ланів. Доведеться вивернути гаманця, щоб виручити тебе!

Цінмей низько вклонилася їй, подякувала, а тоді пішла й розповіла про все Чжану. Його мати на радощах не знаходила собі місця. Ціною неймовірних зусиль вона напозичала у сусідів певну суму і до слушного часу заховала гроші подалі.

Саме в цей час Ван одержав призначення на посаду начальника повіту Цюйво. А Сі, скориставшись нагодою, якось натякнула матері:

— Цінмей уже виросла. Оскільки ми збираємося переїжджати на нове місце, то чи не краще буде відпустити її.

Стара Ван давно побоювалась, щоб ця спритна Цінмей та часом не вилутала її дочку у який-небудь гріх, і вже давно збиралася віддати дівчину заміж, тільки не знала, чи не завдасть вона цим прикроців своїй дочці. А тепер, почувши, що й сама А Сі не проти, дуже зраділа. Днів через два до них зайдла дружина одного з наймитів і повідомила про намір Чжана. Ван весело зареготав:

— О, служниця йому якраз до пари. А то, бачте, на кого замахнувся!.. І все ж коли купують наложницю у високому домі, то ціну мають платити подвійну.

В розмову втрутилася А Сі:

— Цінмей дуже довго служила мені, і продавати її як наложницю було б негарно...

Тоді Ван звелів передати Чжанам, що він ладен підписати угоду на суму, яку колись сам заплатив.

Скорі Цінмей стала дружиною Чжана. Увійшовши в їхню сім'ю, вона почала доглядати за свекром та свекрухою ще з більшою запопадливістю, ніж досі робив це їхній син. Працювала вона з особливим заповзяттям, а їла ті ж самі висівки і ніколи не скаржилася. В домі всі її любили й поважали за сумлінність і за лагідну вдачу.

Опірч всього, Цінмей чудово вишивала, і її роботи ніколи довго не залежувались. Траплялось навіть, що купці сиділи біля воріт, чекаючи, коли шитво буде готове, бо боялись, щоб не перехопив його хтось інший. Цього заробітку Чжанам вистачало для боротьби з бідністю. Пощастило Цінмей і чоловіка свого умовити, щоб не відволікався від заняття, отож довелося всі клопоти по господарству звалити на себе.

Оскільки її колишній хазяїн зібрався нарешті від'їжджати, вона зайшла до А Сі попрощатись.

Панночка побачила її і тихо заплакала.

— Як я заздрю тобі, що ти вже знайшла своє місце в житті,— мовила вона.— А що мене чекає?

— Так це ж ви мені допомогли. Довіку не забуду! — відповіла Цінмей.— Але якщо ви вже заздрите своїй колишній служниці, то починаю боятися, коли б ви часом не наврочили собі якогось лиха.

Обидві заплакали і попрощались.

Ван поїхав на службу в провінцію Шаньсі. Там через півроку у нього померла дружина. Її труну поставили у храмі. А через два роки Вана притягли до суду за те, що брав хабарі. Уникнув смерті, відкупившись добрим десятком тисяч ланів.

З тих пір його почали обсідати злидні. Спочатку вся

челядь розбіглась, а потім він захворів на чуму, яка саме лютувала в тих краях, і теж помер. Залишилися в домі лише стара служниця та донька. Та за кілька днів і служниця розлучилася з білим світом. А Сі тепер стала круглою сиротою і невтішно засумувала.

Стара сусідка, що жила неподалік, умовляла її вийти заміж.

— Я згодна,— відповіла дівчина,— але за такого, що влаштує похорони обох моїх батьків.

Стара пожаліла її, подарувала мірку рису й пішла. Через півмісяця завітала знову.

— Для вас, паночко, я роблю все, що в моїх силах, та так нічого в мене й не виходить. Бідняки не можуть влаштувати похорони ваших батьків, а багатії цураються вас уже тому, що ви бідна. Як нам бути? Є ще один вихід,— боюся тільки, що ви не згодитесь.

— Що ж це за вихід?

— У нашому місті, бачте, живе вельмишановний пан Лі. Так от, він шукає собі наложницю. Якщо він побачить ваше вродливе личко, то, безперечно, не пошкодує грошей, щоб влаштувати вашим батькам найпишніші похорони!

Дівчина заплакала:

— Та невже я, дочка великого чиновника, і раптом маю стати чиселью наложницею?

Старій нічого було сказати, вона повернулась і пішла.

Тепер дівчина Їла тільки один раз в день і, затамувавши дух, чекала лише, яку ціну їй складуть¹. Так минуло ще півроку. Далі триматися дівчина вже не могла, тому, коли якось до неї забігла сусідка, вона заплакала і широко призналася:

— При такій скруті, в таких злиднях я тільки й думаю про те, як би покінчти з собою, і водночас з усієї

¹ Тобто чекала достойного нареченого.

сили тримаюся за своє мерзенне життя. А все тому, що дві труни у мене на руках. Якщо я сама звалюсь коли-небудь у яму¹, то хто ж тоді перенесе кісточки моїх батьків у рідний край? От і думаю, чи не краще буде зробити так, як ви радите?

Тоді жінка привела Лі, який, кинувши на дівчину один лише погляд, був у захваті від її краси і одразу ж дав гроші на похорони. А коли все це було зроблене, приїхав за дівчиною, щоб забрати до себе. В новому домі її насамперед представили старшій дружині. Вона була дуже ревнива і відзначалась крутым норовом, тому Лі спочатку не посмів навіть зайкнутись про наложницю, а сказав, що купив служницю.

Але дружина, придивившись до дівчини, спалахнула від гніву, скопила палицю і витурила бідолашнугеть з двору, наказавши, щоб та й носа свого сюди не потикала. А Сі з розпатланим волоссям, заливаючись слізами, вискочила на вулицю і не знала, куди їй іти далі. Стара черница, що проходила мимо, запропонувала їй жити разом. Дівчина охоче погодилася. Прийшли до храму. А Сі вклонилась черниці і попросила, щоб та обстригла її голову, але черница відмовилась.

— Як мені здається,— сказала вона,— ти, панночко, не з тих, що після бурі довго в пилюці валаються. Тут у мене в храмі ти юстимеш із простої глиняної миски звичайнісіньку кашу і як-небудь протримаєшся певний час. А потім настане та хвилина, коли ти підешзвідси.

Невдовзі місцеві гультяї запримітили, що в храмі з'явилася гарненька дівчина, почали стукати у двері і чіплятися до неї. Стара черница не в силі була захистити дівчину від нахабних залицяльників, тому

¹ Образний вислів, який означає безславну смерть від голоду та епідемії.

А Сі часто плакала і вже починала думати про самоубивство. Тоді стара звернулася до одного з чиновників міської управи з проханням вивісити об'яву, в якій би суворо заборонялося творити всякі безчинства біля храму. Тільки після цього місцеві гультяї трохи присмиріли. Та скоро хтось з них додумався пробити дірку в стіні храму і вночі залисти всередину. Черниця злякано закричала, і сміливець змушений був тікати. Довелося старій ще раз звернутися до чиновника з управи. За його наказом верховоду молодих гульвіс незабаром схопили і відшмагали батогами. Після цього до дівчини вже ніхто не чіплявся.

Минуло більше року, і в храм заїхав син якогось сановника. Побачивши дівчину, він оставів, вражений її вродою. Почав приставати до черниці, щоб та сказала А Сі про його щиру симпатію і влаштувала їм зустріч. Навіть на подарунок обіцяв не поскупитись.

— Хочу вам сказати,— лагідно відшовіла йому черниця,— що вона з благородних і нізащо не захоче стати чиєю б то не було наложницею. Отож, пане, їдьте додому. Я спробую поговорити з нею. Як вийде з цього що-небудь, то дам вам знати.

Коли він пішов, А Сі вирішила отруїтись. Та ось вночі їй приснився батько. Насупивши брови, він сказав їй:

— Не виконав я твого бажання, і от що тепер з тобою сталося! Дуже шкодую, але вже пічим не можу тобі допомогти. Та ти все ж не квапся помирати, потерпи ще деякий час, і твоя колишня мрія може справдитись.

Дівчина була здивована віщим сном. Уранці, коли вона вмивалася, черниця глянула на неї і не могла стриматись, щоб не сказати:

— Дивлюсь я сьогодні на твоє обличчя і бачу, що воно ніби проясніло, колишнього смутку наче й не було. Гадаю, що тепер нам вже нема кого боятися.

Щастя твое, смію думати, не за горами. Тільки ж мене, стару, не забудь!

Не встигла вона висловити всього, що хотіла, як хтось постукав у ворота. А Сі зблідла: вона була певна, що це прийшов служник з дому того сановника. Черниця відімкнула ворота — так і є! Служник кинувся до неї й запитав, що вона надумала. Черниця люб'язно всміхнулася йому і ласкавим голосом почала умовляти, щоб зачекали ще днів зо три. Служник пригрозив, що коли вона за цей час не управиться, то дівчині ведеться їй самій перед паном відповісти. Старенька весь час поштivo підтакувала йому, боячись перечити, потім вибачилася і тактовно випровадила його за ворота.

А Сі в розpacі знову хотіла накласти на себе руки. Коли стара спробувала зупинити її, то дівчина відповіла:

— А як через три дні служник прийде, що йому тоді скажете?

— Поки я ще жива, за все й відповідатиму. Треба буде — піду на яку завгодно кару і навіть на смерть.

Наступного дня надвечір налетіла гроза. Дощ лив мов із відра. Раптом біля воріт храму залунали вигуки, хтось почав настирливо стукати. А Сі вирішила, що настав її кінець. Тремтячи від страху, вона не знала, куди й подітись. Стара, незважаючи на зливу, кинулася відчиняти ворота і побачила перед собою паланкін: кілька служниць виводили з нього якусь красуню, підтримуючи її під руки. Вся свита, що супроводжувала паланкін, була в пишному вбранині. Вкрай здивована черниця поцікавилася, хто це така.

— Це «домашня радість»¹ начальника судової палати. Хоче пересидіти тут, поки стихне вітер та вщухне дощ,— відповіли їй.

¹ Тобто наложниця.

Стара повела шановну гостю до храму, підсунула їй стільця і запросила сісти. Служниці тим часом, шукаючи собі притулку, розійшлися по келіях. Зазирнули вони і до кімнати А Сі. Побачивши, що дівчина дуже гарна, поквапились доповісти про це пані. Дощ незабаром припинився. Гостя підвелася і попросила дозволу оглянути храмові приміщення. Стара черницая захела її до кімнати А Сі, і вельможна пані, оставшись від подиву, не могла відірвати від дівчини очей. А Сі довго дивилася на неї: це була не хто інша, як Цінмей.

Спочатку обидві жінки не могли й слова вимовити, тільки плакали, а вже потім почали розповідати одна одній про своє життя.

Виявляється, що Чжан після смерті хворого батька, дочекавшись часу, коли скінчиться жалоба, став переможцем на кількох екзаменах і здобув посаду начальника судової палати. До нового місця служби він поїхав з матір'ю, а тепер перевозив усю сім'ю.

— Дивлюсь я на вас,— зіткнула А Сі,— і здається мені, що ми тепер — як небо і земля!

Цінмей посміхнулась і мовила:

— Таке щастя, що хоч ви і зазнали більше лиха, а все-таки залишились незаміжньою. Саме небо, певно, хотіло, щоб ми з вами зійшлися знову. Якби ця злива не затримала мене, то чи сталася б коли-небудь наша несподівана зустріч? Без втручання бога, я певна, тут не обійшлося, людям таке не під силу!

А Сі турбувала думка, ким вона тепер буде, якщо житиме з Цінмей в одному домі?

— Доля вже давно визначила, кому з нас ким бути,— сказала Цінмей.— А коли так, то невже я, ваша холопка, посмію забути про те добро, яке ви для мене зробили? Подумайте і про пана Чжана. Хіба він з тих, хто забуває про честь і про совість?

Після того, як А Сі переодяглась, вони попрощалися з черницею і поїхали. А коли дісталися до місця

Чжанової служби, то мати й син були безмежно раді. А Сі вклонилася старій і сказала:

— Сьогодні мені, матінко, нічим перед вами похвалитися.

Мати у відповідь привітно всміхнулась і почала її втішати. Потім мова зайшла про вибір щасливого дня для поєднання шлюбних келехів.

— Коли я була у храмі,— сказала на це А Сі,— то я думала лише про те, як би мені вижити, а не про якесь там заміжжя. Тому й їхати сюди мені не хотілось. Та коли вже так вийшло, я б лише про одне вас просила: якщо ще пам'ятасте все те добро, яке я для вас колись зробила, то виділіть мені, будь ласка, кімнатку, де б можна було розіслати очеретяний круг¹,— і цього з мене досить.

Цінмей нічого не відповіла їй, а тільки засміялась. Коли ж настав призначений день, вона прийшла до неї з цілим оберемком розкішного вбрання та всіляких прикрас. А Сі здивовано позирала на все це, не розуміючи, чого від неї хочуть. Раптом вона почула звуки музики і розгубилася ще дужче. Цінмей тим часом, з допомогою служниць та свекрухи, силоміць одягла її і, тримаючи під руку, вивела з кімнати. За порогом її чекав Чжан у парадному вбранині і привітав поклоном. Вона, її сама того не помічаючи, теж низько вклонилася йому. Цінмей відразу ж потягla їх у внутрішні покoї, де стояло ліжко для молодих.

— Дивіться,— сказала вона А Сі,— це місце завжди залишалось незайманим, воно вже давно чекає на вас! Цієї ночі,— звернулася потім до Чжана,— ви мусите віддячити їй за доброту. Будьте щасливі з нею і жалійте її.

¹ Очеретяний круг — молитовний килимок буддійських ченців.

Цінмей повернулась і хотіла вже йти, але А Сі скопила її за рукав плаття.

— Не затримуйте мене! — вигукнула Цінмей.— В цьому ділі я вам не помічниця!

Вона висмикула свій рукав і пішла.

Цінмей знову так само віддано служила своїй господині і нізащо не хотіла зайняти її постіль хоч на одну ніч, а та увесь час почувала себе ніяково, соромилася і ніяк не могла заспокоїтись. Тоді мати звеліла всім в домі називати Цінмей господинею. Але та й далі трималася так, як і належить служниці, що стала наложницею, ніколи не дозволяючи собі ні грубощів, ні недбалості.

Минуло три роки. Чжана викликали до столиці. Дорогою він заїхав у храм, щоб подарувати старій нібі з нагоди дня її народження п'ятсот ланів. Черниця відмовлялася, але Чжан наполягав. Нарешті вона згодилася взяти лише двісті ланів, на які потім збудувала храм Богині Милосердя, де було встановлено кам'яну плиту на честь пані Ван.

Скорі Чжан дослужився до посади помічника міністра. Пані Чен народила йому двох синів і одну дочку, а пані Ван — чотирьох синів і одну дочку. Чжан подав супліку начальству, в якій доповідав про стан речей.

Обом його дружинам було пожалувано титул вельмишановної¹.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Небо народжує на світ чудову красуню, щоб вона потім дісталася мудрій, благородній людині, а наші підлі працівники тримають її для того, щоб наділити

¹ Вельмишановна — цим титулом наділяли знатних дам за особливі заслуги.

нею якогось багатія в шовкових штанях. Небо, звичайно, боротиметься проти такого неподобства.

І все ж: якими звивистими, кружними шляхами довелося пробиратися тій, що з волі неба влаштовувала цей шлюб! Скільки зусиль мусила вона докласти!

Зауважу лише, що пані Цінмей, яка зуміла розпізнати генія в пиллюці і поклялася, хоча б ціною власного життя, знайти йому гідну дружину, своїм завзяттям і наполегливістю, прямо скажемо, більше схожа на державного мужа, а не на жінку!

Ну, а той вчений муж, державний службовець, зневажив справжню людину за її біdnість і хотів знайти собі зятя багатого й знатного. А сталося так, що увесь його вчений розум не йде ні в яке порівняння зі здоровим глузdom його власної служниці.

ПОКИ ВАРИЛАСЯ КАША

(Продовження давньої історії)

Кандидат другого ступеня Цзен із провінції Фуцзян здобув на екзаменах у Південному палаці столиці близьку перемогу і з кількома приятелями-студентами, які теж щойно одержали звання, зібралися на прогулянку за місто. Зовсім випадково вони дізналися, що у монастирі Вайрочані живе якийсь ворожбит, і от, посадивши на коней, друзі спочатку попрямували до монастиря погадати про своє майбутнє.

Діставшись до місця, вони зайшли в кімнату до ворожбита, вклонилися йому і посадили. Той, помітивши, який у них настрій, завів улесливу розмову. Цзен слухав його, помахуючи віялом та посміхаючись.

— Скажіть мені,— перебив він раптом ворожбита,— а чи не випадає мені часом носити коли-небудь вбрання першого міністра?

Ворожбит миттю посерйознішав і відповів:

— Так, у період панування великого миру ви будете першим міністром аж цілих двадцять років.

Цзен дуже зрадів такому пророцтву і одразу ж зашиявся.

Тим часом почав накрапати дощ і Цзен разом з друзями завернув до найближчої чернечої келії, щоб перечекати негоду: там, на молитовному килимку, сидів лише якийсь старий монах із запалими очима та великим носом. Він навіть не глянув у бік прибульців, а ті, склавши руки на знак привітання, вклонилися йому, потім посадили на канапі і повели між собою розмову. Друзі поздоровляли Цзена зі званням першого міністра, а той, все більше сповнюючись радістю, відповідав їм:

— Коли мене призначать на цю посаду, то тебе, Чжане, я пошлю губернатором на південь; після цього повикликаю до себе двоюрідних братів і зроблю їх великими чиновниками та й про інших родичів подбаю. Тоді можна буде сміливо сказати, що моя заповітна мрія справдилася.

Друзі Цзена покотились від сміху. А дощ за дверима шумів усе дужче й дужче. Цзен відчув, як втома скувала йому тіло, і приліг на канапі.

Рантом бачить: підійшли до нього два імператорських секретарі і вручили йому підписаний імператором указ, в якому великий міністр і наставник Цзен запрошується до участі у вирішенні важливих державних справ. Цзен з великою радістю поїхав у палац. Син неба покликав його до своїх покоїв, посадив навпроти себе і завів розмову. Говорили вони довго, і наприкінці імператор наказав, щоб усі чини, починаючи з третього класу й нижче, призначалися і звільнювалися з волі Цзена. Потім наділив його халатом з вигантуваннями на ньому драконом та пояском з яшмовою пряжкою, а також чудовим породистим скакуном. Цзен накинув на себе новий халат, низько вклонився імператорові і пішов.

А коли повернувся додому, то побачив не свій старий будинок, з якого недавно вирушив до палацу, а величну споруду з розмальованими колонами та різьбленими сволоками. І все це було зроблено надзвичайно гарно, з високою майстерністю. Цзен ніяк не міг збагнути, коли сталися ці пречудесні зміни.

Проте, вдавши, що йому байдуже, посмікав себе рукою за бороду і тихо гукнув,— у відповідь, мов грім, прокотився клич численних служників та почту. А невдовзі до його покоїв потяглися сановники всіх ступенів та рангів, даруючи йому всілякі заморські дивовижі. Низько схиляючись у поштивому вітанні, вони входили і виходили цілими шеренгами. Коли з'явля-

лися міністри, він поспішав до них, як кажуть, «надівши капці задом наперед». Коли наставала черга їхніх помічників та секретарів, то цих він вітав легким поклоном та кількома словами. А тих, хто був ще на нижчому щаблі, зустрічав лише кивком голови.

Губернатор провінції Шаньсі прислав йому десять молодих снівачок, гарних, ще не займаних дівчат. Дві з них були особливо вродливі, одну звали Няоняо, а другу — Сяньсянь, і дуже сподобалися Цзенові. Тепер майже щодня, прийнявши ванну, він ішов до своїх співачок і розважався з ними, слухаючи музику та пісні.

Якось Цзен пригадав, що коли він ще був нікому не відомим злідarem, то дуже часто звертався за допомогою та підтримкою до одного впливового в їхньому місті чиновника на ім'я Ван Цзілян, і той ніколи йому не відмовляв. Тепер Цзен уже піднявся, як кажуть, до «синіх хмар», а бідний Ван, мабуть, і досі сидить на тій самій посаді. Чому б не простягнути йому руки? І от якогось чудового ранку Цзен написав доповідну імператорові і рекомендував призначити Вана радником та контролером в одному з міністерств. Невдовзі вийшов імператорський указ — і Вана було призначено на нову посаду.

Потім йому спало на думку, що шталмейстер Го колись з відвертою неприязнню позирав на нього. І от він викликав до себе цензора Люя та прокурора Чень Чана, висловив їм свою думку, і через день обидва чиновники вже подали імператорові доповідні, в яких звинуватили Го в злочинах. У відповідь надійшов указ про позбавлення Го чину та про звільнення його з посади. Таким чином, Цзенова прихильність до когось чи ненависть стали втілюватися в життя, і від цього він мав велике задоволення.

Одного разу, коли він виїхав за місто, якийсь п'яний чоловік пенараком штовхнув одного з його носіїв,

що йшов попереду, несучи прапор. Цзен одразу ж наказав своїм людям зв'язати п'яного і передати столичному градоначальнику. Винуватця забили палицями до смерті.

Цзенові сусіди, що жили поруч чи мали суміжні ниви, боячись його авторитету, тепер віддавали йому і найкращі ділянки землі, і навіть власне майно. Відтоді своїм багатством Цзен не поступався навіть самому імператорові.

Невдовзі одна за одною померли його улюблені Няоняо і Сянсьянь. Цілими днями Цзен сумував, не знаходячи собі місця, і раптом пригадав, що кілька років тому він бачив у сусіда дуже гарну дочку і все хотів купити її собі в наложниці, але не міг цього зробити, тому що був бідним. Тепер же, коли йому так поталасяло, чому б не здійснити і це своє бажання? Він послав кількох служників до сусіда, щоб вони силоміць вручили тому гроші за дочку. Через деякий час паланкін з дівчиною був уже на його подвір'ї. Подивився — а вона стала ще гарнішою, ніж тоді, коли він побачив її вперше. Міркуючи тепер над своїм життям, він дійшов висновку, що вже домігся всього того, про що колись міг тільки мріяти, і був страшенно задоволений.

Минув ще рік. Цзен став помічати, що придворні чиновники потай від нього про щось шепчуться, так ніби засуджують його поведінку. Але перед ним кожен з них стояв, як слухняний кінь, отож Цзен і далі ставився до своїх підлеглих з тою ж самою пихатістю та зарозумілістю, не звертаючи більше уваги на таємничі перешптування.

Та ось вчений Бао, що служив у ревізійній палаті, подав імператорові доповідну, в якій йшлося приблизно про таке:

«З дозволу вашої величності хочу довести до вашого відома, що вшанований вами Цзен був колись

звичайнісінським п'яницею, картярем та волоцюгою. Та варто йому було мовити одне-єдине мудре слово, що привернуло увагу вашої величності, як ви одразу ж підняли його на вершину влади. З тих пір його батько ходить у пурпуровому 'вбрани', а син натягнув на себе яскраво-червоний халат першого чину. Доброзичливе ставлення і прихильність вашої величності до цього чоловіка досягли найвищої міри.

Однак він зовсім не думає про те, щоб, не шкодуючи здоров'я свого, а може й самого життя, хоч як-небудь віддячити вашій величності вірною службою за численні милості. Зовсім навпаки: він дав повну волю своїм забаганкам і став зловживати своєю владою та становищем. Вчинених ним злочинів, за кожен з яких слід було б скарати на смерть, не злічити, навіть якщо повисмикувати все волосся на його голові, волосина за волосиною. Та він навіть репутацію імператорського двору використовує як один із засобів для власної наживи і залежно від того, наскільки прибуткова та чи інша посада, вимагає відповідного хабара.

Зрозуміла річ, цивільні й військові чини стали в нього частими гостями, а він за свою протекцію призначає ціну так само, як це роблять дрібні крамарі на базарі, торгуючи своїми товарами. Тих, хто запобігав перед ним, улесливо зазирав йому до рота, було немало. Коли ж траплялось, що який-небудь благородний талановитий сановник або військовий чин відмовлялись йому лестити і в усьому догоджати, то їх чекала кара: одних — в залежності від провини — він знижував у посаді, інших — взагалі проганяв зі служби, знявши з них вбрانня вченого і перетворивши у звичайних простолюдинів. Бувало, що підлеглі не хотіли приховувати його неподобств, тоді він втрачав усюку міру і влаштовував здавна відому історію про коня та оленя, засилаючи сміливців у місця, де, окрім вовчого та шакалячого виття, нічого не почусь. Тепер його

бояться всі чиновники при дворі вашої величності, тому ніхто не сміє явитись на ваші ясні очі, щоб розповісти всю правду.

Далі, він безжалісно пригнічує простий народ, обкладаючи його величезними податками і обираючи до нитки, а також силою забираючи собі в наложниці гарних дівчаток з порядних родин. Смердюче повітря його злочинів та ядучі випари людської кривди затъмарили сонце на небосхилі!

Коли хто-небудь з його служників зайде в дім до будь-якого начальника, останній розпливається в улесливій посмішці. Досить одного Цзенового листа, щоб будь-який міністр чи губернатор, аби тільки догодити йому, порушив закон. Навіть діти його челядників чи найдальші родичі, якщо їм забагнетися, можуть сісти на казенних коней і мчати, мов вихор, у який завгодно кінець країни. А коли хтось з тамтешнього начальства загається й вчасно не подасть їм обіду чи вечері, як у повіті відразу ж свистять нагаї. Отже, він завдає великого лиха всьому народові і прагне перетворити чиновників у своїх рабів та прихвоснів. Де з'являється його свита, там навіть трава у полі не росте.

А сам Цзен, сподіваючись на ваше заступництво, не боїться ні блискавки, ні грому; він і не думас каятись у своїх гріхах. Коли ви, ваша імператорська величність, наказуєте йому прибути до палацу і доповісти про свої діяння, перед вами він стелиться повзучою травою, а від вас виходить, мов грізний змій. Не встигне він виїхати за двірцеві ворота, як у саду, позад його будинку, де на нього чекають ті, хто сподівається на підтримку, вже гrimить музика, лунають пісні. І так у постійних забавах з жінками, у турботах про пісів та скакунів минають дні і ночі його розпутного життя. Йому зовсім байдуже і до державних справ, і до життя народу. Де ще, в якій іншій країні світу, може бути такий перший міністр?

Як у столиці, так і по всій країні люди здивовані охоплені жахом, а в їхніх серцях клекоче гнів. Якщо не вчинити над ним негайної розправи, відтягнутий йому сокирою голову, то все це призведе до страшного лиха: може статися те ж саме, що за часів Цао та Мана!

Ваша величність, я не маю змоги спокійно жити на цьому світі, бо тремчу від страху і вдень і вночі. Але, ризикуючи власним життям, я взяв на себе сміливість і виклав усе, як воно є насправді, сподіваючись, що це зрештою приверне вашу увагу. Падаю перед вами ницьма і слізно благаю вас звеліти, щоб відсікли голову цьому підступному лестуну і забрали в казну нажите нечесними засобами все його багатство. І небо тоді змінить свій гнів на милість, а на землі з великою полегкістю зітхнуть усі прості люди. Якщо ж буде доведено, що я звів на людину наклеп, то я ладен понести пайтяжчу кару за свої слова».

Доповідна надійшла до імператора. Дізнавшись про це, Цзенувесь задріжав з переляку так, ніби наковтається крижаної води. Імператор, на його щастя, обійшовся з ним досить великолічно, залишив доповідну в себе, не давши їй ходу. Та невдовзі посыпалися скарги від усіх цензорів та вищих сановників, в яких викривалися численні непорядні вчинки першого міністра. Від нього відвернулися навіть ті, хто ще зовсім недавно кланявся йому в ноги і величав батьком рідним.

Отож зрештою вийшов указ про те, щоб конфіскувати все його майно, а його самого вислати солдатом в далеку провінцію Юньнань. Було направлено чиновника в Піньян; він мусив допитати Цзенового сина, який займав там посаду начальника округу.

Довідавшись про указ, перший міністр сповнився жахом. Незабаром у нього на подвір'ї з'явилося кілька десятків солдатів з шаблюками та списами. Вони вдер-

лися у внутрішній покої, зірвали з Цзена міністерський одяг та шапку, зв'язали його і разом з ним дружину. А тоді стали виносити з кімнат і складати на подвір'я його багатство: золото, срібло, гроші; сотні відер перлів, агатів та іншого коштовного каміння. Слідом за цим навитягували тьму-тьмущу всіляких речей, в тому числі найрізноманітніших занавісок, запинал, гардин і навіть дитячих пелюшок та жіночих черевиків. Цзен обводив поглядом все своє багатство, і серце його обливалося кров'ю.

А ще за мить солдат виволік на подвір'я молоденьку наложницю. Вся розпатлана, вона без упину жалібно плакала, а її гарне личко було дуже розгублене. У Цзена від жалю й гніву запалала душа, але він мусив приховувати свої почуття, тож не наважився й слова мовити на її захист.

Нарешті позакривали й позапечатували всі будівлі, комори та амбари, а потім наказали господарям забиратись геть. Приставлений до Цзена та його дружини охоронець смикнув за мотузок і повів їх з двору. Ковтаючи слози, вони вирушили в далеку путь. Почали було просити, щоб їм дали хоч яку-небудь конячину та старенького візка, аби тільки не йти пішки, однак їм відмовили.

Верст через п'ять у дружини розболілись ноги, і вона вже ладна була впасті на землю, але Цзен подав їй руку, і так, підтримуючи одне одного, вони пройшли ще верст з п'ять, а може, й більше. Тепер уже й сам Цзен страшенно втомився...

Раптом перед ними постали високі гори, які своїми вершинами досягали до самого неба. Цзен з сумом подумав, що у нього з дружиною, певне, не вистачить сил подолати їх, і з очей у нещасного закапали слози. Наглядач час від часу косо позирав у їхній бік і не дозволяв зупинятись хоча б на мить. Невдовзі Цзен помітив, що сонце вже схиляється до заходу, а при-

становища, де б можна було заночувати, ніде не видно. Ледве переставляючи ноги, вони поволенъки плентались далі. Коли дійшли до середини гори, дружина знесилено опустилася на коліна і гірко заплакала. Цзен теж зупинився біля неї, щоб перевести дух, хоч наглядач і накинувся на них з лайкою.

Рантом десь неподалік залунали людські голоси — то зверху спускалася ватага розбійників, у кожного з них у руці був гострий ніж. Наглядач злякався і одразу ж утік, а Цзен упав на коліна і став благати, щоб вони зжалилися над ним, бо він такий біdnий, такий нещасний, а його женуть в далекі краї на заслання. Розбійники, люто витріщивши очі, грізно кричали.

— Усі ми — прості люди, яких ти мало не позводив з білого світу, отож нам, негіднику, нічого не треба, окрім твоєї підлої голови.

Цзен спалахнув від гніву.

— Та чи знаєте ви, — вигукнув він, — що я хоч і учинив злочин, але все-таки був першим міністром? То як же ви посміли напасті на мене, мерзотники?

Розбійники розлютилися ще дужче, один з них, розмахнувшись великою сокирою, вдарив Цзена по ший, і той відчув, як його голова зі стуком упала на землю. Не встиг отямитись, а перед ним уже стоять два чорти. Вони зв'язали йому за спину руки і повели з собою.

Десь, може, через годину він опинився у великому місті. А ще за кілька хвилин побачив великий палац. В одному із залів на помості сидів чоловік, дуже страшний на вигляд, певно, якийсь цар, і, схиливши над столом, вершив суд, визначаючи, кого покарати, а кого ощасливити. Цзен, коли підійшла його черга, упав перед ним на коліна і слізно благав, щоб йому зберегли життя. Цар зазирнув у його справу і, прочитавши кілька рядків, несамовито крикнув:

— Перед нами злочинець, який дурив свого імператора і завдав великої шкоди усій країні! Кинути його за це у казан з киплячим жиром!

У відповідь, мов грім, покотились схвальні голоси десятків тисяч чортів. Тої ж миті здоровенний чортяка скопив Цзена і поволік східцями кудись униз. Там, на тринозі, яка аж пашла жаром, серед купи розпечених вугликів, стояв казан, висотою аршинів з сім, а то й більше; Цзен зіщулився, жалібно заскиглив, але сковатися не було куди. Чорт скопив його однією рукою за чуприну, а другою — за ногу і кинув у казан. Цзен одразу відчув, як його тіло скрутилося в клубок і разом з хвилями розпеченої жиру почало то здійматися вгору, то опускатися вниз. Шкіра та м'ясо палали вогнем. Та ось киплячий жир потрапив до рота, знищуючи легені та всі нутрощі. В Цзеновій голові тенер вертілося лише одне бажання: якнайскоріше померти. Та хоч він і прагнув цього, але смерть усе не приходила.

Десь, мабуть, через півгодини до казана підскочив чорт, витяг Цзена великими вилами і кинув цареві до ніг. Той ще раз зазирнув у його справу.

— Як? — вигукнув він гнівно.— Використовувати свою владу, щоб визискувати народ? За це покарати злочинця на ножовій горі!

Чорт знову скопив його і поволік в інше місце. Поряд з палацом Цзен побачив невелику гору, густо втикану гострими лезами ножів, які стирчали в усі боки, мов молоде пагіння бамбуку. Він помітив, що на цих ножах уже звивалося кілька чоловік, обнудутаних вивернутими нутрощами. Від їхнього стогону та крику у Цзена похололо серце. Чорт потяг бідолаху на гору, а той усе огинається та плаче. Тоді нечистий вихопив шило, намашене отрутою, і увіткнув йому в голову аж до самого мозку. Цзен, стогнути від болю, просив зжалитися над ним, але чорт розлютився, скопив його

і з силою підкинув угору. Цзен відчув, що здіймається аж до хмар, а потім із запаморочливою швидкістю летить униз. Гострі ножі враз проткнули йому груди — і нестерпний біль затислив увесь світ.

Під власною вагою тіло опускалося все нижче й нижче; рани на грудях стали такими широкими, що Цзен зірвався з ножів і скотився до підніжжя гори. Якийсь час він лежав не в силі поворухнути ні ногою, ні рукою. Та чорт поставив його на ноги і погнав до царя. Той наказав підрахувати, скільки золота награбастав Цзен, торгуючи чинами та своїм авторитетним ім'ям, нагло порушуючи всі закони, самочинно привласнюючи чуже добро. Наперед вийшов бородатий чоловік з рахівницею та конторською книгою і доновів:

— Три мільйони двісті десять тисяч!

— Якщо у нього є справді такі руки загребущі, то нехай вип'є це багатство.

Чорти миттю настягували величезну купу золота та срібла, а потім стали вкидати все те в залізний казан, який розжарювався на вогні. Згодом вони заходилися по черзі черпати з котла розтоплений метал і лити Цзенові в горло. Метал потік по щоках, і шкіра на обличчі тріскалася та шкварчала. Розпечена рідина спочатку проникла в горло, а потім — далі, і всередині закипіли, заклекотали нутроці. Поки Цзен жив на землі, то увесь час журився, що у нього надто мало золота та срібла, а тепер, навпаки, горював, що його так багато! Майже півдня тривали ці тортури і закінчилися лише тоді, коли Цзен випив усе до останнього черпака.

Після цього цар наказав доставити його в округу Ганьчжоу і перетворити на жінку. На місці кари Цзен побачив товсту залізну балку на опорах, на яку було насаджене величезне колесо. Воно палахкотіло вогнем, яскраве проміння сягало до самого неба. Чорт ударив

Цзен і звелів йому лізти в середину колеса. Та коли нещасний, заплющивши очі, ступив кілька кроків, колесо завертілося під його ногами, і він відчув, ніби стрімко летить униз. Тіло враз охололо. Цзен розплющив очі і глянув на себе — він уже не дорослий, а дитина, і до того ж дівчинка! Подивився на своїх батьків — вдягнуті в старе дрантя, з якого стирчить вата. А на стінах землянки висять всілякі кошки, костури. І Цзен зрозумів, що тепер став дочкою жебраків.

Тепер дівчинці доводилося щодня бігати разом з іншими старченятами, тримаючи в руках миску для милостині. А в животі так і бурчало від голоду, бо нерідко цілий день бідолашна не мала й ріски в роті. Плаття на ній було завжди діряве, і холодний вітер пронизував тіло аж до самих кісток.

Коли дівчині виповнилося чотирнадцять років, її продали студентові Гу в наложниці. Хоч одяг та харчі були й тепер поганенькі, але загалом цього їй вистачало. Зате студентова дружина була така лиха, що майже щодня шмагала її нагаєм або ж припікала їй розпеченою праскою груди. На щастя, господар любив та жалів свою наложницю, і вона хоч цим могла трохи втішитись.

Одного разу сусідський син, відомий гультяй, несподівано переліз через паркан, пробрався до неї в кімнату і почав домагатися, щоб вона йому віддалася. І тут дівчина пригадала, як поплатилася за гріхи по переднього свого життя; після тих мук, яких вона натерпілася від чортів, хіба можна знову братися за старе? Від таких думок їй стало страшно, і вона закричала на весь дім. Хазяїн з хазяйкою прокинулися й прибігли до неї. А гультяй мусив рятуватися втечею.

Через кілька днів студент прийшов до дівчини на ніч. Коли вони вже лежали на одній подушці і вона почала розповідати йому про свої злигодні та образи,

раптом почувся якийсь галас. Тої ж миті розчинилися двері і до кімнати вбігло двоє розбійників з ножами в руках. Вони одразу ж відтяли студентові голову і почали напихати в мішки одяг та інші речі, а дівчина, зіщулівшись під ковдрою, не сміла й писнути.

Коли розбійники нарешті пішли, вона заголосила їй кинулася до хазяйки. Та злякалась і здійняла крик. Запідозривши, що то сама наложниця разом зі своїм коханцем убила її чоловіка, вона подала скаргу правителеві округу. Після жорстокого допиту в управі дівчину присудили до страшної кари: згідно з законом четвертувати.

І от її зв'язали й повели до місця страти...

Образа стисла їй груди, перехопила дух... Насилу переставляючи ноги, дівчина в розпачі почала скаржитись на несправедливий вирок, думаючи водночас, що на всіх дев'яти поверхах того світу й на вісімнадцяти поверхах страшного пекла немає такої несправедливості.

І от саме тоді, коли Цзен тримтів від жаху й несамовито кричав, до нього обізвалися приятелі:

— Тобі що, страшне щось приснилось?

Цзен розплющив очі, бачить: старий чернець, підбравши ноги, сидить на тому ж самому місці.

— Поглянь, вже скоро сонце зайде, а ти все спиш,— дорікали друзі Цзену.— Час би попоїсти, бо нам живо-ти попідводило.

Цзен з сумним, байдужим виглядом підвівся з канапи, а чернець, злегка усміхнувшись, спитав його:

— Ну, то як, збулося пророцтво про те, що ви будете першим міністром?

Цзен здивовано глянув на нього, потім, склавши руки, схилився перед старим і попросив наставити його на путь істинний.

— Плекайте в душі свої добре помисли, будьте мілосердним до людей, тоді і в гесні вогненній виросте

для вас квітка зеленого лотосу Будди... А більше я вам нічого не скажу, бо звідки мені, простому ченцеві, знати всі ті премудрості?

Цзен прийшов сюди задоволений, у піднесеному настрої, а назад повертається сумний, ніби чимось пригнічений. Райдужні мрії про високі палаці та пишні хороми поступово зблакли, а натомість прийшло цілковите збайдужіння.

Через якийсь час Цзен подався у гори, а що було з ним далі — автор не знає.

БЕЗПРОСВІТНИЙ П'ЯНИЦЯ

Мю Юдін, що колись відзначився на екзаменах і став стипендіатом у провінції Цзяньсі, останнім часом почав пиячити. Родичі та друзі боялися його і уникали зустрічі з ним.

Якось він пішов до двоюрідного дядька в гості. За столом зав'язалася весела розмова. Мю вмів сказати дотепне слово, тому всім сподобався. Та коли добряче випили, він почав лаятись, ображаючи всіх родичів, а також якогось гостя. Той розгнівався, здійнявся гамір. Господар, намагаючись помирити їх, кидався то до одного, то до другого, але Мю, подумавши, що він захищає гостя, напав і на дядька. Тоді, щоб якось втихомирити бешкетника, послали за його батьками. Ті прибігли, скрутили сина, відвели додому й поклали спати. І тут у Мю раптом почали холонути руки й ноги. Прислухались — а він уже ледве диші, ось-ось помре!

А Мю тим часом здалося, ніби його схопив якийсь стражник у чорній шапці і повів до палацу, вкритого блакитною черепицею. Такої величезної будівлі Мю ще ніколи в житті не бачив. Вони зупинилися на кам'яному майданчику перед юрбі й стали чекати, поки прийде начальник.

«За що? — подумав Мю. — За бійку, мабуть. Дядьків гість, певно, скаргу подав».

Він повернувся до стражника в чорній шапці, але так і не посмів спитати, бо очі в того були витріщенні, мов у розлюченого бугая, і почав заспокоювати себе: хіба то великий злочин, що він, стипендіат, посварився з якимось там простолюдином?

Раптом на східцях показався писар.

— Розгляд скарг та позовів переноситься на завтра на ранок! — оголосив він.

Юрба, що стояла внизу, враз сколихнулась, загомоніла. Штовхаючи одне одного, люди почали розходитися.

Слідом за стражником у чорній шапці Мю теж вийшов на вулицю і зупинився під дахом якоїсь крамниці. Втягнувши голову в плечі, він розгублено тупцював на місці, не знаючи, в який бік податись.

— Г'яніца ти нещасний,— почав лаяти його стражник.— Уже смеркає, люди пішли шукати собі якусь вечерю та нічліг, а ти куди підеш?

Тремтячи всім тілом, Мю відповів:

— Аби я знову куди. Мені ж і слова не сказали про цю подорож. І дома ніхто нічого не знає, і в самого ні гроша за душою.

— Г'янюга! — обурювався далі стражник.— Як на горілку, так знаходиш гроші! Будеш ще дурня з себе корчити, то діждешся, що я своїми старечими кулаками всі ребра тобі полічу.

Не сміючи й слова сказати, Мю низько опустив голову. Коли ж бачить: з будинку навпроти вийшов чоловік, глянув на нього і здивовано вигукнув:

— Звідки це ти тут уявся?

Придивився Мю і впізнав материного брата Цзя, який помер ще кілька років тому. Тільки тепер бідолаха з жахом подумав, що він і сам, певно, вже мертвий,— і від страху боляче стиснулося серце.

— Врятуйте мене! — почав він слізпо благати дядька.

— Ви, святий Дуне, своя людина,— звернувся той до стражника в чорній шапці.— Не погребуйте, зробіть ласку, відвідайте мое убоге житло.

Вони зайдли до нього додому. Цзя ще раз вклонив-

ся стражникові і попросив бути милостивим, не судити суворо, коли що-небудь не так.

За кілька хвилин подали вино й закуски. Всі поїдали до столу й почали пригощатись.

— То що там мій небіж накоїв? За які це гріхи на вашу голову звалився такий клопіт? — поцікавився Цзя.

Коли владика йхав до гори Фуло, ваш небіж саме стояв на дорозі і брутально лаявся. От владика і наказав мені схопити цього лихослова.

— Вже були у владики?

— Ні, він ще не вернувся. Розглядає разом з духом гори Фуло справу якогось Хуанцзи.

— Яка ж кара чекає на моого небожа?

— Поки не знаю. Але за такі вихватки владика по голівці не гладить.

Слухаючи розмову, Мю в душі тримтів від страху, з нього градом котився піт. Чарка, палички — все падало з рук.

Через деякий час стражник підвівся й став прощається:

— Щиро дякую вам за частування. Наївся і напився досоччу. А тепер залишаю вам на поруки вашого небожа. Як тільки приїде владика, я дозволю собі ще раз потурбувати вас.

Коли він пішов, Цзя почав вичитувати Мю:

— Ти ж один-єдиний син у своїх батьків, і вони ж тебе так берегли, так пестували, так любувалися тобою, мов перлинаю на долоні. Слова поганого тобі ніколи не сказали. А ти? Уже в шістнадцять років після третьої чарки горланив і шукав, з ким би посваритись. Тільки, бувало, щось тобі не до вподоби, починаєш грюкати у двері, скидати з себе одяг, лаятись. Тоді мені здавалось, що все це — юнацькі витівки. Чи міг би я подумати, що ти й через десять років не наберешся розуму? І що тепер з тобою робити?!

Мю упав перед дядьком навколошки, залився слізами і довго каявся. Ця нарешті сказав:

— Я, зрозуміло, докладу всіх сил, щоб тебе виручити. Тут я тримаю монопольку і зажив цим доброї слави. Святого Дуна, з яким ми щойно випивали, доводилося не раз пригощати, і у мене з ним добре стосунки. Гадаю: навряд чи владика тебе запам'ятає, адже він щодня розбирає тисячі справ. Отож спробую умовити твого стражника, може, він погодиться тебе відпустити.— А тоді, на мить замислившись, додав: — Проте діло це дуже ризиковане...

Мю щиро подякував йому і запевнив, що всі витрати бере на себе. Ніч він перебув у дядька.

Наступного ранку зайшов Дун. Ця відкликав його убік, щось поговорив з ним наодинці, а потім підійшов до Мю.

— Все гаразд. Він зайде трохи пізніше. На завдання я витрясу все, що у мене є. А на решту дамо розписку. Ти назбираєш і пришлеш, як тільки повернешся додому.

— І скільки ж усього? — спитав, радіючи, Мю.

— Сто тисяч.

— Де ж мені стільки взяти?

— На землі це буде лише сто в'язок жертовних грошей.

— Ну, це не так вже й багато! — вигукнув Мю.

Святого Дуна чекали майже півдня, а він усе не з'являвся. Мю захотілося прогулятися міськими вулицями, глянути, що там робиться. Дядько наказав, щоб він далеко не заходив. Мю кивнув головою і вийшов.

На вулицях стояли будинки, торгові ряди — все точнісінько так, як і у живих людей. За високим парканом, поверх якого тягся колючий дріт, очевидно, була в'язниця. Навпроти у шинку панувало пожвавлення, туди весь час заходили й виходили люди. За шинком

текла невелика річка, в якій вирувала й клекотала вода, та така чорна, що важко було сказати — глибоко там чи мілко. Мю зупинився на березі і задивився на потік, аж раптом хтось із шинку окликнув його:

— А як ви тут опинились, пане Мю?

Мю хутко озирнувся і впізнав колишнього свого однокашника Вена з сусіднього села, що теж уже помер. Вони кинулись один одному в обійми і раділи, немовби були живими. Потім зайшли до шинку, випили по чарці, і кожен розповів про своє життя за той час, поки вони не бачились. Радіючи, що пощастило врятуватися від лиха, а також від того, що зустрів давнього приятеля, Мю вихиляв чарку за чаркою. А коли впився, то забув геть-чисто все, навіть як і чому помер. Погана звичка знову взяла верх. Він почав все голосніше бурчати і чіплятися до Вена.

— Стільки років не бачились, а ти знову за своє! — обурився Вен.

Коли Мю був п'яний, то не любив, щоб йому вичитували, отож Венові докори розізлили його ще дужче, він почав грюкати кулаками по столу і лаятись. Вен скоса зиркнув на нього, сердито махнув рукою і пішов. Мю наздогнав приятеля біля самої річки і зірвав у нього з голови шапку.

— Ну й погань же ти! — з гнівом сказав Вен і штовхнув Мю так, що той заточився і впав у річку.

Все тіло Мю враз пронизав гострий біль, — виявляється, що річка була зовсім неглибока, але на дні, мов щетина, стирчали ножі — їхні гострі леза повстремлювалися йому в ноги та поміж ребер і не давали навіть поворухнутись. З кожним подихом у горло попадала чорна вода разом з усякими нечистотами, ще більше посилюючи його страждання. А на березі суцільною стіною стояли, голосно регочучи, люди, і жоден з них не подав йому руки.

І тут мов з-під землі з'явився Цзя. Побачивши сво-го небожа, він перелякався, миттю витяг його з води і повів додому.

— Бачу, що з тебе не буде пуття! Навіть смерть на тебе не подіяла. Отже, виходить, що негідний ти бути людиною. Піду попрошу святого Дуна — нехай забирає тебе й веде до владики.

Мю знову охопив страх, він заплакав і почав кая-тись.

— Ну, гаразд,— полагіднішав Цзя.— Не рюмсай. Щойно приходив Дун, чекав на тебе, хотів розписку з тебе взяти, а ти пиячти завіявишся. Він дуже поспішав, і я мусив від свого імені дати розписку. Крім того, заплатив йому тисячу низок. А решту грошей треба віддати в найближчі десять днів. Як повернешся на білий світ, негайно надішли їх мені. Вийдеш серед ночі на пустирине за селом і спалиш, та, гляди, не забути у цей час називати мое ім'я. Тільки тоді можеш вважати, що виконав свою обіцянку, розрахувався з боргами.

Мю пообіцяв зробити все, як він каже. Дядько поквапив його, вивів за околицю і на прощання попе-редив:

— Гляди ж, не дотримаєш слова,— накличеш на себе біду.

А дома вже три дні думали, що Мю мертвий. Хоча він ще ледь помітно дихав через ніс, але тіло вже зовсім заклякло. Наприкінці третього дня він несподівано прийшов до тями і почав блювати. Із нього вийшло принаймні кілька кухлів чорної смердючої рідини; бідолаха так спітнів, що матрац і ковдра промокли майже наскрізь. Після цього йому полегшало. Правда, ще нили рани від ножів, та, на щастя, вони скоро по-засихали, вкрившись струпом.

Через десять днів після свого воскресіння Мю уже міг ходити, спираючись на палицю. Коли домашні по-

чули про всі чудеса, які з ним сколися, то почали просити, щоб він скоріше розрахувався з боргом. Але Мю пожалів грошей і вирішив нічого не платити.

— Та це, певно, мені сп'яну приверзлося. А якщо й не приверзлося, то хіба посміє Дун нагадувати про мене владиці після того, як потайки відпустив мене з того світу? — сказав він, заспокоюючи сам себе.

Як не умовляли його родичі, він нікого не слухав. Проте став обережнішим, не наважувався більше випеватися так, як бувало колись. Родичі та друзі раділи, що він нарешті взявся за rozум й навіть виписували інколи з ним чарку-другу.

Минали дні за днями, Мю поступово став забувати про свій борг на тому світі і нерідко знову бешкетував, заливши очі горілкою. А через рік і зовсім розбестився.

Якось прийшовши у гості до сусіда Цзи, він тут-таки, за столом, вилаяв і гостей, і самого хазяїна. Той вигнав його на вулицю, але Мю й далі лементував, аж поки не прийшов його син та не забрав додому.

Тут Мю упав на коліна перед огорожею і, безперестанку кланяючись, повторював:

— Негайно поверну тобі борг, негайно!

Потім раптом умовк і повалився на землю. Подивились, а з нього вже й дух вийшов.

ВІДДАНА ЯТОУ

Студент Ван Вень з Дунчана з малечку відзначався чесністю та правдивістю. Одного разу, надумавши побувати в князівстві Чу, він переправився через річку Хуанхе, зупинився в заїзді і, вибравши вільну хвилину, пішов прогулятися вулицями. Бачить: назустріч прямує його земляк і далекий родич Чжао Дунлоу, великий купець, якого рідко коли можна було застати дома.

Угледівши Вана, він дуже зрадів, скопив за руку і запросив до себе в гості. Коли вони підійшли до будинку, Ван побачив у вікні якусь вродливу молодицю. Він закляк на місці, а потім поточився назад, але Чжао потяг його за собою, крикнувши жінці:

— Ніцзи, йди геть!

Нарешті вони зайшли до кімнати, Чжао приніс вина, закуски і завів розмову про се, про те.

— Шо це за будинок? — перебив його Ван.

— Це, так би мовити, невеличкий «заклад для розваг», — пояснив Чжао. — Я весь час подорожую і от, завітавши в це місто, зняв тут собі приміщення.

Поки вони розмовляли, Ніцзи то заходила, то виходила з кімнати. Ван ніяковів у присутності незнайомої жінки і вже зібрався було йти, але Чжао силоміць посадив його на місце.

Раптом Ван побачив якусь молоденку дівчину, що проходила повз розкриті двері і скоса зиркнула в його бік. Її «осінні хвилі»¹ лише на мить затримались на

¹ «О сінні хвилі» — очі красуні, чисті й прозорі, мов устояна вода в річці Хуанхе.

студентові, але він встиг помітити, яку чарівну усмішку подарувала йому ця струнка і ніжна, мов справжня небожителька, красуня. Завжди стриманого Вана на цей раз немов підмінили.

— Що це за дівчина? — нетерпляче спитав він.

— Це друга дочка нашої хазяйки, відповів Чжао.— Змалечку її прозвали Ятоу¹, а зараз їй уже чотирнадцять. Людці, що зазирають сюди часом на ніч, часто спокушали стару великими грішми, аби тільки хоч ніч переспати з дівчиною, але Ятоу ні з ким не бажала мати діла. Бувало так, що стара й била її, а вона все посилається на своє малоліття і жалібно просить, щоб її не чіпали. Досі їй щастило. Плекає надію, що хтонебудь заміж її візьме.

Після такого пояснення Ван низько опустив голову і більше не зронив ні слова, а на запитання Чжао відповідав невлад. Це вже зовсім не було схоже на нього.

— Якщо ви, добродію, маєте якісь наміри щодо цієї дівчини,— почав кепкувати Чжао,— то для вас я ладен і сватом стати.

— Ні,— якось сумно відповів Ван,— про таке я навіть і мріяти не смію.

Надворі почало сутеніти, однак він забув, що час уже йти. А Чжао став знову кепкувати над ним і заочочувати.

— Я щиро вдячний вам за турботу,— відповів йому Ван,— та не маю грошей заплатити бодай хоч за одну ніч.

Тоді Чжао пообіцяв дати юнакові десять ланів, але був упевнений, що в того нічого не вийде. Ван уклопився йому, подякував і хутко попрямував до заїзду. Тут він витряс свого гаманця — там виявилося всього п'ять ланів. Повернувся назад, вручив гроші Чжао

¹ Я тоу — вороняча голова.

ї попросив віднести їх старій. Та, безперечно, заявила, що цього мало.

— Послухайте, мамо,— раптом сказала Ятоу,— ви майже щодня дорікаєте мені за те, що я досі не була для вас «деревом, з якого гроші можна трусити». Тож дозвольте мені сьогодні стати саме такою, якою б ви хотіли мене бачити. Сьогодні я хочу зробити лише перший крок, щоб навчитися жити по-людськи, і сподіваюсь, що в майбутньому буде немало днів, коли я зможу віддячити вам. Тож не женіть геть бога багатства лише тому, що цього разу грошей замало.

Добре знаючи вдачу дочки, стара була рада вже й тому, що та нарешті погодилася виконати її волю. Вона звеліла служниці запросити Вана.

Чжао вже шкодував, що вилутався в цю справу, але зупиняється на півдорозі було неизручно, через те він додав ще й своїх десять ланів, щоб стара нарешті вгомонилась.

Після того, як Ван та дівчина пізнали радість і наслоду в найвищій мірі, вона сказала йому:

— Мушу вам признатися, що я належу до тієї групи мерзенних людей, яких називають «квітами в диму»¹, отож і не мрію, щоб стати вам парою. Але оскільки ви удостоюєте мене такою приязню, то слід серйозніше одінити наші стосунки. Витрусили всі гроші з свого гаманця, ви купили собі радість лише на одну ніч, а як же нам бути завтра?

Ван, залившись слізми, тільки склипував у відповідь.

— Не журіться,— сказала дівчина.— Я опинилася в цьому вертепі, щиро кажучи, не з власного бажання. А сиджу тут тому, що досі не зустріла такої людини,

¹ «Квіти в диму» — образна назва повій у середньовічному Китаї.

як ви: чесної, щирої, якій можна вірити і на яку можна покластись. А тепер я б хотіла втекти з вами звідсі!

Ван з радістю прийняв її пропозицію і одразу ж скочився на ноги. Ятоу підвелася теж. Прислухались: на міській вежі пробили тричі¹. Дівчина хутко натягнула на себе чоловічий одяг, і вони квапливо вийшли на вулицю. Ван постукав у ворота заїзду, де у нього стояли два віслюки. Посилаючись на термінові справи, наказав служникові негайно збиратися в дорогу. Дівчина прив'язала до ноги служника, а також до вух віслюків талісмани, звеліла попустити повіддя, і втікачі помчали скільки духу. Вони позаплющували очі і тільки чули, як свистить вітер.

На ранок прибули до гирла річки Хань і найняли там кімнату. Ван був здивований тими здібностями, які мала Ятоу.

— А ти не злякаєшся, якщо я тобі правду скажу? — запитала дівчина. — Я — не людина... Лисиця! Моя мати — жінка зла, хтива, тільки її знала, що знушилася наді мною, через те я її зненавиділа. І ось нарешті мені пощастило: я вирвалася з гіркого, як кажуть, моря². Тепер, коли між нами пролягли сотні верст, вона не дізнається, де я, отже, можна не турбуватись.

Загалом у Вана не було підстав для тривог і сумнівів, але він усе-таки сказав їй:

— Сиджу я в кімнаті, лотос чудовий навпроти, і голі стіни оточують нас. Як по правді, то мало радості від такого щастя. Боюсь, що ти покинеш мене.

— Даремні твої тривоги, — відповіла Ятоу. — Продамо усі непотрібні речі. На двох-трьох чоловік, якщо

¹ Пробили тричі — перша година ночі, коли кінчається третя варта.

² Гірке море — за уявою буддистів, море життєвих скорбот, через яке рятувальні човни святих перевідправляють душі грішників.

жити скромно, поки що вистачить... Можна й віслюків продати, а виручені гроші пустити в діло.

Ван зробив так, як вона сказала. А потім біля воріт поставив невеличку крамничку і, працюючи на рівні з служником, продавав вино та всілякі закуски. Ятоу тим часом взялася шити дощовики і вишивать лотосами торбиночки. За день вони заробляли чимало грошей, тому їм вистачало і на харчі, і на господарські потреби.

Так минуло більше року, вони розбагатіли й найняли кількох служників. Відтоді Ван уже не одягав фартуха, щоб самому стати до роботи, а лише давав вказівки служникам.

Та одного разу Ятоу раптом засумувала, затривожилася.

— Велика біда чекає нас сьогодні вночі,— мовила вона.— Не знаю, що й придумати.

— Яка біда? — спитав її Ван.

— Мати нарешті дізналась, де я і що зі мною. Тепер не буде нам спокою, почнуться образи, погрози. Якщо вона пришле сестру, то це не так страшно... Але боюсь, коли б вона сама не з'явилася!

Десь близько півночі Ятоу повеселіла і вже спокійніше повідомила:

— Все гаразд! Сестра їде!

І справді, за кілька хвилин прочинилися двері і до кімнати увійшла Ніцзи. Ятоу всміхнулась і кинулась їй назустріч, але у відповідь пролунала лайка.

— Мерзотниця! — кричала сестра.— Втекла собі, сковалася і думала, що на цьому кінець. Мама веліла зв'язати тебе і доставити додому!

З цими словами вона дісталася мотузку й накинула Ятоу на шию. Та спалахнула від гніву.

— Який злочин я вчинила, запопавши одного-єдиного чоловіка?

Розлючена Ніцзи накинулась на сестру, почала шарпати її за халат, поки не відірвала полу. На крик позбігалися служники. Ніцзи злякалась і втекла.

— Додому подалася,— сказала Ятоу, тепер мати неодмінно прийде, а з нею і велике горе звалиться на мої плечі. Треба б щось придумати!

Вона почала складати речі, щоб знову перебратися на нове місце. Та тут несподівано до кімнати зайшла стара. Обличчя у неї було зле, набурмосене.

— Я давно знала,— закричала вона з порога,— що в тебе, мерзенне дівчисько, ні совісті, ні сорому немає. Довела до того, що я мусила сама йти!

Ятоу кинулась їй назустріч, впала навколошки і, заливаючись слізьми, почала благати, але мати, ні слова не кажучи, вхопила її за волосся і поволокла за собою.

Ван після цього так засумував, що не міг ні йти, ні пити, а тільки ходив з кутка в куток по кімнаті. Потім вирушив знову на Хуанхе, сподіваючись, що може йому пощастити викупити Ятоу. Приїхав на місце: будинок стоять, де й був, а пожильці в ньому вже інші. Спробував розпитати у людей, але ніхто не знав, куди поїхала стара зі своїми дочками. Сумний, похмурий, вернувся він назад, розпродав усе майно, що встигли вони нажити, забрав гроші і подався на схід, до себе додому.

Минуло кілька років. Якось Ван надумався побувати в столиці. Коли вони проїжджали повз сирітський будинок, служник раптом звернув увагу на хлопчика років семи-восьми, який дуже скидався на його хазяїна. Почав придивлятися пильніше. Ван запитав, у чим річ. Служник усміхнувся і пояснив. Ван теж мимохіть усміхнувся й почав розглядати дитину. Справді, гарнецька. Спало на думку, що у нього й досі немає нащадка, отож і вирішив викупити хлопчика, оскільки він дуже на нього схожий та й до душі припав. Коли

спитав малого про ім'я та прізвище, той відповів, що звати його Ван Цзи.

— Тож тебе ще немовлям покинули батьки! — здивувався Ван.— Звідки ж ти знаєш своє прізвище?

— Наша вихователька якось мені сказала, що коли мене знайшли, то на моїх грудях лежала записка, де було зазначено: «Син Ван Веня з провінції Шаньдун».

Здивований до краю, Ван вигукнув:

— Так це ж я і є! Звідки ж у мене син міг взятися?

Потім подумав, що в їхній провінції, можливо, проживає ще якийсь чоловік з таким самим ім'ям та прізвищем, як і в нього, але в душі радів — адже хлопчик дуже сподобався йому.

Коли він приїхав додому, то всі, хто бачив малюка, навіть не питуючи, були певні, що це син студента Вана.

Цзи ріс міцним і сміливим, дуже любив їздити на полювання, а господарські турботи його не цікавили. Особливо йому подобалося битися з ким-небудь чи вбивати живих істот. Ван ніяк не міг приборкати хлопця.

Крім того, Цзи нерідко хвалився, що вміє розпізнати нечисту силу і лисиць-перевертнів, проте ніхто не вірив. Та якось один з сусідів постраждав від лисиці... Згадали про Цзи і запросили його оглянути садибу. Він прийшов і одразу ж показав, де саме скочилася лисиця. Коли почали луптувати по тому місці ціпками, зачаровано лисяче скавучання, а на землю посыпалася закривалена шерсть. Відтоді у цього селянина було все гаразд, а люди стали дивитися на Цзи з деяким подивом.

Одного разу Ван прогулювався вулицями і несподівано зустрів Чжао Дунлоу. Шапка і одяг на ньому були дуже поношені, та й сам він чогось схуд, почернів.

Глянувши на свого земляка, Ван здивувався і спітав, звідки це він. Чжао страдницьким голосом сказав,

що хоче поговорити з ним де-небудь без свідків. Ван запросив його до себе і звелів подати вина та закусок.

— Коли стара нарешті знайшла Ятоу,— почав розповідати гість,— то спочатку відшмагала її так, що на нещасній місця живого не лишилось. А потім вся їхня родина перебралася на північ, де стара знову спробувала підкорити собі дочку, але та поклялась, що до самої смерті не знатиме іншого чоловіка, крім вас. Тоді стара посадила її під замок. Коли у Ятоу народився хлопчик, його викинули у глухий завулок. Кажуть, що тепер він у сирітському будинку... Певно, вже великий виріс. Майте на увазі, пане, то ваша була кровинка.

У Вана виступили на очах слізози.

— Небо,— сказав він,— послало мені щастя, мій бідолашний син знайшовся!

І розповів, як усе це сталося.

— Ну, а ви, пане,— спитав він у свою чергу,— як це ви до такого докотились? Що з вами сталося?

— Хе,— тяжко зітхнув Чжао,— я тільки тепер зрозумів, що в цих «закладах для розваг» не слід приймати кохання за чисту монету... А, та що там говорити!

Коли стара зібралася переїжджати на північ, Чжао теж надумався їхати з ними. Громіздкі товари, які важко було везти з собою в таку далечінню, він, не торгуючись, порозпрудував на місці, залишивши собі найнеобхідніше. У дорозі йому довелося платити носіям, та й інших витрат було немало, отже, грошей на переїзд пішло багато. А тут ще й Ніцзи стала вимагати від нього все більших і більших винагород. Не минуло й кількох років, як ті десятки тисяч, що були у нього до переїзду, мов водою змило. Стара зрозуміла: запаси «постільного золота»¹ вичерпались, і вдавала тепер,

¹ «Постільне золото» — прибуток від клієнтів будинку розпусти.

ніби не помічавого клієнта. Ніцзи почала все частіше залишатися на ніч у якого-небудь багатія. Траплялося навіть, що й на кілька діб там затримувалась. Чжао обурювався, лютував, але змінитиного становища вже не міг.

Якось стара пішла кудись з дому, і Ятоу звернулася через вікно до Чжао.

— В таких «закладах для розваг», як наш, даремно сподіватись і на справжні почуття, і на людське ставлення. Єдине, за що тут люблять, так це за гроші! Ви так прив'язалися до нашої родини, що йти звідси вам не хочеться. Тож глядіть, коли б не скойлося з вами лиха!

Чжао охопив страх. Здається, цієї миті він почав прокидатись від якогось дивного сну. Перед тим, як іти, він потай зазирнув до Ятоу, і та вручила йому листа до Вана. І от Чжао вернувся додому, а тепер, при зустрічі, про все й розповів. Потім передав листа від Ятоу, де було сказано таке:

«Знаю, що Цзи уже біля вас. А про мої страждання та муки зможе вам детально повідати сам пан Дунлоу. Це мені покута за ваші давні гріхи, та чи варто про це говорити? Тримають мене під замком у темній кімнаті, звідси й світу божого не видно. Тіло мое побите батогом — місця живого не лишилося, а від голоду пекельним вогнем палає мое серце. Кожен день для мене тягнеться, мов рік. Якщо ви, господарю мій, не забули, як ми з вами на річці Хань засніженої ночі грілися під однією ковдрою, то подумайте разом з сином, як визволити мене звідси. Проте хоч мати та сестра і жорстоко обійшлися зі мною, але все-таки це мої кровні родичі, тож скажіть синові, щоб він не заподіяв їм якого-небудь лиха, не занапастив їхнього життя — таке мое заповітне бажання!»

Ван прочитав листа і нестримно заридав. Він подарував Чжао грошей та шовку і відпустив додому.

Цзи на той час уже сповнилося вісімнадцять років. Ван розповів йому все від початку до кінця, а потім показав материного листа. Цзи розлютився, і очі в нього грізно заблищали. Того ж дня він помчав до столиці і почав розпитувати, де живе стара У. А коли дізнався, то прийшов до неї на подвір'я і побачив, що там стоять коні, вози, людей повно.

Цзи увірвався в дім, де Ніцзи саме пиячила з гостями з провінції Хубей. Побачивши Цзи з ножем у руці, вона враз сполотніла. Юнак кинувся до неї і зарізав. Наполохані гости вирішили, що це грабіжник, і посхоплювались зі своїх місць. Потім дивляться на труп жінки, а він уже перетворився на мертву лисицю.

З ножем в руках Цзи пішов далі. Бачить — стара слідкує за тим, як служниці готують закуски. Він підкрався до дверей кухні, так що стара не звернула на нього уваги, озирнувся на всі боки і пустив стрілу. На підлогу тоді ж миті впала лисиця з простреленими грудьми.

Цзи підбіг до неї, відрізав голову і, не затримуючись, подався шукати, де зачинено його матір. Коли нарешті знайшов, збив каменюкою замок з дверей — і мати з сином, голосно плачуучи, кинулись одне одному в обійми.

Коли трохи заспокоїлись, Ятоу спітала, де стара.

— А я її скарав на смерть, — відповів син.

— Чому ж ти, любий, мене не послухав? — невдоволено спітала мати і наказала поховати обох лисиць за містом, у полі.

Цзи вдав, що погодився, а сам поздирав з них шкури і сковав. Потім перевернув усі бабині сундуки, по-вибирал звідти гроші та коштовності, віддав матері і вернувся з нею додому.

Чоловік і жінка зустрілися знову, і після всього, що сталося, не знали, радіти їм чи сумувати. За

кілька хвилин Ван поцікавився, куди поділася стара Й.

— У мене в торбі! — відповів Цзи.

Батько був здивований такою відповіддю і розпітав далі, а Цзи тим часом поклав перед ним дві лисячі шкури. Розгнівана мати стала дорікати йому:

— Поганий ти син! Як ти смів таке зробити!

З цими словами вона тужно заридала, заголосила, ладна цієї ж миті накласти на себе руки. Ван, як міг, намагався утішити її, а синові наказав негайно позакупувати шкури.

— Не встигли вирватись з того кошмару і вже забули, як вас там били, як знущалися над вами! — сердито закричав Цзи.

Та матір це не переконало, вона гнівалась все дужче й дужче і невтішно плакала. Заспокоїлась лише тоді, коли син прийшов і доповів, що виконав її волю.

Після повернення дружини справи у Ван Веня пішли ще краще. Пам'ятаючи, скільки добра зробив йому Чжао, він щедро нагородив його грішми. А той, між іншим, тільки тепер дізнався, що стара та її дочки — лисиці.

Цзи був дуже поштитивим сином, слухався батька й матір, та коли випадково вони зачіпали його за живе, у відповідь гнівно рикав.

— Знасте що,— звернулася Ятоу до чоловіка.— У нашого сина є жила впругості. Якщо її не вилучити, то він може накоїти лиха. І собі шкоди наробить, і все майно наше переведе!

Вночі, дочекавшись, коли Цзи заснув, Ятоу тихенько зв'язала йому руки й ноги.

— За який це злочин? — спитав Цзи, прокинувшись.

— А ти не бійся,— сказала мати,— хочу трохи полікувати тебе.

Цзи щосили закричав, почав крутитись з боку на бік, а виплутатися так і не зміг. Мати тим часом взяла велику голку, кілька разів штрикнула йому біля піколотки, а тоді загнала її якомога глибше, схопила ніж і різнула по тому місцю, тільки щось тріснуло. Те ж саме вона зробила йому біля ліктя, на потилиці і нарешті розв'язала. Потім поплескала його по плечу і звеліла спокійно спати.

Рано-вранці Цзи прибіг до батьків, чेमно привітався і тихо заплакав.

— Всю ніч,— пояснив він,— я згадував про свої негідні вчинки, й дуже мені соромно було.

Слухаючи, його мати й батько тільки раділи, а сам Цзи відтоді став привітним та лагідним, і всі земляки хвалили його.

ДІВЧИНА З ЧАНЧЖІ

У Ченя Хуаньле, який жив у місті Чанчжі округу Лу, була дуже гарна і розумна дочка.

Одного разу до їхньої господи завітав даоський чернець. Він попросив милостині і, поки там йому щось шукали, скоса позирав на дівчину. Відтоді він зі своєю незмінною глинняною мискою в руках майже щодня блукав довколишніми вулицями.

Якось він помітив, як з двору Ченя вийшов сліпий. Даос наздогнав його і, йдучи поруч, почав розпитувати, чого він туди заходив. Сліпий відповів, що його кликали поворожити.

— Кажуть люди,— мовив даос,— що у них дочка є. Один з моїх родичів хотів би посвататись до неї, та от не знає, в який день, під яким знаком вона народаилась.

Сліпий сказав йому, і чернець, попрощавшись, пішов своєю дорогою.

Через кілька днів після цього дівчина, сидячи за вишиванням у своїй кімнаті, раптом відчула, що у неї дерев'яніуть ноги. Спочатку тільки ступні й голінки, а потім все вище й вище, нарешті дійшло до поперека й живота. За якусь мить у неї запаморочилося у голові — і дівчина впала на підлогу. Минуло принаймні чверть години, поки вона, трохи отямившись, спромоглася підвести і одразу ж пішла шукати матір, щоб пожалітись їй. Та тільки прочинила двері, коли ж бачить — поміж бурхливих чорних хвиль, що прослалися прямо від порога аж до самого небокраю, повилася вузенька, мов нитка, стежечка... Дівчина з жахом поточилася назад, але і кімната, і вся їхня садиба зник-

ли під чорною водою. Знову глянула на стежку — перехожих на ній немас, і лише віддалік повільно чимчикує даос. Дівчина рушила слідом за ним, сподіваючись, що, можливо, він щось підкаже їй, оскільки, певно, живе десь недалеко.

Пройшовши кілька верст, вона раптом побачила якийсь будинок. Придивилась пильніше — та це ж їхня оселя.

— Як?! — вигукнула вона, вкрай здивована.— Пройшла стільки верст і знову опинилася у себе вдома? Наврочено мені, чи що? Адже я стільки блукала, мов очамріла.

В доброму настрої зайшла вона в дім. Батька та матері ще не було. Попрямувала до своєї кімнати. Чевревик, який вона випливала, все так само лежав на ліжку.

Тільки тепер вона відчула, що дуже стомилася, підійшла до ліжка і сіла відпочити. Та тут звідкілясь з'явився даос, скопив її і міцно притис до себе. Дівчина злякалася, хотіла крикнути, але не було сили.

Даос миттю вийняв гострого ножа і вирізав у неї серце. І тут дівчина відчула, як її душа легко відділилась від тіла й кудись полинула. Озирнулася на всі боки: кімната і будинок зникли... А натомість постала похила скеля, що нависла над нею, мов шапка.

Глянула на даоса, а той кров'ю її серця кропить якогось дерев'яного боввана. Потім склав пальці і став шептати заклинання. А дівчина відчула, як вона поволі зливається з тією дерев'яною людиною.

— Відтепер,— мовив владно даос,— ти мусиш слухати тільки одного мене і робити лише те, що я тобі накажу. Надумасяш опиратись — тільки гірше собі зробиш!

З цими словами він завдав її на плече й поніс.

Коли в Ченів пропала доњка, то вони дуже стривожились і налякалися. Обшукали все довкола, дійшли аж до гір Ньютоу і тільки там довідалися від місцевих

жителів, що під горою лежить мертвa дівчина, у якої вирізано серце. Чень побіг туди, оглянув тіло; так, це справді його дочка. Заливаючись слізми, він прийшов поскаржитись до начальника повітового управління. Той звелів взяти під арешт усіх людей, що жили під горою, і вчинити їм суворий допит. Проте, скільки не бились, ніяких доказів виявити не пощастило. Тоді начальник наказав посадити всіх затриманих до в'язниці і не випускати доти, доки він сам не побуває на місці злочину.

А даос тим часом відійшов на кілька верст від гір і вмостився під вербою край дороги, щоб відпочити.

— Послухай,— раптом звернувся він до дівчини,— зараз я дам тобі перше завдання. Підеш і послухаєш, як у повітовому управлінні розбиратимуть справу, яка нас стосується. Коли прибудеш на місце, одразу ж сковаєшся під стелею у залі допитів. Та як тільки помітиш, що повітовий начальник бере до рук печатку, негайно тікай. Добре запам'ятай це, не забудь! Призначаю тобі час: підеш вранці годині о восьмій, а повернешся сюди не пізніше одинадцятої. Якщо запізнишся хоч на чверть години, я візьму голку, вколо твоє серце — і тобі стане дуже боляче. Запізнишся на півгодини — вколо двічі. А як прийде час уколоти втретє, я доведу твою душу до повної загибелі.

Дівчина слухала його напучення і вся тремтіла від жаху, потім спурхнула, мов підхоплена вітром, і полетіла. За мить вона вже була в канцелярії начальника повіту. Там, як і було їй наказано, причайлася під стелею. Саме в цей час до зали групками заходили жителі підгір'я і ставали на коліна попід стінами. Допит ще не почався, але чиновник вийняв печатку, щоб засвідчити якийсь документ. Не встигла дівчина навіть оком змігнути, як печатку вже було вийнято із скриньки. Вона відчула, що її тіло враз набралося ваги і ніби обм'якло. Шаперові рами під стелею, на

яких вона причаїлася, уже не могли її втримати і захрускотіли. Всі, хто був у залі, здивовано подивилися вгору. Чиновник звелів поставити печатку ще раз — звуки під стелею пролунали знову. За третім разом дівчина на очах у всіх присутніх сторч головою полетіла вниз.

Чиновник підвівся зі свого місця і, ніби вимовляючи заклинання, сказав:

— Якщо ти душа несправедливо покараної, то повідай мені все чесно і я вирішу по справедливості.

Дівчина, ридаючи і ковтаючи слізози, підійшла до нього і розповіла, як даос її убив, а потім послав сюди.

Чиновник наказав стражникам негайно бігти до верби, що над дорогою, і схопити там даоса. Чернець справді все ще сидів там. Його взяли під варту і привели до управи.

На першому ж допиті він визнав свою вину. Чиновник наказав звільнити всіх селян, потім спитав дівчину, куди вона піде тепер, коли зміто всі її образи.

— Хочу до вас, пане начальнику.

— Так, але в моїй канцелярії для тебе місця немає. Чи ж не краще буде, коли ти повернешся до своїх батьків?

Дівчина помовчала трохи, а потім сказала:

— Канцелярія і є мій дім. Дозвольте пройти!

Чиновник почав було її розпитувати, але дівчина вже зникла.

Коли після служби він повернувся додому, виявилося, що його дружина народила дівчинку.

ТРЕТЬЯ ФЕЯ ЛОТОСА

Цзун Сянжо з міста Хучжоу займався науками. Та якось осіннього дня вибрав часинку, щоб оглянути свої землі. Коли ж бачить: у тому місці, де посіви особливо густі й високі, чомусь хитаються стебла. «Що б це могло бути?» — з цікавістю подумав він і подався туди присто через грядки. Підійшов, подивився здаля — виявляється, якийсь чоловік кохається там з жінкою. Він весело зареготав і хотів уже повернутися назад, але, помітивши, що чоловік, почервонівши від сорому, хутко підперезав халат пояском і кинувся навтьоки, зупинився. Жінка і собі підвелається з землі. Сянжо уважно оглянув її і переконався, що вона досить-таки гарна і приваблива. Йому теж закортіло звідати з нею радість зближення, та подумав, що тут, серед поля, якось незручно, і стримався. Проте підійшов близче і, допомагаючи їй обтруситись, спітав:

— Ну як, до душі вам, як кажуть, ця прогулянка «у кущах шовковиці»?¹

Жінка тільки всміхнулась у відповідь, а Цзун почав розстібати її плаття: тіло у неї було біле і вгодоване. Рука мимохіті стала пестити його зверху вниз.

— Дурненький студентику,— сказала вона, не перестаючи посміхатися,— якщо вам так хочеться, то беріть... Коли ж ні, то навіщо дражнити?

Спітав, як її звати.

— Радісна мить промайне, мов подих весняного вітру,— відповіла вона.— А потім ви праворуч — я лі-

¹ «У кущах шовковиці» — назва розділу з класичної книги стародавніх поезій, в яких розповідається про таємні побачення закоханих.

воруч, то чи є потреба розпитувати, як кого звати? Чи, може, ви маєте намір викарбувати мое ім'я на арці, яку спорудите на честь моєї відданості?

— Прямо в полі на сирій землі такі речі дозволяють собі лише сільські свинопаси,— заперечив Цзун.— А я вихований інакше. З такою красунею, як ти, якщо не хочеш принизити її, слід домовитись про зустріч у пристойнішому місці.

Жінка з великим задоволенням вислухала його і погодилася. Цзун сказав, що його кабінет недалеко звідси і що він запрошує її до себе в гості.

— Я вже давно з дому,— відповіла жінка,— боюсь, що там уже тривожиться. А вночі можна буде.

Розпитала, де стоять будинок Цзуна, як туди прйти, потім вибралась на стежку і побігла.

Як стемніло, вона й справді прийшла в кабінет до Цзуна — і от хлинув нестримний потік, так би мовити, виснажливого дощу із переобтяжених любовною хтивістю хмар.

Промайнуло два-три місяці, а все зберігалося в темниці, і ніхто нічого не зінав. Та якось до місцевого храму прибув буддійський чернець з Тібету. Побачив він Цзуна і злякано мовив:

— Вами заволоділа нечиста сила. Чи не скоїлося з вами чого-небудь останнім часом?

Цзун відповів, що в житті у нього все гаразд, та через кілька днів він раптом занепав духом і захворів. Жінка так само приходила щовечора, приносила йому смачні фрукти, піклувалася про нього, намагалася втішити — все одно як дружина, що любить свого чоловіка. Та коли лягали спати, вона одразу ж починала вимагати, щоб він хоч через силу, а все-таки вгамовував її жагу. Однак хворому Цзуну важко було задовільнити; він уже здогадувався, що вона не людина, але не міг нічого придумати, щоб якось відкараскатись від неї.

— На дніх я розмовляв з одним ченцем,— почав він одного разу.— Той сказав тоді, що мною заволоділа нечиста сила. От я й захворів; виходить, його слова справдилися. Піду завтра до нього і попрошу, нехай прийде суди, помолиться і напишe заклинання.

Красуня від цих слів враз змінилась на виду, тим самим переконавши Цзуна, що вона, певно, і є нечиста сила.

Наступного дня він послав до ченця свого служника і звелів йому про все розповісти.

— Це лисиця,— пояснив чернець.— Певно, ще не дуже досвідчена і її неважко буде спіймати на гачок.

А тоді написав на двох смужках паперу заклинання, передав їх служникові і сказав у напученні:

— Як прийдеш додому, візьми чистий дзбан для вина і постав його біля ліжка хворого, а довкола отвору приліпи один з цих папірців. Як тільки лисиця залізе в дзбан, хутко накрий його тазом, а поверх нього наліпи другий папірець з заклинанням. Після цього усе те постав в казан з киплячою водою: лисиця здохне.

Служник прийшов додому і зробив, як порадив чернець. Було вже за північ, коли з'явилася жінка. Вона вийняла з рукава кілька золотавих помаранч і тільки хотіла наблизитись до ліжка та спитати хворого, чи не покращало йому, як раптом у отворі дзбана засвистіло, зашуміло, ніби вихор, і потягло туди жінку. Служник миттє підбіг, накрив дзбан тазом, а зверху прилішив паперову смужку. Тільки-но він зібрався нести все це до казана з киплячою водою, як підвісся Цзун і побачив розкидані по підлозі помаранчі. Йому враз пригадалися любовні втіхи і стало шкода свою коханку. Він наказав поставити дзбан, зірвав папірець і скинув таз. Жінка вишовзла назовні, хитаючись, мов очманіла, вклонилася йому до самої землі і сказала:

— Мій шлях до повної досконалості, коли я мала стати чародійкою, вже скоро повинен був закінчитися, та сьогодні я ледве не перетворилася на звичайнісінький попіл. А ви людина милосердна. Клянусь, я ніколи не забуду вашого вчинку, і не залишусь у боргу.

Жінка пішла. А хвороба все не покидала Цзуна, йому дуже погіршало, і служник через кілька днів побіг до крамниці, щоб купити дощок на труну. Дорогою він зустрів якусь жінку.

— Ви часом не служник пана Цзуна Сянжо?

— Так,— відповів той.

— Пан Цзун — мій двоюрідний брат. Неподавно я прочула, що він дуже хворий. Збиралася було провідати його, та все не мала часу. От і зараз поспішаю, то чи не зробите мені ласку? Передайте йому оцей пакетик з чудодійними ліками.

Служник узяв у неї ліки і приніс додому. Цзун почав пригадувати всіх своїх родичів, але ніякої двоюрідної сестри згадати не міг, і тільки тоді зрозумів, що це і є та подяка, про яку лисиця говорила йому на прощання. Випив ліки і відчув, що вони справді допомагають йому. За якихось десять днів він зовсім видужав і в душі був вдячний своїй лисиці за порятунок; він нерідко молився, звертаючись до неї подумки і висловлюючи палке бажання зустрітися з нею ще хоча б один раз.

Якось, коли стемніло, він замкнувся в своїй кімнаті і почав пити вино. Але раптом чує: хтось тихенько постукав пальцем у вікно. Відкинув защіпку на дверях і вийшов на вулицю. Дивиться — таж це жінка-лисиця. Він страшенно зрадів, скопив її за руки, почав дякувати, а потім запросив посидіти з ним і разом випити по чарці.

— З того часу, як ми розлучилися,— сказала жінка,— мене ні на мить не покидала тривога, все думала,

що ніколи не зумію віддячити вам за ваше благородство й доброту. А тепер я знайшла вам чудову подругу. Можливо, хоч цим мені пощастить розрахуватися за свій борг.

— Хто ж вона така? — поцікавився Цзун.

— Ви її не знаєте,— відповіла жінка.— Завтра вранці підете на Південне озеро і, як тільки побачите дівчину в альпаговій накидці, що рватиме водяні горіхи, одразу ж сідайте у човен і наздоганяйте її. А коли загубите слід, то підплівіть до греблі, там побачите квітку лотоса з коротким стеблом, яка скова-лася під листком. Зірвіть її і їдьте додому. Візьмите свічку, припаліте кінець стебла — і матимете дуже вродливу дружину, а разом з нею і довгі роки життя.

Цзун уважно вислухав її настанови і все запам'ятає. Після цього жінка почала прощатися. Цзун що-сіли намагався затримати її, але вона серйозно мовила:

— Відтоді як зі мною сталося те лихо, я ніби прозріла і зрозуміла сутність повної досконалості. То невже ж тепер я захочу через якусь там любовну втіху під ковдрою викликати на себе злість і ненависть людей?

Цзун відпустив її. Вранці наступного дня він пришов на Південне озеро. Бачить: у тому місці, де лотоси росли особливо густо, на човнах плаває багато гарних жінок, а серед них — дівчина з косами, вдягнута в альпагову накидку,— красуня, яких рідко коли в житті побачиш. Він хутко сів у човен і погнався за нею. Відстань між ними швидко скорочувалась, як раптом дівчина зникла у нього з очей. Цзун розсунув густе листя лотосів і справді побачив червону квітку на короткому стеблі. Він зірвав її, приніс додому і поклав на стіл. Потім знайшов свічку і тільки хотів припалити стебло, коли ж зирк — а квітка вже перетво-

рилась на красуню. Вкрай здивований Цзун низько вклонився дівчині.

— Хіба ви, дурненький студентику,— сказала вона,— не знаєте, що я лисиця-перевертень і буду лише знущатись над вами?

Та Цзун не хотів її слухати.

— Хто це вас навчив? — допитувалась лисиця.

— Ніхто! Я дурненький студентик, сам здогадався, як тебе впізнати.

Він схопив її за руку і поволік до спочивальні... Раптом відчув, що рука його опустилась, озирнувся — на тому місці, де була дівчина, лежить великий камінь, висотою з пів-аршина, з блискучими гранями. Цзун підняв його з підлоги і обережно поклав на стіл, потім позапаливав духмяні курива, почав молитись перед каменем і бити поклони.

Настала ніч. Він позамикав усі двері, позатикав усі дірки й шпарки — боявся, щоб камінь не зник. Коли розвиднілося, він узявся його оглядати, а то, виявляється, вже не камінь, а альпагова накидка, напахчена парфумами; розгорнув поли накидки й побачив, що на бортах ще збереглися залишки пудри та помади. Цзун поклав накидку на ліжко, вкрив ковдрою, ліг поруч і обняв. Надвечір він пішов за свічкою, а коли повернувся — на подушці вже лежала дівчина з косами. Безмежно щасливий, він боявся лише, щоб вона знову не змінила своєї подоби: почав благати її зжалитись і тільки тоді посмів притиснутись до неї.

— І за які це гріхи мені таке нещастя?! — сміялася дівчина.— Хто це розпустив свого язика, чогось напа-тякавши цьому божевільному, і тепер мені порятунку немає від нього!?

Більше вона не пручалася. Проте в самому розпалі любовної втіхи раптом вдавала, що вже немає сили, і просила перепочинку, але Цзун не звертав на це уваги.

— Коли так, то я зараз же зникну,— погрожувала вона.

Цзун лякався і переставав.

Відтоді у їхніх стосунках настала повна злагода. А тим часом скрині у господі Цзуна повнилися золотом, сріблом та шовками. І було невідомо, звідки все це бралося, бо під час розмови з чужими людьми дівчина лише говорила «так» чи «ні», немовби інших слів не знала, а студент теж уникав бесід про те чудо, що творилося у нього в домі.

Вагітною вона ходила більше десяти місяців, потім вирахувала той день, коли мала родити, пішла до кімнати, а Цзуну звеліла замкнути двері, щоб ніхто не зайшов. Тоді сама вийняла дитину, перерізала ножем пуповину, покликала Цзуна, щоб нарвав ганчірок і загорнув маля. На ранок вона була вже на ногах.

Минуло ще років шість чи сім, і от одного разу вона каже Цзуну:

— Всі свої колишні гріхи я вже спокутувала, дозвольте тепер попрощатися з вами!

Цзун, почувши це, відразу заплакав:

— Любая моя, коли ти прийшла до мене, я був злий — злиднем. Тепер завдяки тобі я поступово багатіє. Як же я далі житиму без тебе, якщо ти підеш? Крім того, у тебе немає ні житла, ні родичів, ні друзів. Та ѹ синок у нас ще дуже малий, як йому рости без матері?

Насупивши брови, вона відповіла сумним голосом:

— Скільки б ми не жили вкупі, а рано чи пізно нас чекає розлука. Так завжди буває. Та й помрете ви ще не скоро. А синові нашому щастя на роду написане. Чого ж вам ще треба? Прізвище моє Хе. Як зволите коли-небудь згадати про мене, то візьміть у руки щонебудь із моїх речей і крикніть: «Третя Хе!» І я постану перед вами. А тепер я піду!

На очах у здивованого Цзуна вона здійнялася вгору. Він підстрибнув, хотів спіймати її, але дістав лише до черевичка, який одразу ж упав на землю і перетворився на кам'яну ластівку, червону-червону, яскравішу за кіновар. З усіх боків вона сяяла й виблискувала, мов кришталь. Цзун підняв її і вирішив скривати. Коли відкрив скриню, то побачив альпагову націдку, в яку Хе була вдягнена, коли прийшла до нього.

Кожного разу, коли його обсідали спогади про неї, він брав цю одеждину в руки і кричав:

— Третя Хе!

Перед ним одразу поставав її образ, веселе обличчя, усміхнені очі. Зовсім як жива. Шкода тільки, що слова не скаже.

1

* * *

Приятель оповідача хотів би додати таке: «Коли б мову нашу розуміли квіти — ото клопіт нам був би. Камінь — той говорити не вміє, та дуже мені до душі».

Цей чудовий двовірш Фан Вена добре пасує до нашої дивовижної історії.

ПОМСТА

Житель Цзіньніна Цзінь Шенсе одружився на односельчанці з родини Му. Невдовзі у них народився син, та коли хлопчику виповнився рік, Цзінь раптом захворів і відчув, що скоро помере.

— Після моєї смерті виходь заміж за іншого,— наказав він дружині.

У відповідь вона улесливо запевнила, що буде віданою йому до самої смерті, але Цзінь поманив рукою матір:

— Коли я помру, не примушуйте дружину довго сидіти вдовою, а внука візьміть до себе.

Мати, заливаючись слізами, пообіцяла виконати його волю. Через кілька днів Цзінь Шенсе і справді помер.

Стара Му прийшла до свахи, щоб поспівувати їй в такому горі та втішити її. Поплакала, скільки могла, а потім витерла сльози і повела зовсім іншу мову:

— Велике горе послало нам небо: зять помер передчасно, а дочка моя ще така молоденька, і, на тобі, вже вдова. Що нам тепер з нею робити?

Мати Цзіня, охоплена глибоким сумом, не стрималася і, спалахнувши від обурення, голосно вигукнула:

— Нехай залишається вдовою!

Стара Му зніяковіла і на цьому розмова припинилася, а коли спноочіло, лягла з дочкою в одній постелі і почала нашпітувати їй:

— Та будь-який порядний чоловік не відмовиться взяти тебе. Вродою тебе бог не обділив та й роботи ти не боїшся, отож знайдеться для тебе гідна пара. Ти ще молода, і чим раніше підеш заміж, тим краще. Без-

глуздо буде, коли віддаси все життя дитині. Нізащо не погоджуєсь, щоб тебе примусили вдовувати.

Останні слова старої Му почула свекруха, яка саме проходила через кімнату, і розгнівалась ще дужче. На ранок вона сказала їй:

— Покійний заповідав, щоб його дружина не зберігала йому вірності. Та оскільки їй так кортить вийти заміж, то вам на зло я примушу її вдовувати.

Стара Му образилась і пішла додому.

Наступної ночі Цзінь приснився матері: зі слізми на очах він прохав її відмовитися від свого рішення.

На ранок вона послала людину до свахи сказати, що відпустить невістку додому після того, як поховають сина, а сама пішла до ворожбита, щоб визначив день, коли можна перенести труну з тілом на родинний цвинтар. Той попередив, що цього року потойбічні сили не сприяють похорону. А дружина небіжчика більше дбала про те, щоб бути привабливою, і, незважаючи на жалобу, не забувала причепуритись. Поки сиділа у свекрухи, не скидала білого одягу, та тільки-но приходила до своїх батьків, як одразу ж натягала на себе щось барвисте. Мати Цзіня знала про це, але терпіла: адже рано чи пізно невістка піде до іншого чоловіка. А та чим далі, то нахабніла все дужче, однак батьки їй у всьому потурали.

В тому селі жив гультіпака на прізвище Дун Гуй. Побачив він якось удовичку і був у захваті від неї. Зашлатив старій сусідці, щоб та допомогла їм зійтися. Після півночі Дун Гуй переліз від сусідки через огорожу і пробрався до вдовиці в кімнату. Перше ж побачення закінчилось перелюбством. Такі зустрічі тривали ще десять ночей підряд. А потім поповзли чутки. Про ганебну поведінку вдови знали всі, окрім матері Цзіня.

Та ось однієї ночі, коли коханці саме гріховодили, раптом затріщала труна, та так сильно, ніби петарда

роздівалась. Служниця, що спала в цей час у передпокої, побачила, як із-за занавіски вийшов небіжчик з мечем в руці і попрямував до спочивальні. За мить почулися страшні вигуки. Потім звідти вискочив Дун, а за ним — Цзін, тягнучи за волосся дружину.

Вдова так голосила, що розбудила увесь дім. Схопилася зі свого ліжка і мати Цзіня. Прямо на її очах гола невістка вибігла на подвір'я і, не сказавши свекрусі жодного слова, кудись зникла. Стара кинулася навздогін, але довкола було так темно й тихо, що вона не знала, де її шукати.

Тоді Цзінь зайшла до невістчина спальні, де ще горіло світло, і побачила на підлозі чоловічі черевики. Покликала служницю, і та, тримаючи всім тілом, розповіла їй про чудо, свідком якого була. Наполохані жінки ще довго не могли прийти до тями.

А Дун, шукаючи порятунку, перебрався через паркан до сусідів і причайвся у кутку. Коли лемент поступово віщух, він виліз із схованки і, щулячись від холоду, вирішив позичити яку-небудь одежину у старої звідниці. Коли ж бачить: у кімнаті прочинені двері. Дун зайшов, намацав у темряві ліжко, а на ньому — жіночу ніжку.

«Сусідчина невістка», — подумав він.

Хтивість умить оволоділа всім його тілом. Дун потихеньку зліз на ліжко, припав до жінки, яка, не розібравшись спросоння, лише спитала:

— Це ви приїхали?

— Так, — відповів він.

Двері не були зачинені на ніч за домовленістю з чоловіком, який пойхав у сусіднє село і збирався опівночі повернутись назад. І коли після півночі Цянь справді прийшов додому, його насторожив шум у кімнаті. Прислухався і зрозумів, у чим річ. Охоплений гнівом, він скопив списа і увірвався до спальні.

Дун з переляку шмигнув під ліжко, однак спис

дістав його й там. Тепер настала черга дружини, але та, ридма ридаючи, запевняла, що вона спросоння помилилась, і чоловік пощадив її.

А хто сковався під ліжком, вони ніяк не могли збегнути. Розбудили матір, запалили світло і нарешті впізнали Дуна, що ледве дихав. Він призвався в усіх гріхах і невдовзі помер, оскільки з рані від списа струменем била кров. Поспіхом не розібравшись, хто тут винен, а хто ні, стара накинулась на сина:

— Як же це так? Застав жінку з коханцем, а порішив тільки його одного?

Тоді син убив і свою дружину.

Тієї ж ночі, щойно старий Му ліг спати, за дверима раптом почулося якесь шерхотіння. Він вискочив на подвір'я і обомлів: язики полум'я добиралися вже до самого даху, а палій чомусь не квапився тікати. Старий здійняв крик, позбігалися домочадці і легко потушили пожежу, яка, на щастя, тільки спалахнула.

Старий Му одразу ж наказав взяти самостріли і наздогнати палія. Тої ж миті у всіх на очах хтоєв підбіг до високої огорожі і спритно, мов мавпа, перескочив через неї. По той бік огорожі був персиковий сад, обнесений міцним парканом. Кілька чоловіків позала-зили один одному на плечі, щоб подивитись, куди підівся злочинець, але в темряві нічого не могли розгледіти. Тільки було чути, ніби під парканом щось ворується. Спитали: «Хто там?» Не обзвивається. Випустили кілька стріл і влучили у щось м'яке. Нарешті додумались відімкнути хвіртку і зайти в сад. Аж бачать — перед ними біліє розпластане жіноче тіло; стріли попали в груди і в голову. Принесли каганця і побачили, що то дочка Му.

Коли сказали про це батькам, старий із старою так були приголомшені, що мало не збожеволіли. Вони ніяк не могли второпати, як все це сталося.

Дочка лежала з заплющеними очима і ледве дихала, обличчя у неї було біле як полотно. Спробували ви-смикнути стрілу з голови, ніяк не піддається. Нарешті хтось уперся ногою в голову і таки витяг. Дочка тихо застогнала, а коли з рани бризнула кров, перестала дихати зовсім. Прибитий горем старий не зінав, що йому робити далі.

Вранці він пішов до свахи, щиро розповів їй усю правду і, стоячи на колінах, слізно молив прощати його. Мати Цзіня не винила старого і не гнівалась на нього, тільки пояснила, з чого все це почалось, і звеліла йому самому поховати свою дочку.

Але Шенгуан, двоюрідний брат Цзіня, вирішив, що дочка Му зганьбила честь їхнього роду, і, щоб якоєсь помститися, пішов до старого, добре вилаяв його, нагадавши і про всі його давні гріхи. Старий від сорому зовсім занепав духом; він мовчки дав Шенгуану грошей, і лише тоді той втихомирився.

А хто був коханцем дружини Цзіня, так поки що ніхто й не зінав. Але того ж дня в управу прийшов з повинною сам Цянь, син старої звідниці; він признався, що застукав жінку з Дуном і обох повбивав. Після короткого допиту його відшмагали палицями за самосуд і відпустили додому.

Ма Бяосу, брат убитої дружини Цзіня, відомий на все село сутяжник, подав скаргу, в якій намагався довести, що сестра невинна. Начальник управи звелів заарештувати стару звідницю, яка злякалась і розказала все від початку до кінця. Покликали матір Цзіня, але вона, пославшись на хворобу, доручила Шенгуану піти до суду і замість неї спростувати скаргу. На розгляд справи привели їй обох старих Му, які на допиті теж про все щиро розповіли.

За те, що, поки тривала жалоба по небіжчику, вони штовхали дочку на нове заміжжя і сприяли цим її розпутництву, старих Му наказали відшмагати пали-

цями, але, взявши до уваги їхній похилій вік, замінили покарання штрафом, та таким високим, що довелося продавати все майно. Стару сусідку Цзінів за звідництво забили палицями до смерті. І справу на цьому припинили.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Яким далекоглядним виявився Цзінь! Яку мудрість проявив він, коли переконував матір, щоб вона не примушувала невістку засиджуватись у вдовах. Сам він нікого не вбивав, але його честь зрештою була повністю відновлена. Оце і є прозорливість!

А сусідка-звідниця? Збивши з пуття чужу невістку, запансила свою власну. А стара Му? Потураючи дочці, вона довела її до смерті.

Гай-гай! Той, хто хоче дізнатися, що чекає людину в майбутньому, мусить пам'ятати про те, як вона поводила себе досі, бо розплата може настати негайно, а не лише в якомусь там потойбічному житті.

ОБДАРОВАНА ЯНЬ

Коли видався неврожайний рік, бідний студент з Шуньтяня переїхав разом зі своїми батьками на береги річки Лю. Особливими здібностями юнак не відзначався і в свої сімнадцять років ще не вмів навіть творів писати, та оскільки мав гарне обличчя, умів триматися на людях та вчасно сказати дотепне слово, ніхто не здогадувався, що він людина пустопорожня.

Через якийсь час одне за одним померли його батько й мати. Залишившись круглим сиротою, студент перебивався тим, що вчив дітей у селі Ложуй грамоти. У цьому селі жила така ж, як і він, сирота із роду Янів, предки яких прославилися своєю освіченістю. Уже змалку дівчина дивувала всіх гострим розумом і чудовою пам'яттю. Батько, поки був живий, намагався вчити її. Прочитавши що-небудь, вона з першого разу запам'ятувала майже все. А в десять років батько навчив її складати вірші і часто казав:

— У нашому домі росте справжня вчена. Шкода тільки, що дівчатам не дозволено носити шапку благородних мужів.

Батько дуже любив дочку і сподівався, що йому пощастиТЬ підшукати їй благородного нареченого, але скоро помер, так і не здійснивши своєї мрії. Мати теж не встигла виконати його заповіту, бо пережила чоловіка лише на три роки. Хтось із знайомих порадив дівчині вийти заміж хоча б за здібного студента. Янь не перечила, та минав час, а підходящі людини так і не вдалося знайти.

Якось до неї зайшла погомоніти сусідка і принесла з собою нитки для вишивання, загорнуті в аркуш спи-

саного паперу. Янь розгорнула його. Це, як виявилося, був лист бідного студента до сусідчого чоловіка, теж студента. Вона взяла листа, повертила його в руках, спробувала дещо прочитати. Лист їй сподобався, і написаний він був гарними ієрогліфами. Сусідка здогадалася, чому вона так додивляється до всього, і шепнула їй:

— Дуже гарний хлопець, сирота, як і ти, та й років йому майже стільки. Як сподобається, скажу чоловікові, щоб посватав вас.

Янь промовчала.

Дома сусідка розповіла про їхню розмову своєму чоловікові, який приятелював із студентом, а той передказав усе це йому самому. Студент дуже зрадів і просив передати дівчині золоту обручку, яка дісталася йому у спадок від матері. Незабаром справили весілля. Молодим було добре одне з одним і почували вони себе мов риба у воді.

Та одного разу Янь прочитала чоловіків твір і заміялась:

— Ніколи б не подумала, що це ваша робота. Якщо так далі писатимете, то на успіх нічого й сподіватись.

Тепер Янь почала ставитись до нього з деякою суворістю, ніби вчитель або старший товариш, і увесь час нагадувала, що треба братись за навчання, а коли сутеніло, запалювала каганця, сідала до столу і порицала в книгу. Припиняла читання, тільки коли били третю варту,— таким чином намагалася подати приклад чоловікові.

За рік студент сяк-так опанував стиль творів, які писали на екзаменах. Проте і цього разу він провалився.

Тепер його репутація була зіпсована остаточно. А жили вони так бідно, що інколи навіть і їсти було нічого. Студент впав у розpac і гірко плакав.

— Який з вас мужчина,— дорікала йому дружина,— коли не зуміли здобути почесної шапки? Що ж, доведеться мені поміняти свою зачіску на таку шапку і натягти на себе фіолетовий халат¹. Я певна, що це не так уже й важко зробити.

— Добре тобі сидіти вдома. А побувала б на екзаменах, тоді б знала, що домогтися знатності та багатства не так просто. Це тобі не на кухні поратись. Там тільки й клопоту, що води набрати та кашу зварити. Почесна шапка дісталася б тобі так само важко, як і всім іншим,— гнівно відповів чоловік.

— Досить вам,— всміхнулася дружина.— Коли настане час наступних екзаменів, я, з вашого дозволу, одягну чоловічий халат і піду замість вас. Якщо пропалюсь, як ви, то більше не посмію зневажати вчених мужів.

— Це ти ще не знаєш, чим усе те може закінчитись, тому й рвешся. Але якщо твоя витівка розкриється, то тоді над тобою все село глузуватиме,— засміявся студент.

— А я не жартую. Ви казали мені, що колись жили в Шуньяні. Давайте повернемося туди. Я вдягну чоловіче вбрання і назвуся вашим молодшим братом. Мабуть, ніхто вже там не пам'ятася, що ніякого брата у вас не було.

Студент не заперечував. Янь пішла до іншої кімнати і невдовзі повернулася у чоловічому одязі.

— Ну як, схожа я на чоловіка? — спитала вона.

Студент оглянув її з усіх боків і похвалив.

Розпощавшись із своїми односельцями і прийнявши від друзів деякі подарунки, студент купив худючу шапку, посадовив на неї дружину і вирушив у дорогу.

¹ Фіолетовий халат — одяг високопоставлених осіб.

В рідних краях на той час в живих залишився тільки дядьків син. Він зрадів, зустрівши таких гарних родичів, і оточив їх своїм піклуванням. А після того, як побачив, що вони днями й ночами сидять за книгами, став поважати їх ще більше, навіть найняв хлопчика, щоб той прислужував їм, але на ніч брати відсилали його.

Всі сімейні турботи — чи кого привітати, чи висловити співчуття — взяв на себе старший брат, а молодший сидів безвихідно в кімнаті.

Протягом півроку мало кому щастило побачити молодшого брата, зате його твори у всіх викликали захоплення. Іноді гості просили, щоб він вийшов до них, але старший брат від його імені відмовляв їм. А якщо хто-небудь самочинно вривався до нього в кімнату, молодший брат кланявся і одразу ж виходив геть. Всі, кому довелося хоч раз побачити його, схилялися перед його вродою. Слава про юнака розкотилася далеко, і в багатьох родовитих сім'ях міркували над тим, як би запопасти собі такого зятя. Двоюрідний брат давно радив йому одружитись, та юнак лише ніяково посміхався, а коли ж той спробував примусити його, він заявив:

— Я дав обітницю не одружуватися, поки не складу екзамена і не виб'юся в люди.

І ось інспектор оголосив про день початку екзаменів. Обидва брати пішли складати, але старший провалився знову, а молодший зайняв перше місце в своєму повіті і четверте в окрузі. Наступного року він був призначений начальником Тунченського повіту, а невдовзі за чесну і сумлінну службу його призначили старшим цензором у провінції Хенань, де він жив тепер у розкошах не гірше за князя.

Але це тривало недовго: пославшись на хворобу, молодший брат попросив відставки. Височайшим указом йому дозволялося повернутись на батьківщину.

Численні відвідувачі збиралися біля воріт його садиби, однак він вибачався і нікого не приймав.

Людей дуже дивувало, що він, навіть ставши знатним, жодного разу не згадав про одруження. А коли повернувся додому, раптом почав купувати молодих служниць. У декого закралась підозра, а дружина двоюрідного брата вирішила простежити за ним, та скільки не нишпорила, а нічого негожого так і не помітила.

Невдовзі було повалено владу мінської династії, у Піднебесній починалась велика розруха, і тоді Янь призналася жінці двоюрідного брата:

— Як по щирості, то я дружина вашого дівера. Розсердилась на те, що він такий непутячий, ніяк не може сп'ястись на власні ноги та відновити добру славу свого роду, і сама зробила це замість нього. Проте я завжди боялась, що мене викриють і син неба покличе мене на допит — адже тоді б наді мною глумилися у всій Піднебесній!

Братова жінка повірила їй лише після того, коли Янь показала їй свою ніжку — у черевик було напхано вати.

А тоді спільними зусиллями почали вони клопотати, поки нарешті чин дружини не перейшов її чоловікові. Сама ж вона відтоді мало спілкувалася з людьми і жила за зачиненими дверима, як і належить жінці. А от на діток їм не пощастило. Витягуючи якось з гаманця гроші, щоб купити для чоловіка ще одну наложницю, вона пожартувала:

— Мабуть, що тільки я одна така, що прослужила десять років, а наложниць собі не заводила, хоч їх маб кожен, хто стає знатним. А вам поталанило: сидите собі без будь-якого клопоту та розважаєтесь з краунями.

— А хто тобі не дає? Адже їх у нас майже три

десятки. вибирай, яку хочеш,— жартом відповів йй чоловік.

Його батьки багато разів були посмертно вшановані різними нагородами¹. Усілякі чиновники та знатні люди приходили до колишнього студента і низько кланялись йому в ноги, як цензору, але він соромився, коли його величали за заслуги, здобуті дружиною, був задоволений своїми власними заслугами і жодного разу в житті не проїхав у колісниці з балдахіном, як це належить цензорові.

* * *

Від себе оповідач цієї небилиці хоче додати таке:

Дуже дивно, що свекра та свекруху нагородили за невістчині заслуги.

Нерідко траплялося, коли цензорами бували чиновники, дуже схожі на жінок, а от жінок на цю посаду не призначали, хоч перед такою, як Янь, міг спаленіти від сорому не один з тих, хто носить шапку знатного мужа і називає себе чоловіком!

¹ За заслуги сина його батькам посмертно присвоювались почесні звання.

ПЕРЕРОДЖЕННЯ СЯОСЕ

У будинку Цзяня, що жив у Вейнані й служив секретарем в одному з міністерств, завелась нечиста сила, яка не давала мешканцям спокою. Через це він зібрав сім'ю і переїхав звідти, а дома залишив одного тільки сторожа. Невдовзі той помер. Ставили замість нього ще кількох чоловіків, але всіх їх чекала та сама доля. Тоді Цзянь занедбав свій будинок остаточно.

В тій же місцевості проживав студент Тао Вансань — юнак сміливий і щирий, але часом нестриманий. Він любив спілкуватися з повіями, та коли зачінчувалося вино, одразу ж випроваджував їх. Друзі часом навмисне посилали йому дівчаток, яких він з веселою усмішкою приймав у себе, однак міг цілу ніч пробути в їхньому товаристві, так і не доторкнувшись до котроїсь з них.

Одного разу Тао прийшов до секретаря в гості й вирішив там заночувати. Вночі до нього пробралася служниця, але він рішуче прогнав її геть, і секретар після цього став ще більше поважати студента.

Жив Тао дуже бідно. У невеликій хатці, окрім нього, мешкали й родичі покійної дружини. Літньої жаркої пори в кімнатах була така задуха, що якось Тао не витримав і попросив секретаря, щоб той дозволив йому тимчасово оселитися в покинутому будинку. Та оскільки там завелися привиди, секретар відмовив йому. Тоді студент написав трактат, в якому доводив, що нечистої сили взагалі не існують, відніс секретареві і сказав:

— А що вони зі мною зроблять, ті ваши привиди?

Зваживши на його наполегливе прохання, секретар погодився. Студент прийшов у будинок, прибрав у вітальні та кабінеті, а коли почало вечоріти, приніс туди свої книжки. Поки ходив за іншими речами, книжки кудись зникли. Вкрай здивований, він ліг горілиць на ліжко, затамував дух і став дивитися, що ж буде далі.

Минуло принаймні з чверть години, як почулися кроки. Тао злегка розтулив повіки, бачить: із сусідньої кімнати вийшли дві дівчини і поклали на стіл зниклі книжки. Одній дівчині було років з двадцять, а другій, мабуть, не більше сімнадцяти-вісімнадцяти, і обидві — писані красуні.

Підійшовши до ліжка, на якому лежав студент, вони нерішуче зупинились і тихенько підсміювалися, позираючи одна на одну. Студент не ворушився. Тоді старша задерла ногу і штовхнула його в живот, а молодша, затиснувши собі рота рукою, лише тихо хихотіла. Студент відчув, як у нього схвилювано забилося серце: мабуть, від спокуси не втриматись. Він квапливо зосередився на чомусь серйозному і вже не звертав на дівчат уваги. Тоді старша почала лівою рукою смикати його за вуса, а правою злегка ляпали по щоці. Молодша вже заливалася від сміху. Студент рвучко підхопився з ліжка і закричав:

— Та як ти смієш, чортяче поріддя, чіпати мене?
Обидві дівчини миттю втекли.

Боячись, що такі знущання доведеться терпіти до самого ранку, студент хотів було перебратися назад, додому, та згодом йому стало соромно, що не дотримається свого слова, засвітив каганця і почав читати. В темних закутках кімнати весь час метлялися невіразні тіні, але він знову ж таки не звертав на них уваги.

Десь близько опівночі він запалив свічку і ліг спати. Та тільки заплющив очі, як відчув, що йому в ніс застромили якусь тонку стеблину. В ніздрі

нестерпно засвербіло, і він голосно чхнув. З темного кутка почувся стриманий сміх.

Не зронивши й слова, студент прикинувся, ніби спить, і завмер. За кілька хвилин він побачив, що молодша дівчина взяла паперову стрічку, скрутила її тоненькою довгою трубочкою і підходить до нього, то переставляючи ноги, мов лелека, то завмираючи, як чапля.

Студент несподівано скочився з ліжка і закричав на неї. Дівчина одразу ж зникла з очей. Коли він улігся знову і хотів уже задрімати, йому почали лоскати у вусі. Знуцання тривали майже до самого ранку. Лише після того, як проспівали півні, в кімнаті запала тиша і студент заснув.

Вдень у будинку було все спокійно, та коли сонце зайшло, привиди з'явилися знову. Студент подумав, що заснути йому все одно не вдасться, тому вирішив спершу приготувати вечерю, щоб потім без турбот просидіти за своїми заняттями до самого ранку. Коли нарешті відкрив книжку, старша обережно підійшла до столу, сперлась на нього ліктями і стала стежити, як студент читає. Потім затулила долонею сторінку. Тао розсердивсь і замахнувся на неї, але дівчину мов вітром здуло.

За хвилину вона знову почала йому надокучати. Студент поклав руку на книжку і читав далі. Тоді менша підкralася до нього ззаду і затулила йому долонями очі. Потім відскочила вбік і весело засміялась.

— Стривайте ви, чортячі голови! Як тільки зловлю котру-небудь, одразу порішу! — вигукнув студент.

Але дівчата не злякалися його погроз. Тоді, перевідячи розмову на жарт, він додав:

— Нічого у вас не вийде, навіть якщо поведете мене до спальні, щоб там спокусити. Отож краще дайте мені спокій.

Дівчата засміялись, а тоді пішли на кухню, наструї-
гали там трісок на розтопку і промили рис, щоб при-
готувати страву студенту. Він подивився на них і по-
хвалив:

— Так би й давно, а то бігали тут та підстрибували!

Рис невдовзі був готовий. Дівчата кинулись навп-
ребій розставляти на столі миски, розкладати палички
та інше.

— Щиро зворушений такою турботою,— сказав сту-
дент.— Не знаю, як вам і дякувати.

Дівчата засміялись.

— Воно-то так,— жартома мовила одна з них,— але
до нашої каші трутини домішана.

— Послухайте,— став благати студент,— адже я не
зробив вам нічого поганого, за що слід було б мене
ненавидіти. Чому ж ви так зі мною поводитесь?

Повечерявши, дівчата поприбрали посуд, а сту-
дент дивився на них і тільки радів. З часом такі вечери
у них стали звичкою, та й стосунки поволі налагоди-
лись. Тепер Тао сидів за столом поруч з дівчатами
і вів з ними задушевні розмови.

Одного разу він поцікавився, як їх звати.

— Мене,— відповіла старша,— звати Цюжун¹, прі-
звище мое Цюо. А її — Сяосе², вона з роду Юанів.

— Звідки ж ви? — не вдавав студент.

— Дивак якийсь,— засміялася Сяосе.— Зачіпати бої-
тесь, а розпитуєте так, немов женитися на нас хочете.

— Ось що,— сказав студент, прибравши поважного
вигляду.— Коли я бачу перед собою чарівну істоту, то
хіба можу бути байдужим до неї і не відчувати ра-
дості? Проте якщо дух з потойбічного світу почне
втручатися в людські стосунки, то людину неодмінно
чекає загибель. Отож кому не подобається зі мною

¹ Цюжун — Осіннє Обличчя.

² Сяосе — Маленька Подяка.

жити, нехай собі йде, а кому подобається, то жити. мемо й далі тихо та мирно. Якщо я вам не до душі, то чого вам, таким красуням, ганьбити себе? А як до душі, то навіщо вам, скажіть мені щиро, прагнути смерті якогось там непутяцього студента?

Дівчата перезирнулись між собою і враз посерйознішали. Відтоді вони вже менше дошкуляли йому своїми жартами та глузуванням. А все ж таки час від часу вони стромляли руки собі за пазуху або скидали з себе одяг і кидали його на підлогу, однак студент не звертав на це уваги і більше вже не дивувався.

Одного разу він переписував щось із книжки, але не закінчив і вийшов з кімнати. А коли повернувся, то побачив, що Слюсе нахилилася над столом і, тримаючи в руці пензлик, дописувала текст. Побачивши студента, дівчина поклала пензлика і всміхнулась.

Тао підійшов до столу, глянув: хоч ієрогліфи написані невправною рукою, але рядочки витримані з великою старанністю. Студент похвалив Слюсе.

— Ти, моя люба, дуже здібна,— сказав він.— Коли маєш бажання, то я ладен тебе вчити!

Обнявши дівчину, він поклав свою руку поверх її руки і став показувати, як треба писати. В цей час до кімнати увійшла Цюжун. Побачивши таку картину, вона враз змінилася на обличчі, певно, від ревнощів.

— Мене батько змалку вчив писати,— радісно посміхнулася Слюсе.— Та це було так давно, що здається мені сном!

Цюжун мовчала. Студент, здогадуючись, що зараз діється у неї на душі, прикинувся, ніби нічого не помічає, обхопив її за стан, дав пензлика і сказав:

— А тепер подивлюся на твою роботу.

Коли з його допомогою вона написала кілька ієрогліфів, студент підвівся і вигукнув:

— Цюжун, люба, таж у тебе чудовий почерк!

Дівчина повеселічала.

Тоді він дав їм по смужці паперу — наказав перевісувати ієрогліфи, а сам узяв окремого каганця і залишився в книгу, радіючи з того, що у кожної є тепер своє заняття, отже, приставати до нього вони не будуть.

Закінчивши писати, дівчата члено поставали біля столу і уважно слухали студентові зауваження. Цюжун, яка досі ніколи в житті не тримала в руках пензлика, намазюкала таке, що страшно було й глянути. А коли студент порівняв обидві роботи, вона зрозуміла, що їй важко змагатися з Слюсе,— і засмутилась. Однак він підбадьорив її, мовляв, для початку годиться, і обличчя в неї проясніло.

З тих пір дівчата почали ставитися до Тао, як до свого вчителя. Коли він сидів, вони чухали йому спину, а коли лягав спати, розтирали йому ноги. І вже більше не кепкували, а, навпаки, кожна намагалась у всьому додогодити йому.

Десь через місяць Слюсе вже писала дуже гарно і майже без помилок. Тао похвалив її за це і помітив, що в Цюжун ураз зіпсувався настрій, а на очах залищали слізози. Студент довго утішав її, поки вона нарешті заспокоїлася.

Після того, як дівчата оволоділи основами письма, він почав учити їх працювати над текстом. Виявилося, що обидві дуже кмітливі, мають гострий розум. Варто було один раз їм пояснити, і вони вже більше не перепитували. Намагаючись у всьому наслідувати студента, дівчата нерідко засиджувались над книгами аж до світанку.

Слюсе привела ще й свого брата, Третього, який попросив у студента дозволу також стати його учнем. Хлопцеві було років п'ятнадцять чи шістнадцять: його обличчя світилося особливою чарівністю. З нагоди їхнього знайомства він подарував студентові золотий гачок «чого забажаєш». Тао звелів йому вчитись по

тій самій книжці, яку опановувала Цюжун. І тепер в кімнаті без упину лунало обридливе, монотонне наспівування. Таким чином студент влаштував, так би мовити, школу для нечистої сили.

Секретар зрадів, коли дізнався про це, похвалив студента і став регулярно надсилати йому платню.

Так минуло кілька місяців. Цюжун та Третій за цей час навчилися складати вірші, і тоді всі гуртом у голос читали їх. Сяосе потай просила студента не вчити Цюжун цьому мистецтву, а та умовляла його не вчити Сяосе. Студент обіцяв послухатися ту й другу, але поки що не припиняв з ними заняття.

Та ось настав час, коли йому треба було їхати на екзамен. Дівчата проводжали Тао, заливаючись слізами, а Третій сказав:

— Я б на вашому місці цього разу утримався від поїздки, послався б на хворобу, чи що. Боюся, коли б з вами лиха не трапилось!

Однак студент вирішив, що ганебно вигадувати усілякі відмовки і все-таки поїхав.

Слід зауважити, що він полюбляв висміювати в своїх віршах різні вади в житті, чим і розгнівав одного з місцевих вельмож, який тепер тільки й мріяв про те, як би помститися студентові. Дізнавшись про екзамени, він дав хабара інспекторові, і той звинуватив Тао в порушенні екзаменаційних правил. Бідолаху затримали і посадили до в'язниці. Гроші, які він узяв собі на прожиття, швидко закінчилися, і йому довелося просити милостиню у злочинців, що сиділи разом з ним. Студент майже втратив надію на порятунок, аж раптом, ніби з подихом вітру, з'явилася Цюжун. Вона нагодувала його, сіла поруч і крізь слези мовила:

— Адже Третій застерігав вас, що біда може статись, і, як бачите, не помилився. Він сьогодні прийшов сюди разом зі мною. Подався в управу шукати справедливості.

Вона сказала ще кілька слів і зникла так само непомітно, як і з'явилася.

Через день Третій перестрів начальника управи на вулиці і голосно висловив йому своє обурення. Начальник обіцяв розібратись, і Цюжун прибігла у в'язницю, щоб розповісти це студентові. Потім пішла додіватись про наслідки, і три дні від неї не було ні слуху, ні вістки. Студент тепер не знаходив собі місця не лише від голоду, а й від нетерплячки, і кожен день здавався йому таким довгим, як рік.

Аж раптом зайшла Сяосе, насуплена, прибита горем.

— Коли Цюжун,— почала вона розповідати,— повертаючись додому, проходила повз храм Ченхуана, ії схопив чорний суддя із західної галереї. Він домагався, щоб вона стала його наложницею. Але Цюжун категорично відмовилася і от тепер сидить під вартою. Я дуже поспішала до вас, пробігла мало не п'ятдесят верст. Так стомилась, а тут, як на гріх, на північній околиці наскочила на терновий кущ і вколола собі ступню. Тепер болить уся нога. Мабуть, більше не зможу до вас прийти.

Вона показала йому ногу: на ступні запеклася густа, червона кров. Дівчина вийняла три лани срібла, віддала студенту і, накульгуючи, зникла.

Під час допиту в управі з'ясувалося, що Третій ніякий не родич студентові і тому не має підстав клопотати за нього. Суддя наказав відшмагати Третього батогом. Та коли юнака вивели на місце покарання, він ударився об землю і зник. Суддя був страшенно здивований таким чудом і уважно прочитав скаргу. Суть справи в ній була викладена сповнепими скорботи і співчуття словами. Звелів привести на допит самого студента і поцікавився, хто такий цей Третій, але студент сказав, що не знає. Суддя переконався, що Тао ні в чому не винний, і відпустив його.

Студент прийшов додому, а там ні душі. Тільки десь аж на ранок придибала Сялосе.

— Нашого Третього,— мовила вона сумним голосом,— коли він був в управі, скопив дух присутствених місць і під вартою відправив у царство п'ятьми¹. Там Володар царства розібрався, що й до чого, відзначив благородство поведінки моого брата і звелів пегайно йому народитися заново в сім'ї одного з багатіїв. А Цюжун все ще сидить під замком. Я написала скаргу Ченхуану, яку в храмі у мене прийняли, але до самого бога не постили. Коли б ця скарга та десь не загубилась. Не знаю, що мені далі робити.

Студент спаленів від гніву.

— Гей ви, паскудні старі чорти! — закричав він.— Та як ви смієте так поводитися з прохачами? Завтра ж піду, поекидаю на підлогу ваші гляняні подоби і віщент розтопчу. Не побоююсь і самому Ченхуану скати, що чиновники в його канцелярії геть захабніли, а він спить, мабуть, і нічого не бачить.

Гніваючись та сумуючи, вони сиділи одне перед одним і не помітили, що вже скоро п'ята година ранку. Раптом до кімнати, мов вихор, влетіла Цюжун. Дивуючись і радіючи, вони кинулись до неї і почали розпитувати.

Тихо схлипуючи, дівчина розповідала:

— Через вас,— повернулася вона до студента,— я стільки страху набралася, стільки страждань натерпілася! Суддя щодня приходив до мене і все погрожував то мечем, то палицями. А сьогодні вночі несподівано відпустив мене додому і сказав на прощання: «Я не замишляв проти тебе нічого поганого, просто ти подобася мені... Але якщо ти не хочеш, то я,

¹ Царство п'ятьми — одна із назв потойбічного світу.

звичайно, не буду силувати і ганьбити тебе. Не забудь, коли твоя ласка, передати панові Тао мое прохання, щоб він мене не карав».

Почувши це, студент одразу повеселішав і навіть забажав переспати ніч разом з дівчатами.

— Сьогодні я ладен через вас і померти! — сказав він.

— Ні,— майже одночасно вигукнули дівчата,— адже ви зробили для нас багато добра, навчивши, як треба на світі жити, і ми полюбили вас, то чи можемо допустити, щоб ви через нас загинули?

І нізащо не погодилися лягти з ним, хоч і горнулись до нього, схиляючи голови і припадаючи йому до плечей. Після всього пережитого за останній час, дівчата зовсім позбулися почуття ревності.

Через кілька днів студент випадково зустрів на дорозі даоського ченця, який, окинувши його поглядом, сказав, що в нього вселився бісівський дух. Студента це дуже здивувало, і він розповів ченцеві про своє життя.

— О,— мовив даос,— то це непогані біси. З ними не треба сваритись!

Він написав два талісмани і вручив їх Тао.

— Коли повернетесь додому, віддайте ці талісмани обом вашим бісам, нехай їм пощастиТЬ у житті! Якщо вони почують, що за ворітми плаче жінка, то хай ковтають ці талісмани і біжать на вулицю. Та, котра прибіжить першою, може воскреснути.

Тао вклонився даосу, взяв талісмани, прийшов додому і передав їх дівчатам. А десь через місяць біля воріт справді почувся плач. Дівчата, випереджаючи одна одну, кинулися на вулицю. Але Сяосе так квапилася, що забула проковтнути свій талісман.

Вулицею тим часом проходила похоронна процесія. Цюжун підскочила прямо до труни і залізла в неї.

А Сяосе не вдалося цього зробити. З гірким плачем вона повернулася назад.

Студент і собі вийшов подивитись. Виявляється, що ховали дочку відомого багатія Хао. І ось усі побачили, що в труні покійниці залипла якась дівчина. Не встигли присутні отягитися від подиву, як з труни почувся голос. Процесія зупинилася біля будинку студента, труну опустили на землю, подивилися, що там дістється всередині, а дівчина раптом ожила. Люди стали в коло і чекали, що ж буде далі. Нараз покійниця підвелася і спітала про студента Тао.

Батьки на радощах кинулися до неї.

— Ні, я не ваша дочка,— сказала вона і розповіла, як все це сталося.

Старий Хао не повірив їй і вже хотів віднести додому, але дівчина не погодилась. Вона вилізла з труни і попрямувала до студента в кабінет. Там упала на ліжко і не бажала вставати.

Довелося старому визнати студента своїм зятем. Коли він пішов, Тао наблизився до ліжка, щоб поглянути на дівчину. Хоч і не схожа вона була на Цюжун, але вродою їй аж ніяк не поступалась. Отож студент невимовно зрадів, а дівчина тим часом почала розповідати йому про своє життя.

Раптом чують: хтось голосить. Виявляється, то Сяосе, сидячи в темному кутку, плаче. Пожалів її студент, уявя каганця, підійшов до неї і почав утішати найласкавішими словами, а вона все тужить, халат у неї на грудях вже промок від сліз. Удо світа Сяосе пішла.

Вранці Хао прислав своїх служниць, які принесли придане нареченої та її вбрання, отож тепер Хао з студентом могли вже називати один одного зятем і тещем.

Увечері, як тільки студент зайшов до кімнати своєї нареченої, почулося голосіння — це знову тужила Сяосе. І так тривало шість чи сім ночей підряд. Об обо

молодих не знали, куди подітись від цього болісного крику, тому й не могли завершити шлюбну церемонію поєднання чаш. Студент увесь час дуже хвилювався і не знав, як бути.

— Немає сумніву,— сказала Цюжун,— що наш даос — святий чарівник. Сходіть ще раз до нього і попросіть, можливо, він змилується над нами і придує нас що-небудь.

Тао погодився, знайшов ченця, упав перед ним на коліна, низько вклонився і коротко про все повідав. Ale той рішуче заявив, що безсилий хоч чим-небудь зарадити. Однак Тао благав далі.

— Дурповерхий ти студент,— засміявся чернець.— Хіба ж можна так надокучати людині? Та, видно, сама доля звела нас з тобою. Що ж, попробую зробити все, на що я тільки здатен.

I прийшов до студента додому. Тут він розпорядився, щоб йому відвели тиху кімнату і не тривожили ніякими питаннями. Замкнув за собою двері і просидів там більше десяти днів, жодного разу не попросивши ні їсти, ні пiti. Потай зазирнули до кімнати: сидить із заплющеними очима і ніби спить.

Ta ось одного ранку він піднявся із свого місця. I раптом до його кімнати, відкинувши занавіску на дверях, увійшла молоденька дівчина. У неї були ясні очі і білі бліскучі зуби — її врода просто засліплювала.

— Цілу ніч добиралася до вас,— сказала вона, усміхнувшись,— і так стомилася, що оце б упала й заснула. Ale ви мене так заплутали і тягнули до себе, що довелося пробігти усі сто верст, аж поки нарешті не дісталася до цього порядного дому.

Даос провів її до кімнати студента і передав із рук у руки.

Увечері прийшла Сяосе. Дівчина підхопилася з місця, кинулась їй назустріч, обняла і мигтю злилася

з нею в одну істоту, яка відразу ж впала на землю і заклякла.

Чернець вийшов із своєї кімнати; склавши руки, він попрощався з господарем і пішов собі геть. Студент вклонився йому і провів до воріт, а коли повернувся, дівчина вже опритомніла. Її підняли й поклали на ліжко. Вона скоро повеселішала, тільки увесь час скаржилася, що у неї болять ноги. Та через кілька днів вона вже встала з ліжка.

Невдовзі студент успішно склав екзамен і став «занесеним до списку»¹. В одній групі з ним був і студент Цай Цзицзін, який зайшов до Тао в якийсь справі і побачив Сяосе, що саме поверталася від сусідів. Помітивши її ще здаля, він кинувся до неї. Дівчина на мить зупинилась від подиву, а потім побігла геть, обурена такою легковажністю гостя.

— Знаєте що? — звернувся Цай до Тао.— Хотів би поговорити з вами про одне діло, та не знаю, з чого почати... Коли б не налякати вас.

Тао з цікавістю почав розпитувати.

— Бачите,— відповів Цай,— три роки тому в мене померла молодша сестричка. А на третій день після смерті невідомо куди зникло її тіло. Ми й досі ніяк не можемо заспокоїтись. А щойно я побачив вашу дружину. Така схожість, що я прямо сам не свій.

— Моя благовірна,— засміявся Тао,— жінка проста і недалека, чи можна її порівняти з вашою сестрою? А втім, оскільки ми приятелюємо, то я не бачу нічого поганого в тому, якщо моя дружина з'явиться зараз перед нами.

З цими словами він пішов на жіночу половину, звелів Сяосе причепуритись і вийти до гостя. Цай був страшенно вражений.

¹ «Занесений до списку» — перший чин.

— Я правду кажу — це моя сестра! — вигукнув він і заплакав.

Студент повідав йому всю історію. Цай повеселів.

— Ну, коли сестра моя таки не померла, я негайно йду додому, щоб утішити радісною звісткою батька та матір.

Через кілька днів він повернувся назад з усією сім'єю, і відтоді між Тао та ними встановилися родинні стосунки.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Писану красуню, хоча б одну, не так часто зустрінеш у житті. А тут раптом аж двох пощастило запопасті! Та таке трапляється хіба що раз у тисячу років, і то з тим, хто не бігає за кожною спідницею.

А даос, мабуть, справді святий. Коли ж ні, то звідки у нього така чудодійна сила?

ЧОМУ СЯН ГАО ПЕРЕТВОРИВСЯ НА ТИГРА

Сян Гао, житель міста Тайюань, дуже любив свого старшого брата Чена, який народився від наложниці. А той закохався в повію на ім'я Боси: вони дали одне одному обітницю, що коли їм не вдасться одружитися, то краще помруть. Проте мати Боси заправила за дочку такий великий викуп, що про одруження не могло бути й мови.

Невдовзі мати вирішила покинути своє прізвисько ремесло і стати порядною жінкою, але спершу треба було десь прилаштувати дочку. Князівський синок Чжуан, який завжди з великою прихильністю ставився до Боси, погодився викупити її й зробити свою наложницю.

— Вибралась із цього болота,— сказала тоді вона матері,— це однаково, що вирватись із пекла і піднятись на небесні чертоги. Але якщо ми обидві прагнемо цього, то навіщо мені йти в наложниці? Яка мені радість від того? Якщо вже й віддаватись кому-небудь, то я гадаю, що краще всього студентові Чену.

Отож мати більше не перечила і сповістила Чена про рішення дочки. У Чена невдовзі перед цим померла дружина, і він ще не встиг підібрати собі іншої по-други. Почувши довгождану звістку, він дуже зрадів, зібрав усі гроші, які в нього були, і таки одружився з Боси.

Князівський синок, коли провідав, що Чен перехопив у нього цю жінку, страшенно розгнівався і вирішив поквитатися з ним. Незабаром вони зустрілися на дорозі, і він почав лаяти його на всі заставки. Чен не стримався, відповів йому тим самим. Тоді Чжуан

нацькував на нього людей із своєї свити, і ті накинулись на Чена з батогами. Били його доти, доки він не впав непритомний.

Коли Гао почув про це і прибіг на місце подій, його брат уже помер. Не тямлячи себе від горя і гніву, він подав скаргу начальникові округу, але Чжуан скрізь, де тільки треба було, підсовував хабарі, і Гао ніяк не міг добитися справедливості. Тоді він затаїв у серці гнів і вирішив: якщо скарги не допомагають, то чи не краще буде перестріти Чжуана десь на дорозі і вбити. З тих пір він носив з собою ножа і влаштовував засідки у кущах, поблизу гірських стежок.

Та минув час, Чжуан дізнався про це і тепер, виходячи з дому, був дуже обережним. Почувши, що у Финчжоу живе Цзяо Тун, сміливий і вправний стрілець з лука, він пообіцяв йому велику платню і найняв до себе в охоронці. Отож Гао втратив можливість поиститися своєму ворогові, але й далі то тут, то там чатував на нього.

Одного разу, коли він саме лежав у засідці, несподівано вперіцила злива. Він промок до нитки і страшенно змерз. А потім знявся холодний вітер і пішов град. Гао закляк настільки, що вже не відчував ні холоду, ні болю.

Пригадавши, що на горі колись був невеличкий храм на честь духу гір, він насліду підвівся і поплентався туди. Коли зайшов у храм, то побачив там знайомого даоського ченця, який часто просив у їхньому селі милостиню, і Гао інколи давав йому попоїсти. Даос, зрозуміло, відразу ж впізнав його і, помітивши, що у гостя мокрий одяг, запропонував свій.

— Накиньте поки що це,— сказав чернець.

Гао поміняв одяг і одразу ж зігрівся. Він підібгав ноги і сів на підлогу, але не як людина, а так, як сідають собаки. Оглянув себе і помітив, що все його тіло

вкрилося шерстю: виявляється, він перетворився на тигра. А даос тим часом кудись зник.

Злякався Гао, але потім йому спало на думку, що тепер він напевне спіймає свого ворога і покуштує його м'яса. Зрештою не так уже й погано вийшло.

Він спустився з гори і в тому місці, де ще недавно лежав у засідці, побачив у траві власний труп. Гао зрозумів, що його перше тіло вже мертвe. Проте, боячись, коли б його не розклювали коршаки та ворони,увесь час наглядав за ним.

Сталося так, що через кілька днів стежкою, яка пролягала неподалік, проїжджав Чжуан. Тигр стрибнув на нього, скинув з коня на землю, відгриз голову і проковтнув її. Цзяо Тун, який їхав попереду, хутко повернув коня, пустив у звіра стрілу і вцілив у черево. Тигр повалився і одразу ж здох...

Гао відчув, що тепер він лежить у густій траві і ніби прокидається від тяжкого, виснажливого сну. Минула ще ніч, нарешті він підвівся і повільно попростував у бік села.

А вдома саме зчинився переполох, адже вже кілька діб як Гао не повертається. Що з ним сталося? Коли ж нарешті родичі побачили його, то надзвичайно зраділи, кинулися назустріч, почали розпитувати, як він себе почував. Проте Гао підійшов до ліжка, знеможено впав на нього і нічого не сказав їм у відповідь.

Невдовзі по селу поширилася чутка про смерть Чжуана і родичі один по одному підходили до Гао й передавали йому радісну звістку.

— Та тигром я ж сам був! — пояснив він і повідав їм усю дивовижну історію, що з ним скочилась. Про це скоро довідалося все село.

Син Чжуана не тімив себе від горя. А тепер, почувши, що в усьому винен Гао, зненавидів його і подав скаргу. Але начальник повіту відмовився її розглядати через неймовірність справи й за відсутністю доказів.

ЛИСИЦЯ КАРАЄ ЗА БЛУД

Студент купив собі новий будинок і згодом став терпіти від лисиць усілякі знущання. Дійшло до того, що вони попсували бідоласі майже весь одяг й нерідко сипали йому в їжу порохняву. Якось до студента заївів один з приятелів і не застав його вдома. Чекав аж до вечора, але той не прийшов навіть ночувати. Дружина студента приготувала для гостя вечерю, а потім, коли він найвся, повечеряла разом з служницею тим, що залишилося.

Сам студент був людиною невгамованою і завжди тримав дома любовне зілля. Ніхто й не помітив, як лисиця сипонула цього зілля у миску молодої дружини студента. Попоївши, вона відчула запах мускусу й камфорного дерева. Спитала служницю, але та відповіла, що нічого не знає.

Після вечері гаряча хвиля похоті вогнем прокотилася по тілу жінки, подіявши на неї з такою силою, що далі терпіти нікуди. Хотіла засмокоти себе, якось вгамувати жагу, але розбурхана пристрасть тільки посилювалась. В голові снувала думка, до чиїх би послуг удастися, але вдома на цей час не було чоловіків, окрім гостя. Вона пішла до його кімнати, постукала в двері. Гість спитав, хто там. Вона назвала своє ім'я. Поцікавився, що їй треба. Не відповіла. Тоді гість вибачився, пояснивши:

— Ми з твоїм чоловіком щирі друзі, тому я не дозволю собі такої пакості.

Проте жінка і далі стояла під дверима.

— Послухай! — закричав на неї гість.— Так це ти довела моого друга і брата до того, що він забув і про науку, і про кар'єру.

Прочинивши двері, він плюнув на неї.

Зніяковівши, жінка метнулась до своєї кімнати і гарячково подумала: «Як я могла це зробити?» І раптом пригадала, як дивно пахла миска, з якої вона вечеряла. Чи не вкинув туди хтось любовного зілля? Оглянула все довкола: справді, на полиці подекуди було розсипано порошок з коробочки, сліди від нього залишилися також і на мисці. Знаючи з власного досвіду, що холодна вода заспокоює нерви, жінка напільсь — і за кілька хвилин в голові прояснилося. Їй стало дуже соромно, вона нічим не могла виправдати свою поведінку. Довго переверталася в ліжку з боку на бік. Скоро вже світати почне, як же вона тепер покажеться людям на очі? Серце охопив страх. Жінка зняла з себе поясок і повісила. Служниця почула стогін і кинулась рятувати її, а вона вже ледве дихала. Тільки десь перед обідом прийшла до тями.

Гість, як виявилось, утік ще вночі, а студент прийшов додому лише надвечір. Бачить: жінка чогось у ліжку. Спитав, що з нею. Не відповіла, тільки очі повнилися слізми. Тоді служниця розказала йому про те, що сталося цієї ночі. Студент злякався, почав допитуватись. Дружина відіслала служницю й у всьому призналася.

— Це мені кара за блудливість,— зітхнув студент.— Хіба ж ти в цьому винна? Щастя мое, що у мене приятель такий чесний та порядний. Інакше як зміг би я далі жити?

З тих пір студент докладав усіх зусиль, аби тільки стати кращим. А лисиці теж перестали бешкетувати.

СТУДЕНТ СУНЬ ТА ЙОГО ДРУЖИНА

Студент Сунь, мій земляк, одружився на дівчині з старовинного роду Сінів. Коли вона переступила поріг чоловікового дому, то була в глухих штанях з міцним пояском та численними зав'язками, які густо обплітали все її тіло. Першої ж ночі вона відмовилася лягти з чоловіком на одну постіль і надалі біля свого ліжка, в головах, завжди тримала скриньку з шилом та шпильками, щоб захистити себе. Суню частенько перепадало від неї, і він мусив спати окремо.

Так минуло понад місяць. Сунь уже не наважувався навіть натякати їй про свої бажання, а дружина, коли їм траплялося зустрітись де-небудь серед білого дня, ніколи не посміхнулася до нього і не обмовилась жодним словом.

Один з товаришів Суня по навчанню довідався про його неприємності і під секретом спитав:

- Дружина твоя любить випити?
- Не часто, але інколи випиває потроху,— відповів Сунь.
- Тоді ось що,— сказав товариш,— я знаю спосіб, як налагодити ваші стосунки. Все вирішиться напевне і без будь-якого клопоту.
- Що ж це за спосіб?
- Підсип у вино дурману і підсунь їй, щоб випила. Після цього можеш робити з нею все, що тобі заманеться!
- Сунь тільки засміявся у відповідь, а про себе подумав, що спосіб цей не такий не вже й поганий. Добув у лікарів потрібного зілля, потайки відварив його у вині і поставив напій на стіл.

Перед тим, як лягати спати, він наточив собі іншого вина, випив кілька чарок і пішов у спальню. Так він робив три вечори підряд: дружина за цей час і до чарки не доторкнулася.

На четверту ніч Сунь вклався спати, а дружина все сиділа собі мовчки. Тоді він стиха захрапів, вдаючи, що спить. Коли ж бачить: дружина сповзла з ліжка, взяла вино і почала підігрівати на жаровні. Сунь зрадів. Після цього вона наповнила чарку, вихилила її до dna і налила знову. Випила майже половину, а решту вилила назад у чайник. Потім підняла ковдру і лягла.

Сунь напорошив вуха, довго прислухався — жодного звуку. А свічка, яку вона забула потушити, все ще горіла яскравим полум'ям. Щоб переконатись, чи заснула дружина, Сунь голосно крикнув:

— Скоро олово на свічнику почне танути!

Дружина нічого не відповіла. Не вдягаючись, він пішов подивитись — спить, п'яна як чіп. Тихенько відкинув ковдру, прослизнув під неї і почав зривати з дружини всі пояски та зав'язки. Вона все відчувала, але не могла ні поворухнутись, ні слова мовити. Лише терпіла, поки він не натішиться та не піде геть від неї.

Прийшовши до тями, вона накинула зашморг на шию і повісилась. Сунь крізь сон почув якесь хрипіння. Підхопився, кинувся до неї, а вона вже й язик висолопила. Переляканий до краю, Сунь обрізав мотузка і поклав дружину на ліжко. Очуняла вона не скоро.

З того часу Сунь став усією душою ненавидіти і зневажати її. Чоловік і жінка уникали одне одного. Коли ж і доводилося зустрітись, то кожен опускав голову і намагався якнайскоріше прошмигнути мимо. Так вони прожили років чотири чи п'ять і не обмовились жодним словом. Бувало, сидить дружина з чужими людьми в кімнаті, весело жартує, сміється, та як тільки заходить чоловік, одразу ж насуплюється,

обличчя її блідне, ніби його снігом припорошило чи іній виступив на ньому.

Сунь з часом перебрався до службового кабінету і додому майже не потикав носа, а коли з якихось причин треба було побувати там, то сидів, одвернувшись до стіни, або ж, не зронивши й слова, ішов спати. Батьки Суня дуже сумували. Та одного разу до них зайшла якась буддійська черниця. Побачивши невістку, вона почала її вихвалюти на всі лади. Мати тільки відмовчувалась, хіба що інколи тяжко зітхала.

Черниця помітила це і давай допитуватись. Нарешті батьки розповіли їй про причини свого суму.

— Та цьому дуже легко зарадити! — запевнила їх черниця.

Мати повеселіла.

— О, коли б ви зуміли як-небудь навернути невістку до моого сина, ми б нічого для вас не пожаліли!

Озирнувшись довкола і переконавшись, що в кімнаті, окрім них, нікого немає, черница зашепотіла старий на вухо:

— Купіть, будь ласка, картину «весняного палацу»¹, і днів через три все буде гаразд!

Коли черниця пішла, мати мерещій виконала те, що вона звеліла, і стала чекати. Через три дні черниця прийшла знову.

— Все це,— сказала вона напутнім тоном,— слід тримати у великій таємниці, не доведи господи, щоб хто-небудь з них довідався!

Вона взяла ножиці і повирізувала з картини всі людські постаті. Потім вийняла три голки, пучок польни ѹ і все це міцно загорнула у чистий папір, на якому зверху провела кілька ліній, схожих на черв'яків. Після цього звеліла старій відіслати невістку на

¹ «Весняний палац» — непристойні картинки в бульварних романах і на липових дощечках.

деякий час з дому і принести її подушку. Розпорола напірник, всунула туди згорток, зашила все це і, поклавши подушку на місце, пішла.

Коли настав вечір, мати вмовила сина заночувати вдома. Служниця, якій дещо розповіли, причаїлася біля дверей спальні і стала дослухатись.

Наприкінці другої варти¹ вона почула, як дружина покликала Суня, назвавши його дитячим ім'ям. Сунь промовчав, але скоро дружина обізвалась до нього знову. Сунь щось сердито буркнув їй у відповідь.

На світанні мати зайшла до них у спальню. Бачить — син і невістка сплять, одвернувшись одне від одного. Зрозуміла, що засіб черниці не подіяв. Покликала сина до себе в кімнату, почала його ласкою умовляти, але той, зачувши ім'я дружини, враз розсердився і заскрготав зубами. Мати не стрималась і вилаяла його. Тоді син вибіг з будинку.

Через кілька днів черница завітала до них. Мати дорікнула їй за те, що чаклування не дало ніяких наслідків. Черница була дуже здивована і попросила служницю розповісти все, що вона чула тієї ночі.

— Бачте,— засміялась черница,— минулого разу ви мені повідомили, що невістка не може терпіти вашого сина, тому я й наворожила тільки її одній. Тепер, як ви самі переконалися, невістка вже потяглася до чоловіка, а в нього душа до неї не лежить. Тож давайте і за вашого сина візьмемось. Я певна, неодмінно допоможе!

Мати знову зробила все так, як їй було сказано. Цього разу черница зашила талісман у синову подушку. Стара насили умовила, щоб Сунь прийшов додому переночувати...

Години через дві чоловік і жінка полягали спати, але з кімнати лише чулося, як вони ворочаються на

¹ Друга варта — одинадцята година ночі.

своїх ліжках та іноді хтось з них кашляне. Мабуть, обос не могли заснути. А ще через деякий час стало ясно, що вони вже вклалися на одне ліжко і про щось собі шепчутися. Голоси були такі тихі, що нічого не розбереш. Вже починало світати, а веселий сміх та жвава розмова ніяк не вгавали.

Служниця доповіла про все це матері, і та щедро нагородила черницю.

З того дня подружжя почало жити в любові та злагоді.

Тепер кожному з них перевалило за тридцять, мають хлопчика й двох дівчаток. Хоч минуло вже понад десять років, та вони жодного разу не посварились.

Товариші все допитувались у Суня, як це у них так сталося, а він, посміхаючись, казав:

— Раніше, бувало, гляну їй услід, а в душі несамовитий гнів піднімається. А от тепер почую її голос — і радісно мені стає.. А чому — і сам не знаю.

ЧУДОТВОРЕЦЬ ГУН

У даоського ченця, на прізвище Гун, не було ні імені, ні прозвиська. Ніхто не зновував також, звідки він родом. Якось йому забаглося побувати в палаці луцького князя. Прийшов він до палацу і попросив, щоб його пропустили, та воротар не захотів навіть доповісти про прибульця.

Тим часом з палацу вийшов якийсь чиновник. Даос вклонився йому і звернувся з тим самим проханням. Чиновник побачив, що чернець брудний і пошарпаний, наказав його прогнати. Та скільки не гнали, а він знову й знову повертає назад. Чиновник розгнівався і звелів відлупицювати ченця й витурити геть.

Гун одбіг подалі від палацу і раптом голосно зареготав, потім вийняв сто ланів золота і попросив чоловіка, який за ним гнався, передати гроші чиновникові, сказавши при цьому, що він і не збирався зустрічатися з князем, а тільки, почувши, ніби в саду, по той бік палацу, є такі квіти, дерева, вежі та галереї, яких більше в світі ніде не побачиш, забажав, щоб його провели туди і дозволили там прогулятись. Коли це можна зробити, то він буде щасливим до кінця днів своїх. В придачу до золота він дав кілька срібних і своєму переслідувачеві, який був дуже задоволений і негайно виконав його доручення. Чиновник, побачивши гроші, теж просяяв і провів даоса в сад через службові ворота.

Там вони обійшли всі найпрекрасніші місця, а потім піднялисся на вежу. І от коли чиновник саме прихилився до вікна, чернець штовхнув його. Той відчув, що летить сторчма з вежі і лише тоненький мотузок

підтримує його за талію. Зависнувши в повітрі, він глянув униз: до землі було так далеко, що у нього запаморочилося в голові і потемніло в очах. А мотузок тим часом уже скрипить і, здається, ось-ось трісне.

Чиновник від жаху закричав. За кілька хвилин до вежі збіглося кілька охоронців палацу, вони теж дуже злякались, побачивши, як високо над землею він висить. Піднялися на вежу і помітили, що другий кінець мотузка прикріплено десь аж на даху. Чи витримає мотузок, коли вони спробують відв'язати його і спустити нещасного на землю? Кинулись шукати даоса, а того мов водою змило.

Розвівши безпорадно руками, охоронці побігли доповісти князеві. Той прийшов у сад і був дуже здивований. Одразу ж наказав настелити соломи біля підніжжя вежі, поверх неї накидати вати і обірвати мотузок. Тільки охоронці встигли вимостити підстилку, як мотузок обірвався сам. А чиновник, виявляється, вже висів усього на один сажень від землі,— коли падав, то навіть не забився. Присутні перезирнулись між собою і не могли стриматись від сміху.

Після цього князь звелів за всяку ціну відшукати даоса. Дехто чув, що він поселився у студента Шана. Послали туди служника, але даос як пішов прогулятись, так і досі не повернувся. Нарешті його десь знаїшли і притягли до палацу. Князь одразу ж запросив його до покоїв і став ласково пригощати. А тоді попросив показати йому хоч яке-небудь чудо.

— Ваш нікчемний гість,— відповів на це чернець,— людина сільська, неотесана, якихось особливих талантів у мене немає. Та оскільки ви запросили мене сюди й так щедро пригостили, то я дозволю собі запропонувати вашій милості послухати, як співачки побажають вам довголіття.

Він засунув руку в рукав, пошарив там, витяг звідти красуню і поставив її на підлогу. Вона низько вколо-

нилася князю, і даос звелів їй заспівати арію з п'еси «Бенкет біля яшмового озера» та побажати князеві десять тисяч років життя. Співачка зійшла на поміст і тільки вимовила перші слова, як даос витяг ще одну жінку, яка назвалася Сіванму — царицею фей, що владіє чарами безсмертя. Слідом за нею з чернечого рукава одна за одною вийшли Дун Шуанчен, Сюй Фейцюн та інші безсмертні феї, які прислужували Сіванму. Останньою з'явилася Дівчина-Ткаля. Вона підійшла до князя, привітала його і піднесла йому небесне вбрання. Золото та фарби на цьому одязі так виблискували, так вигравали й переливались на сонці, що вся кімната засяяла ясним промінням.

Князь засумнівався, чи справжній це одяг, став вимагати, щоб йому піднесли близче й показали.

— Ні, не можна! — різко мовив чернець.

Та князь не послухав його і взяв убрання в руки. Воно справді було незвичайне, без жодного рубця. Такого людині, безперечно, не зробити.

Даосу це не сподобалось.

— Я від щирого серця, — сказав він, — старався прислужитись вашій величності. Навіть позичив на деякий час у Дівчини-Ткалі цей одяг. А тепер від нього тхне нечистим духом... Як же я віддам його назад?

Князь подумав, що коли ці артистки справжні феї, то непогано було б залишити у себе одну або й дві. Та придивившись пильніше, він нарешті побачив, що всі вони — придворні співачки. Однак арії, які вони виконували, були не з їхнього репертуару, таких він ніколи не чув. Запитав, так воно й є. Співачки самі здивувалися, звідки вони їх знають.

Даос тим часом поклав вбрання на вогонь, обсмалив його з усіх боків, а потім заховав собі в рукав. Спробували його обшукати, та нічого не знайшли.

Відтоді князь ставився до даоса з особливою повагою і хотів, щоб той поселився у його палаці.

— Я людина проста,— відповів йому на це чернець,— і мені двірські хороми уявляються схожими на клітки. А у студента жити краще, мені там віль-ніше!

Отож щоразу, коли починало вечоріти, чернець покидав палац. Міг іноді й залишитись, але тільки після того, як князь дуже вже припрошував. Тоді під час бенкету Гун бавився тим, що примушував квіти й дедева розвиватись у зворотному напрямку — від зрілих плодів до квітів, а потім і до пуп'яноків.

З цього приводу князь якось спитав його:

— Скажіть, будь ласка, це правда, що святі та безсмертні люди, як мені доводилося чути, не можуть забути про кохання?

— Можливо, й так,— відповів даос,— але я і не той, і не інший. Ось чому мое серце нагадує мені висхле дерево!

Одного разу, коли чернець заночував у палаці, князь послав до нього молоденьку співачку перевірити, що він там робить. Зайшовши до кімнати, вона кілька разів погукала, ніхто не озвався. Принесла свічку: чернець, виявляється, сидить із заплющеними очима на ліжку.

Почала його тузати. Одне око у даоса бліснуло і заплющилося знову. Шарпонула ще кілька разів — чути було лише, як він хропе. Дівчина штовхнула його: упав на підлогу і захрапів так, немов грім загrimів. Постукала пальцем по лобі — місцій, аж пальцям боляче, а всередині гуде, мов у порожньому котлі.

Співачка побігла до князя і розповіла йому про все, що там побачила. Князь звелів кольнути його голкою. Та голка ніяк не влазила в тіло. Спробували перевернути ченця. Але він став таким важким, що й з місця не зрушили. Довелося людей кликати. Зібралися понад десять чоловік, щоб підняти його з підлоги і покласти

на ліжко... У всіх склалося враження, ніби то був камінь пудів на двадцять п'ять.

Вранці знову прийшли до його кімнати, а він спить собі спокійнісінько на підлозі. Прокинувся і зареготовав:

— Усю ніч верзлося казна-що. Навіть з ліжка впав і то не помітив!

Після цього жінки в палаці нерідко розважалися тим, що мацали його тіло, коли він сидів чи лежав із заплющеними очима. Спершу воно було ще м'яке, а потім поступово ставало таким, як камінь чи залиzo.

Даос жив у студента Шана і частенько не приходив ночувати. Якось увечері Шан замкнув двері його кімнати на замок. Відімкнув уранці — чернець спить собі на ліжку.

Студент Шан свого часу вподобав співачку Хойче, і вони дали одне одному слово, що одружаться. Хойче вміла дуже гарно співати, а що ж до гри на струнних інструментах, то тут її взагалі не було рівних. Довідавшись про її талант, луський князь покликав дівчину в палац і зробив придворною співачкою. Тепер Шан не міг з нею зустрічатися, а тільки часто згадував про кохану та тяжко зітхав.

Одного вечора студент спитав у даоса, чи не бачив він у палаці Хойче. Той відповів, що бачив усіх співачок, а от котра з них Хойче, не знає. Тоді Шан описав її зовнішність і сказав, скільки її років. Чернець пригадав, хто це така. Шан попросив, щоб він передав дівчині кілька слів.

Даос посміхнувся:

— Я людина не від миру цього, отож мені не до любовних послань.

Але Шан благав його таким жалібним голосом, що даос не витримав, розгорнув рукав і сказав:

— Якщо вже вам так закортіло побачитися з нею, то, будь ласка, лізьте сюди.

Шан зазирнув у рукав: там було просторо, мов у кімнаті. Тільки він заповз туди, як раптом яскраве світло залило все приміщення, що стало тепер ще ширшим, ніби справжній зал присутственного місця, до того ж там стояли усілякі меблі: столи, стільці, канапи, ліжка — чого тільки душа забажає. Шан почував себе тут вільно і зовсім спокійно.

Даос прийшов до палацу і сів з князем грати в шахи. Коли ж побачив, що до них наближається Хойче, він удав, ніби хоче стерти рукавом пилюку, а дівчина тоді ж миті опинилася в рукаві. І ніхто з присутніх не звернув на це уваги.

Шан все ще сидів у тій просторій кімнаті і зосереджено мріяв про кохану. Раптом звідкись зверху опустилась жінка — так це ж вона, Хойче! Здивовані до краю, вони з радістю кинулись одне до одного і міцно злились в палкому єднанні.

— Нашу сьогоднішню незвичайну зустріч,— сказав після цього студент,— не можна не увіковічнити. Пропшу тебе, люба моя, додай свої рядки до моїх, щоб у нас вийшов вірш.

І він вивів на стіні:

«За дверима хоромів князівських, немовби в пустельному морі: звістки давно не було».

Хойче дописала:

«Хто б міг сподіватись, що з вами, коханий, я сьогодні зустрінуся тут?»

Шан додав наступні рядки:

«В рукаві є земля, є і небо безмежне; серце радіє у нас».

Хойче відповіла:

«Чоловіка й дружину, які у розлуці тужили, він залюбки умістив».

Тільки вони дописали вірша, як увійшло п'ять чоловік у гостроверхих шапках та рожевому вбранині. Люди зовсім не знайомі. Не кажучи ні слова, вони

поквапили Хойче, а бідний Шан з переляку нічого не міг зрозуміти.

Повернувшись додому, даос крикнув Шану, щоб він вилазив. Почав розпитувати, як справи. Студент дещо розповів, а дещо й умовчав. Тоді чернець усміхнувся, скинув з себе халат і вивернув рукав. Шан придивився до підкладки і побачив на ній ледве помітні значки, тоненькі, маленькі, однаково що блоки: то були ті самі вірші, які вони писали з Хойче.

Днів через десять Шан знову попросився у рукав, а потім ще побував там разів зо три.

— Я відчуваю, що в мене в животі ворушиться дитина,— казала йому Хойче,— і дуже боюсь. Я, правда, завжди туго затягую талію, але у нас в палаці цікавих очей та вух більше, ніж треба. Якщо я одного чудового ранку стану породілею, то як я зумію, скажімо, приховати дитячий крик? Прошу вас, поговоріть, будь ласка, з чудотворцем Гуном. Нехай він допоможе мені, коли помітить, що я вже повнію.

Шан пообіцяв виконати її прохання. Коли даос прийшов додому, він упав перед ним ницьма і лежав доти, доки чернець не підняв його.

— Все те, що ви хочете мені сказати,— мовив даос,— я вже давно і без вас знаю. І ви, будь ласка, не турбуйтесь. Ясно, що ваш рід тримається лише на одній ниточці, то невже я відмовлю вам у такій дріб'язковій послузі? Проте я не радив би вам більше залязти у мій рукав і знайте, що я роблю все це виключно із почуття вдячності, а не тому, що співчуваю вашому коханню.

Минуло ще кілька місяців. Одного разу чернець прийшов додому і каже Шану:

— Ось приніс вам нащадка! Мерцій несіть сюди пелюшки!

Дружина Шана була дуже доброю і розумною жінкою років тридцяти. Вона вагітніла кілька разів, але

в живих залишився тільки один син. Незадовго перед цим народила дівчинку, яка померла, коли їй сповнився місяць. І от тепер, почувши від чоловіка радісну авістку, щаслива жінка вибігла до ченця, а той по-порпався в рукаві і вийняв звідти немовля, яке, здавалося, солодко спало. Пуповина у нього ще була не перев'язана. Немовля заплакало лише тоді, коли дружина Шана сповила його.

Даос скинув свого халата і сказав:

— Уся підкладка замашена кров'ю породіллі. А цього ми, даоси, не любимо більше всього. Через вас, шановний пане, мені доводиться розлучитися з річчю, якою я дорожив і яку носив аж двадцять років.

Шан на радощах дав йому іншого халата.

— Моє старе дрантя я б радив не викидати,—наставницьким тоном сказав чернець. Якщо відрізати від нього шматочок тканини, розміром з монету, і спалити його, то можна допомогти жінці під час важких пологів і вивести мертвий плід.

Шан уявял це до уваги.

Минув ще деякий час, і раптом чернець покликав студента:

— З тієї старої халамиди, яку я, пам'ятаєте, віддав вам, залиште собі невеликий шматочок, а решту теж використовуйте за призначенням. Тільки не забудьте, бо як помру, хто вам нагадає?

Шанові в цих словах вчулося щось зловісне, але даос, нічого більше не сказавши, пішов до князівського палацу.

— Я вирішив померти,— заявив він.

Князь дуже здивувався, став розпитувати, та чернець правив своєї:

— Так мені на роду написано, і не слід про це довго балакати.

Князю не вірилось, він спробував затримати даоса,

але той рвучко схопився з місця і, незважаючи на умовляння, попросив дозволу вийти із зали.

Князь відпустив його. Даос побіг до однієї з кімнат і ліг на ліжко. Дивляться — а він уже мертвий. Князь купив йому труну і поховав з великою пишнотою.

Шан плакав на похороні більше за всіх. Тільки тепер він зрозумів, що даос заздалегідь попереджав про свою смерть.

Шматки чернечої одежі Шан не раз потім використовував для прискорення пологів. Наслідки завжди були дивовижні. І тих, хто потребував його допомоги, можна було часто зустріти біля воріт його садиби. Спопочатку він різвав на шматочки тільки колись закривавлений рукав, а потім у хід пішли комір та поли — і не було випадку, щоб чарівні ліки не подіяли. Пам'ятаючи слова даоса, Шан вирішив, що, мабуть, і в його дружини теж коли-небудь можуть ускладнитися пологи, тому він відрізвав шматок закривавленої тканини завбільшки з долоню і беріг його, мов якусь коштовність.

Трапилося так, що улюблена наложниця князя промучилася три дні і ніяк не могла розродитись. Лікарі були безсилі чимось зарадити. І тут хтось згадав про Шана.

Негайно послали по нього. Він прийшов, дав свій засіб, і все скінчилося щасливо. Князь так зрадів, що нагородив студента і золотом, і шовками, і атласними тканинами, однак Шан тільки подякував, а взяти що-небудь відмовився. Тоді князь спітав, чого ж він хоче.

— Не смію просити, ваша світлість,— відказав студент.

Князь наполягав. Тоді Шан вклонився йому в самі ноги і мовив:

— Якщо ви, пане, хочете облагодіяти мене своєю небесною щедрістю, то віддайте мені вашу співачку Хойче. А більше мені нічого не треба.

Князь наказав покликати її і запитав, скільки їй років.

— Я, ваша світлість, прийшла до палацу, коли мені було вісімнадцять, і от уже чотирнадцять років, як я тут.

Князь подумав, що вона вже не молоденька, звелів зібрати всіх співачок і дозволив Шану вибрati собi яку завгодно, але тому не подобалася жодна з них.

— Хоч ти і вчений муж, а дурень,— засміявся князь.— Ти що, десять років тому дав обіцянку одружитись з нею й досі не передумав?

Тоді Шан широ розповів йому всю історію їхнього вірного кохання. Князь наказав запрягти коней у розкішні візки, і все те, що він дарував студентові і від чого той відмовлявся — все срібло та шовк,— дав у посаг Хойче. Потім, проводжаючи їх, вийшов аж до воріт.

Сюшену, синові Хойче, на той час уже було одинадцять років. Ніколи не забуваючи про велику милість святого ченця, він щовесни, в день поминок, ходив на могилу даоса.

Один з місцевих купців часто їздив у своїх справах по провінції Сичуань. Якось, подорожуючи, він зустрів даоса з книжкою в руці.

— Ця річ з палацу вашого князя. Відтоді, як я опинився тут, у мене стільки клопоту, що ніколи було переслати господарю його дорогоцінну книгу. То прошу, коли ваша ласка, одvezіть її назад і передайте.

Купець, повернувшись додому, почув, що даос уже помер, і не наважився іти з книжкою до князя. Замість нього це зробив Шан. Князь розгорнув книжку, дивиться — так, це справді та сама, яку колись чернець брав у нього. Нічого не розуміючи, він повелів розкопати могилу даоса. Там була порожня труна.

Невдовзі помер син Шана від першої дружини, і його рід тепер міг продовжити лише Сюшен. Отож усі ще раз переконалися, яким ясновидцем був Гун.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

«Небо і земля в рукаві» — це, звичайно, алегорія, запозичена із стародавньої байки. Хіба насправді буде таке?

Проте як це чудово! Виявляється, що там є і небо, і земля, є сонце і місяць. Там можна одружуватись, народжувати дітей, і до того ж без особливих мук і страждань, без зайвих людських клопотів.

В такому разі воші із брудного рукава даоса нічим не відрізняються від курей та собак обітованого краю, описаного в «Персиковому джерелі».

Добре було б поселитися в цьому рукаві назавжди! Та й померти в такому чудовому місці — теж велике щастя!

У ГОНІТВІ ЗА БЕЗСМЕРТНОЮ ЦІНЕ

Хо Хуань, якого ще звали Хо Куанцзю, жив у провінції Шаньсі. Його батько, начальник повіту, помер, коли син був ще малим. Цей розумний і здібний хлопчик в одинадцять років уже витримав, на правах обданової дитини, перший екзамен і став сюдаєм¹. Мати дуже любила його і берегла як зіницю ока, забороняла навіть за ворота самому виходити. Мабуть, через це він ще й в тринадцять років погано розбирався, хто йому і з якого боку доводиться чи дядьком, чи небожем.

У тому ж селі на одній з ними вулиці жив сусід, на прізвище У, який служив у судовому управлінні. Захопившись даоською релігією, він надумав стати самітником, пішов у гори, і більше ніхто його не бачив. Дома у нього залишилась дочка, яку звали Ціне. Уже в чотирнадцять років вона була дивовижною красунею. Дівчина з самого малечку нищечком почитувала батькові книжки і була в захопленні від безсмертної феї Хе Сянгу та від її життя. Коли батько подався в гори, вона твердо вирішила, що ніколи не вийде заміж, і мати не могла нічого з нею вдіяти.

Якось юний студент визирнув за ворота і побачив її. Хоч це була лише одна мить і хоча він, як дитина, нічого ще не розумів, а все-таки ясно відчув, що дівчина припала йому до душі. Не в силі висловити своїх почуттів, він прямо заявив матері, що нехай вона посватає за нього цю дівчину. Оскільки мати була певна,

¹ Сюда́й — перший учений ступінь, який надається після екзаменів у повіті.

що з цього нічого не вийде, то відмовилася посылати сваху. Студент був у відчаї і ходив, мов чорна хмара. Боячись, щоб з сином не сталося якого-небудь лиха, мати попросила декого із спільніх знайомих сповістити пані У його бажання. А та, зрозуміло, не захотіла й мови про це вести. Юному студенту відтоді не сиділося і не лежалося — що б він не робив, а з голови не йшла думка про дівчину.

Одного разу він знову визирнув за ворота і побачив даоса з невеличкою мотикою в руках. Хлопчина попросив її у ченця, оглянув з усіх боків і спитав, для чого ця річ.

— А це щоб цілюще зілля копати,— відповів даос.—Хоч і невелика, а навіть камінь розбиває.

Студент не дуже-то йому повірив, але чернець почав сікти мотикою каміння, з якого було складено огорожу, і після кожного удару воно сипалось на землю, немовби якась порохнява. Хлопець так здивувався, що скочив мотику й не хотів випускати її з рук.

— Якщо вам, паничу, вона так сподобалася, то дозвольте її вам подарувати,— сказав, усміхаючись, даос.

Студент з великою радістю взяв мотику і запропонував ченцеві гроші, але той відмовився від них і пішов. Студент повернувся на подвір'я і давай перевіряти мотику на камені і на цеглі — ніяких тобі труднощів. Раптом йому спало на думку: а що, коли проводити мотикою дірку в сусідній огорожі, тоді можна буде і ту вродливу дівчину побачити... Він не розумів, що цього робити не слід, і, отже, коли споночіло, перебрався через свою огорожу та й попрямував до садиби У.

Довелося пробивати аж два мури, поки нарешті дістався до внутрішнього дворика. Тут він звернув увагу, що в маленькому флігельку ще горить світло. Припав до вікна, зазирнув, а там Ціне саме знімає з себе вечірнє вбрання і моститься спати. За кілька

хвилин свічка погасла. Стало тихо-тихо, ані звуку. Студент продовбав у обтягнутому папером вікні велику дірку і вскочив до кімнати. Дівчина уже солодко спала. Він хутко поскидав черевики і нищечком виліз на ліжко. Проте, боячись, коли б Ціне не прокинулась та не почала його сварити, після чого його, безперечно, виженуть, він тихенько приліг на красчуку її вишиваної ковдри і, ледве вловлюючи запашне дихання дівчини, почував себе, мов у раю.

Десь близько півночі, стомлений денними клопотами, він на мить склепив очі і незчувся, як заснув.

Ціне прокинулась від його сопіння. Бачить: у вікні велика дірка, через яку до кімнати пробивається світло. Вона злякалась, скопилася з ліжка, в потемках розбудила покойку, а потім, відімкнувши двері, вибігла на подвір'я і давай стукати у вікна, будити інших служниць. Ті позбігалися з свічками та палицями в руках і побачили маленького студента, що мирно спав на гаптованій постелі. Придивившись пильніше, відзначали юного сусіда Хо, почали його штовхати, поки нарешті не розбудили. Хлопець хутко підвівся, і його очі враз загорілися, мов зорі, що падають. Здавалося, він не дуже злякався, а лише, зашарівшись від сорому, мовчи позирав на жінок.

Вони оточили його і, тикаючи пальцями, перелякано кричали: злодій. Тільки тепер він отяминувся і крізь сльози мовив:

— Я не злодій, а прийшов сюди тому, що люблю цю дівчину і хотів хоч раз побути з нею поряд.

Жінки засумнівалися, чи міг хлопчина сам пробити кілька мурів, але юнак вийняв свою мотику і похвалився, які чудеса вона може творити. Не повірили, заходились пробувати — і охнули від подиву, вигукуючи, що це не інакше як сам бог йому подарував.

Вирішили піти і доповісти самій господині про несподіваного гостя, але коли помітили, що дівчина

сидить з низько опущеною головою й ніби про щось розмірковує, певно, не дуже схвалюючи їхнє рішення, то навперебій заговорили:

— Хлопець з порядної родини, і невелика ганьба для нас, якщо він прийшов сюди. То чи не краще відпустити його — хай собі йде і знову засилає сватів. А вранці скажемо мамі, що злодій був... То як, паночко?

Дівчина не відповіла, і жінки почали квапити студента, щоб він скоріше йшов звідси. Той попросив віддати їйому мотику.

— Дурненький хлопчисько! — сміялися над ним жінки. — Ніяк не можеш забути про свій дивний інструмент?

Студент раптом побачив, що біля подушки лежить узорчата шпилька-фенікс, і крадькома засунув її собі в рукав. Проте одна із служниць помітила це і одразу ж доповіла своїй панночці. Та нічого не сказала, але й не розгнівалась.

Якась літня служниця поплескала хлопця по шиї і мовила:

— Не кажіть мені, що він дурненький! Такий малій, а розуму стало он що придумати,— і потягна його до пролому в стіні.

Повернувшись додому, Хо не посмів розповісти матері всієї правди, а тільки попросив ще раз послати до сусідки сваху. Мати не наважувалась прямо прочити синові, а сама тим часом почала звідусіль запрошувати свах, щоб вони знайшли для нього якусь іншу путьчу пару. Ціне, довідавшись про це, захвилювалась. Потай від матері вона послала свою віддану служницю до старої Хо застерегти її від необачних кроків.

Зрадівши, стара відразу ж направила сваху до них. Ale незадовго перед цим одна молоденька служниця проговорилася хазяйці про те, що сталося тоді вночі.

Пані У вважала це великою ганьбою і не могла подолати гніву, що охопив її. Поява свахи ще дужче розлютила хазяйку. Вона схопила палицю, провела на землі лінію, яку просила не переступати, а потім стала лаяти студента разом з його матір'ю.

Наполохана сваха поквапилась зникнути з її очей. Вона прийшла до старої Хо і розповіла їй геть-чисто все.

Тепер і мати студента розгнівалась.

— Про те, що натворив мій нікчемний син, я нічого не знала. І все ж навіщо так паплюжити його ім'я? Чому вона не спіймала їх на гарячому і не повбивала?

З тих пір стара Хо, зустрівши кого-небудь із своїх родичів чи знайомих, неодмінно жалілася їм. Коли Ціне довідалася про це, то не знала, куди подітись від сорому, та й стара У вже шкодувала, що так усе вийшло, але примусити сусідку замовкнути не могла. А дівчина тим часом знову потай від матері послала до старої Хо служницю, наказавши їй підійти до сусідки з добром та ласкою і передати, що Ціне поклялась не виходити заміж ні за кого іншого. Ці сповнені відчаю слова зворушили матір студента, і вона присутила язика, але переговорів про сватання вже не відновляла.

Невдовзі начальником повіту було призначено пана Оу, що досі служив у провінції Шаньсі. Проглядаючи твори нашого студента, він високо оцінив їх і став вряди-годи запрошувати хлопця до своєї канцелярії, виявляючи до нього велику повагу. Одного разу під час бесіди він поцікавився, чи Хо одружений. Той зачарчливо похитав головою. Начальник повіту почав його розпитувати, але студент відповів тільки, що вони з молодою дівчиною, дочкою колишнього судді У, дали слово одне одному, але потім, через непорозуміння, із сватанням нічого не вийшло.

— Ну, а тепер,— допитувався начальник,— вона все ще подобається вам?

Студент почевонів.

— Тоді я вам усе влаштую,— посміхнувся начальник і послав двох підлеглих до старої У з весільними подарунками.

Стара була улещена такою увагою і погодилася віддати дочку заміж.

Через рік Хо одружився. Коли молода переступила поріг його дому, вона насамперед жбурила на підлогу мотику і сказала:

— Можеш викинути це розбійницьке знаряддя!

— Не слід забувати,— відповів з усмішкою чоловік,— що саме воно й звело нас докупи.

Він і далі беріг мотику, немовби якусь коштовність, і ніколи не розлучався з нею.

Молода дружина була милою й доброю, але дуже мовчазною. Тричі на день вона приходила до свекрухи, щоб засвідчити їй свою повагу, а потім замикалась у своїй кімнаті і тихенько сиділа там. Господарськими справами вона цікавилась мало, проте, коли стара відлучалась куди-небудь на свято чи на похорон, у домі був повний порядок.

Через два роки у Ціне народився син, якого назвали Менсянем. Всі турботи про дитину мати передкладала на плечі годувальниці; сама вона, певне, не відчувала до сина особливої любові.

Минуло ще п'ять років, і раптом Ціне каже чоловікові:

— Уже вісім років, як нас з вами поєдиали дружба та кохання. А тепер настив час розлуки, бути нам разом залишилося зовсім недовго.

Студент злякано почав розпитувати, що це означає, але вона мовчала. Потім одягла на себе пишне вбрання і пішла попрощатися з свекрухою. А звідти попряму-

вала до своєї кімнати. Хо кинувся слідом за нею, та вона вже лежала горілиць на ліжку мертвa.

У великому горі й печалі мати з сином купили труну й поховали Ціне.

Стара Хо була вже зовсім слаба. Візьме, бувало, онука на руки і одразу ж згадає про його матір, а всередині ніби хтось усі її нутрощі перевертав. Невдовзі вона захворіла, і злягла. Їй так погіршало, що не хотіла ні їсти, ні пити, благала тільки дати їй хоч трохи юшки з рибою. А де ж ту рибу добудеш, коли вона поблизу не водиться, купити ж можна хіба що верст за півсотні звідси. Та ще, як на гріх, усіх служників розіслали з дорученням. Але студент завжди відзначався великою шанобливістю та любов'ю до матері; він не міг гаятись ні хвилини, тому сковав гроші за пазуху і вирушив в дорогу, не зупиняючись на перепочинок ні вдень, ні вночі.

На зворотному шляху в горах його застала ніч. Як тільки сіло сонце, одразу ж землю вкрив морок. А тут ще й ноги намуляв, насилиу їх переставляє. Коли ж підходить якийсь старий.

— Мабуть, водянки на ногах понатирали? — запитує.

Студент тільки мугикнув у відповідь.

Тоді старий звелів йому сісти край дороги, викреав вогню, загорнув у папірець якихось ліків і, пріпалившись згорток, обкурив студентові обидві ноги. А після цього запропонував йому пройтись. У студента не тільки вщухли болі, а й почував він себе тепер набагато краще, ніж досі. Хо від широго серця подякував старому, а той поцікавився, чого це він так поспішає. Студент сказав, що у нього тяжко хвора мати, а потім уже розповів і про все інше.

— Чому б вам знову не одружитись? — запитав старий.

— Немає такої,— відповів він,— яка припала б мені до душі.

— Он там,— старий показав в бік гірського села,— є дуже гарна дівчина. Якщо можете, ходімо зараз зі мною, я буду вашим сватом.

Студент відмовився, посилаючись на те, що хвора мати чекає риби. Тоді старий склав на знак прощання руки і запросив його завітати до їхнього села найближчим часом та спитати старого Вана. Вони попрощалися, і старий пішов.

Студент повернувся додому, наварив юшки з рибою і нагодував матір. Йі одразу полегшало, а через кілька днів вона видужала зовсім.

Тоді студент наказав служникові сідлати коней і їхати разом з ним у гори, шукати старого. Дісталися до того самого місця, а села ніде не видно. Поки блукали, почало сідати сонце. Гірські долини були дуже покручені, та й темнувато стало. Студент і слуга домовилися вибратись на різні вершини і звідти поглянути, чи не видно села. Але по крутих гірських стежках їхати далі на конях було неможливо. Вирішили йти пішки.

Вечірні сутінки хутко розповзлись по долинах, і скільки не бігав студент по вершині, позираючи то в той, то в інший бік, села так і не пощастило побачити. Хотів було спускатися вниз, але забув, якою стежкою треба йти, а в серці так пекло, ніби там палав вогонь. Хо збентежено кидався то туди, то сюди, поки зрештою не покотився схилом додолу. На щастя, кількома саженями нижче був виступ, порослий травою, і студент упав на нього. Оговтався трохи, озирнувся: виступ зовсім вузенький, місця ледъ-ледъ вистачає, а внизу — темінь — землі не видно. Охоплений невимовним жахом, він лежав, затамувавши дух, боячись навіть поворухнутись.

Знову ж таки, йому на щастя, на схилі скелі подекуди росли невеликі кущики, і він міг сперстися на них усім тілом, мов на бильця. Минув якийсь час, Хо трохи заспокоївся, коли ж бачить — біля його ніг темніс невеликий вхід до печери. Серце радісно забилося. Упершись спиною в камінь, він повернувся і, звиваючись, мов змія, обережно впovз до печери. Тепер на душі стало спокійніше, з'явилася надія, що на світанку можна буде покликати на допомогу людей і вони його врятують.

Трохи згодом у глибині печери студент помітив якийсь вогник, що миготів, ніби зірочка, і рушив у тому напрямку. Версти через дві він раптом побачив перед собою будинок. Немає ні ліхтарів, ні свічок, а видно як уденъ. З будинку вийшла гарна-прегарна жінка. Придивився — та це ж Ціне!

Угледівші студента, вона остановіла від подиву.

— Чоловіче мій? — вигукнула вона. — Звідки ви тут узялися?

Студент не став їй пояснювати, а тільки схопив її за руки і голосно заплакав. Вона почала його заспокоювати, потім спитала про свекруху та про сина. Студент розповів, як їм тяжко тепер без неї, і Ціне посмутніла.

— Скажи, моя люба, — звернувся він до неї, — ось уже цілий рік минув, як ти померла... То чи не на тому світі і я опинився?

— Ні, — відповіла дружина, — це притулок безсмертних людей. А рік тому я, по суті, і не померала. Те, що ви поховали, було звичайнісінькою бамбуковою палицею. Тепер оскільки ви тут опинилися, то вам доведеться мати справу з безсмертними.

З цими словами вона повела його до батька. В залі сидів статечний пан з довгою бородою. Студент наблизився до нього і низько вклонився.

— Прийшов мій чоловік! — сказала Ціне.

Старий був український здивований. Він підвівся з місця, потис студентові руку, почав згадувати про минулі часи.

— Це добре, зятю, що ти прийшов сюди! Треба й тебе тут залишити!

Хо спершу відмовлявся, посилаючись на те, що вдома його чекає мати і довго затримуватись тут він не може.

— Це я знаю,— відповів старий.— Але що з нею станеться, якщо ти залишишся у нас днів на три-чотири?

І він узявся пригощати зятя усілякими смачними найдками та вином. Потім наказав поставити йому ліжко в західній залі і заслати його шовковою ковдрою, а сам кудись подався.

Вийшовши із-за столу, студент потяг за собою і дружину, щоб поспати з нею, але та впиралась.

— Хіба це те місце, де можна дозволяти собі таке неподобство? — обурювалася вона.

Однак студент не випускав її руки і далі тяг за собою. А за вікном хихотіли служниці. Ціне вся спаленіла від сорому. І коли саме вона щосили пручалася, зайшов батько.

— Ах ти ж нечестивець! — закричав він на студента.— Осквернив всю нашу пічерну обитель! Геть звідсі!

Студент не звик поступатися перед будь-ким і мав почуття власної гідності, тому не міг стерпіти такого знищання і одразу ж гнівно насупився.

— Близькі стосунки між чоловіком і жінкою,— відповів він,— справа житейська. А от літнім людям не личило б підглядати. Мені анітрохи не важко піти звідсі, але прошу вас, накажіть своїй дочці негайно зібратись і виrushити разом зі мною!

Старий, не знаючи, що на це відповісти, покликав дочку і звелів іти слідом за чоловіком. Потім одчинив

їм задні двері, та коли студент уже о pinився по той бік, він обдурив його: залишив дочку у себе, а двері зачинив.

Хо озирнувся — попереду височіла стрімка скеля, без жодної щілини чи прогалини, що похмуро здіймалася суцільною стіною високо вгору. Іти було нікуди. Глянув на небо: там все ще висів кособокий місяць, а зорі та Ківш уже зблідли. Студент довго стояв у тяжкій зажурі. Потім почуття гіркої образи й печалі пригасло, а натомість закипіла злість. Повернувшись обличчям до скелі, він голосно закричав. Та скільки не вигукував, скільки не кликав, ніхто не озвався.

Тоді, розлючений до нестягами, він одв'язав від пояса свою мотику і з голосною лайкою почав довбати кам'яну стіну, пробиваючись все далі й далі вперед. За якусь мить він продовбав собі хід глибиною у три-четири аршини і почув чийсь приглушений голос:

— Ой горе мені, ой лишенець!

Студент подвоїв зусилля і довбав тепер ще з більшим запалом. Раптом перед ним розчинилися двері. Назустріч йому хтось виштовхнув Ціне і сказав їй навздогін:

— Ну іди, іди ж!

Двері миттю зачинились, а скеля знову стала гладкою.

— Якщо ви мене любите,— з обуренням мовила Ціне,— і хочете, щоб я була вашою дружиною, то чому ж ви так повелисся з тестем? Хіба ж так можна? І де взявся на мою голову той чернець, який дав вам цю кляту мотику? Через неї, бачу я, життя мені не буде, доконає вона мене!

Тепер, коли дружина була поруч, Хо заспокоївся і не став більше сваритись з нею. Розмірковував тільки, як звідси вибратись? Але Ціне виламала з куща дві гілки, на одну сіла сама, а на другу посадила чоловіка, і гілки зразу ж перетворилися в баских коней,

які помчали їх щодуху. За якусь мить вони вже були дома.

Виявляється, минуло аж сім днів відтоді, як Хо кудись зник.

Коли студент та його служник поночі загубили один одного, служник кинувся шукати свого господаря, але так і не зміг знайти. Повернувся додому і доповів старій. Вона послала в гори кілька чоловіків, які обшарили всі хребти та ущелини, але студента й слід пропав. Зажурилася стара, засумувала, світ їй став не милив,— коли ж чус, син повернувся. Неймовірно зрадівши, побігла йому назустріч і раптом побачила невістку. Від страху вона мало не вмерла. Та коли Хо розповів їй, що сталося за цей час, мати заспокоїлась і повеселішала.

Оскільки незвичайна смерть Ціне та її несподіване повернення могли злякати людей і викликати всілякі пересуди, невістка попросила свекруху перебратися кудись в інше місце, і та погодилася. У них була ще садиба в сусідній окрузі, і невдовзі вони переїхали туди. Ніхто так і не довідався, чому вони це зробили.

Подружжя прожило разом ще вісімнадцять років. За цей час у них народилася дочка, яку віддали заміж за односельця на прізвище Лі. А трохи згодом стара померла. Ціне сказала чоловікові:

— Біля старої домівки, на пустыріщі, сидить птах на восьми яйцях. Саме там слід поховати нашу матір. Коли ви з сином одвезете туди труну, то нехай він після похорону поживе там трохи — адже він уже дорослий. Дома йому нічого робити.

Хо зробив усе так, як вона порадила, і після похорону повернувся додому сам. Через місяць Менсянь прийшов провідати батьків, а вони, виявляється, кудись зникли. Спитав стару служницю, і та сказала, що обов'язково поїхали на похорон, так і не повертались. Збаг-

нувши, що тут є якась таємниця, він лише тяжко зітхнув і розплакався.

Менсянь писав гарні твори, й усі про це знали, а от скласти хоча б перший екзамен йому не щастило. Тільки через сорок років він нарешті отримав нижчий вчений ступінь і пойшав до столиці на наступні екзамени. Тут він випадково познайомився з молодим студентом, якому було років сімнадцять—вісімнадцять: їх поселили в одній кімнаті. Юнак дуже сподобався йому хорошими манерами й блискучими здібностями. Він поглянув на його зошит, а там зверху написано: Хо Чжунсянь — молодший студент із Пекіна. Менсянь від подиву витріщив очі й назвав своє ім'я. Юнак також не міг зображені, в чим тут річ, і почав допитуватись, звідки він родом та з якої сім'ї. Менсянь розповів йому, і юнак був невимовно радий.

— Знаєш,— сказав він,— перед моїм від'їздом у столицю батько попередив, що коли я зустріну там Хо з провінції Шаньсі, то це наш родич, і звелів мені познайомитися з ним. Так усе й вийшло! Але як могло статись, що наші імена настільки співпадають?

Менсянь запитав, як звали його прадіда та діда, нарешті, батька з матір'ю, і, довідавшись, голосно вигукнув:

— Та це ж мої батьки!

Юнак засумнівався, мовляв, його батьки надто молоді, щоб мати такого дорослого сина, як Менсянь, однак той пояснив:

— Адже батьки мої — безсмертні люди, небожителі. Чи можна судити про їхній вік по зовнішності?

Тоді Менсянь детально розповів про своє життя, і Чжунсянь нарешті повірив. Після екзаменів їм николи було відпочивати; вони найняли візника і поїхали додому. Коли дісталися до воріт садиби Чжунсяня, назустріч їм вийшли служники і сказали, що саме цієї ночі хазяїн з хазяйкою кудись зникли.

Обидва студенти здивувались. Чжунсянь кинувся в дім, став розпитувати дружину.

— Ще вчора ввечері,— повідомила вона,— ми сиділи всі разом і випивали. Мати сказала мені: «Ви з чоловіком ще дуже молоді й зовсім не знаєте життя, а от завтра прийде ваш старший брат, і я вже не боятимусь за вас». Рано-вранці я зайдла до їхньої кімнати, але там уже нікого не було.

. Брати слухали її і з досади тільки тупали ногами. Чжунсянь все поривався бігти навзdogi за батьками, але брат сказав, що це даремно, і той послухався.

На екзаменах у столиці Чжунсянь дістав звання цзюйженя і згодом поїхав разом зі старшим братом до провінції Шаньсі. Він усе сподівався, що батьки їхні блукають де-небудь серед людей, повсюди розпитував про них, але ніхто нічого не зінав.

ПРОРОЦТВО ПРО ХУ ЧЕТВЕРТУ

Чен Сяоси, що народився в місті Цзянънань, змалку відзначався як своїми здібностями, так і вмінням писати твори. Його батьки померли дуже рано, не залишивши хлопцеві ніякого спадку. Вдома не було ні харчів, ні одягу, отож він, щоб якось прожити, найнявся писарем до пана Ху із Срібних Терас.

Одного разу хазяїн, надумавши перевірити здібності Чена, звелів йому написати твір на літературну тему і був у захваті від написаного.

— Ну,— вигукнув він,— цей хлопець недовго бідуватиме! Тепер можна його й женити!

Пан Ху мав трьох синів та чотирьох дочок. І майже всі вони ще змалечку були заручені з дітьми з вельможних родин. Залишалась тільки найменша, четверта донька, від наложниці, що рано померла. Дівчині вже було п'ятнадцять років, а про нареченого їй досі не подбали, тому Ху вирішив віддати її заміж за Чена.

Над старим сміялись, дорікали йому, вважали дива-ком, що вижив з розуму, проте пан Ху не звертав на ці балочки ніякої уваги. Навпаки, він поселив Чена в окремому будинку і щедро наділив усім необхідним.

Сини Ху зневажали юнака й гребували сидіти з ним за одним столом. Служники та служниці, дивлячись на них, і собі не приховували своєї неприязні до Чена. Проте студент мовчки зносив образи та зневагу, він і не думав рівнятися з ними чи принижувати їхню гідність. Всі свої зусилля він спрямовував на заняття. Над ним глумилися, знущались, а Чен сидів собі над книгами, не піdnімаючи голови. Молоді невігласи, щоб дошкулити йому, здіймали в кімнаті галас,

били в барабани, тоді він брав книжки і йшов до дружини в спальню, де й продовжував своє заняття.

Коли Четверта ще не була засватана, якась чаклунка-ясновидиця, що по обличчю визначала майбутнє людини, чи буде вона знатною, чи нікчемою, оглянула всіх у домі і нікому нічого втішного не сказала, та як тільки до неї підійшла Четверта, вона одразу вигукнула:

— Оце справді шановна людина!

Після того, як старий Ху дав Ченові притулок, сестри Четвертої почали її дражнити, називаючи «шановною людиною». А вона завжди трималась так, ніби нічого не чує й нічого не розуміє. Невдовзі вже й прислуго називала її так само. Проте служниця Четвертої, на ім'я Гуер, не могла стерпіти, щоб над її господинею потішалися; якось вона не стрималась і голосно мовила:

— Звідки нам знати? А може, мій пан і справді стане великим чиновником?

Друга сестра, зачувши це, уїдливо захихотіла:

— Та скоріше я собі очі повиколупую, ніж таке буде!

Гуер зі злістю відповіла їй:

— Боюся, що, коли Чен виб'ється в люди, вам не захочеться позбавити себе очей!

Чжуньсянь, служниця Другої, стала заступатися за хазяйку:

— Якщо мої панночці доведеться, як кажуть, «слово своє з'єсти», то я ладна замість неї віддати свої очі.

Гуер скипіла від гніву і, ляснувши Чжуньсянь по долоні, промовила заклинання:

— То нехай же очі твої посліпнуть!

Друга сестра сприйняла ці слова як образу для себе і вдарила Гуер. Служниця заlementувала... Стара пані, з'ясувавши, з чого все почалося, тільки посміх-

нулась. Тоді Гуєр побігла скаржитися Четвертій, яка саме сиділа біля ткацького верстата. Не припиняючи роботи, вона спокійно вислухала скаргу служниці, але промовчала.

Настав день народження старого Ху. Всі зяті поприходили поздоровити тестя і понаносили повен двір всіляких подарунків. Старша невістка не проминула надії, щоб посміялась з Четвертої та з її чоловіка:

— Ну, а з чим ви прийшли, щоб побажати батькові довголіття?

— Та вони голодні роти свої на плечах принесли, ото й усе,— відповіла їй у тон друга невістка.

Четверта сприйняла все це зовсім спокійно. А присутні, помітивши, що вона поводить себе ніби недоумкувана й не реагує на їхні слова, почали ще дужче глузувати з неї. І лише одна Лі, найулюбленніша наложниця старого Ху і мати Третьої, ставилась до дівчини з незмінною увагою, співчувала їй і жаліла її.

— Послухай мене, дочки,— казала вона Третій,— наша Четверта тільки зовні здається простачкою, а насправді дуже розумна. Свого розуму перед людьми вона не показує, але всі ці дівчатка, самі того не відаючи, вже давно у неї в руках. Май на увазі їй те, що Чен дніами й ночами сидить над книгами; не може бути, щоб він довго пас задніх. Ти на інших не зважай, а живи з Четвертою у дружбі та злагоді, так щоб і опісля могла сміливо дивитись їй у вічі!

Ото ж Третя, коли приїжджає провідати батьків, ставилася і до сестри з великою повагою.

Тим часом Чен за протекцією старого Ху вступив до повітового училища. Наступного року мав приїхати інспектор по навчанню і провести екзамени, а тут, як на гріх, старий Ху несподівано помер. Тоді Чен, немовби він був рідним сином небіжчика, вбрався у жалобу і, звичайно, не міг узяти участі в екзаменах.

А коли нарешті він скинув її, то Четверта дала йому грошей і звеліла поквапитись, щоб попасті в додатковий список кандидатів, які мали складати екзамени.

— Сам розумієш,— сказала вона серйозно,— досі ти прожив тут стільки років і тебе не виганяли тому, що був живий мій батько. А тепер, я більше ніж певна, цьому настане кінець. От якщо ти з честю подолаєш усі перешкоди, то, можливо, знайдеш тут свій дім і тоді, коли повернешся назад.

На прощання пані Лі та її дочка, Третя, понадаровували Чену всяких речей, і він виrushив на екзамени, сповнений рішучості здобути перемогу. Минуло кілька днів, вивісили списки, але там його прізвища не значилося. Отже, всі сподівання були марними. Прикро вражений такими наслідками, Чен вирішив не повертатись додому. На щастя, у нього ще залишилося трохи грошей; він зібрав усі свої пожитки і поїхав до столиці.

Кілька його родичів з боку дружини на той час займали в столиці високі посади. Чень, боячись, щоб над ним не почали глузувати знову, поміняв своє ім'я, придумав нове місце народження і пішов найматися на службу до кого-небудь із великих чиновників. На нього звернув увагу і високо оцінив його знання вельможа Орхідеєвих Терас, Лі із Дунхаю. Він узяв Чена до себе в канцелярію, забезпечив коштами на прожиття і послав складати екзамени на цзюйженя. Чен один за одним успішно витримав усі екзамени і здобув звання кандидата Академії. Після цього розповів Лі усю правду про себе. Той дав йому в борг тисячу ланів і, не гаючись, наказав одному із своїх службовців їхати в Цзянньнань, щоб підшукати там житло для Чена.

Старший син Ху, зубожівши після батькової смерті, став продавати свої найкращі будинки, і службовець скупив їх. Владнавши всі справи, він послав запряжену кіньми коляску по Четверту.

А за кілька днів перед цим сталася така подія. Коли Чен витримав останній екзамен, радісну вістку про це приніс у дім Ху поштовий кур'єр, але в сім'ї, коли роздивились та з'ясували, що там написане зовсім інше ім'я, здійняли крик і вигнали гінця геть.

В родині Ху саме велись переговори про одруження третього сина; рідня зібралася у вітальні, щоб відсвяткувати прибуття нареченої. Були тут усі тітки та сестри, окрім однієї Четвертої, яку старша невістка навіть не запросила. Раціом вбігає якийсь чоловік і каже, що приніс для Четвертої листа від Чена. Брракти взяли того листа, розпечатали, прочитали, перезирнули між собою і змінились на обличчі. Тоді гості, які були на банкеті, забажали, щоб Четверта вийшла до них, але сестри побоювались, що вона образилась і навряд чи погодиться. Та минуло трохи часу, і дівчина з'явилася у вітальні. Присутні одразу загомоніли, кинулися поздоровляти її, розпитували про здоров'я... Якщо вуха й слухали кого-небудь, то лише Четверту; якщо очі дивились на кого-небудь, то лише на Четверту; якщо вуста прославляли когось, то лише Четверту. А вона сиділа все така ж, як і завжди, серйозна, зосереджена, нікого не хвалячи й не попрікаючи. Родичі та гости, побачивши, що вона не пам'ятає зла, почали навпередій проголошувати тости за її здоров'я.

В самому розпалі веселощів за дверима раптом пролунав болісний крик і голосний плач. Кинулись до виходу, щоб дізнатися, що там сталося, і побачили Чжунсянь, яка з закривленим обличчям бігла їм назустріч. На всі питання вона не відповідала, а тільки плакала. Друга гrimнула на неї, і лише після цього дівчина промовила:

— Гуєр пристає до мене, вимагає, щоб я очі їй віддала. Якби я не втекла, вона б їх видряпала!

Друга спалахнула від сорому. На обличчі у неї виступив рясний піт — змішуючись з пудрою, він поволі стікав по щоках.

Четверта прибрала байдужого вигляду, а всі інші, хто сидів за столом, враз замовкли. За кілька хвилин гості стали прощатись.

Четверта підвелася теж, обсмикнула на собі одяг, вклонилася лише пані Лі та Третій, вийшла на вулицю, сіла в коляску і поїхала.

Брати та сестри тільки тепер збагнули, що покупцем усіх щойно проданих угідь та будинків був не хто інший, як Чен.

Коли Четверта перебралася на недавно придбану садибу, то виявилося, що багато речей, які були там досі, безслідно зникли. Стара вдова та брати тепер намагались піддобритись до неї, пропонували їй своїх служників і служниць, різні речі, посуд, але Четверта від усього відмовлялась. Тільки коли пані Лі послала їй свою служницю, вона її взяла.

Не минуло і кількох днів, як повернувся додому і сам Чен. Насамперед він поїхав на могили предків. Коні, екіпажі, численна челядь сунули за ним слідом, мов хмара. Потім завітав у дім тестя, де виконав церемонію поклоніння перед труною Ху, а тоді зайшов з візитом до пані Лі. Поки сини небіжчика натягали на себе святковий одяг, він уже сів у свій екіпаж і поїхав.

Минуло вже кілька років, як помер старий Ху. Його нащадкиувесь цей час тільки й знали, що цілими днями сварилися, ділячи майно та гроші, а про труну з тілом старого зовсім забули. Приміщення, де вона була тимчасово встановлена, протікало і руйнувалося, поступово перетворюючись, як сказав поет, «із розкішної кімнати в дике пустынє». Чену стало прикро, коли він побачив таке неподобство. Радитись з усіма цими панами він не став, а сам призначив день і

влаштував похорони, як того вимагав обряд та звичай. У день виносу тіла покійного з'їхалося стільки вельмож та знаменитостей, що сусіди тільки захоплено зітхали.

З тих пір збігло понад десять років. Чен успішно просувався по службі, дістаючи все нові й нові звання та чини. Односельці, коли у кого-небудь траплялась біда чи були якісь труднощі, зверталися до нього, і він охоче допомагав усім, як тільки міг.

I от сталося так, що Ху Другий опинився у в'язниці; його звинувачували в причетності до вбивства. Прокурором у їхній області на той час був товариш Чена по навчанню, чоловік дуже принциповий і вимогливий. Старший із синів Ху попросив, щоб його тесть, цензор Ван, написав листа на захист арештованого, однак лист залишився без відповіді. Ху страшенно злякався, хотів було поїхати до молодшої сестри, щоб попросити в неї допомоги, але ніяк не міг зважитись.

Тоді він вирішив діяти не від власного імені, а по-віз з собою листа від пані Лі. Прибувши до столиці, Ху не насмілився йти прямо до сестри, а дочекався, поки Чен пойде у палац; він сподівався, що Четверта згадає про свій родинний обов'язок і забуде про колишні образи.

Воротар доповів про нього. Назустріч вийшла стара служниця. Вона провела гостя до залі, принесла вина та закусок, але робила все це неохоче, ніби з якоюсь зневагою. Коли він нарешті попоїв, з'явилася Четверта, лагідно всеміхаючись.

— Це ви, старший брате? — мовила сестра привітно. — У вас дома завжди стільки клопоту, а тут раптом не побоялись такої відстані і вибрали час, щоб удостоїти мене своїми відвідинами?

Старший брат упав перед нею ницьма і з плачем розповів, чому саме він прийшов сюди.

Четверта підняла його з підлоги.

— Старший брате,— засміялась вона,— їдже ви чоловік твердої вдачі! Хіба можна так принижувати себе? Я — жінка, а чи бачили ви коли-небудь, щоб я плакала перед людьми?

Прочитавши листа від пані Лі, Четверта вела далі:

— Послухайте, у всіх моїх братів дружини, ну, прямо-таки фей-небожительки... Нехай кожна з них попросить батька чи старшого брата, і справа буде вирішена. Навіщо вам було їхати сюди, в таку далечінь?

Брат не зінав, що й відповісти на це, а лише благав її про допомогу. Четверта насушила брови.

— Так он у чим річ,— вигукнула вона.— Я гадала, що ви не побоялися такої відстані, аби тільки провідати сестру! Та виходить, не до сестри ви їхали, а до знатної дами,— може, зжалиться над родичем і врятує його від суду за тяжкий злочин?

Вона сердито махнула рукавом і пішла до своїх покoй.

Старий Ху, паліючи від сорому й гніву, вибіг на вулицю. А коли приїхав додому, то розповів про наслідки свого візиту всій рідні. Як стари, так і молоді, слухаючи його, з обуренням ганьбили Четверту. Навіть пані Лі і та сказала, що вона надто жорстока.

Через кілька днів Другого випустили з в'язниці, і він повернувся додому. Всі були страшенно раді і сміялися над Четвертою, казали, що обійшлося й без її допомоги. І саме в цей час служник доповів, що Четверта прислава гінця, який хоче бачити пані Лі. Запросили його до кімнати. Він дістав золото та срібло і сказав:

— Моя пані дуже квапилася, коли виряджала мене в дорогу,— все через справу Другого пана,— тому не встигла нічого відповісти на вашого листа. Замість листа вона дозволяє собі прислати вам ці скромні підношення.

Тільки тоді всі присутні зрозуміли, що Другого звільнили завдяки клопотанню Чена...

Минали дні, і родина Третьої почала біdniti. Чен підтримав її, приславши щедрі подарунки. Крім того, оскільки у Третьої не було сина, він запросив її до себе і шанував, як рідну матір.

СІЛЮ ВСЕ ЗНАЛА

Дочка одного столичного вченого, яку за гнучкий стан хтось із знайомих жартома прозвав Сілю — Тоненькою Вербичкою, змалку відзначалася кмітливістю і дуже рано навчилася читати. Особливо вона захоплювалася книжками з фізіономістики.

На вдачу вона була скромна, мовчазна, ніколи не хвалила й не гудила людей. Лише одне дозволяла собі: якщо хто-небудь приходив свататись, вона неодмінно просила батьків, щоб їй хоч раз дозволили поглянути на майбутнього нареченого. І скільки вона їх не передивлялась, завжди казала: не підходить! Батько й мати увесь час потурали їй, та коли їй сповнилося дев'ятнадцять, почали гніватись:

— Як же це так? Виходить, у всій країні тобі достойної пари не знайдеться? У дівках до самої старості ходитимеш, чи що?

— Як по правді,— відповідала Сілю,— то я хотіла своїми, людськими, силами перемогти небесні, та минуло стільки часу, а це не вдається. Така вже моя доля! Отож відтепер я у всьому буду підкорятися вам.

Саме в цей час студент Гао, досить вже відомий молодий учений з старовинного вельможного роду, прочув про дівчину і, як кажуть, піdnіс їй птаха; не барячись, справили весілля. Чоловік та дружина дуже пасували одне одному.

Від першої 'дружини, яка померла, у студента залишився хлопчик. Сироту звали Чанфу. Йому було всього п'ять років. Сілю ставилася до дитини з великою теплотою й ласкою, так що, коли вона, бувало, йшла провідати своїх батьків, хлопчик кричав, плакав,

біг за нею слідом. І як вона не сварила його, як не вмовляла, ніщо не допомагало.

Десь через рік після одруження Сілю народила сина і назвала його Чанху¹. Студент запитав, а чому вона дала дитині саме це ім'я.

— А просто так,— відповіла жінка.— Мені хочеться, щоб хлопчик завжди був біля батька!

До рукоділля молода хазяйка ставилась зовсім байдуже, воно ніколи її не приваблювало. Проте завжди цікавилася, чи родючі їхні ниви або чи вчасно сплачено оренду,— про це вона довідувалася з видатково-прибуткової книги, намагаючись у всьому добре розібратись.

Через якийсь час вона сказала чоловікові:

— Дозвольте мені повністю взяти на себе всі наші господарські справи, а самі поки що не втручайтесь. Я хочу спробувати, чи зумію повести їх так, як слід.

Студент не заперечував. Минуло півроку, і справді, в їхньому господарстві все йшло гаразд. Студент був у захваті від своєї розумної дружини.

Одного разу Гао запросили в сусіднє село в гості. А саме в цей час прийшов збирач податків, який вимагав сплатити недоімку. Він грюкав у ворота і лаявся на всю вулицю. Сілю послала служника, щоб він як-небудь заспокоїв збирacha податків, але той і слухати його не захотів, стояв біля двору і вимагав грошей. Тоді Сілю звеліла хлопчикові бігти в село й скоріше привести хазяїна додому... Нарешті збирач податків пішов.

— Ну то що, моя Тоненька Вербичко,— сміявся студент,— зрозуміла тепер, що дружина хоч і розумниця, а все ж їй важко тягатись навіть з недолугим чоловіком?

¹ Чанху — Довічна Опора.

Сілю вислухала його, низько опустила голову і заплакала. Студент здивувався, пригорнув її до себе, почав утішати, але вона так і не повеселіла.

Чоловікові було шкода дружини, він не міг і далі перекладати клопоти по господарству на її плечі, отож хотів знову взяти все на себе, однак Сілю не погодилася. Вона так само рано вставала, пізно лягала і управляла господарством ще дбайливіше. Гроші на податки вона починала складати заздалегідь, тому збирачі більше ніколи не з'являлися біля її воріт і не вимагали негайної оплати.

Таким же чином вона планувала свої витрати і на одяг, і на харчі, від чого родинні статки невпинно зростали.

Студент радів все дужче й дужче.

— Моя Тоненька Вербичко,— жартома питав він,— скажі мені, чому ти така тонка?.. Певне, тому, що і брови в тебе тонкі, і стан тонкий, і ніжки тонкі, а особливо мені присміно, що їй розум у тебе тонкий.

Сілю відповіла йому в тон:

— Мій Гао¹ справді високий! Високий і душою своєю, і помислами, і освіченістю... Хотілося б тільки, щоб довголіттям своїм ви перевищили все це, разом взяте.

Один із односельців надумав якось продавати заготовлену про запас чудову труну. Сілю вирішила за всяку ціну придбати її. Зайвих грошей у неї не було, але вона оббігала всіх родичів та сусідів і таки назбирала потрібну суму. Студент намагався відрадити її, але вона зробила по-своєму: купила труну й схovala.

Десь через півроку в селі помер чоловік. Родичі прибігли до Гао й запропонувати за труну величі гроші. Студент поласився на такий прибуток і почав умов-

¹ Гао — високий.

ляти дружину, але вона не погоджувалась. Тоді він поцікавився, в чим річ. Вона промовчала. Спитав ще раз, і в очах у неї забриніли сльози. Ось-ось заплаче. Гао здивувався, але, щоб не завдавати їй прикрощів, далі не наполягав.

Минув рік. Студентові уже виповнилося двадцять п'ять. Сілю почала все більше пильнувати за своїм чоловіком, просила його не відлучатися далеко від до-мівки. Як тільки він десь хоч трохи затримувався, слуги неодмінно виrushали на пошуки. Друзі глузували з нього, насміхались...

Одного разу студент поїхав до свого приятеля на вечірку. Там йому стало недобре, і він поквапився додому. Десять на півдорозі упав з коня і одразу ж помер... Добре, що Сілю заздалегідь подбала про одяг для по-кійного та про все інше. Односельці лише тепер збагнули, якою далекоглядною вона була.

Чанфу на той час мав уже десять років і тільки-но почав учитись писати твори. Після батькової смерті він засумував і збайдужів до навчання, а потім став тікати до пастухів і пропадав там цілісінські дні. Сілю лаяла хлопця, а йому хоч би що. Через кілька днів вона не стрималася, скопила палицю і відлущювала його. Але й це не допомогло. Не знаючи, що з ним далі робити, вона покликала Чанфу і сказала:

— Коли в тебе до навчання не лежить душа, то навіцо тебе силувати? Тільки справа от у чому: в такій бідній родині, як наша, ледарям і гультяям немає місця. Тож натягни на себе іншу одежду і йди працювати разом із служниками. А не підеш, то так відшмагаю начаєм, що й місця живого на тобі не залишиться. Тоді не ображайся!

Вона кинула йому якесь дрантя і послала пасти свиней. Повернувшись з паші, він не сів до столу, а взяв собі глиняну миску й пішов хлебати ріденьку юшку разом із служниками.

Через кілька днів, змучений важкою роботою, він упав перед Сілю на коліна і, захлинаючись від сліз, сказав, що хоче знову вчитись. Проте мачуха відвернулась від нього, не схотівши слухати.

Що тут вдієш? Чанфу знову взяв батіг, витер сльози й пішов до свиней. Наближалася до кінця осінь, а одяг все той же, і ноги так само босі. Холодний дощ легко проникав крізь благен'яку одежину, а хлопець тільки щулився, ховаючи голову межі плечі, немов старчена. Сусіди дивилися на нього, і шкода їм стало сиротину нещасну. Ті ж із них, хто також був одружений вдруге, кивали головами в бік Сілю і попереджали своїх дружин, щоб не брали з неї дурного прикладу. Дещо з цих розмов, які точилися по всьому селу, доходило й до неї, але вона пускала все поза вуха.

Чанфу нарешті не витримав, кинув свиней і втік. Мачуха не стала ні розшукувати його, ні розпитувати про нього людей, вирішила — нехай робить що хоче.

Через кілька місяців хлощеві вже не було де просити милостині. Геть знесилівши, він повернувся додому. Прямо зайти у двір не наважився, а попросив стару сусідку, щоб повідомила про нього мачусі. Сілю відповіла:

— Якщо він здужає витримати сто нагайів — нехай заходить. А коли ні, то хай іде куди очі світять!

Зачувши це, Чанфу миттю увірвався в дім і з голосним плачем почав запевняти, що він згоден на призначене покарання.

— Ну як,— спитала мати,— тепер ти каєшся?

— Каюсь,— відповів хлопець.

— А якщо каєшся, то навіщо тебе бити? — сказала мати.— Радій, що знову пастимеш своїх свиней! Але коли хоч раз прогрішиш — пощади не чекай!

Чанфу заплакав ще голосніше.

— Ні,— закричав він,— нехай мене краще відшмагають, але дозвольте мені знову вчитись!

Мати й слухати не хотіла; тоді стара сусідка почала її умовляти, і вона нарешті зжалася над бідоахою. Помила, дала чистий одяг і звеліла ходити з Чанху, зведенім братом, на заняття до одного і того ж учителя.

Хлопець тепер учився дуже старанно, не так, як раніше, і через три роки склав екзамен на звання сюцая. Шановний Ян, що був тоді губернатором, високо оцінив його твір, наказав видавати Чанфу щомісяця певну суму, як то кажуть, на олію для каганця.

А Чанху був страшеним тупаком. Просидів над книжками кілька років, але не вивчив навіть, якими ієрогліфами записувати своє прізвище та ім'я. Тоді мати звеліла йому покинути книги й зайнялася господарськими справами. Та він більше любив бити байдики, аніж працювати.

— У кожної людини мусить бути якесь певне заняття,— мовила йому сердито мати.— Якщо ти нездатен учитись і не хочеш працювати, тоді здихай з голоду!

Взяла палицю і відлупцювала сина.

З того дня він орав у полі разом з наймитами. І коли вчасно не прокидався вранці, мати лаяла його на чім світ стойть. А старшому братові вона віддавала все, що було кращого з одягу чи харчів. Чанху, звичайно, не смів уголос нарікати, але в душі обурювався такою несправедливістю.

Коли польові роботи були завершені, мати вийняла трохи грошей і послала його вчитися торговій справі. Ale Чанху любив розгульне життя; не встиг він за діло взятись, як розтринькав усі гроші. Прийшов до матері і сказав, що його пограбували розбійники. Однак вона здогадалася про справжню причину і почала його нещадно лупцювати. Тоді підбіг Чанфу і влав

перед нею на коліна, благаючи змилуватись над братом, а бити краще його. Лише після цього Сілю трохи вгамувала свій гнів.

З того дня мати не спускала з Чанху очей. Він трохи присмирнів, але потай mrіяв зовсім про інше життя.

І ось одного разу він попросив дозволу поїхати з купцями в місто Лоян. Та це був лише привід, насправді ж Чанху хотів вирватися з-під материної опіки і пожити в далеких краях на свій розсуд. Звертаючись до матері з цим проханням, він дуже боявся, що вона відмовить.

Але мати, вислухавши його, не висловила ні сумніву, ні недовір'я; одразу ж дісталася тридцять ланів срібними монетами, зібрала необхідні в дорогу речі, а крім того, вручила йому ще й срібний зливок.

— Ця річ,— сказала вона,— із спадщини наших предків. Вона зароблена чесною працею, і тратити її задарма аж ніяк не можна. Я даю її тобі, щоб ти себе впевненіше почував, тобто на крайній випадок! Хотіла б ще попередити: ти вперше вирушаєш у далеку путь, тож на великі баріші не замахуйся. Вернув би назад свої тридцять ланів, і то добре.

Перед самим від'здом вона ще раз повторила свої напутчення. Чанху пообіцяв робити все так, як вона радила, і поїхав. Він сяяв від щастя, що нарешті вірвався з-під материного нагляду.

По прибутті в Лоян він покинув своїх супутників й пішов ночувати до відомої співачки та повії на прізвище Лі; провів з нею вечорів з десять... Сам не помітив, як розтратив усі лани. Проте, пам'ятаючи, що у нього в мішку лежить ще великий зливок срібла, він не дуже тривожився. Нарешті дійшла черга і до зливка. Відрубав від нього шматок, зирк — а срібло фальшиве. Від страху й подиву Чанху зблід. Мати співачки, стара Лі, зрозумівши, в якому становищі опи-

нився її постоялець, одразу змінила до нього своє ставлення.

Чанху охопила тривога. Куди він тепер піде, коли у гаманці гуляє вітер?.. Може, співачка не вижене його відразу, адже вони пробули разом стільки часу.

Поки він розмірковував, до кімнати несподівано ввійшли два чоловіки з мотузком в руках і в одну мить накинули йому зашморг на шию. Тремтячи всім тілом від страху, але водночас не відчуваючи за собою ніякої провини, він почав допитуватись, за що ж його, власне, забирають... Виявляється, співачка вже встигла донести у міську управу, що срібло фальшиве.

Чанху привели до начальника. Той не дав йому й слова мовити на своє виправдання, а одразу ж наказав бити батогами. Опісля його напівмертвого кинули до в'язниці. Грошій Чанху не мав, тому тюремники знущались над ним як хотіли. Йому довелося просити милостиню у арештантів, щоб хоч трохи продовжити своє зліденне животіння.

Того самого дня, коли син поїхав з дому, мати звернулася до Чанфу.

— Нагадай мені, щоб через двадцять днів я послала тебе в Лоян. У мене завжди стільки клопоту... Боюся, коли б не забути про це.

— А навіщо мені туди їхати? — поцікавився Чанфу, але помітивши, що у мачухи на очах виступили слози, більше не посмів її питати. Через двадцять днів він нагадав

— Твій брат,— сказала вона, тяжко зітхнувши,— такий же легковажний, як і ти колись був, коли не хотів учиться. Адже якби свого часу я не зважилася набути слави злой мачухи, то хіба б ти став тим, чим зараз є? Люди називали мене жорстокою, бездушною, та чи знав хто-небудь з них, скільки сліз я тоді пролила ночами?

Вона не стрималась і заплакала. А Чанфу мовчкі стояв перед нею і шанобливо слухав кожне її слово. Нарешті Сілю заспокоїлась.

— В душі твого брата,— сказала вона,— ще й досі бує невгамовна хтивість, і я навмисне дала йому фальшиве срібло, щоб він зазнав хоч трохи лиха й отимився, поки не пізно. Зараз, як мені здається, він уже сидить у в'язниці. Губернатор ставиться до тебе з великою прихильністю. Піди до нього і попроси заступництва. Тільки так можна врятувати брата, звільнивши його від смертельної небезпеки, і водночас примусити розкаятись у своїх вчинках.

Чанфу, не зволікаючи, вирушив у дорогу. Коли він прибув у Лоян, брат уже три дні як сидів у в'язниці. Чанфу прийшов до нього, глянув, а Чанху такий страшний, немов мрець. Побачивши старшого брата, він опустив очі, і Чанфу мимоволі заплакав.

Оскільки Чанфу був улюбленцем губернатора, його ім'я знали по всій окрузі. Начальник місцевої управи, довідавшись, що Чанху його брат, наказав негайно звільнити в'язня.

Коли вони повернулися додому, Чанху, все ще боячись, що мати гнівається на нього, поповз до неї на колінах. Мати глянула на сина й запитала:

— Ну то як, нагулявся?

У Чанху з очей закапали слізози, він мовчав, не сміючи виправдовуватись. Чанфу опустився на коліна поруч з ним. Тільки після цього мати сказала, щоб вони обидва підвелись...

Щиро розкаявшись у своїх витівках, Чанху запопадливо взявся за господарські справи. А якщо інколи й лінувався трохи або помилявся в чомусь, то мати прощаала йому і вже більше не лаяла.

Так минуло кілька місяців, і вона жодного разу не спитала, чи має Чанху бажання займатися торговлею. Він хотів було сам повести про це розмову, але браку-

вало сміливості, і тоді звірився у всьому старшому братові. Коли Чанфу розповів про це матері, вона дуже зраділа. Віддавши деякі речі в заклад, а також позичивши депшо, Сілю зібрала невелику суму і передала її сину. Не минуло й півроку, як він уже збільшив свій капітал удвічі.

Того року Чанфу успішно склав екзамен на звання цзюйженя, а ще через три роки, після екзамену в столиці, став першим кандидатом на високу посаду. Молодший брат за цей час розбагатів так, що ворочав майже десятком тисяч ланів.

Дехто з колишніх односельців, буваючи в Лояні, бачив їхню матір. Їй тоді вже було сорок років, а на вигляд — не більше тридцяти. Вдягалася вона просто скромно, ніби й досі жила так, як усі звичайні люди.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Коли в дім приходить мачуха, то виникає трагедія «очеретяних торочок», так казали у давнину. Але і ті часи, і інші — однаково що барсуки з одного пагорка. Прямо скажу: радості мало!

Деякі люди, щоб уникнути лихого поговору, вважають за краще потурати розбещенним дітям: сидять собі й дивляться, як хлопець чи дівчина сваволять, а щоб зупинити їх — і не подумають. Хіба це не те ж саме, що й надмірна жорстокість?

Або такий факт. Сьогодні я, приміром, побив свою власну дитину — ніхто не закине мені, що я жорстоко повівся з нею. А спробуй я зробити те ж саме з чужою дитиною, одразу ж збіжиться ціла юрба, почнуть на мене пальцями тикати та лаяти.

Що ж до Сілю, то вона була жорстокою не лише з сином своєї попередниці. А як би вона повелася,

коли б її власне чадо раптом виявилося розумним? Чи зуміла б вона бути й тоді настільки чесною і щирою, щоб виправдатися перед усією Піднебесною?

Вона ж, бачте, не побоялася людського осуду та зневаги і зуміла домогтися того, що один син став великим чиновником, а другий — багатієм. І все це у людей на очах!

Отже, хоч і жіноча половина, але навіть наймужніші чоловіки мусять віддати їй належне!

БРИДКА ЛИСИЦЯ

Студент Му із міста Чанша був такий бідний, що не мав навіть грошей купити собі на зиму теплий одяг. Одного вечора, коли він зажурено сидів у кімнаті, до нього зайшла якась жінка у розкішному вбранні, але сама була темнолика і бридка. Зайшла і, привітно висміхнувшись, поцікавилася:

— Вам не холодно?

Му здригнувся від несподіванки і спітав, хто вона така.

— Я лисиця-чарівниця,— відповіла жінка.— Побачила, що ви сидите отакий сумний та зажурений, і шкода мені вас стало. Чому б, думаю, нам не зігріти вашу непривітну постіль удвох?

Студент взагалі боявся лисиць-перевертнів, а коли побачив, яка огидна личина у цієї непроханої гості, накинувся на неї з лайкою. Тоді жінка поклала перед ним на стіл срібний зливок і сказала:

— Якщо ви будете зі мною ніжні та ласкаві, подають його вам.

Студент зрадів такому щастлю і згодився. На ліжку у нього не було ні матраца, ні простирадла, тому жінка заслала його своїм халатом. А коли почало світати, вона встала і звеліла студентові придбати за те срібло, що вона йому залишає, доброго шовку та вати і зробити з них постіль, а на решту купити собі теплий одяг та харчі.

— Якщо ми зуміємо й надалі підтримувати нашу дружбу, то бідувати вам більше не доведеться! — сказала жінка і пішла.

Про пригоду, що сталася з ним тієї ночі, студент

одразу ж розповів своїй дружині. Та теж зраділа. Не гаючи часу, вона побігла на базар, купила там краму і пошила все, що було звелено. Вночі жінка прийшла знову, побачила, що є нова постіль, і з задоволенням мовила:

— Нічого не скажеш, працьовита у вас хазяйка! — і залишила йому в нагороду срібла.

Відтоді вона приходила до студента щоночі, а вранці, коли йшла, неодмінно давала гроші. Так тривало понад рік. За цей час студент розбагатів, а вся його родина вбралася у шовкову одіж, почала жити не гірше від деяких заможних сімей. А жінка тим часом після кожних своїх відвідин залишала все менше й менше грошей в нагороду. Студент відчував, що вона йому вкрай остохиділа. Він покликав захаря і попросив написати на дверях заклинання проти нечистої сили. Прийшовши вночі, жінка побачила напис, вчепилася в папір зубами, пошматувала його на дрібні клапті, порозкидала їх в усі боки, увійшла після цього до кімнати і, тикаючи в студента пальцем, почала дорікати:

— Отак ви дякуєте за мое добро! Гаразд! Але не сподівайтесь, що це вам так просто минеться. Якщо я вам обридла, то сама піду від вас. Тільки зважте: оськільки наша дружба на цьому кінчиться, то доведеться вам розлучитись також і з усім тим, що ви від мене мали.— Ледь стримуючи гнів, вона пішла.

Наполоханий такими погрозами студент побіг до захаря знову. Той невдовзі прийшов і заходився лаштувати заклинальний лівтар. Та не встиг він порозставляти на ньому своє причандалля, як раптом повалився на землю і все його обличчя заюшилося кров'ю. Глянули, а у нього вухо відрізане. Всі присутні полякались і розбіглися хто куди. Знахар теж скочив на ноги, закрив рану рукою й кинувся з кімнати. А в будинку почало діятись щось страшне: звідкись падало каміння, вилітали віконні рами, тріщали двері, сипа-

лося на підлогу череп'я побитого посуду. За кілька хвилин все було потрощено вцент. Студент з переляку сковався під ліжко, зіщулився і лежав там, увесь тремтячи від жаху. Коли ж бачить, заходить до кімнати та жінка, а на руках у неї якась тварючка з кошачою головою і собачим хвостом. Піднесла вона її до ліжка і давай нацьковувати на студента:

— Гей, хапай цього негідника за ногу!

Тварючка відразу ж вчепилася зубами студентові в черевик і почала його гризти. Бідолаха заціпенів від страху. Пробував було сковати ногу під себе, але вона задерев'яніла. Тварючка тим часом уже добралася до його пальців, чулося, як тріщать кістки. Від нестерпного болю студент заволав не своїм голосом, благаючи пощади.

— Негайно віддай мені золото та перли,— зажадала жінка.— І щоб нічогісінько не приховав.

Студент пообіцяв зробити все, що вона накаже. Жінка гримнула на свою тварючку, і та перестала його гризти. Однак студент нік не міг вибратись з-під ліжка; тому він лише казав, де й що заховано, а жінка шукала сама. Незабаром у її руках опинилися і перли, і дорогий одяг, і коштовні прикраси, і, крім того, ще понад дві сотні лан грішми. Йі здалося, що цього замало, і вона знову почала нацьковувати на студента свою тварючку. Студент слізно молив зжалитися над ним.

Тоді жінка дала йому десять днів відстрочки при умові, що за цей час він виплатить їй шістсот лан. Студент згодився.

Потім вона взяла на руки свою тварючку і пішла. Домашні ще не скоро почали сходитись до кімнати. Вони витягли студента з-під ліжка: з ноги у нього цебеніла кров,— виявляється, аж два пальці було відгризено. Оглянули будинок — все багатство немов корова язиком злизала. Залишилася тільки стара дірява

ковдра, якою й укутали студента, поклавши його на ліжко. Боячись, що через десять днів жінка прийде знову, домашні попродали всіх своїх служників і все майно, аби тільки зібрати необхідну суму. Жінка справді з'явилася у призначений день. Їй вручили гроші, і вона одразу ж пішла, не сказавши ні слова. На цьому її відвідини припинились.

А рана на позі у студента загоїлася нескоро, минуло майже півроку наполегливого лікування, перш ніж він оклигав. Тепер студент знову був голий і босий, як і раніше.

А лисиця тим часом перебралась у сусіднє село до якогось Юя, бідного селянина, що загруз у зліднях по самі вуха. Та минуло три роки, і він за цей час устиг розрахуватись з усіма боргами й податками, придбав кілька будинків, почав одягатись у дороге вбрання. Правда, добра половина його одягу належала колись студентові. Той все це бачив і знав, але не наважувався навіть спитати.

Одного разу студент випадково зустрів на дорозі ту ж саму жінку. Помітивши її ще здаля, він опустився край дороги навколошки і стояв доти, доки вона не підійшла. Жінка мовчки загорнула у простенького носовичка п'ять чи шість лан і кинула йому, а потім повернулася й пішла далі.

Невдовзі Юй помер, а жінка інколи все ще заходила до п'яного додому. І після кожних її відвідин поступово зникали коштовні речі та батьківський одяг. Син Юя побачив якось, що вона прийшла знову, низько вклонився їй і сказав:

— Оскільки наш батько помер, то ми, його діти, тепер ніби стали вашими дітьми. Нехай ви не хочете допомагати нам, але як ви можете допустити, щоб ми розорились?

Жінка миттю вискочила на вулицю, і більше її не бачили.

ВОРОЖКА НА ГРОШАХ

Сяо Шан народився в Хецзяні. Батько його, Дунлін, був дуже багатий, але самодур і великий марнотратник. Коли, бувало, сідає їсти пельмені, то ласує лише серединками, а ріжки викидає, так що згодом вся підлога довкола всипана об'їдками. Оскільки він був огрядний і неповороткий, то за це його прозвали «Воєвodoю, що губить ріжки».

А на схилі літ він дожився до того, що став бідняком, часом, бувало, і попоїсти йому нічого. Руки в нього схудли, і шкіра на них звисала мішками. За це йому дали нове прізвисько — «Чернець-жебрак».

Перед самою смертю він сказав синові:

— Все своє життя я тільки й зінав, що плюндрувати дари неба, і тим самим накликав на себе його гнів. Тому й помираю зараз у голоді та холоді. А ти, якщо хочеш мати щастя, у всьому будь благочестивим. Тільки так зуміеш спокутувати мої гріхи.

Шан свято виконував батьківський заповіт. Він був дуже простим, дбайливим і чесним чоловіком. Сам обробляв своє поле і так-сяк зводив кінці з кінцями. Усі в селі любили й поважали Шана.

Один сусід, досить заможний і вже немолодий, зглянувся на його біdnість і запропонував Шанові спробувати щастя в торгівлі, позичивши йому для цього певну суму грошей. Але Шан прогорів уже з першого разу. Заробленого не вистачило навіть на те, щоб повернути борг. Згораючи від сорому, він сказав старому, що відробить заподіяні збитки, але той відмовився взяти його на роботу.

Тоді Шан, боячись втратити людське довір'я, продав усю свою землю та будинок і поніс сусідові виручені

гроші. Старий розпитав, що та як, пройнявся до нього іші більшою повагою, пожалів його і, викупивши назад усе майно, повернув його Шану. А на додачу дав ще більше грошей, ніж першого разу, умовлячи, щоб Шан випробував свою долю ще раз, але той рішуче відмовився.

— Я,— сказав він,— навіть тих десяти з лишком ланів, які ви мені раніше дали, не зміг повернути. Навіщо ж мені ще тугіше затягувати зашморг на своїй шкії? Щоб у потойбічному житті перетворитися на віслюка чи коня?

Тоді старий порадив йому стати напарником іншого купця. Через кілька місяців Шан повернувся додому. Цього разу обійшлося без збитків, але й прибутком похвалитися він не міг. Старий відмовився брати з нього будь-який процент, а звелів продовжувати справу.

Через рік Шан прикинув, що може повністю розрахуватися з боргами, не менше перепало й на його долю. Та коли поверталися додому, налетіла буря, корабель мало не затонув і половина товару загинула.

Підрахував він дома те, що вціліло, і виявилося, що тільки з боргами й можна розквитатись. Трохи поміркувавши, Шан заявив своєму товаришу:

— Якщо саме небо прирекло мене на бідність, то хіба хто-небудь врятує від цього? Та й тобі від мене тільки лихо...

Повністю з усіма розрахувавшись, він залишився голий мов бубон.

Старий знову наполягав на своєму, але Шан повернувся назад, до своєї землі.

— Людям випадає хоч по кілька років прожити в dobrі та щасті,— говорив він, часом зітхаючи.— А чому ж я такий невдаха?

В цей час у їхніх місцях невідомо звідки взялася ворожка, що пророчила людям долю, гадаючи на monetах. І багато чого спрвдженувалось. Шан теж подався

до неї. Звичайнісінька собі стара жінка. У будинку, де вона жила, все сяяло чистотою. Посеред кімнати стояв трон духів, перед яким куріли тоненькі свічки, огорнуті пахучим димом. Шан увійшов і члено вклонився. Стара відразу зажадала грошей. Шан вручив їй сотню монет, і вона поклала їх у дерев'яну скриньку. Тримаючи її в руках, ворожка опустилася перед троном на коліна і почала трусити скриньку так, як це роблять, коли просять бога визначити жеребок.

Через кілька хвилин стара підвелася, висипала монети на долоню, а тоді на стіл, кладучи одну за одною в певному порядку. Ті, що випали лицем догори, вона вважала провісниками лиха, а ті, що зворотним боком,— прикметою добра.

Розіклавши гроші, заходилася їх лічити. До п'ятдесяти восьми все були монети зі знаками, а інші лежали гладеньким зворотним боком.

— Скільки вам років зараз? — запитала стара.

— Двадцять вісім, — відповів Шан.

— О-о! Довгенько ще вам чекати свого щастя! — зауважила вона.— Ви поки що живете не так, як вам на роду написано, а, так би мовити, за долею своїх предків. І тільки у п'ятдесят вісім вийдете на свій власний шлях, отоді вас нарешті покинуть усі неприємності.

— А що то значить «доля предків»?

— А ось що: коли хто-небудь з предків відзначився добрими вчинками і щастя свого за життя не вичерпав до дна, то благами, які він заслужив, користуватимуться його нащадки. Навпаки, якщо ваш понедірник мав недобру славу, то всі біди валитимуться на голови нащадків.

Шан почав лічити на пальцях.

— Це цілих тридцять років,— нарешті мовив він.— Та на той час я зовсім старим стану. Тоді вже не про щастя, а про смерть треба думати.

— За п'ять років до того, як сповниться п'ятдесят вісім,— вела далі стара,— вам трохи поталанить. Правда, не дуже, але вже ні голод, ні холод вам будуть не страшні. А в останній рік самі по собі прийдуть велики гроші. Не треба буде ні шукати їх, ні домагатись. За той час, що ви, добродію, прожили, ви не встигли находити гріхів, тому другу половину свого віку проведете у повному щасті і благополуччі.

Попрощавшись з ворожкою, Шан попрямував додому. Йому хотілося вірити в те, що вона йому наговорила, але водночас і сумніви обсадили його. Однак він і далі бідував не нарікаючи, вів праведне життя і ніколи не шукав зиску нечесними шляхами. Коли ж дожив до п'ятдесяти трьох, став з нетерпінням чекати, чи справдиться ворожіння.

Надійшла пора сіяти, а Шана саме прихопила лихоманка. Навіть виорати землю не зміг. Коли ж трохи оклигав, почалася страшна засуха, все, що люди встигли посіяти, геть-чисто повигорало. Тільки десь під осінь пішли нарешті дощі. Оскільки в господарстві не залишилося ніякого іншого насіння, окрім проса, то Шан і засіяв ним усе своє поле. Після дощів знову стало припікати сонце. Гречка та горох наполовину попропадали, а просо вистояло. Коли ж через деякий час дощі пішли знову, просо від цього виросло ще краще. Надійшла осінь, людей голод морить, а Шану й горя мало.

Тепер він переконався, що ворожка правду сказала. Вирушив до старого, у якого колись брав гроші, позичив дещо, почав торгувати. Великими прибутками похвалитися не міг, проте і збитків не мав. Де-хто радив Шану взятися за велику справу, але він нікого не слухав.

Нарешті йому виповнилося п'ятдесят сім. Якось заходився підправляти мур огорожі. Копаючи яму, несподівано натрапив на казана. Зняв з нього кришку, а

звідти пасмами поповз білий дим, так ніби клапті вати піднімалися вгору. Шан злякався й вирішив не чіпати його. Та коли дим поступово розвіявся, перед очима постав великий глиняний дзбан, по вінця наповнений сріблом. Покликав дружину, і вони вдвох насилу затягли західку до хати. Переважили все, і виявилося — тисяча триста двадцять п'ять ланів. Певно, ворожка, вирішили вони, дещо помилилася в своїх пророцтвах, коли такі великі гроші прийшли на рік раніше встановленого строку. На той час до них зайдла сусідка у якісь справі. Прочинила двері, побачила, що робиться в кімнаті, і мерцій додому. Розповіла про все чоловікові. Того взяли завидки, він негайно побіг до повітового начальника і доніс на свого сусіда.

Начальник повіту славився своєю пожадливістю: він скопив Шана і почав вимагати, щоб той віддав усе срібло йому. Дружина хотіла приховати половину скарбу, але Шан сказав їй:

— Захочеш присвоїти щось чуже — добра не жди!

І все, що було, відніс начальнику. Начальник відразу ж подумав, що Шан дещо приховав. Він наказав принести дзбан, у якому лежало срібло. Наповнили його сріблом — повний доверху.

Тільки тоді Шана відпустили додому.

Невдовзі після цього начальник дістав підвищення: його перевели в управління Наньчанської округи. Чез рік і Шану довелося поїхати в Наньчан у своїх торгових справах. Тут він дізнався, що колишній начальник їхнього повіту вже помер, а його дружина збиралася повернутися з дітьми в рідні місця, тому розпродувала всі важкі, громіздкі речі. Серед них було й кілька плетених кошиків, у яких стояли бутлі з тунговою олією. Вдова заправила невелику ціну, Шан купив їх і повіз додому.

Дома виявилося, що один з бутлів протікав. Він перелив олію в інший посуд, а на дні побачив зливки

срібла. Перевірли усі кошики — і в кожній посудині те ж саме. Зібрали все докупи і зважили — рівно стільки, скільки Шан колись викопав під муром.

Відтоді Шан дуже розбагатів, але ніколи не скувився, якщо треба було допомогти якомусь бідняку чи тому, кого лихо спіткало. Дружина часто умовляла його приберегти що-небудь для дітей та онуків, а він відповідав їй:

— Саме так я й дбаю про спадщину для них.

Сусіда, який колись доніс на нього, збіднів і мусив жебракувати. Не раз намірявся попросити допомоги у Шана, та соромно було за свій вчинок. Шан від людей довідався про його скруту.

— Послухай,— сказав він сусідові,— те, що сталося тоді зі мною, було присудом долі. Боги та духи зруйнували твоїми руками моє щастя, бо воно прийшло передчасно. Хіба це твоя вина?

Шан щедро допоміг сусідові, і той так розчулився, що аж заплакав.

Шан дожив до вісімдесяти років. Кілька поколінь його дітей та онуків ніколи не бідували.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Надмірні марнотратники трапляються навіть серед князів, графів та їм подібних. То що ж говорити про простих людей? Шкода, звичайно, коли проста людина за життя безжалюно плюндрує те, що дісталося їй від неба. А там, гляди, прийшла старість, а їсти нічого!

Добре, що птах¹ хоч перед смертю проспівав жалібну пісню, а син зумів спокутувати батьківський гріх. Добре, що батько, а слідом за ним син після стіль-

¹ Мається на увазі батько.

кох років нужденного життя зрештою спромоглися таки повернутись до щастя й радості.

Інакше б кара за батьківські гріхи перейшла на сина, а від нього, в свою чергу, на внуків і так далі, поки б усі вони не перетворилися на злidenних жебраків...

А що то за створіння стара ворожка, яка навіть таємницю неба зуміла розкрити?

Дивина, та й годі!

ВИРОК НА ПІДСТАВІ ВІРШІВ

Житель Цінчжоу Фань Сюошань жив з того, що продавав пензлики для письма. Одного разу він пішов зі своїм товаром по селах, а назад так і не повернувся. Сталося це четвертого місяця за місячним календарем. Його дружина, яка походила з родини Хе, залишилася дома сама, і вночі її хтось убив.

Тієї ночі сіявся дрібний дощ, а біля будинку в гряющі знайшли віяло з написаними на ньому віршами. Виявилося, що якийсь Ван Чен подарував це віяло Фейціну. Хто такий Ван Чен — ніхто не міг сказати, а щодо Фейціна, то цього заможного вихідця з села Іду всі добре знали. До того ж він був земляком Фаня і відзначався легковажною поведінкою, тому односельці й повірили, що злочин учинив саме він.

Начальник повіту наказав взяти У Фейціна під варту і допитати, але той нізащо не хотів зізнаватися. Тоді його закували в колодки та завели на нього судову справу. І пішли гуляти папери по різних інстанціях, в них то критикували прийняті рішення, то підтримували його, але остаточного висновку так ніхто й не хотів зробити.

Фейцін поступово став схилятись до думки, що смерті йому не минути, і звелів дружині не скупитися, щоб хоч його нещасну душу врятувати. Тому, хто перед ворітами його дому промовить слово «Будда» тисячу разів, наказав давати теплі штані, а тому, хто дійде де десяти тисяч,— теплий халат.

Відтоді перед його будинком стало мов на базарі: тут повсякдень юрмилися сотні жебраків та іншої гототи, а їхні звертання до Будди було чути на кілька

верст навкруги. Колишнє багатство тануло прямо на очах. Хазяйка мусила майже щодня продавати то шмат поля, то що-небудь з майна, тільки б вчасно розрахуватися з тими, що молилися за душу її чоловіка.

А сам Фейцін підкупив тюремного наглядача і по-просив дістати йому отрути, але тієї ж ночі в'язню приснився якийсь святий, що звернувся до нього з такими словами: «Не губи своєї душі! Минулого разу лихо до тебе ззовні прийшло, а тепер чекай щастя зсередини».

Фейцін прокинувся, а потім знову поринув у сон — і знову ті ж самі слова причулися йому. Тоді він вирішив не кінчати життя самогубством.

Через деякий час на посаду начальника округу було призначено вельмишановного Чжоу Юаньляня. Знайомлячись зі справами карних злочинців, що сиділи у в'язниці, він наштовхнувся на справу Фейціна і на мить замислився.

— Ось тут,— звернувся він до підлеглих за поясненням,— якийсь Фейцін вбив людину. Є які-небудь вірогідні докази?

Покликали сина Фаня. Той сказав, що найвірогідніший доказ — це віяло, знайдене на місці вбивства. Начальник довго роздивлявся те віяло, потім спитав:

— А хто такий цей Ван Чен?

Ніхто не міг йому відповісти.

Начальник уважно переглянув усю справу і одразу ж наказав зняти з Фейціна колодки.

Фань запротестував.

— Ти що,— гнівно закричав на нього начальник,— хочеш, щоб загинула безневинна людина і на цьому покласти край? А чи не краще буде розшукати справжнього злочинця і мати велику радість для душі.

Присутні запідошли, чи не хоче часом начальник вигородити Фейціна, але висловити свої сумніви ніхто, звичайно, не посмів.

Після цього начальник підписав наказ про затримання власника однієї з крамниць у південному передмісті. Той злякався, бо ніякої провини за собою не відчував.

Коли його привели до управи, начальник спітав:

— От що, добродію, на стіні у твоїй крамниці є вірші якогось Лі Сю з Дунгуаня. Коли вони були написані?

Хазайн відповів, що вірші ці склали і написали на стіні ще минулого року якісь студенти (їх було чи то два, чи то три), які приїжджали з Жичжао. Вони сиділи й пиячили, чекаючи, поки приїде окружний інспектор, що мав приймати у них екзамен. А от звідки вони були родом, крамар не зінав.

Начальник негайно послав стражників у Жичжао, щоб там розшукали і привели Лі Сю. Через кілька днів його доставили в управу.

— Що ж це виходить? — вигукнув начальник гнівним голосом. — Ти чоловік учений, а зважився на вбивство?

Вкрай спантелічений Сю впав навколішки перед начальником.

— Ні, такого не було!.. — єдине, що він спромігся сказати на своє виправдання.

Начальник кинув йому віяло, щоб той сам пересвідчився.

— Перечити, сподіваюсь, не будеш, — додав він, — що це твій вірш. Навіщо ж було вводити в оману й підписуватись ім'ям якогось Вана Чена?

Сю довго придивлявся до вірша, потім відповів:

— Це справді твір вашого покірного слуги, але ієрогліфи, скажу вам чесно, не мосю рукою писані.

— Якщо ти признався, що це твої вірші, — вів далі начальник, — то написав їх на віялі, певно, хтось із твоїх друзів. Отже, кажи — хто саме?

— Почек,— відповів Сю,— здається, Вана Цзо з Ічжоу.

Начальник звелів негайно послати людей, щоб арештували Вана Цзо. Коли того привели, начальник зустрів його гнівним криком так само, як і Сю кілька днів тому.

— Ці вірші,— відповів Ван Цзо,— попросив мене написати Чжан Чен з Іду, той, що залізними виробами торгує. Ван Чен, як він сказав,— його двоюрідний брат.

— Ось де він, негідник! — вигукнув начальник і звелів схопити Вана Чена.

На першому ж допиті той у всьому призвався.

Сталося все це, виявляється, так. Ван Чен давно запримітив, що Хе, дружина Фаня, дуже гарна, і захотів зблизитись з нею. Але, про всякий випадок, вирішив діяти під чужим прізвищем. Фейціна всі тут добре знають, і сумніву щодо його вини ні в кого не буде. Для цього Ван Чен підстроїв так, ніби віяло, з яким він збиралася на побачення, належить цьому чоловікові. «Пощастиль,— міркував він,— признаюсь, кто я. Знаю невдачі — прикриюся чужим ім'ям». Як по правді, то він не сподівався, що справа дійде до вбивства.

Потайки перебравшись через мур, Чен увійшов до кімнати й почав приставати до жінки. Але він не знов, коли їй випадало очувати самій, вона завжди клала собі під подушку ножа. Отож, прокинувшись, вона схопила Вана Чена за одяг, намагала ножа і звелася на ноги. Чен злякався й вирвав ножа у неї з рук, але жінка міцно тримала гвалтівника за полу халата і увесь час кричала, скликаючи людей на підмогу.

Чен зовсім розгубився. Зопалу вдаривши жінку ножем, він вискочив на вулицю, кинув на землю віяло і побіг.

Таким чином, несправедливе звинувачення, що тяжіло над невинною людиною аж три роки, одного

чудового дня було спростовано. Вся округа хвалила нового начальника за незвичайну мудрість, а Фейцін лише тепер зрозумів, що знак «Чжоу»¹ символізує слова «чекай щастя зсередини». А от збагнути, як начальнику пощастило докопатись до суті справи, він не міг.

Згодом хтось із міських вельмож, скориставшись зручною нагодою, спитав про це у самого Чжоу.

— Все вийшло дуже просто,— відповів той, усміхнувшись.— Переглядаючи папери, зібрани в цій справі, я звернув увагу на те, що Хе вблили в перших числах четвертого місяця, коли була темна ніч, ішов дощ. Отже, на вулиці було холодно, навіщо ж брати віяло з собою? Хіба може людина, якщо вона чимось заклопотана, обтяжувати себе зайвими речами, які тільки заважатимуть їй? Зрозумівши це, я здогадався, що все було зроблено навмисне.

Колись давно я проїджав південним передмістям і сховався в одній крамниці від дощу. Там на стіні я побачив вірші. Манера письма та ж сама, що й на віялі. Таким чином я натрапив на слід колишнього студента Лі. Отже, завдяки цьому мені вдалося добрались і до справжнього злочинця...

Той, хто слухав його розповідь, радісно зітхав і висловлював Чжоу своє захоплення.

¹ Іерогліф «Чжоу», що ним записано прізвище начальника, складається з прямокутника, всередині якого вписано ще один знак «цзі» — тобто щастя, удача.

ЧЖАН ХУНЦЗЯНЬ, ЯКОМУ НЕ ЩАСТИЛО В ЖИТТІ

Чжану Хунцзяню з Юнпіна було лише вісімнадцять, а він уже встиг прославитись своєю вченістю на всю округу. На той час правителем Лулунської округи був Чжао, про якого говорили, що він дуже скupий і надто крутой вдачі. Люди натерпілися від нього багато лиха. До того ж це саме він власноручно забив палицею на смерть студента Фаня. Друзі покійного були страшенно обурені таким самочинством, бо знали, що Фань ні в чому не винен, і вирішили подати скаргу губернаторові. А написати гострий, викривальний текст попросили Чжана, умовившись, що за наслідки відповідатимуть всі гуртом. Той погодився.

Чжанова дружина, що походила з роду Фанів, була і гарна, і розумна. Довідавшись про намір студентів, вона почала відмовляти свого чоловіка.

— Ти ж сам добре знаєш,— сказала вона йому,— що ви, «молоді таланти», беретесь за якесь діло лише тоді, коли сподіваєтесь на перемогу, і не дай боже, щоб ви зазнали поразки. Якщо вам пощастиТЬ перемогти, то кожен з вас вихваляє свої заслуги до самого неба. А на випадок поразки ви розсипаєтесь у всі боки, мов черепки розбитого глечика, і спробуй вас зібрати потім. У цьому світі, де все тримається на силі та на грошах, важко домогтися правди. Крім того, не забувай, що ти сирота. Варто тобі спіткнутись — і тебе ніхто не врятує.

Чжан згодився з нею і вже почав каятись, що побіцяв друзям. Він вибачився перед ними і, написавши їм чернетку, повернувся додому.

Канцелярія губернатора провела розслідування, і на цьому все затихло. Чжао дав чинам губернаторської

управи доброго хабара, а студентів-скаржників звинуватили в приналежності до партії змовників і посадили до в'язниці. Потім Чжао вирішив знайти і того, хто «заніс на нього ножа». Прочувши, що його шукають, Чжан утік з дому.

Досягнувши кордону області Финсян, він раптом виявив, що в нього нема грошей. Вечоріло. Нерішуче тупцяючи посеред степу, він розмірковував, де б йому переночувати. Коли ж бачить, попереду видніється невелике село. Мерщій кинувся туди. Якась літня жінка саме вийшла до воріт, щоб заперти їх. Побачивши Чжана, вона спитала, що йому тут треба. Чжан повідав їй про свою скруту.

— Бачите, в чім річ,— стала пояснювати жінка,— ні за харчами, ні за постіллю діло не стане. Одна біда: в нашому домі немає чоловіків, і тому дати вам притулок незручно.

— Та я й думати не смію про таке щастя,— відповів Чжан.— Просив би тільки, щоб ви дозволили мені примостилися біля ваших воріт на той випадок, якщо на мене нападе тигр чи вовк. На більше я не сподіваюсь.

Тоді стара впустила його у двір, заперла ворота і дала йому оберемок соломи.

— Мені шкода вас як чужинця,— мовила вона, ніби вибачаючись,— чужинця, якому нема куди подітись. Але я пускаю вас без хазяйчного дозволу. Отож, коли почне світати, ви рушіте своєю дорогою. Бо якщо наша панночка дізнається, то мені перешаде на горіхи.

Стара пішла, а Чжан підмостили соломи, притулився до муру і почав дрімати. Раптом прямо в вічі йому вдарило світло ліхтаря. З будинку на подвір'я вийшла стара, а за нею дівчина. Чжан миттю схопився на ноги, склався в тінь і почав звідти стежити. Це була красуня років за двадцять. Дійшовши до воріт і помітивши там розіслану солому, вона одразу ж спитала ста-

ру, звідки все це тут взялося. Тій довелося сказати їй усю правду. Дівчина розгнівалась:

— Ти ж знаєш, що в нашому домі одні лише немічні жінки, як же ти посміла впустити сюди якогось волоцюгу? Де він?

Чжан злякався, виліз із своєї засідки і, підійшовши до ганку, опустився на коліна. Дівчина стала розпитувати його, хто він, звідки родом. Обличчя її поступово лагіднішало.

— Добре, що нам трапилася людина освічена, культурна... — сказала вона. — Залишайтесь, я не заперечую. І все ж ця стара холопка мусила доповісти мені. Хіба можна з такою байдужістю приймати благородну людину?

З цими словами вона звеліла старій провести гостя до кімнати. А за кілька хвилин його запросили до столу. Вина й закуски відзначалися особливою вишуканістю, все довкола сяяло чистотою. Після цього на ліжко поклали гаптований килим та шовкову ковдру. Чжан був дуже зворушений таким піклуванням і ти-хенько спітав, як прізвище хазяйки.

— Прізвище наше Ші, — відповіла стара. — Глибокошановні батьки цієї панночки розпрощалися з цим світом, залишивши після себе трьох дочок. Та, яку ви бачили, — найстарша, Шуньхуа.

Коли стара пішла, Чжан побачив на столі «Канон Наньхуасця з коментарями». Він поклав його на ліжко, ліг сам і почав гортати. Несподівано розчинилися двері і до кімнати зайшла Шуньхуа. Чжан кинувся шукати одяг та черевики. Дівчина підійшла до ліжка і затримала його:

— Не треба, не треба!

Потім сіла поруч і густо почервоніла від сорому.

— Я знаю, — мовила вона, — що ви талановитий вчений і порядна людина, тому й хочу покласти на вас турботи про наш дім. Саме тому я вже не боюся, що

ви мене не зрозумієте і будете засуджувати. Хотілося б одне знати: відштовхнете ви мене чи ні?

Чжан був збентежений такою відвертістю і зовсім розгубився. Не знаючи, як краще відповісти, він спромігся лише пробурмотіти:

— Не смію вводити вас в оману, але... Ваш покірний слуга залишив дома дружину.

— Це ще раз засвідчує вашу благородну щирість та глибоку відвертість,— відповіла дівчина, усміхнувшись.— А втім, це не має значення. Якщо я вам не бридка і ви не відчуваєте зневаги до мене, то завтра доведеться звернутись до свахи.

Сказавши це, Шуньхуа зібралася було йти, але Чжан простягнув руку і затримав її.

Дівчина залишилась.

Вона встала ні світ ні зоря, вийняла трохи грошей і дала Чжану:

— Візьміть собі на життя і можете йти. А увечері, будь ласка, знову приходьте. Тільки якомога пізніше, щоб хтось чужий вас не помітив.

Чжан робив так, як йому було велено: рано-вранці йшов куди-небудь блукати, а пізнього вечора повертався назад, і на протязі півроку це стало для нього звичкою.

Та якось він прийшов раніше, ніж завжди, і, опинившись на тому місці, не знайшов ні села, ні будинку. Це його так здивувало, що він почав нервово похodжати туди-сюди. Аж раптом чує голос старої:

— Щось ви сьогодні дуже рано.

Не встиг він і оком змигнути, як все стало на своє місце: і будинок, і село, а сам він, як і належить, був уже в кімнаті. Він здивувався ще більше.

Назустріч йому вийшла Шуньхуа і, весело всміхаючись, спітала:

— Ви, здається, запідоziли мене в чомусь? Гаразд, признаюся щиро: я — свята лисиця-перевертень. Те,

що ми з вами зустрілися, самою долею нам приречено. Але коли ви дивитиметесь на мене як на якесь чудовисько, то давайте розійдемося назавжди.

Чжан був настільки закоханий у неї, що й не думав розлучатися, і одразу ж заспокоївся. А вночі повів таку розмову:

— Оскільки ти, люба моя, свята, то, певне, будь-які відстані для тебе не перешкода. Твій нікчемний студент ось уже три роки як пішов з дому, а спогади про дружину та дітей ніколи не полишають його серця. То чи не можеш ти хоч раз зводити мене додому?

Дівчині, очевидно, не сподобалася така заява.

— Бачу я,— відповіла вона,— що у мене почуття любові і приязні набагато глибші, ніж у вас. Живете з однією, а думками линете до іншої... Виходить, всі ваші палкі обійми були облудливими та нещирими!

— Та що ти, люба моя, хіба можна таке говорити? — намагався виправдатись Чжан. — Ти ж знаєш, як у тому приєлів'ї сказано: «Подружжям стають в одну ніч, а дружба та любов на все життя!» Коли буду вдома, то через кілька днів почну й за тобою скучати, як зараз за тією. Невже б ти мала приємність, якби я, дивлячись на нове, забував усе старе?

Дівчина знову всміхнулась:

— Так знайте, що я дуже самолюбна і хотіла б, щоб мене ви ніколи не забували, а інших — назавжди викинули з голови. А втім, якщо вам кортить побувати дома, то це не так вже й складно. Адже до вашої домівки звідси всього кілька кроків.

З цими словами вона вхопила його' за рукав і потягla за ворота. На вулиці було зовсім темно, і Чжан, вагаючись, затупцював на місці. А дівчина рішуче тягla його вперед. За кілька хвилин вона сказала йому:

— От і прийшли. Ви заходьте, а я поки що тут погулюю.

Чжан зупинився і почав уважно приглядатись. Так

і є — перед ним ворота рідного дому! Він переліз через напіврозвалений мур огорожі і опинився на подвір'ї. Бачить — у кімнаті ще блимає свічка. Постукав у двері.

— Хто там? — спитали зсередини.

Чжан пояснив. У кімнаті хтось узяв свічку, підійшов до дверей, відімкнув їх. І справді, це була його дружина Фан! Вражені й зворушені до глибини душі, вони побралися за руки і пішли за занавіску. Бачить Чжан, а на ліжку лежить дитина.

— Коли я пішов з дому,— мовив він схвилювано,— син ледь сягав мені до колін. А тепер поглянь, як виріс!

Вони припадали одне до одного і почували себе, ніби уві сні. Чжан почав розповідати, що сталося з ним за цей час. Потім поцікавився, чим закінчився судовий розгляд їхньої справи, і лише тепер дізнався, що деято з тих студентів, які подавали скаргу, помер у в'язниці, а декого зіслали. Отже, він ще більше переконався, наскільки мудрою і далекоглядною була його дружина.

Вона всім тілом пригорнулася до його грудей і сказала:

— У вас тепер така чудова подруга... Гадаю, вам і на думку не спадало, що десь там, далеко, лежить, загорнувшись у ковдру, самотня людина і ллє ночами гіркі слізозі?

— Якби я не думав про тебе, то чи прийшов би? — відповів Чжан.—Хоч у мене з нею, як кажуть, любов до смерті, але зрештою ми не однієї породи. Не можу, правда, забути ні її ніжних почуттів, ні задушевності.

— А як ви думаєте, хто я така? — спитала Фан.

Чжан придивився пильніше, аж це зовсім не його дружина, а та сама Шуньхуа! Помацав рукою дитину — виявляється, «bamбукова пані»¹.

¹ «Бамбукова пані» — сплетені з бамбука підставки для ніг, які застосовують у літню спеку.

Прикро вражений такою несподіванкою, він розгублено мовчав.

— Тепер, володарю мій, мені ясно, що у вас на серці. Якщо по справедливості, то на цьому слід було б припинити наші стосунки. Але ви, на щастя, все-таки не забули моєї ніжності та уваги, і цього вже досить, щоб простити вас.

А днів через два-три вона несподівано повернулася до цієї розмови:

— Здається мені, що даремно я вас так люблю і так про вас піклуюсь. Ви ж увесь час ремствуєте на те, що я не пускаю вас додому. Так от, я саме збираюсь побувати в столиці. А оскільки нам по дорозі, то, може, разом вирушимо?

З цими словами Шуньхуа взяла з ліжка «bamбукову пані», і обое посідали на неї верхи. Вона наказала йому щільно заплющити очі. Чжан відчув, що піднявся в повітря, і у вухах раптом засвистів вітер... Невдовзі вони приземлилися.

— Ну, а тепер,— сказала дівчина,— прощавайте!

Чжан хотів було спитати, коли ж вони зустрінуться знову, але її й слід прохолос. Засмучений, він постояв кілька хвилин, аж раптом почув, як десь загавкали собаки. Далеко попереду бовваніли дерева, а поміж ними проглядалися будинки — зовсім як у рідних місцях. Подався в той бік і скоро опинився дома.

Переліз через мур, постукав у двері. Наполохана Фан скопилася з ліжка, їй ніяк не вірилось, що то повернувся чоловік. Вона довго його розпитувала, поки нарешті не переконалась, що це справді він, і тільки тоді, сумно зітхаючи й хлипаючи, вийшла з каганцем назустріч. Побачивши чоловіка, вона так розридалась, що й голови підвести не могла.

«Мабуть, це знову витівки Шуньхуа»,— подумав Чжан. До того ж він побачив на ліжку дитину — точісінько так, як і того вечора.

— «Бамбукова пані» на своєму місці? — спитав він, усміхнувшись.

Фан не зрозуміла, про що мова.

— Я вас так чекала,— сказала вона, змінившись на виду,— як чекають нового врожаю, і подушка моя не просихала від сліз. І от пощастило нарешті побачитись, а у вас ні радості, ні печалі... Жорстокий ви чоловік!

Переконавшись остаточно, що перед ним справді його дружина, Чжан скопив її за руки і почав розповідати про все, час від часу тяжко зітхаючи. Наостанок запитав про судову справу — і почув те ж саме, що й від Шукъхуа. На якусь мить вони принишкли, поринувши у сумні міркування, і тоді виразно почули, як на подвір'ї хтось ходить. Спітали хто — не відповідає.

Річ у тім, що в селі невідомо звідки взявся молодий волоцюга. Він давно запримітив, яка Фан гарна.

Тієї ночі він саме повертається з сусіднього села і помітив, як хтось переліз через мур до неї на подвір'я. Зміркувавши, що це, мабуть, полюбовник поспішає до неї на ночівлю, волоцюга й собі подався слідом за ним. Чжана він майже не знав; отож, припавши до вікна, почав підслухувати. Коли ж Фан кілька разів гукнула, хто там, він нарешті подав голос:

— Що то за чоловік у тебе в спальні?

Фан вирішила не признаватись і відповіла, що не має нікого.

— Я вже давно стою тут і чув майже всю вашу розмову,— озвався волоцюга.— Тому дозволь зайти й затримати цього розпусника.

Довелося Фан сказати чесно, хто до неї завітав.

— Судову справу Чжана Хунцзяна ще не закінчено,— відповів незваний гість.— Якщо він справді прийшов додому, то його слід зв'язати і негайно доставити в управу.

Фан почала благати його, а негідник нахабнів усе дужче й дужче.

Чжанові увірвався терпець. Палаючи від гніву, він скопив ножа і вдарив кривдника по голові. Той упав на землю і зайшовся криком. Чжан зопалу вдарив його ще кілька разів, поки не вбив.

— Тепер ви завинили ще більше,— стривожилася Фан.— Тікайте мерцій з дому, а я, з вашого дозволу, візьму вину на себе.

— Справжній чоловік,— сказав на це Чжан,— якщо йому випадає смерть, ховатися від неї не стане. Чи смію я ставити під загрозу життя своєї дружини і майбутнє свого сина, щоб врятуватися самому? Про мене, моя люба, не турбуйся. Хотілося б тільки, щоб на нашому синові не обірвався «книжковий аромат»¹. Лише тоді я спокійно склеплю очі.

Коли почало розвиднюватися, Чжан пішов до повітової управи і в усьому призвався. Начальник повіту, оскільки Чжан уже був замішаний у справі, поданий на затвердження імператорові, не став його дуже катати. За кілька днів Чжана повели з повіту до столиці, закувавши перед тим у колодки, і це завдавало йому нестерпних мук.

Дорогою Їм зустрілася жінка, що їхала верхи на коні, якого за вуздечку вела стара служниця. Придивився до жінки — аж то Шуньхуа. Чжан обізвався до старої, і з очей у нього закапали сльози. Вершиця смикнула за повід, повернулась до нього обличчям і, відкинувши рукою вуаль, здивовано вигукнула:

— А, це ти, братику? За що це тебе так?

Чжан коротко розповів їй про своє лихо.

— Як по правді,— мовила вона,— то мені, зваживши на твою поведінку, слід було б відвернутися від

¹ «Книжковий аромат» — тобто з покоління в покоління передавати освіченість і начитаність.

тебе. Але я цього не зроблю. Тут неподалік моя оселя, і запрошу тебе разом із стражниками погостювати в мене. Я подумала й вирішила, що дам і тобі, і їм трохи грошей на дорогу.

Усі рушили слідом за жінкою. Десь версти через півтори показалося невелике гірське село, де стояв високий, красивий палац. Шунъхуа злізла з коня і зашпала в покої, звелівши служниці провести гостей до вітальні. За кілька хвилин на столі з'явилося вино та всілякі закуски. Все було таке чудове й смачне, що, здавалося, ніби гостей вже давно тут чекали. Шунъхуа наказала служниці йти і звернулася до них:

— Оскільки чоловіків у нашому домі немає, то нехай пан Чжан гарненько почастує вас, служиві, бо попереду ще довгий шлях. Я, правда, вже послала вам назустріч свою людину з грошима, щоб вона потурбувалася про вас, шановні, та про пана Чжана в дорозі. Але як бачите, вона ще не встигла що-небудь для вас зробити.

Обидва конвоїри дуже зраділи і почали пити, скільки їм лізло, та вминати найдки за обидві щоки, геть забувши, що чає збиратися в дорогу. День уже схилився до вечора. Конвоїри сп'яніли зовсім. Шунъхуа увійшла до кімнати, показала пальцями на колодки, й ті відразу ж попадали на землю. Потім вона схопила Чжана за руку і вивела на подвір'я. Тут вони вдвох сіли на одного коня і помчали, немов на крилах.

Через деякий час Шунъхуа наказала йому злазити.

— Залишайся тут,— кинула вона через плече.— У мене з молодшою сестрою побачення в Синьому морі¹. Я й так уже через тебе затрималась і примусила її, бідну, так довго чекати.

Чжан спітав, коли вони зустрінуться знову. Шунъхуа не відповіла. Спітав у друге. Вона зіпхнула його

¹ Сине море — місце, де збираються добрі духи.

з коня і помчала далі. Коли розвиднілось, Чжан поцікавився у людей, що то за місцевість. Виявилося, Тайюань. Він зайдов у місто, найняв собі житло і під ім'ям Гуна Цзицзяна став навчати дітей.

Минуло десять років. Розпитуючи людей, які прибували з рідних країв, Чжан поступово дізнався, що пошуки втікача майже припинились, і знову потихеньку подався на схід. Підійшовши до свого села, він зупинився перед брамою, не наважуючись іти далі, й дочекався, поки стемніло. А коли огинувся біля воріт свого дому, відразу ж помітив, що мур огорожі став значно вищий, тепер через нього не перелізеш. Він постукав у ворота. Чекав дуже довго, поки вийшла його дружина і спіткала, хто там. Чжан стиха обізвався до неї. Зрадівши до безгнями, вона впустила його на подвір'я, але про людське око почала гrimати:

— Кажеш, що залишився в столиці без грошей! То мусив би, здається, раніше додому прийти. Як же воно так вийшло, що тебе проти ночі в дорогу відпустили?

Зайдовши до кімнати, вони почали розповідати одне одному про все, що з ними сталося за цей час. Чжан тільки тепер довідався, що стражники, які колись супроводжували його до столиці, і досі не повернулися додому. Поки вони розмовляли, до них із-за занавіски кілька разів виходила якась молода жінка.

— Хто це така? — поцікавився Чжан.

— Наша невістка.

— А син де?

— Поїхав до столиці на «великі змагання»¹ і ще не вернувся.

— І довго ж я блукав чужими краями! За цей час мій син став уже дорослим. Не сподівався, що він зуміє продовжити «аромат нашої родової культури»... А скільки здоров'я це тобі коштувало!

¹ Йдеться про екзамени.

Поки вони отак розмовляли, невістка підігріла вино, приготувала вечерю і поставила все на стіл. Щастю й радості Чжана не було меж.

Кілька днів після цього він пролежав у спальні, боячись, щоб хто-небудь не дізнався про його повернення. Та якось пізно увечері на вулиці залунали людські голоси, потім почувся різкий стукіт у ворота. На-полохане подружжя схопилося з ліжка.

— А чи немає у них задніх воріт? — запитав хтось.

Дружина злякалася ще дужче, миттю відчепила двері і приставила їх замість драбини до муру. Коли Чжан утік, вона нарешті підійшла до воріт і спитала, в чому річ. Виявляється, прийшли посланці, щоб привітати її з появою «нової знаменитості»¹. Серце жінки сповнилося радістю, і водночас їй стало прикро, що Чжан, мабуть, уже далеко звідси.

Усю ніч Чжан ішов то густою травою, то продирався крізь колючі чагарі. Він дуже поспішав, тому не вибирає дороги. І тільки на світанні, зовсім знесилівши, раптом подумав, що йому слід було б простувати на захід. Спитав у перехожого ѹ довідався, що недалеко звідси пролягає дорога до столиці.

Чжац зайшов у якесь село, маючи намір продати що-небудь з одягу і попоїсти. На одній з вулиць побачив високі ворота, а поряд на мурі було приkleєно аркуш паперу. Підійшов близче і прочитав, що один з членів родини Сюй, яка тут жила, нещодавно витримав екзамена на сяоляння.

Поки Чжан стояв, читаючи об'яву, на вулицю вийшов старий. Чжан вклонився йому і коротко розповів про своє становище. Старий вирішив, що незнайомець, певно, чоловік культурний і освічений, а не якийсь там жебрак, запросив його до господи і став пригощати. Тоді поцікавився, куди гість іде. Чжан сказав, що вчи-

¹ Тобто привітати, що її син склав екзамени.

тельєс в столиці, та коли повертаєсь додому, на нього напали грабіжники. Старий умовив Чжана залишитись у нього і вчити молодшого сина грамоти. Чжан і собі спитав господаря, хто він такий і де служить. Виявилося, що той колись був великим чиновником у столиці, а тепер пішов у відставку і живе тут, а екзамени в столиці складав його пебіж.

Десь через місяць молодий учений приїхав додому разом з одним юнаком і сказав, що це його товариш по навчанню Чжан, родом з Юнпіна. Юнакові було років вісімнадцять-дев'ятнадцять. Чжан почув прізвище гостя та де він народився, і в голові промайнула думка: чи не його це часом син. Проте людей з таким прізвищем у їхньому містечку було багато, тому він не став допитуватись.

Надвечір молодий Сюй розв'язав свої речі й витяг список тих, хто цього року витримав екзамени. Чжан теж поцікавився і взяв у нього аркуш. Перебіг очима: так і є — то його син! З очей мимохітъ покотилися слізни. Всі, хто був у кімнаті, з подивом кинулися до нього, стали розпитувати.

— Чжан Хунцзянъ¹, — сказав він, показуючи на своє ім'я, — це я!

І докладно розповів про свої колишні поневіряння. Син обняв батька і голосно заплакав. Старший і молодший Сюї почали їх утішати, поки у тих нарешті не прояснили обличчя.

Старий, не гаючись, послав кільком впливовим чиновникам золота, шовку та листи з проханням припинити справу Чжана в суді, і батько з сином разом поїхали додому.

Відтоді як Фан дізналася, що син успішно склав екзамени, її невідступно переслідувала думка про

¹ В екзаменаційний диплом вписували весь найближчий родовід кандидата, а ім'я батька стояло після імен предків.

чоловіка: живий він чи, може, загинув де-небудь. А коли стало відомо, що молодий Сюй уже дома, тривога про рідну дитину ще більше заполонила її серце. Та не-вдовзі батько з сином, ніби з неба впавши, зайшли в дім, і вона була настільки приголомшена цією несподіванкою, що заспокоїлася лише після того, коли вони розповіли, як випадково зустрілися в будинку Сюя. Загальній радості не було меж.

Батько того волоцюги, який свого часу стежив за Фан, дізнавшись, що її син став ученим, більше не смів і думати про помсту. Чжан повідав йому про свої страждання, яких зазнав за всі ці роки, і старому на-віть соромно стало перед сусідом. А Чжан ставився тепер до нього з особливою люб'язністю. Відтоді вони ніколи не сварилися.

ПТАШИНА МОВА

В одне з сіл в окрузі Чжунчжоу зайшов чернець-даос і попросив, щоб йому дали поїсти. Втамувавши голод, він уже було зібралася йти, та раптом почув, як у саду заспівала іволга, і сказав господареві, щоб той берігся вогню.

— А в чім річ? — поцікавився господар.

— Бачиш, пташина сказала: «Велика пожежа... Важко врятуватись... Небезпечно».

Селяни, які юрмилися коло двору, почали весело реготати, і хазяїн не звернув уваги на попередження.

Наступного дня й справді спалахнула пожежа. Поплум'я хутко перекинулося на сусідні оселі, і кілька садиб згоріло дотла.

Селяни були дуже здивовані і вирішили, що то був не простий чернець, а якийсь святий. Кілька чоловік кинулися за ним услід і, наздогнавши його, почали величати святым.

— Я всього-на-всього знаю пташину мову,— заперечив даос.— Який я святий?

Саме цієї миті на дереві неподалік заспівав чорно-квітник.

— Про що він співає? — спитали селяни.

— А ось про що:

Шостого народили,
Шостого народили,
А чотирнадцятого та шістнадцятого
Будуть ховати!

Мені здається, що в тому дворі народилися двійнята. Сьогодні у нас десяте число. Не мине й п'ятиріччя, як обое помруть.

Розпитали людей: справді, два хлопчики. А потім вони повмирали саме тоді, як напророчив чернець.

Начальник повіту, почувши про цей дивовижний хист даоса, запросив його до себе в гості. В цей час через двір проходили качки. Зрадівши нагоді, начальник запитав ченця, про що вони крячуть. Той відповів:

— Ваша велиможність, у вас у внутрішніх покоях, певно, сварка розгорілась, бо качки кажуть:

Ках! Ках! Ках!
Ти завжди до нього липнеш!
Ні, це ти липнеш!

Начальник пройнявся глибокою повагою до ченця. Адже його дружина та наложниця безперестанку луплювали одна одну. Рятуючись від їхньої оглушильної лайки, він саме підавно вискочив звідти.

Повітовий начальник залишив даоса при своїй канцелярії і ставився до нього з великою повагою і привітністю.

Чернець час від часу прислухався до шташиного співу і нерідко вдало його розгадував. Був він чоловіком простим, некультурним і ніколи не добирав висловів, завжди казав те, що думав, ні на кого не зважаючи. А начальник був страшенно зажерливий, і всі речі, які йому підносили як хабарі, міняв на гропі. Сиділи вони якось з даосом на подвір'ї, і повз них знову проходили качки. Начальник звернувся до ченця з тим самим питанням. Той відповів:

— Цього разу птахи кажуть інше. Тепер вони стали вашими рахівниками!

— І що ж вони рахують?

— А ось що:

Свічок з воску — сто вісім,
Перлин — тисяча вісім.

Начальник зніяковів. Даос помітив це і попросив дозволу піти, але той не схотів його відпускати.

За кілька днів начальник запросив гостей. Раптом закуvalа зозуля. Гості почали розпитувати даоса.

— Зозуля сказала,— відповів той,— «Втратить місце — піде звідси».

Присутні від несподіванки зблідли та так і позаклякали на місці.

Начальник еkipів від гніву і одразу ж прогнав даоса.

Однак минуло небагато часу, і начальника за користолюбство справді прогнали.

* * *

Гай-гай! А попереджав же святий чоловік! Та одурманений своєю владою начальник не зрозумів перестороги і не отямывся вчасно!

ЯК ЦЗЯ ФЕНЧЖІ СТАВ БЕЗСМЕРТНИМ

Цзя Фенчжі, що жив у Пінляні, жодного разу не вдалося скласти екзамен, хоч своїми здібностями та грамотністю він прославився чи не на всю округу.

Ідучи якось дорогою, він зустрів сюдая, що називався Ланом. Тримався сюдай по-простому. Під час розмови з'ясувалося, що й погляди їхні багато в чому співпадають, тому Цзя запросив Лана до себе в гости. Дома він показав йому всі свої твори, написані для екзамену, і попросив оцінити. Лан уважно перечитав твори, проте хвалити їх дуже не став.

— Цього досить, щоб скласти початкові екзамени, але в окрузі чи деінде й на останнє місце важко сподіватись,— сказав він.

— Що ж мені робити? — затурбувався Цзя.

— Чи варто вам говорити, що людині гордій, яка ні перед ким не схиляє голови, в Піднебесній взагалі неможливо досягти успіху, і навпаки: тим, хто вміє підлеститись і покірно зігнути спину, доступно все,— відповів Лан і навів для прикладу кількох авторів.

Цзя засміявся, почувши прізвища тих, кого зневажав за їхню писанину, і мовив:

— Твори справжніх учених мусять бути безсмертними, жити в віках і завжди вабити до себе людей, мов смачні рідкісні найдки, розставлені на столі. А що можуть створити ці лакузи, що тільки й дбають про те, як здобути собі славу та почесті і пригрітися в палаці якого-небудь можновладця.

— Ні, не згоден,— заперечив Лан.— Яким би прекрасним твір не був, але він так і залишиться невідомим, якщо у автора немає імені. Коли ви збирастесь

тримати свої праці в цьому кабінеті до кінця днів своїх, то про що може бути мова? Коли ж ні, то не сподівайтесь, що ті, хто сидить за бамбуковою завісою і кого ви так зневажаєте, стануть іншими, прочитавши ваші твори.

Цзя промовчав.

— Наскільки молодість самовпевнена! — вигукнув Лан і, всеміхнувшись, розпрощався.

Тієї осені Цзя знову провалився на екзамені і зовсім було занепав духом. Потім згадав про свою розмову з Ланом, дістав твори авторів, про яких було тоді згадано, і почав читати. Але не встиг ознайомитися з першим, як голова обважніла і захотілося спати. Охоплений тривогою за своє майбутнє, він не зінав, за що йому тепер взятись.

Минуло ще три роки, наблизився час наступних екзаменів. І тут до Цзя несподівано завітав Лан. Побачивши один одного, вони страшенно зраділи. Лан одразу ж посадив Цзя писати твори на всі оім тем, які могли запропонувати на екзаменах. Через день він забрав написане і, прочитавши, сказав, що нікуди не годиться. Звелів усе переробити. Але й перероблене він теж не схвалив. Тоді Цзя вирішив пожартувати над ним і вибрав з усіх забракованих робіт такі довгі та неоковирні речення, такі мудрування, що навіть людям сором показувати, розташував їх у певному порядку, переписав заново і віддав Лану.

— От тепер вийшло! — радісно вигукнув Лан і порадив йому вивчити цю писанину напам'ять. Впродовж розмови він ще кілька разів нагадував про свою пораду, але Цзя лише сміявся у відповідь:

— Як по правді, така тарабарщина, скільки її не зубри, в голову не полізе. Навіть з-під палки й то її не вивчиш!

Лан підсунувся до столу і примусив Цзя прочитати все вголос. Потім скинув з нього сорочку і на голій

спині вивів пензлем якісь заклинання. А перед тим, як іти, пояснив:

— Того, що ви зараз написали, цілком досить. Можете тепер зв'язати всі ваші книжки і закинути їх в найдальший закуток.

Цзя спробував позмивати зі спини ієрогліфи, але де там — туш міцно прилипла до тіла.

На екзамен було винесено ті ж самі сім тем, про які йому говорив Лан. Цзя намагався пригадати хоч рядок із своїх попередніх творів, однак в голову лізло лише те, що він написав останнім часом, складене з довгих, неоковирних речень. А коли закінчив писати, йому стало соромно перед самим собою, хотів подекуди підправити, та як не старався, нічого не виходило.

Сонце вже схилялося до заходу, і Цзя довелося здати все, як було, тільки переписавши чащісто. А на квартирі на нього вже давно чекав Лан.

— Чого це ви так затрималися? — спитав він.

Цзя повідав усе, як було, і попросив постирати у себе на спині ієрогліфи, та вони, виявляється, вже зникли.

Коли Цзя розповідав про екзамен, то сам собі дивувався: йому здавалося, що все це сталося дуже давно і начебто в якомусь іншому світі.

— А чом би вам і про себе не потурбуватись? — спитав він наостанок Лана.

— Не mrію я про кар'єру, отож можу обійтися й без такої писанини.

Лан запросив Цзя завітати наступного дня в гості і цішов. Цзя погодився, а тоді став переглядати чернетки і знайшов у них стільки чужих думок, що йому стало моторошно. Вранці, нікуди не заходячи, він падався додому.

За кілька днів вивісили списки тих, хто витримав екзамен, і Цзя, як на диво, був у числі перших. Взявся ще раз перечитувати свої роботи. Від сорому його

аж у жар кидало, а коли дочитав останній з семи творів, одяг був мокрий від поту.

«Якщо все це опублікують, то як мені тоді дивитися в вічі вченим Піднебесної?» — у відчай спітав він самого себе. І цієї миті до кімнати зайшов Лан.

— Чого це ви так журитеся? Ваша ж мрія про екзамен справдилася!

— Я щойно порівняв себе з коштовною вазою, в яку насыпали собачого послиду. І як мені тепер показатися перед своїми колегами? Мабуть, буде краще навіки розпрощатися з людьми і щезнути де-небудь в горах.

— О! Це вже думка справді піднесена! Та чи зважитесь ви на такий вчинок? Якщо зважитесь, то я проведу вас до того, хто дасть вам безсмертя! І що тоді для вас усікі там скороминущі честь та багатство і навіть тисячолітня слава!

— Дозвольте подумати! — сказав Цзя, зрадівши такій пропозиції, і попросив Лана заночувати в нього.

— Я вирішив! — згодився він на світанку і, не скавши ні слова ні дружині, ні сину, покинув разом з Ланом дім.

Зайшовши глибоко в гори, вони нарешті зупинилися перед входом до підземного палацу, де панував якийсь незнаний, особливий світ. У великому залі сидів дідусь. Лан сказав, що це вчитель, і звелів Цзя вклонитися йому.

— Чого ви прийшли у таку рань? — спітав старий.

— Цей чоловік уже дозрів для пізнання істинного путі. Сподіваюсь, що ви візьмете його до себе, — відповів Лан.

— Якщо вже він прийшов сюди, то доведеться йому відмовитись від усього мирського, тільки так можна здобути безсмертя.

Цзя з благоговінням слухав старого. Потім Лан провів його на один із монастирських дворів, показав місце для ночівлі і, залишивши кілька коржиків,

пішов. У келії було чисто прибрано. Дивно лише, що ні двері не навіщені, ні рам у вікнах немає, а з меблів — тільки столик та ліжко. Місячне світло, вільно проникаючи через отвори, здавалося, пронизувало все довкола. Цзя посқидав черевики і примостиився на ліжку, та невдовзі відчув голод. Взявся за коржики. Вони були солодкі, і тому він швидко наївся.

Цзя думав, що Лан провідає його, довго сидів, чекаючи, а той все не з'являвся. В кімнаті панувала цілковита тиша, ніде ані звуку. Тільки повітря повинелося якимись ніжними пахощами. Власне тіло здавалося Цзя таким світлим і прозорим, що на ньому можна було розгледіти кожну жилочку. Раптом десь поблизу щось зашерхотіло, так ніби кішка дряпала. Зиркнув у вікно і надворі під стріхою помітив причасного тигра. Спочатку злякався, але потім, згадавши слова вчителя, опанував себе і завмер, мов з каменя витесаний. Тигр, здається, почув, що в кімнаті хтось є, неуквапом проник усередину, підійшов до ліжка і, обдаючи Цзя гучним гарячим подихом, обнюхав його ноги. Та раптом на подвір'ї зчинився якийсь переполох, ніби там хтось курей ловив, і тигр побіг геть.

Деякий час Цзя сидів спокійно, та скоро до келії зайшла небачена красуня. Від неї потягло запахом орхідеї та мускусом. Вона тихенько вибралася на ліжко і зашепотіла Цзя на самісіньке вухо:

— Я прийшла.

На нього війнуло присмінним запахом помади, проте він, далекий від усього людського, навіть не поворухнувся.

— Спиш? — спитала красуня тихо.

Її голос так скидався на голос дружини, що у Цзя мимохіт стрепенулося серце. Але в голові сяйнула думка: «Все це привиди, якими вчитель хоче мене випробувати». І він далі сидів з непрітомним виглядом.

— Мишень заворушилось! — мовила сміючись жін-

ка, нагадавши йому про їхню давню домовленість: цей таємний сигнал вони придумали з дружиною для своїх любовних утіх ще тоді, коли спали в одній кімнаті з покоївкою.

Зачувши його, Цзя мимоволі здригнувся. Широко розплющивши від подиву очі, він придивився пильніше — це справді була його дружина.

— Як ти сюди потрапила? — поцікавився він.

— Пан Лан занепокоївся, коли б ви не почали в горах сумувати за домівкою, і прислав за мною якусь стару жінку,— відповіла дружина.

Пригорнувшись до нього, вона почала дорікати, що він пішов з дому, навіть не попрощавшись з нею. Цзя довго втішав її, поки вона не стала всміхатись, і тоді вони забулися в п'янкій насолоді.

Наблизився світанок, аж раптом почулася лайка старого. Його голос лунав усе дужче. Жінка миттю скопилася з ліжка і, не знайшовши схованки, вилізла через вікно. Тої ж хвилини до келії зайшов старий, а слідом за ним — Лан. Прямо на очах у Цзя старий відлутицював палицею Лана і звелів йому вигнати геть свого приятеля. Лан провів Цзя до виходу і показав йому дорогу додому.

— Я покладав на вас такі надії, та, видно, надтс поквапився, бо ви ще не позбулися людських пристрастей. За це мене добре виляли, а наостанок побили. Отже, доведеться вам піти звідси, але не назавжди; прийде час — і ми ще зустрінемося,— сказав Лан, склавши докупи руки на знак прощання.

Внизу під горою Цзя побачив рідне село. Подумавши, що дружина — жінка слаба і, певно, ще не добра-лася додому, він кинувся її наздоганяти. Та дорога була порожньою.

Нарешті прибіг, але що це? Село ніби те й ніби не те. Поки йшов вулицями, не зустрів жодного знайомого — ні серед старих, ні серед молоді. Цзя наблизився

до воріт своєї садиби, та виявляється, що стіни будинку вже порозвались. Почуття подиву, що охопило його спочатку, змінилося тривогою.

«Чи не те ж саме відчували Лю Чен та Юань Чжао, коли повернулися з гори Тяньтай?» — раптом подумав він і, не зважившись зайти на своє подвір'я, присів біля воріт навпроти. Сидів довго, поки до нього не вийшов старезний дід з костуром.

— Чи не скажете ви, де будинок Фенчжі? — спитав Цзя, вклонившись йому.

— Ондечки, — показав старий на той бік вулиці. — Ось послухайте, яке диво там колись сталося? Я все те добре пам'ятаю. Розповідають, що господар цієї садиби, як тільки здобув перемогу на екзаменах, одразу й зник. Його синові на той час було років сім чи вісім, а коли сповнилося чотирнадцять, раптом тривалим сном заснула мати. Поки син був живий, він перевдягав її в теплий одяг на зиму і в легкий — на літо. А як помер, її онуки зовсім збідніли, та й будинок почав розвалюватись. Над тим місцем, де вона лежала, залишився тільки вкритий соломою намет. А місяць тому вона несподівано прийшла до тями. Порахувала на пальцях, виявляється, проспала майже цілий вік! Люди прочули про таке диво і звідусіль посунули до неї. Багато їх тут перебувало, тільки недавно трохи поменшало.

Цзя одразу все зрозумів.

— Так ви мене не відзначали? — запитав він діда. — Я ж і є Цзя Фенчжі!

Старий був вражений й пошкандивав до хати, щоб розповісти домашнім про почуте.

Скоро Цзя зустрівся зі своїми родичами. Його старший онук на той час уже помер, а молодшому — Сяну — перевалило за п'ятдесят. Сам Цзя був такий моложавий на вигляд, що у Сяна виникла підозра, чи справді це його дід.

Незабаром прийшла їхня бабуся і враз візала свого чоловіка. Сльози струмками збігали по її обличчю. Шкодуючи, що в неї немає власного кутка, вона повела Цзя до будинку старшого внука. Слідом за ними ввалилася ціла ватага жінок та чоловіків різного віку, а також дітлахи. Це здебільшого були онуки та правнуки Цзя, люди прості, грубі, неосвічені. Вдова старшого внука У купила вина і приготувала сяку-таку закуску з овочів. Потім звеліла своєму молодшому синові Го перебратися разом з дружиною до спільнної кімнати, звільнивши свою прадідові та прарабабі. Коли Цзя зайшов до приміщення, від смороду брудних пельюшок, пилиюки та диму його занудило.

Минуло ще кілька днів, і він уже почав досадувати, що повернувся додому. Родичі по черзі годували його та дружину несмачними бідняцькими харчами. Сусіди, зустрівши Цзя де-небудь на вулиці, часто запрошували до себе, щоб поздоровити з поверненням, а його дружина залишалась голодна дома.

Вдова старшого внука, дочка освіченої людини, була гарно вихована й завжди ставилася до свекрів тепло й привітно. Але родина Сяна приймала їх все гірше й гірше, і часом навіть лунали образи.

Нарешті Цзя не витримав, забрав дружину, переїхав у інше село й почав там учителювати.

— Я так каюсь, що повернувся назад,— часто говорив він дружині.— Та що тепер удієш? Пізно шкодувати, доведеться, мабуть, починати життя знову. Якщо забути про сором, то не так уже й важко буде домогтися і багатства, і шан людської.

Так вони прожили більше року. Вдова старшого внука У часто відвідувала їх, приносячи якого-небудь гостинця, а з родини Сяна ніхто й носа не потикав.

Того ж року Цзя витримав конкурс у повітовому училищі. Начальникові повіту його твір дуже сподо-

бався, і він щедро нагородив Цзя. Жити одразу стало легше. Тут і Сян раптом згадав про діда з бабою. По-чав знову родичатися, горнутися до них. Якось Цзя покликав його до себе, підрахував, скільки онук витратився на них, повернув йому всі ті гроші і вигнав геть.

Згодом Цзя придбав собі будинок і забрав до себе вдову У. Старшого з її синів залишили на господарстві, а молодшого, дуже здібного, стали вчити грамоти з іншими дітьми.

Після повернення з гір голова у Цзя стала ще яснішою. За короткий час він успішно склав кілька відбіркових екзаменів і нарешті дістав звання цзіньши¹. А ще через кілька років був призначений інспектором і вирушив у подорож по провінції Чжецзян. Добра слава про нього ширилася все далі й далі, а неперевершена на той час краса його хоромів, майстерність придворних співаків та танцюристів викликала у всіх захоплення.

Цзя був чоловіком суворим і непохитним, не любив пасувати перед вельможами, і тому вони вирішили розправитися з ним. Невдовзі лихо таки звалилося на його голову, і причиною тому стали шість нероб — сини його внука Сяна.

Хоча Цзя давно порвав з ними всякі стосунки, вони все ще прикривалися дідовим іменем і робили в селі все, що їм заманеться: ображали людей, захоплювали чужу землю, майно, будинки. Місцеві жителі непавиділи їх, але боялися чіпати. Та коли другий син Сяна відняв у односельчанина молоду дружину і зробив її свою наложницею, потерпілій назбирав у людей грошей і звернувся з скаргою в суд. Чутки про цей скандал скоро докотилися й до столиці. Звісно, чиновники

¹ Цзіньши — перший претендент на посаду.

одразу ж написали доповідну, в якій у всьому звинувачували Цзя. А тому нічим було виправдатись.

Цілий рік тривало слідство. Сян та його сини померли від катувань та виснаження у в'язницях, а Цзя після річного ув'язнення, згідно з височайшим едиктом, був засланий на північ у місто Ляоян.

Го на той час уже став сюсаєм. Добрий за свою вдачею і чесний, він, крім того, відзначався неабиякою мудрістю. Йому й доручили виховувати сина Цзя, якому вже виповнилося п'ятнадцять років.

Взявши з собою служника та стару покоївку, подружжя Цзя вирушило до місця заслання.

— Десять років життя в багатстві та почестях промайнули, немов сон,— сказав якось Цзя дружині в дорозі.— Лише тепер я нарешті зрозумів: там, де слава та розкоші — там і пекло, і каюсь, що нагрішив більше, ніж Лю Чен та Юань Чжао в давнину.

Через кілька днів вони вийшли на берег моря і вдалині побачили великий корабель, з якого долинала музика та бій барабанів. На борту того корабля навіть охоронці були схожі на небожителів. Коли судно підійшло до берега, звідти спустився чоловік і, всеміхаючись, запросив Цзя відпочити на кораблі. Дивуючись і радіючи, той зійшов на борт. Конвоїри, які супроводжували його до місця заслання, не стали заважати. Дружина Цзя також хотіла було зійти на корабель, але судно саме відійшло від берега, і вона у відчай кинулася в море. З корабля миттю спустили шовкове полотнище і врятували її. Тільки тепер конвоїри схаменулися: вони наказали човнярам щосили веслувати і, здійнявши крик, поплили навздогін за кораблем, але їхні голоси танули в оглушливому громотінні барабанів та шумі бурхливого моря.

У тому чоловікові, що сходив зустрічати Цзя на берег, служник упізнав Лана.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

За давніми переказами, великий учений Чень, написавши свого часу екзаменаційний твір, прочитав його чотири рази вголос і, зітхнувши, мовив:

— Хіба можна так писати? — З цими словами викинув усе написане і взявся до роботи знову.

Ось чому екзаменаційні твори завжди гірші від звичайних.

Не знаючи куди подітися від сорому за свою писанину, студент Цзя втік у гори — отже, в ньому було щось таке, що ріднило його з безсмертними! Коли ж він повернувся назад, до грішних людей, йому довелося чинити всупереч своїм переконанням, аби тільки здобути кошти на життя.

Як важко біdnій людині зберегти свою гідність!

ЯНЬЧЖІ

У ветеринара Бяня з міста Дунчан була гарна й розумна дочка, яку звали Яньчжі — Рум'яна. Батько прямо душі не чув за нею і хотів підшукати їй гідну пару — юнака з благородної сім'ї. Але родовиті зневажали їх за бідність та низький стан і цурались такого шлюбу. Саме тому у Яньчжі, хоч вона вже й досягла того віку, коли дівчині роблять зачіску, все ще не було нареченого.

Навпроти ветеринара жив сусід, дружину якого звали Ван. Ця легковажна особа, що любила часом при нагоді покепкувати, була приятелькою Яньчжі.

Одного разу, проводжаючи подругу, Яньчжі вийшла за ворота і побачила вродливого юнака в білому траурному одязі, що проходив повз їхній двір. Стрепенулося раптом серце у дівчини, і очі, прозорі, мов тиха осіння вода, затримались на його обличчі. Юнак, низько опустивши голову, наддав ходи. Він був уже далеко, а дівчина все ще дивилася йому вслід. Ван, яка увесь цей час пильно стежила за нею, жартома зауважила:

— Тобі, такій красуні та розумниці, тільки такий і до пари!

Дівчина нічого й не відповіла, лише зашарілась від сорому.

— Ти знаєш, хто це? — спитала Ван.

— Hi.

— Та це ж сюцай Ao з Південного завулка, звати його Цючжунь. Його покійний батечко був цзюйженем, чоловіком дуже чесним і порядним. Я сама з того завулка і добре знаю їх. В усьому світі не знайдеш другого такого чесного та ласкавого, як цей юнак. А

траур носить тому, що недавно поховав дружину. Якщо припав тобі до душі, то передам, щоб засилав сватів.

Яньчжі знову промовчала, і Ван, весело сміючись, подалась додому.

Непомітно збігло кілька днів, а від Ван ні чутки ні вістки. Яньчжі почала тривожитись: чи то сусідці так ніколи, що й носа не показує, чи, може, нащадок великоможної родини погребував такою нареченовою? Надокучливі думки не давали їй спокою. Туга за коханим довела її до того, що вона перестала їсти й пити і напрешті захворіла.

Саме тоді Ван прийшла її провідати і почала допитуватись, чого Яньчжі заслабла.

— І сама не знаю,— відповіла дівчина.— Ото як ти пішла від нас, то майже з того дня й почалося. Спершу млюсно було, а тепер і дихати важко. Мабуть, скоро помрну...

— А в мене, бачиш, чоловік з дому поїхав у торгових справах; ще й досі не повернувся. І самій незручно йти до Ao, і послати нікого. Чи не в ньому причина твоєї недуги? — зашепотіла Ван. Дівчина зашарілась.— Видно, що в ньому! Ну коли вже хвороба зайдла так далеко, то тут нічого соромитись. Запропоную йому цієї ж ночі прийти до тебе на побачення. Не думаю, щоб він відмовився.

— Воно й справді нічого критись, коли вже так,— зітхнула Яньчжі, не помічаючи, що Ван потішається з неї.— Якщо він не зневажає мене за бідність і простоту нашого роду, то нехай засилає сватів. Я швидко одужаю. А про те, щоб таємно зустрічатись, і мови не може бути!

Ван кивнула на знак згоди головою і пішла.

Сама Ван, ще коли була дівчиною, кохалася з сусідом, студентом Су Цзє. А після того, як вона вийшла заміж, Су пильно стежив за її чоловіком. Як тільки

той куди-небудь від'їжджав, студент приходив до неї, щоб згадати про свою колишню любов.

Тієї ночі Су також завітав до Ван. Пирскаючи від сміху, вона розповіла йому про свою розмову з Яньчжі і веліла для потіхи передати все це Ao.

Су вже давно чув про вроду тієї дівчини і невимовно зрадів: така нагода нечасто випадає! Спочатку хотів було порадитися з Ван, але побоявся: коли б не приревнувала. Вдавши, ніби Яньчжі його аніскілечки не цікавить, він, між іншим, випитав, де кімната дівчини в домі Бяня.

Наступної ночі Су переліз через огорожу, хутко пробрався до вікна і тихенько постукав.

— Хто там? — почувся притишений голос.

— Це я, Ao, — відповів Су.

— А я саме думала про вас, — призналася дівчина. — Хочу бути з вами все життя, а не лише одну ніч. І якщо я справді вам подобаюсь, то скоріше шліть сватів, а потайки зустрічатись я нізащо не згодна. І не просіть!

Вдаючи, що й він такої думки, Су почав благати дівчину, щоб вона висунула крізь двері хоча б свою руку. Дівчина не посміла відмовити коханому. Пересильючи слабість, вона підійшла до дверей і прочинила їх. Су тої ж миті ускочив до кімнати і, сподіваючись на успіх, схопив дівчину в обійми. Яньчжі прукалася, як могла, і нарешті, зовсім знесилена, впала на підлогу. Су кинувся її піdnимати.

— Звідки ти взявся, негіднику? — простогнала дівчина. — Адже ти не Ao! Коли б це був Ao, то, довідавшись, чого я захворіла, він би пожалів мене, пригорнув до себе, а не шарпав би з такою грубістю! Посмієш ще раз доторкнутись — закричу. Хоч і себе ославлю, але й тобі це добром не минеться.

Боячись ускочити в халепу, Су більше не наполягав, лише благав її призначити день нової зустрічі.

— Це буде день нашого весілля,— у розпачі відповіла дівчина, подумавши, що Ао жорстоко поглумився з неї, підіславши свого приятеля.

— Дуже довго чекати, а чи не можна швидше?

Від надмірного хвилювання Яньчжі відчула ще більшу слабість і мовила, що зустрінеться з ним лише після того, як видужає. Тоді Су почав просити якунебудь річ на доказ кохання. Вона сказала, що в неї нічого немає, але Су зірвав у неї з ніжки гаптованого черевичка і кинувся геть з кімнати.

— Віддайте, віддайте! — кричала Яньчжі йому вслід.— Які ж вам докази ще потрібні, коли пообіцяла бути вашою? Мені його, звичайно, не жаль, та от коли б тільки не намалювати, як то кажуть, тигра замість собаки: не питаючись, взяли у мене черевичок, а там, гляди, ще й плітки почнете розпускати. Коли люди про це дізнаються, то мені тоді хоч з мосту та в воду.

Вибравшись на вулицю, Су одразу ж завернув до Ван. Ліг з нею в ліжко, а сам усе думає про черевичок. Тихєлько простяг руку, помацав у кишеньках свого халата, але черевичок, як на диво, кудись зник. Су Цзє скопився з ліжка, запалив світло, потрусив халат, оглянув усе довкола — нема, та й годі! Чи не Ван часом заховала? Спитав її, а вона тільки посміхнулась у відповідь, і Су занепокоївся ще дужче. Критися далі він не міг і розповів полюбовниці про все докладно. Потім з свічкою в руці вийшов на подвір'я, але черевичка і там не було. Нарікаючи на самого себе і на весь білий світ, він повернувся до спальні.

«Добре, що хоч ніч уже пізня, нікого на вулиці немає,— втішав він себе.— Певно, загубив де-небудь дорогою, встану удосвіта і знайду».

Проте і вранці Су Цзє нічого не знайшов. Йому й невтімки, що тієї ж ночі провулком шастав один із сільських волоцюг на прізвище Мао Да. Він уже

давно чіплявся до Ван, та завжди діставав облизня. І ось тепер, довідавшись про її стосунки з Су Цзє, ви-рішив застукати коханців на гарячому, щоб, налякавши жінку, потім домогтися свого. Проходячи тієї ночі поза садибу Ван, він штовхнув ворота — не замкнені. Зайшов на подвір'я, попрямував тихцем до її вікна і раптом наступив на щось м'яке. Підняв — жіночий черевик. Причайвши за вікном, він піделухав усю розповідь Су Цзє і неймовірно радий пішов з двору.

Минуло кілька ночей, і Мао Да переліз через огорожу на подвір'я Бяня. Не второпавши, які двері ведуть до кімнати Яньчжі, він звернув у бік батьківських покоїв. Старий помітив через вікно когось чужого у дворі і враз збагнув, що той хоче проникнути до кімнати його доночки. Розлютивши, Бянь схопив ножа і кинувся назустріч Мао Да. Наполоханий волоцюга метнувсь назад до огорожі, та не встиг її перелісти, як старий уже наздогнав його. Діватися було нікуди. Мао Да стрибнув на переслідувача і вирвав у нього ножа. Мати Яньчжі тим часом почала голосно кричати у своїй кімнаті. Мао Да зрозумів: треба замітати сліди. Единий вихід — убити старого.

Материн лемент розбудив Яньчжі, яка вже трохи видужала. Коли із свічкою в руці вона вибігла на подвір'я, батько не міг уже й слова сказати, бо лежав з проваленим черепом і за кілька хвилин віддав богові душу.

Біля огорожі валявся гаптований черевичок. Мати одразу відзнала його і накинулась на дочку, вимагаючи пояснень. Яньчжі, заливаючись слізьми, стала розповідати, тільки про Ван змовчала, щоб не накликати на неї підозри. Вона, щоб помститися, назвала одного лише Ао, який нібито самочинно приходив до неї.

Наступного ранку мати подала скаргу повітовому начальнику, і той наказав негайно схопити злочинця.

Ао був юнаком скромним, сором'язливим. І хоч мав уже вісімнадцять років, але при незнайомих людях губився, мов мала дитина, навіть починав заїкатись. Коли його арештували, він страшно перелякався, а в суді не зінав, що й казати, тільки увесь третмів. Начальник повіту вже після першого допиту впевнився, що юнак винен. Він звелів забити його в колодки і допитати з усією суворістю. Не витримавши катувань, Ао визнав себе винним. Його перевели в округ і там мучили так само, як і в повіті. Обурений такою жорстокістю юнак почав вимагати побачення з дівчиною. Як тільки вони зустрілися, Яньчжі одразу ж накинулася на нього з лайкою, а у нещасного мовби язик усох — нічого не міг сказати на своє виправдання. Після цього Ао засудили на смерть.

Справа потім розглядалася ще в кількох інстанціях, і жоден з причетних до повторних допитів чиновників не зробив іншого висновку. Та ось нарешті справа дійшла до губернатора провінції Цзінань.

Посаду цю на той час обіймав У Наньдай. Уже після першої зустрічі з обвинуваченим у нього виник сумнів: надто не схожий цей юнак на вбивцю. Тоді губернатор посадив до його камери свою людину, яка поступово випитала в Ао всю правду. Так губернатор дізнався, що юнак зовсім не винен. Після кількаденних розмірковувань він вирішив провести нове розслідування і першою на допит викликав Яньчжі.

— Чи зінав ще хто-небудь про зустріч, яку ти призначила Ао? — запитав він.

— Ні, ніхто не зінав.

— А під час вашого побачення був хто-небудь?

— Ні, — заперечила дівчина.

Привели юнака. Губернатор лагідно розмовляв з ним, і Ао почав розповідати:

— Якось ішов я вулицею і бачу, що біля воріт однієї з садиб стоїть колишня наша сусідка Ван, а

з нею якась молоденька дівчина. Я швидко пішов собі далі і після цього більш не бачив ні тієї, ні тієї.

— Так сусідка ж була?! — люто гrimнув на Яньчжі губернатор.— Чому ж ти мовчала?

І він звелів було взяти її на тортури, але Яньчжі злякано підтвердила:

— Так, я стояла тоді разом з сусідкою, але до цього діла вона не причетна.

Губернатор закінчив допит і послав стражників за Ван. Через кілька днів її привели й помістили до окремої камери. А невдовзі викликали на допит:

— Хто вбивця?

— Не знаю,— відповіла Ван.

Губернатор вирішив уdatися до хитрощів:

— Яньчжі посвідчила, що одна ти знаєш, хто вбив старого Бяня! Навіщо ж ти дуриш мене?

— Звідки мені знати? Це вона наклеп на мене зводить! — заголосила Ван.— Розпусне дівчисько, сама хотіла коханця собі завести! Я ж бо тільки жартома пообіцяла посватати їх. А вони, бачте, без мене обійшлися. Сама привела вбивцю до свого дому, а тепер на мене хоче вину звалити.

Але губернатор вів допит так майстерно, що Ван слово в слово розповіла все, про що вони тоді говорили, стоячи біля воріт. Привели Яньчжі, і губернатор люто закричав на неї:

— Ти казала, що Ван до цього не причетна. А вона щойно призналася, що обіцяла вас звести.

Яньчжі залилася слізми.

— Негідниця я! Сама на рідного батька смерть на кликала, та ще й людей невинних приплутала. Така ганьба. Коли вже кінець всьому цьому буде!

Губернатор далі допитував Ван:

— Кому ж ти говорила про свій намір?

— Нікому.

— Що ти мені голову морочиш? Хіба чоловік та жінка у ліжку не звіряються в усьому одне одному?

— Мого чоловіка давно дома немає. Як поїхав, то іше й досі не повернувся.

— Може, ї так,— сказав губернатор.— Але не сподівайся, що тобі пощастило обдурити мене. Хто повірить, ніби ти нікому й слова не сказала? Кепкун ніколи не втратить нагоди познущатися над чужою простотою та похвалитися власною кмітливістю.

Губернатор звелів узяти її руки в колодки, і Ван докладно про все розповіла. Потім наказав звільнити Ao і заарештувати Су Цзе. Але той став викручуватись, мовляв, про вбивство він нічого не знає.

— Якщо вже ти з потіпаюю спав, то порядною людиною тебе вважати ніяк не можна! — скипів губернатор і звелів катувати його. Зрештою Су призвався, що він справді обдурив дівчину, але після того, як загубив черевичка, більше не наважувався йти до неї. Що ж до вбивства, то про це йому не відомо.

— Від того, хто потай перелазить через огорожу чужої садиби, всього можна чекати,— гнівно заперечив губернатор і наказав ще раз піддати його тортурам. Не витримавши катувань, Су визнав себе винним.

Про його зізнання доповіли вищим інстанціям, і скрізь губернатора У хвалили за кмітливість. Неспростовних доказів була ціла купа, і якщо Су хотів урятуватися, то йому слід було поспішати: вирок мали затверджувати восени.

Су Цзе був людиною розбещеною, але розумною. Прочувавши, що пан Ші, інспектор в справах освіти,— чоловік мудрий, справедливий і завжди підтримує здібну молодь, він негайно послав йому супліку, в якій доводив свою невинність.

Інспектор зажадав, щоб принесли його судову справу, уважно переглянув її, замислився і нарешті, вдаливши рукою по столу, вигукнув:

— Цього студента засудили несправедливо!
Тоді він звернувся з проханням до судової палати,
щоб йому самому дозволили провести розслідування,
і заходився допитувати всіх заново.

— Де ти загубив черевичок? — спитав він Су Цзє.
— Не пам'ятаю, але коли я стукав у ворота Ван,
він ще був у мене.

Після цього Ші викликав на допит Ван.

— окрім Су Цзє, у тебе ще були полюбовники?
— Та що ви!

— Рознутниця ніколи на одному не зупиняється!

— З Су Цзє у нас кохання ще з самого дитинства,
тому я й приймала його. Пробували, правда, чіпляти-
ся інші, але я більше ні з ким не сходилася.

Ші наказав їй перерахувати всіх залицяльників,
але вона назвала лише одного:

— Мао Да з нашого провулка не раз примірявся
до мене, та я завжди гнала його геть.

— Бачили таку святу? — з іронією мовив Ші і зве-
лів було відшмагати її, але вона й далі виправдовува-
лась, намагаючись довести, що, крім Су Цзє, вона ні
з ким не зналася, і при цьому увесь час била
низькі поклони, аж поки на лобі в неї не вискочила
гуля.

Інспектор відмінив катування і спитав:

— Невже за весь час, поки чоловіка дома немає, до
тебе так ніхто й не заходив?

— Ні, ні, заходили,— поквапно відповіла Ван.—
Провідували нещасну жінку, але все по ділу. Той гро-
ші хотів позичити, той дарунок приносив.

Ван назвала кілька прізвищ: здебільшого це були
відомі гультяї та розпусники з того ж самого провул-
ка, де й вона жила. Всі вони сподівались переспати
з нею, але ще не встигли прямо її про це сказати. Ін-
спектор записав їхні прізвища і наказав взяти всіх

під варту. Коли підозрілих затримали, він звелів привести їх у храм бога-охоронця міста.

— Нештодавно до мене уві сні явився бог і повідав, що один із вас — убивця. Брехати перед його святим образом — великий гріх, а якщо винуватець сам признається, то може надіятись на пом'якшення присуду. А коли ні — його чекає заслужена кара!

Всі затримані попадали ниць перед вівтарем і в один голос стали запевняти, що нікого не вбивали. Тоді до храму занесли і порозкладали, щоб усім було видно, колодки на шию, на руки та на ноги, ніби мали намір одразу ж розпочати допит. З усіх затриманих поздирали одяг і позав'язували на маківці чушину. Гультяї почали скиглити та стогнати, запевняючи, що на них зведенено наклеп.

— Якщо не хочете по-доброму признаватись, то сам бог покаже нам злочинця,— мовив Ші і розпорядився, щоб у храмі позавішували ковдрами усі вікна, та так, щоб жодної шпарочки не залишилося. Коли стало зовсім темно, затриманим подали тази з водою і наказали помити руки, а потім поставили їх обличчям до стіни й заборонили ворушитись.

— У справжнього злочинця бог зробить на спині позначку,— пояснив Ші.

Через деякий час усіх повиводили на світло, оглянули їхні спини, і Ші показав на Мао Да:

— Ось він — убивця!

Ші з самого початку запідозрив Мао Да, і щоб довести це, наказав заздалегідь помастити стіну в храмі сірою фарбою: до того ж усі затримані мили руки у воді з сажею. Боячись, щоб бог не поставив мітку саме на його спину, вбивця притулився до стіни і вимазався у сіру фарбу. А коли виходив на світло, затулив спину руками, забруднивши її ще й сажею.

Після жорстоких катувань Мао Да нарешті виклав усю правду.

Вирок, який написав Ші, гласив:

«Су Цзе, ставши на згубний шлях Пеньчена Ко, здобув славу сластолюбного Дена Туцзи. Він та його полюбовниця Ван змалку звикли в усьому звірятися одне одному. Отож і потім, хоч і були зовсім чужими, поводилися, мов чоловік з дружиною.

Ван розкрила йому таємницю своєї подруги, і Су охопила невситима пристрасть, мов того царя, який рушив у похід на князівство Цінь на заході і палав жадобою захопити й царство Шу на півдні. Він, ніби Чжунцзи, переліз через огорожу і птахом спустився на подвір'я, а тоді, обдуривши красуню, пробрався до покоїв і налякав її. Як же це могла освічена людина дійти до того, щоб рвати квіти і ламати вербове гілля? На щастя, зачувши ніжне щебетання хворої ластівки, він пожалів її, цнотливу, змилувався над нею, мов над зів'ялою вербичкою. Випустивши пташеня фенікса з сільця, він виявив гуманність, властиву освіченій людині, а, забравши черевичка на доказ любові, знову зганьбив себе.

А потім метеликом перепорхнув через огорожу, та під вікном були чужі вуха. Зірвався пелюсток з лотоса — черевичок упав на землю і зник безслідно. Дурив Су інших, обдурили і його самого. Хто повірить, що він не винен? Небо покарало Су Цзе, і він, забитий у колодки, мало не загинув. Його гріхи переповнили чашу, і він ледь-ледь не позбувся голови. Він зганьбив звання вченого уже тим, що лазив через огорожу та зазирає у всякі щіlinи, і за це мусить бути покараний. Але, зважаючи на те, що його могли стратити за злочин, вчинений іншим, і тоді б уже нікому не пощастило врятувати його від несправедливого вироку, і беручи до уваги ті муки, яких довелося йому заznати, слід виявити великодушність і примусити його певний час носити лише синій одяг¹, давши тим

¹ Одяг синього кольру носили прості люди.

самим йому можливість заново прокладати свій шлях у житті.

Що ж до Мао Да, то цей підлій і підступний волоцюга — велике лихо для всього міста. Сусідка рішуче відкинула його залицяння, але це не вгамувало його хтивості. Запримітивши, як Су Цзє завернув у провулок, лиходій одразу зміркував, що й до чого. Двері самі розчинилися назустріч вітрові, і з ним сталося те ж саме, що і з студентом Чжаном: пішов за простою підливою, а натрапив на вино. Мао Да вирішив, як свого часу Хань, крадькома напахтитись чужими парфумами. Хіба думав він, що небо позбавить його розуму, а чорт — душі? Сподівався приплисти на плоту прямо до Місячного палацу, але помилився, сів на рибальського човна і опинився в «Персиковому дже-релі». І тут колишні почуття згасли, натомість прийшли бурхливі хвили пристрасті. Та лезо ножа, приставлене до грудей, примусило його кинути, як то ка-жуть, каменем у мишу, забувши про вазу, що стояла поруч. Куди подітись злодієві, якщо він опинився в за-падні? В таких випадках і заєць починає огризатись. Пробравшись на чуже подвір'я, Мао Да хотів видати себе за іншого, як у тому прислів'ї сказано: «Зумів же Лі пройти, надівши шапку Чжана». Та коли зчепився з переслідувачем не на життя, а на смерть, загубив черевичок і відвів підозру на Су. Вийшло так, як у давнину говорили: «Риба пішла з сітки, щоб туди гуси попали». Мов нечиста сила, перетнув він шлях юної любові, вдершись в оселю щирого кохання. Звідки така нечисть береться? Щоб люди мали радість і щастя, йому слід негайно відтяті голову.

Яньчжі вже приспіла пора, коли час робити зачіску, а бідолашна все ще була не засватана. Бродлива і гарна, наче небожителька з Місячного палацу, вона, безперечно, гідна юнака, прекрасного і чистого, мов яшма. Вона, власне кажучи, належить до тих, кому слід но-

сити плаття із райдужного пір'я¹, то чи ж варто їй журистися, що доведеться вік вікувати в батьківському домі, оскільки золота немає? Зачувши, як воркочутъ качка з селезнем, почала її собі мріяти про такого, хто б підійшов їй до пари, і навіть уві сні ці мрії не покидали її. Сумуючи, вона, як ото в пісні смівається, думала про щастя з милим, і душа її мало не розлучилася з тілом. Одна ниточка її туги за коханим скрутилася в такий клубок, що в ньому заплуталися кілька негідників. І двоє з них, сущі дияволи, боячись упустити дівочу красу, суперничали із-за неї. Вони злетілися, немов коршаки на здобич, і кожен називав себе іменем Ао. Та відірвавши від лотоса лише пелюсток-черевичок, даремно було сподіватися, що пощастить почуті і запах самої квітки. Здолали вони і мури неприступні, та ледве не розбили неоціненну яшму. Криваві слізи в коштовній оправі дісталися гравцям у кості і зрештою стали причиною великої біди. Дерево гине тому, що його сокира губить, а тут лихо скойлося через талант і чесність. Студент Ао занепав духом і не міг захистити себе, та, на щастя, білоніжна яшма виявилася незаплямованою. Тліжко довелося юнакові, але все-таки він знову напнув парчеве укривало. Достойна хвали і Яньчжі за те, що зуміла зберегти свою дівочу честь і залишилася чистою й цнотливою в своєму коханні. І якщо вона забажає подарувати милому своє серце, то посередником у цій деликатній справі нехай виступить сам начальник повіту».

Ось так закінчилася ця справа. А про вирок, написаний мудрим інспектором, ще довго точилися всілякі розмови.

Тільки після допиту в губернатора Яньчжі зрозуміла, який наклеп вона звела на Ао. Вони зустрілися,

¹ Одяг безсмертних.

виходячи з суду, і від сорому дівчина спаленіла, а очі її сповнилися сліз. З вуст, здавалося, ось-ось зірвутися слова жалю і співчуття, але вона так і не змогла їх вимовити. Юнак давно покохав її усім серцем. Боявся тільки, що його засміють, коли він одружиться з нею. Адже всі знають, що вона простого роду. До того ж тисячі людей бачили, як її мало не щодня тягали до суду. Ні вдень, ні вночі не давали йому спокою ці думки, а прийти до якогось певного рішення він не міг і заспокоївся лише після винесення вироку. Сам начальник повіту як сват поніс його гусака, та ще й за платив музикантам, що грали на весіллі.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Надзвичайно обачним має бути той, хто розглядає позови! Навіть упевнившись, що ця людина зовсім не винна, звідки можна знати, що винен саме той чи інший? Щоб знайти справедливе рішення, доводиться ще й ще раз вести допит, вивчати всі подробиці справи, вникати в її суть, все добре обмірковувати. Отож і схиляються люди перед мудрістю того, хто виявив справжнього злочинця, та ба, ніхто не відає, яким трудом домігся він цього!

Бувають правителі, які коротають свій час, граючи в шахи чи вилежуючись під шовковими ковдрами, а в управах тим часом сваволять чиновники. Не болить у них серце, коли з простою людиною трапляється лихо. А як загримить барабан¹ і прочиняться двері управи, вони велично споглядають із своїх високих місць тих, хто, тримтячи від страху, прийшов подати скаргу, і наказують забити їх в колодки. Тому й не

¹ У барабан б'є той, хто приніс скаргу.

дивно, що стільки тяжкої незаслуженої кривди накопичилось під перевернутим тазом¹.

Мій учитель, вельмишановний Юйшань, запримітив мене ще тоді, коли я був зовсім малим. І досі пам'ятаю, з якою запопадливістю виводив він у світ учнів, віддаючи їм усі свої знання, як самовіддано захищав, коли хто-небудь хотів їх скривдити. Але він ніколи не вдавався до примусу чи залякування, як того вимагали можновладці. Це був справжній захисник святого Конфуція, вчитель і наставник не одного покоління. Оцінюючи учнівські твори, він ніколи не криводушив, а намагався виявити молоді таланти і оберігав їх, мов своє власне життя,— не так, як це роблять безсердечні інспектори училищ, що прийшли на його місце.

Про любов, з якою він ставився до молодих талантів, може засвідчити хоча б такий приклад. Якось одному тямущому студентові випало на екзаменах писати твір на тему «Багатства гірських надр». А він помилився і написав про багатства підводного царства. Пояхився уже тоді, коли твір був готовий. Боячись, щоб його не вигнали, студент у кінці дописав складеного тут же вірша:

Багаті поклади є в горах,
Про них писати мав би я,
Та помилився й опинивсь
На березі морському...
На самій вершині я звів
Палац кришталевий,
А на схилах гірських
У мене ростуть корали.
На гілках дерев не плоди —
Перлин зав'язь.
Та ось, плаваючи поміж скель,

¹ Перевернутий таз — образно, світ пригнічених

Я човна розбив свого
І, звертаючись до неба блакитного,
Благаю його:
«Залиш хоч що-небудь з моєї вигадки,
Щоб міг я з друзями помилуватись».

Прочитавши в кінці твору цього вірша, шановний
учитель додав у тому ж тоні:

Багатства надр гірських
Опинились під водою,
А з дроворуба вийшов
Балакливий рибалка.
Хоч це й не по темі,
Та стиль все-таки чудовий.
Як же можна автора
Ставити нижче всіх?
Часом я бачу, як інші
Бояться в гори лізти, страшаться круч.
То чи посміють вони у воду спуститись,
Якщо там можна втопитись?
То ж чи смію я одним помахом пензля
Плавця вправного утопити!

ХЕННЯН ПРО ЧАРИ КОХАННЯ

Хун Дає, столичний житель, мав дружину з роду Чжу, яка була дуже вродлива. Вони ніколи не сварилися, любили й поважали одне одного. Та ось господар привів у дім нову служницю, на ім'я Баодай, і зробив її наложницею. Своєю вродою служниця не могла рівнятися з господиною, але Хуна чомусь вабило саме до неї. Дружина, зрозуміло, не могла спокійно дивитись на таке неподобство, і в сім'ї через це часто виникали сварки. Хун, правда, ще не наважувався ночувати у кімнаті наложниці, але вже відчував, що дружина чимдалі стає осоружнішою, а дівчина причаровує його все дужче й дужче.

Невдовзі Хун перейхав на іншу квартиру. Тепер вони жили на одному подвір'ї з крамарем на прізвище Ді, що торгував шовковими тканинами. Сусідова дружина, яку звали Хеннян, першою провідала пані Чжу. Це була звичайна собі жінка років за тридцять; говорила вона легко й вільно, чим і сподобалася пані Чжу. Наступного дня пані Чжу сама пішла до сусідки і побачила, що в їхній сім'ї також є, так би мовити, «маленька господиня», дуже гарненька, років двадцяти.

Відтоді минуло майже півроку, а пані Чжу жодного разу не чула, щоб у сусідів коли-небудь спалахнула сварка. По всьому було видно, що Ді любить і поважає одну лише Хеннян, а в «допоміжній спальні» не має потреби.

Одного разу пані Чжу не витримала і під час розмови з Хеннян прямо спитала її про це:

— Я завжди казала, що чоловіки люблять наложниць саме тому, що вони їхні наложниці, і кожного

разу від такої думки у мене виникало бажання помінятися з наложницею ролями. А тепер бачу, що це не зовсім так. Скажіть, будь ласка, в чому тут секрет. Якби ви мені його повідали, то я ладна, як кажуть, «повернутися обличчям на північ і стати вашою ученицею».

— Ха-ха-ха! — засміялася Хеннян.— Та ти ж сама у всьому винна, а хочеш на чоловіка все звалити! Докоряті йому без угаву з ранку до вечора — це однаково, що заганяти горобців у кущі. Чим довше ти їх ганяєш, тим глибше вони туди ховаються. Ти хочеш стати чоловікові на заваді, а його ще дужче вабить до наложниці. Дай ти йому повну волю. А коли він нарешті надумається прийти до тебе, не пускай. Мине місяць, а там я ще що-небудь тобі підкажу.

Послухавши її, пані Чжу заходилася чепурити Баодай, звелівші їй залишати у себе чоловіка на всю ніч. Коли ж Хун сідав до столу чи то попоїсти, чи випити, вона неодмінно посылала до нього наложницю, щоб та була поруч.

Якось Хун надумав зайти до дружини, але пані Чжу вигнала його. І після цього всі почали хвалити її за мудрість та витримку.

Минув місяць. Пані Чжу завітала до сусідки, і та була в захваті від її поведінки.

— Ну от молодець! А тепер треба стати нечупарою, щоб потім заблищати знову. Коли прийдеш додому, вдягнися в дрантя й розкуйовдь волосся. Натягни стоптани черевики, вимаж обличчя сажею і разом із служниками берись господарювати. А через місяць приходь до мене.

Пані Чжу зробила все так, як їй порадила сусідка. Одяглася в старе діряве плаття, перестала вмиватись і, окрім прядива та шитва, більш ні про що й знати не хотіла. Хуну стало шкода дружини, і він послав

Баодай допомогти їй, але пані Чжу накричала на неї і прогнала геть.

Минув ще місяць. Пані Чжу прийшла до Хеннян.

— Ну, дитино моя, тебе і справді можна дечому навчити! Тепер ми ось що зробимо: через день у нас буде Свято першого дня Си. Я хочу запросити тебе на прогулянку до весняного саду. Ти посцидаєш з себе все це лахміття, а натомість надінеш усе нове: халат, шаровари, панчохи, черевики. Гляди тільки, не барися, заходить до мене якомога раніше.

— Гаразд,— відказала Чжу.

Коли настав той день, вона взяла дзеркало, наклала на обличчя тонким, рівним шаром крем та пудру, одяглася, як веліла Хеннян, у все нове, і пішла до неї.

— Непогано! — похвалила сусідка і зробила їй зачіску «фенікс». Тепер волосся на голові у пані Чжу виблискувало, мов дзеркало.

Рукава її халата здалися Хеннян не зовсім модними, вона розпорола їх і переробила на свій смак. Фасон черевиків теж не сподобався. Хеннян витягла із скрині недошиті полотняні капці, і жінки хутко довели їх до ладу...

Перед тим, як пані Чжу мала вертатися додому, хазяйка пригостила її вином і сказала на прощання:

— Коли прийдеш додому і побачиш чоловіка, одразу ховайся до своєї кімнати, зачинися там і лягай спати. Він негайно прибіжить до тебе, стукатиме в двері, а ти вдавай, що не чуєш. Тільки за третім разом впусти його. Він кинеться цілувати тебе, обніматиме твої ніжки, а ти не давайся. Через півмісяця ще зазирни до мене.

Пані Чжу прийшла додому і в ошатному одязі постала перед чоловіком. Хун зміряв її поглядом з голови до п'ят і від подиву вирячив очі, а потім усміхнувся їй так, як ніколи досі.

Розповідаючи в кількох словах про свою прогулянку, жінка раптом опустила голову собі на руку, вдаючи, що дуже стомилася. Хоч сонце ще не зайшло, але пані Чжу підвелася й попрямувала до своєї кімнати. Замкнувши двері, одразу ж лягла спати.

За кілька хвилин Хун справді прийшов і почав стукати в двері. Але пані не відчинила йому. Хун нерішуче пом'явся під дверима, повернувся й пішов. Наступного вечора відбулося те ж саме. Вранці Хун дорікнув їй, а вона сказала:

— Бачите, любий, я вже звикла спати одна, і важко мені буде повертатися до старого.

Як тільки споночіло, Хун пробрався до її спальні, а коли дружина прийшла, одразу ж потушив свічку, залиш з ліжко і почав загравати, немов з молодою. Злившись з нею в невимовній радості й блаженстві, він не забув, однак, про те, щоб призначити побачення і на наступну ніч. Чжу відповіла, що на це вона не згодна. Зрештою домовилися зустрічатись не частіше ніж раз у три дні.

Через півмісяця пані Чжу зайшла провідати сусідку. Та зачинила за нею двері й мовила:

— Ну от тепер ти можеш влаштовуватись на ніч так, як тобі заманеться. Проте хотілося б порадити ще одне: хоч ти і гарна, але не вмієш кокетувати. З такою, як у тебе, вродою можна навіть у самої Сіші покровителя відбити, вже не кажучи про якусь там простачку.

Для початку вона звеліла пані Чжу глянути скоса вбік.

— Ні, не так,— зауважила вона.— Надто очі вирячуюш. А тепер посміхнись. Знову не те. Ліва щока якась негарна!

І Хеннян кинула на сусідку сповнений ніжності погляд, потім злегка всміхнулась, блиснувши рядом білоніжних зубів.

Вона звеліла пані Чжу зробити те ж саме. Та повторила разів з десять, поки нарешті не засвоїла.

— Ну от, а тепер іди додому, сядь проти дзеркала і повчись,— сказала Хеннян.— Ніяких секретів і таємниць у мене більше немає. А як тобі вести себе в ліжку з чоловіком, то тут слова зайві, роби так, щоб і тобі було присмно, і йому подобалось.

Відтоді пані Чжу робила все так, як її Хеннян учила, і Хун був безмежно щасливий. Зачарований дружиною до глибини душі, він тепер боявся лише одного — коли б вона часом знову не вигнала його. Сонце ще тільки починало схилятися до обрію, а він уже сидів у неї в кімнаті, жартував і запопадливо всміхався, не наважуючись ні на крок вийти із спальні. Так бувало щодня, і це стало для нього звичкою. Як вона не хитрувала, а вигнати його із спальні не вдавалось.

До Баодай пані Чжу ставилася з великою теплою та увагою. Щоразу, коли в їхньому домі бували гості, вона запрошуvalа і її до столу, завжди саджала поруч з собою. А Хун дивився на наложницю, мов на якесь чудовисько, і ще задовго до того, як гості розходилися, випроваджував її.

Часом пані Чжу щастливо обдурила чоловіка, заманивши його до кімнати Баодай. Вона замикала за ним двері, а Хун, сидячи там до самого ранку, жодного разу не захотів ощасливити наложницю.

З того часу Баодай зненавиділа Хуна і коли зустрічала кого-небудь із знайомих, то починала скаржитись на нього і лаяла на чім світ стоїть. Хун після цього проймався до неї ще більшою відразою і скоро навіть став шмагати її лозиною. Баодай гнівалася на нього все дужче, перестала стежити за собою, ходила розпатлана, в пошарпаному одязі та старих черевиках. Зовсім опустилася.

— Ну, як тобі мої хитроці? — поцікавилася якось Хеннян.

— Загалом вони чудові,— відповіла пані Чжу.— Але учениця могла лише сліпо вдаватися до них, що ж до суті, то тут вона не все збагнула. Що означає, наприклад, ваша порада «дати йому повну волю»?

— Хіба ти ніколи не чула, що старе людям швидко набридає, а нове, навпаки, завжди приваблює. Вони цінують те, чого домагаються з великими труднощами, а те, що дістается легко, зневажають. Чоловікові наложниця подобається не тому, що вона гарненька, ні, його тішать самі таємні зустрічі з нею, а також радість від того, що йому пощастило подолати перепони, які цьому заважають. Дайте йому змогу награтися вволю, і йому скоро набридне навіть будь-який деликатес, не кажучи вже про юшку з лободою.

— А що означає: треба стати нечупарою, щоб потім заблищати знову?

— На якийсь час ти покинула його, перестала мозолити йому очі. Вийшло так, немовби ви розлучились. І раптом вінугледів тебе таку гарну, у пишному вбранні. Йому здалося, ніби він уперше тебе бачить. Візьми, приміром, жебрака. Якщо йому раптом дати вареного рису з м'ясом, то на просяну кашу він і дивитися не схоче. А ще коли той рис та нелегко йому дістався. От і виходить, що наложниця стала для твоого чоловіка чимось старим, давно знаним, а ти — новинка. Вона завжди доступна, а з тобою не все проєсто. Саме так і можна було помінятися своєю роллю з наложницею, чого тобі дуже хотілося.

Пані Чжу сподобалося і це пояснення. Відтоді обидві жінки стали щирими приятельками.

Минуло кілька років. Раптом Хеннян каже пані Чжу:

— Ми з тобою так здружилися, що, здається, ніби докупи зрослися. Гадаю, що тепер тобі слід усе знати про мое життя. Вже давно хотіла розповісти одну річ, та боялась втратити твою довіру. А зараз, на прощан-

ня, я вирішила щиро признатись. Як би тобі це сказати?.. Я не людина, а лисиця. В дитинстві мені довелося стерпіти від мачухи багато знущань, і зрештою вона продала мене до столиці. Проте майбутній чоловік хоч і став моїм володарем, обходився зі мною дуже людяно, тому було якось незручно порвати з ним одразу. Отак, кохаючи й поважаючи одне одного, ми й дожили до цього часу. А завтра душа моого старого батечка має розлучатися з тілом, то я піду провідати його і сюди вже більше не повернуся.

Пані Чжу скопила її за руки і почала тяжко зітхати. Вранці наступного дня вона прибігла до сусідки, щоб ще раз побачитися з нею, а там саме зчинився страшний переполох. Хеннян зникла.

* * *

Від себе оповідач цих дивовижних історій хотів би додати таке:

Одному чоловікові, що збирався купити перли, більше сподобалася коробочка, в якій вони лежали, а самих перлів він так і не оцінив.

Протягом тисячоліть у людях виробилося таке ставлення до нового і старого, до важкого і легкого, що його годі змінити. Саме завдяки цьому і вдається часом знайти спосіб, як перетворити ненависть у любов.

Колись у сиву давнину один улесливий придворний вельможа прагнув усіма силами відгородити свого царя і від книг, і від мудрих людей.

Отже, для того, щоб куди-небудь пробратись і завоювати там прихильність, не слід забувати про давно відомі способи.

БАЙ ЦЮЛЯНЬ, ЯКА ЛЮБИЛА ВІРШІ

В провінції Чжилі жив студент Му Чаньгун, син купця Му Сяохуаня. Це був дуже розумний і здібний юнак, до того ж він полюбляв читати книжки. Коли йому виповнилося шістнадцять, батько, зміркувавши, що однією грамотою на світі не проживеш, вирішив привчити його до торгівлі і, збираючись до князівства Чу, взяв сина з собою. Оскільки на човні, яким вони пливли, роботи було мало, юнак частенько брався за книжку або голосно наспівував вірші.

Коли вони дісталися до міста Учана, батько залишив сина в заїзді, щоб той стеріг привезені товари, а сам подався у своїх справах. Тільки старий зник за двірима, як студент узяв книжку і, дотримуючись чіткого ритму, почав читати вірші. Зиркнувши на заклесне папером вікно, він помітив там якусь невиразну тінь, здавалося, що потойбіч хтось причайївся і піделуховує його, але Му не надав цьому ваги.

Одного разу батька запросили на вечірку, і він застримався там до пізна. Син цього вечора читав вірші з особливим натхненням, а під вікномувесь час хтось походжав сюди-туди. При місячному свіtlі людська постать вирізнялася особливо чітко. Юнак був дещо здивований. Він кинувся до дверей і визирнув на вулицю; під його вікном стояла дівчина років п'ятнадцяти-шістнадцяти, і така гарна, що, як казали в давнину, через таких нерідко й міста гинули. Помітивши студента, вона кинулася тікати і зникла в темряві.

Днів через три батько з сином завантажили човна новими товарами і попливли назад, на північ. Надвечір

вони зупинилися на березі озера. Батько одразу ж кущись пішов, а біля човна за кілька хвилин невідомо звідки взялася літня жінка.

— Пане,— звернулася вона до студента,— ви занапостили мою доньку!

Розгубившись, студент запитав, що все це означає.

— Моє прізвище, коли ваша ласка, Бай,— пояснила жінка.— У мене є молоденька дочка, яку звати Цюлянь. Вона дуже любить красне письменство і недавно розповіла мені, що в місті їй пощастило почути, як ви читаєте вірші. Відтоді немає їй спокою ні вдень, ні вночі. Дійшло до того, що й їсти не єсть, і спати не хоче. Вона, бачте, мріє стати вашою дружиною. То ви, будь ласка, не кривьтесь її.

Щиро кажучи, студент теж закохався в дівчину, але боячись, що батько почне гніватись, коли довідається про це, відверто розповів жінці про свою тривогу. Та не повірила йому і наполягала, щоб він пообіцяв одружитись. Студент не погоджувався, тоді жінка розсердилась на нього.

— Послухайте,— мовила вона голосно,— женихів у моєї доньки вистачає, тільки й роблять, що шлють нам подарунки, але я всім відмовляю... Схаменіться, я сама прийшла до вас і пропоную свою доньку, а ви, бачте, не погоджустесь! Така мені ганьба, такий сором на старості літ!.. Будь ласка, забудьте про повернення на північ,— сказала настанок і пішла.

Невдовзі повернувся батько, і вони рушили в дорогу. Юнак, добираючи слова, спробував якомога лагідніше розповісти старому, що тут сталося, сподіваючись на згоду. Але старий Му послався на те, що вони вже далеко відпливли. «Крім того,— додав він зі сміхом,— де це бачено, щоб наречена сама женихові набивалася? У цієї дівчини, як сказано в одному з стародавніх віршів, «весна у грудях забуяла».

На цьому розмова припинилася.

Місце біля берега, куди вони пристали на ночівлю, було досить глибоке: дна веслом не дістанеш. Але вночі невідомо звідки взявся пісок та галька і їхній великий критий човен сів на мілину — ніяк його не зрушити.

В цих краях майже щороку траплялося, що який-небудь купець, застрявиши на мілині, залишався на зимівлю, а наступної весни, коли розливалася, як кажуть поети, «персикова повінь» і ніхто з інших купців ще не встигав приїхати, все, що малося в човні, можна було продати набагато дорожче. Отже, старий Му не дуже й тривожився через цю вимушенну затримку. Він міркував лише, щоб наступного року знову повернувшись на південь і привезти з собою нову партію товару, тому вирішив залишити сина тут, а сам подався додому. В душі Чаньгун зрадів батьковому рішенню, тільки дуже жалкував, що не розпитав стару, де вона живе.

Та коли засутеніло, стара сама прийшла до нього разом із служницею, привівши з собою дівчину. Вони скинули з неї верхній одяг і поклали на Чаньгунову постіль.

— Бачите, до чого хвороба може довести людину,— з докором мовила стара.— І не треба кривлятися та вдавати, буцімто ви зовсім не винні!

Після цього обидві жінки пішли. А приголомшений студент скопив свічку і кинувся до дівчини. Вона лежала перед ним знеможена хворобою, але сповнена цнотливої чарівності, і ніжно дивилась на коханого.

Юнак поцікавився, як вона себе почуває, але дівчина у відповідь лише злегка всміхнулась. Він продовживував розпитувати її, сподіваючись почути хоч слово. І дівчина нарешті мовила:

— «Через тебе, мій любий, я сохну, та соромлюсь сказати тобі»,— так написано в одному з старих віршів. Це якраз про мене.

Студент невимовно зрадів, він ладен був схопити Цюлянь в обійми і міцно пригорнути до себе, але, жалючи її змучене недугою, слабе тіло, лише поклав руку їй на груди і, ніжно погладивши їх, поцілував дівчину. Вона, мабуть, і сама цього не помітивши, одразу повеселіла і почала жартувати.

— От якби ви, пане,— звернулась вона до студента,— тричі прочитали мені вірш Вана Цзяна про «плаття із шовку листочками листям гаптоване», то я зовсім видужала б!

Студент погодився. Уже після того, як він прочитав вірша вдруге, дівчина поправила плаття, підвела сіла.

— Бачите, мені вже краще стало! — сказала вона.

Він почав читати вірша ще раз, а Цюлянь своїм ніжним, мелодійним голосом повторювала слідом за ним кожне слово. У студента перехопило дух. Мов очамрілій, він загасив свічку і ліг поруч з дівчиною...

Ще й на світ не благословлялося, а вона вже схопилася на ноги й пояснила:

— Скоро мама приде.

І справді, через кілька хвилин стара вже була тут. Побачивши дочку знову веселою і радісною, мати теж зраділа і заспокоїлась. Потім звеліла їй вийти, але та мовчки стояла на місці, лише голову опустила. Тоді стара пішла сама, сказавши дочці на прощання:

— Якщо вже тобі так подобається розважатись з цим паничем, то роби як знаєш, але гляди, щоб не довелося шкодувати!

Тільки тепер студент надумався розпитати у дівчини, де і як вона живе.

— Ми з вами,— відповіла вона,— всього-на-всього випадкові знайомі. Чи одружимося ми, чи ні — це ще не відомо. Навіщо ж вам знати всі подробиці про мое життя?

Проте молодята палко покохали одне одного і

незабаром заприсяглися завжди бути вірними цьому коханню.

Якось дівчина прокинулася десь опівночі, засвітила каганця і чомусь розгорнула книжку; обличчя в ней було таке сумне-сумне, а на очах виступили слози. Студент кинувся до неї і почав розпитувати, що сталося.

— Батечко твій йде,— відповіла вона.— Скоро тут буде, от я й вирішила погадати про нашу з тобою долю по книжці: розгорнула її навмання й натрапила на «Пісню про Цзяннань», та щось не дуже мені подобається її зміст.

Юнак почав утішати дівчину, роз'яснюючи кожний рядок.

— Послухай, люба,— мовив він,— вже перше речення «Я заміж вийшла за цойтанського купця» віщує нам велике щастя. Чому ж тобі не подобається?

Цюлянь трохи повеселішала. Вона одяглася й почала прощатись:

— Дозволь поки що, як то кажуть, «помахати рукою», бо на ранок, чого доброго, на мене «тисячі людей витріщатимуть очі і показуватимуть пальцями».

Студент взяв її за руки, хотів щось сказати, але в горлі в нього немов застряв якийсь клубок.

— А якщо,— насилу вимовив він,— наша справа злагодиться, то де тебе знайти, щоб і ти пораділа?

— Я часом присилатиму сюди своїх людей. Вони про все дізнаються і мені розкажуть.

Студент хотів було вилізти з човна, щоб провести її, але дівчина, зупинивши його, пішла сама.

Скоро з'явився батько, і студент, не гаючись, розповів йому про свої справи. Старий, подумавши спочатку, що до сина прилаштувалася яка-небудь повія, спалахнув від гніву й вибухнув лайкою. Але потім, коли прискіпливо оглянув усі товари, що були в човні, і не виявив ні недостачі, ні підміни, заспокоївся.

Через кілька днів, коли батько надвечір кудись відлучився, біля човна несподівано постала Цюльянь. Закохані тепло й ніжно зустріли одне одного, але як вчинити далі, так і не знали.

— От що,— сказала вона,— бути нам на коні чи під конем — доля покаже, а поки не слід поспішати. Затримаю вашого човна ще місяців на два, а там, я гадаю, видно буде.

Перед тим, як розлучитись, вони вирішили, що умовним сигналом для їхніх зустрічей буде голосне декламування віршів. Відтоді, як тільки батько йшов куди-небудь, студент сразу ж починав наспівувати вірші і дівчина миттю з'являлась.

Наприкінці четвертого місяця, оскільки вже минув сезон, ціни на товари почали падати: купці не знали, що робити. Вони зібрали гропі й відправили молебень у храмі Річкового Духа. Після Свята початку літа сипонули дощі і човни змогли нарешті знятися із своїх стоянок.

Повернувшись додому, студент тільки й зізнав, що згадував про дівчину, і через це згодом захворів. Старий Му не на жарт стривожився; він кликав до сина і лікарів, і знахарів, але ніщо не допомагало. А студент тим часом потай призвався матері, що його хворобі не зарадити ні ліками, ні ворожбою. Одна лише Цюльянь, якби вона раптом опинилася тут, поставила б його на ноги. Старий, довідавшись про це, спочатку тільки злився, але потім, помітивши, що хворий чахне й марніє все дужче й дужче, злякався, найняв візника і по-мандрував з сином на південь.

І ось вони знову в князівстві Чу, на тому самому місці, де колись стояв їхній човен. Почали розпитувати людей про стару на прізвище Бай, але пічого певного від них не почули. У цей час до берега підплів критий човен, за кермом якого сиділа жінка. Вона

вийшла на берег і сказала, що саме вона є та, кого вони шукають.

Му зазирнув під навіс човна і побачив там дівчину. «Справді, гарна»,— подумав він і почав розпитувати, звідки вони, якого роду. Невдовзі старий дізнався, що немає у них нічого, крім цього човна, на якому мати з дочкою є живуть.

Далі Му розповів про синову хворобу та про те, чому з ним це сталося, і висловив надію, що Цюлянь перебереться на певний час до них, щоб побуди з сином, поки той видужає. Стара заперечила, посилаючись на те, що їхні діти ще не заручені.

Висунувши голову з-під навісу, дівчина пильно дослухалася до їхньої розмови, а коли почула материну відповідь, на очах у неї виступили слізози. Мати, помітивши її засмучене обличчя, а також зваживши на прохання старого, нарешті погодилась.

Коли звечоріло і Му кудись пішов у справах, дівчина наблизилася до хворого і крізь слізози мовила:

— Бідолаха ти мій! Минулого разу я перемучилася, а тепер, виходить, і тебе спіткало те ж саме лихо? Що ж, треба було, щоб і ти відчув на собі всі ці страждання. Але ти дуже змарнів, і, певно, тепер тебе не скоро вилікуєш. Дозволь мені поки що прочитати тобі одного вірша!

Студент радісно закивав головою, і дівчина продекламувала йому того ж самого вірша Вана Цзяна, якого колись він їй читав.

— Так, але тоді це було призначено тобі,— сказав студент.— Хіба ж можна одним і тим же способом усіх лікувати? І все ж коли я слухаю твій голос, то відчуваю, як у мене ніби душа оживає. А тепер прочти мені лишењъ оце: «Тисяча тисяч вербових гілок до заходу тягнуться».

Дівчина виконала їого прохання.

— Чудово! — похвалив її хворий.— А пам'ятаєш, люба, ти колись читала мені вірша, в якому були слова дівчини, що рвала лотос: «Лотос не встиг ще розквітнути, а запах п'янкий уже чути здаля». Я й досі не можу забути цих слів. Якщо не важко, то, прошу, проспівай своїм гарним голосом його ще раз.

Дівчина проспівала, і тільки вона вимовила останнє слово, як юнак скочився з ліжка й закричав:

— Та чи я коли-небудь хворів??!

З цими словами він кинувся до Цюлянь, обняв її міцно притис до грудей. Тяжкої хвороби ніби й не бувало.

Потім студент почав розпитувати кохану, що казав його батько, коли приходив до них, і чи пощастиТЬ влаштувати їхню справу. Дівчина, яка знала про батькове рішення, відповіла прямо:

— Нічого у нас не вийде.

Через кілька хвилин після того, як Цюлянь пішла, повернувся старий Му і дуже зрадів, побачивши, що його чадо вже на ногах. Намагаючись якось втішити й переконати сина, він без зволікань почав йому пояснювати:

— Дівчина вона непогана. Та одне шкода: їй з самого малечку довелося жити на човні, стояти біля керма, веслувати, співати простацькі пісні... А, крім того, може статися, що вона давно вже втратила невинність.

Студент нічого не відповів батькові. Коли ж той знову кудись подався, він розповів дівчині, якої думки про неї батько.

— А я давно про це знаю,— сказала вона.— У світі завжди так буває: те, що тобі потрібне, під рукою ніколи не лежить, і чим дужче до чого-небудь тягнешся, тим важче воно дістаеться. Отже, треба зробити так, щоб він змінив свою думку про мене і щоб, навпаки, сам прийшов мене просити.

Студент спітав, що вона має на увазі.

— Для всякого купця прибутки — найголовніше,— пояснила Цюлянь.— А я вмію наперед угадувати, яка буде ціна на той чи інший товар. На тому, приміром, що ви цього разу хочете взяти з собою, великих барішів не наживете. Передай своєму батькові, що ось на цих і цих товарах можна мати потрійний зиск, а па тих можна заробити вдесятеро більше, ніж він гадає. Коли повернетесь додому і виявиться, що мої поради слушні, тоді він впевниться, що з мене вийде непогана невістка. Як приїдеш наступного разу, тобі вже буде вісімнадцять років, а мені — сімнадцять. Тож не сумуй, у нас ще досить часу, щоб порадіти одне одному!

Студент розповів батькові про поради, які давала Цюлянь, але старий нізащо не хотів вірити. Та оскільки в нього ще залишалися гроші, він вирішив, про всяк випадок, узяти й дещо з того, про що вона говорила. Коли ж приїхали додому, то виявилося, що товари, які батько брав, покладаючись на свій смак, принесли великі збитки. Добре, що хоч трохи послухав дівчину і набрав того, чого вона радила. На тій дещоці мав таку виручку, що зумів звести кінці з кінцями. Відтоді старий почав шанувати Цюлянь, вважаючи її мало не чарівницею.

А син став ще дужче вихвалюти її. Якось він скав батькові, що дівчина говорила, ніби вона здатна зробити їх багатими. Батько назбирав, скільки міг, грошей, і вони знову подалися на південь.

Припливли на озеро, а старої ніде нема. Минуло кілька днів, поки нарешті здібали її човна під вербами. Батько вирішив, не гаючи часу, вручити старій подарунки і посватати дівчину, проте ніяких подарунків мати Цюлянь не скотіла брати, потурбувалася лише про те, щоб вибрати для весілля щасливий день. А коли той день настав, привела дочку до нареченого.

Для церемонії «поєдання келехів» старий найняв окремого човна.

Цюлянь після цього порадила свекрові проїхати ще далі на південь і дала список товарів, які слід би було там придбати. А теща, зі свого боку, запропонувала зятеві, поки батько буде в дорозі, перебратись на її човен.

Старий повернувся через три місяці і привіз з собою товари, ціни на які тут були вп'ятеро вищі. А коли трохи згодом вони почали збиратися додому, Цюлянь попросила дозволу взяти з собою води з озера. На новому місці вона неодмінно додавала цієї води до кожної страви, ніби то була якась особлива приправа. З тих пір кожного разу, як тільки батько з сином бували на півдні, вони везли з собою звідти кілька кухлів озерної води.

Років через три у Цюлянь народився син. Та ось одного разу вона раптом почала плакати і сказала, що хоче додому. Швидко спорядили човна і вирушили в князівство Чу. Прибули на озеро, а старої Бай ніде не видно. Цюлянь почала щосили грюкати веслом по борту човна і кликати матір. Вигляд у неї був похмурий, стривожений. Не докликавшись, вона звеліла чоловікові пробігти вздовж берега і розпитати у людей, чи не бачив хто-небудь старої Бай. Дорогою студенту трапився рибалка, який щойно спіймав білого коропа. З поваги до цієї риби люди називали її ще «білим скакуном».

Студент підійшов ближче, дивиться, а то істота чималих розмірів і дуже скидається на жінку: є в неї і груди, і все таке інше. Здивований студент кинувся до свого човна і розповів дружині, яке чудовисько довелося йому побачити. Цюлянь зблідла й мовила, що свого часу вона дала обіцянку випускати на волю всіх живих істот. Отож нехай він купить цю рибу і кине її у воду.

Студент підбіг до рибалки і спитав, за скільки він продає свою здобич, а той, не довго думаючи, заламав дуже високу ціну.

— За той час, що я живу у вас,— сказала Цюлянь чоловікові, коли він повідомив її про це,— ви, завдяки мені, заробили тьму-тьмущу грошей. То хіба вам шкода якогось дріб'язку для мене? Якщо ви не зробите цього, я кинуся в озеро і втоплюсь.

Студент побоявся, що вона й справді зважиться на таке, але й батькові розповісти про історію з рибою теж не посмів, тому вкрав у старого необхідну суму, купив рибу і пустив її в озеро. Коли ж повернувся до свого човна, дружини там уже не було. Шукав її і тут, і там — ніде немає. Цюлянь з'явилася десь тільки перед світанком.

— Де ти була? — спитав він.

— Матір провідуvalа.

— Де ж ти її знайшла?

— Доведеться, мабуть, усю правду вам розповісти,— мовила вона, ніяковіючи.— Те, що ви купили вчора, не риба, а моя матінка. Свого часу Дракон — володар водяного царства — звелів їй стежити за тими, хто плаває по озеру Дунтінху. І все було б добре, та нещодавно почали підбирати у палац Дракона наложниць. Знайшлися базіки, які стали розхвалювати перед Драконом і мою вроду. Отож він послав гінця до матері з наказом негайно прибути разом зі мною до його палацу. Мати спробувала пояснити йому, що я давно одруженя, та даремно. Дракон і слухати не хотів. Зіслав її на південний берег, де вона мало не вмерла з голоду... Отоді й упіймав її рибалка. Зараз матері нібито нічого не загрожує, але від покарання її не звільнili... Якщо ви справді мене любите, то сходіть до Володаря неба і попросіть за неї. Тільки так її можна врятувати. А якщо після цього ви вважаєте, що я не людина, а якась тварюка, і відчуваєте відразу

до мене, то дозвольте віддати вам вашого сина, я ж піду до Дракона... Певна, що у його палаці буде аж ніяк не гірше, ніж у вашому домі.

Наляканий студент пробелькотів лише, що навіть гадки не має, де йому шукати того Володаря неба.

— Завтра по обіді він сам буде тут. Як тільки побачите кульгавого даоса, зразу ж вклоніться йому. Він у воду, а ви слідом! Володар неба любить освічених людей, особливо тих, які знають літературу. Я певна, він вислухає вас і допоможе нам.

Потім вона дісталася клапоть тканини, сплетеної з риб'ячих нутрощів, і додала:

— Якщо даос спитає, чого вам треба, ви покажете цю тканину і попросите, щоб він написав єдине слово: «Звільнити!»

Наступного дня студент сидів і чекав, як йому було сказано. Коли ж бачить, до нього справді прямує, на-кульгуючи, даоський чернець. Він одразу ж упав на коліна перед ним і вклонився. Даос хутко повернувся і пішов геть. Студент — за ним. Даос кинув у воду палицю і скочив на неї. Студент стрибнув слідом за ним. Виявляється, то була не палиця, а човен! Студент знову опустився на коліна перед ченцем, який запитав, що йому треба.

Студент вийняв тканину і попросив написати на ній потрібне слово. Даос розгорнув, подивився і сказав:

— Та це ж плавець «білого скакуна». Де ти його роздобув?

Студент не посмів критись і щиро розповів про все. Даос, вислухавши його, зареготовав.

— Невже таке ніжне, тендітне створіння та дістается Драконові — старому п'яниці й розпутнику?

З цими словами він вийняв пензлик і вправною рукою вивів ієрогліф, що означав «Звільнити!», а після цього даос підвів човна до берега і звелів студентові

зійти. За мить той знову побачив, як даос пливе по воді на палиці. Ще хвилина — і він зник.

Студент повернувся до свого човна. Цюлянь дуже зраділа, але попередила його, щоб він нічого не говорив про це ні батькові, ні матері.

Тепер знову можна було їхати на північ. Лише років через два-три батько вибрався в ті ж самі місця і щось дуже затримався там. Кілька місяців з нетерпінням чекали його, бо вода, привезена з озера, вже кінчалася. Чекала Цюлянь старого, але так і не дочекалася, хворіти почала. Стогне і вдень і вночі, бо тяжко дихати їй стало.

— Якщо я помру,— сказала вона чоловікові,— ви мене не ховайте, а тричі на день — рано-вранці, в обід і надвечір — читайте мені по одному разу вірша Ду Фу про те, як він бачив Лі Бо уві сні. Тоді мое тіло не гнитиме. А коли привезуть воду з озера, налийте її в таз, замкніть двері в кімнаті, роздягніть мене, візьміть на руки і опустіть у воду. Я поступово оживу!

Вона промучилася ще кілька днів і нарешті вмерла.

Тижнів через два приїхав старий Му. Студент негайно зробив так, як звеліла дружина. Понад годину тримав він її тіло у воді, і воно поволі почало оживати.

Відтоді вона тільки і мріяла про те, як повернутися на південь. І коли старий помер, студент виконав її бажання. Вони перебралися в князівство Чу.

НАРЕЧЕНІ-ЧЕРНИЧКИ

Батько студента Чжень Юя з міста Ілін, що в окрузі Чу, мав звання цзюйженя, і син теж здобув чудову освіту. Та й на вроду видаєся досить показним, тому хоч і був ще молодий, а слава про нього розкотилася дуже далеко.

Ще коли хлопець був малюком, один ворожбит, поглянувши на його обличчя, сказав:

— Випадає йому, коли виросте, взяти собі за дружину даоську черницю.

Батько та мати подумали, що ворожбит просто жартує, і невдовзі почали приглядати синові наречену. Та, як на гріх, ніяк не могли підібрати йому рівню.

Мати студента була з родини Цзанів, а її батьки проживали в Хуанггані. Отож юнакові доводилося часом ходити туди, щоб провідати бабусю. Одного разу він почув місцеву приказку: «Чотири хмарини в районі Хуангана, та лише найменша з них незрівнянна».

Річ у тім, що в цьому повіті був храм праведного Люя. А при тому храмі жило кілька даоських черниць, дуже гарних на вроду. Звідси й приказка.

Від села, де мешкали Цзани, до храму всього верст п'ять. От студент і вирішив потай зазирнути туди. Прийшов, постукав у двері. Його справді зустріли чотири даоські черниці. Стримуючи радісні усмішки, вони привіталися й почали запрошувати його до себе. Всі чотири здалися йому напрочуд чистенькими та гарненськими.

А наймолодша з них таки й справді виявилася незрівнянною. Студентові вона з першого погляду запала

в душу, і він сидів, увесь час не зводячи з неї очей. А дівчина, підперши обличчя долонею, примостилася якнайдалі і дивилась кудись зовсім у інший бік.

Тим часом три її подруги взялися гріти чай та розставляти посуд на столі. Студент скористався нагодою і спитав у наймолодшої, як її звати.

— Юньці,— відповіла вона.— А прізвище — Чень.

— Дивно! — мовив студент і вирішив пожартувати.— Бо ж у мене, нікчемного студента, прізвище Пань.

Щоки у дівчини залилися рум'янцями, вона мовчки опустила голову, потім підвелася й пішла.

За кілька хвилин чай був готовий. Студентові запропонували до чаю гарних фруктів. Всі гуртом посідали за стіл і почали знайомитись. Одна з черниць назвала себе Бай Юньшень. Йй, певно, було вже років тридцять. Другу звали Шен Юньмянь. Цій було двадцять з лишком. А третю, років двадцяти чотирьох — двадцять п'яти, звали Лянь Юньдун, вона ще ходила в послушницях.

Сиділи довго, та Юньці все не приходила. Студентові стало сумно без неї, він не втримався і спитав, куди вона поділася.

— Це дівчисько,— відповіла Бай Юньшень,— боїться чужих людей!

Студент більше не схотів чекати, підвівся й почав прощатись. Бай Юньшень намагалася затримати його, але марно.

— Якщо вам так хочеться побачити Юньці, то можете прийти завтра знову,— сказала вона.

Студент вернувся до своїх родичів; він був охоплений найпалкішим коханням.

Наступного дня він знову подався в храм. Всі черниці, окрім Юньці, були в зборі. Чжен Юй не наважився одразу розпитувати їх, а даоски тим часом накрили на стіл і запросили його пообідати. Студент пробував відмовитись, та вони ніби й не чули. Бай

Юньшень одламала йому шматок коржа, подала палички для їди і заходилася щедро його пригощати.

Нарешті студент запитав:

— А де ж Юньці?

— Та скоро прийде,— відповіли йому.

Довго чекав Чжень Юй. Починало вже вечоріти, час би й додому повернутись. Він підвівся, щоб іти, та Бай Юньшень схопила його за руку.

— Посидьте ще трохи,— мовила вона,— а я потім схожу і приведу це капосне дівчисько, щоб і вона мала щастя побачити вас.

Студент знову сів на місце. Черниці хутко засвітили каганця, поставили на стіл вино. Юньмаянь тим часом кудись зникла. Після кількох чарок Чжень Юй сказав, що він уже п'яний і більше пити не хоче.

— Випийте ще три чарочки,— наполягала Бай Юньшень,— і тоді Юньці вийде.

Студент погодився. Потім до нього з таким самим проханням підсіла Лян Юньдун. Вона дуже припрушувала юнака. Чжень Юй вихилив ще три, а потім перекинув чарку догори дном і сказав, що більше не може.

— Мабуть, наші обличчя йому не подобаються,— мовила Бай Юньшень, повернувшись до подруги,— тому він і не піддається на умовляння. Іди мерцій та приведи сюди ту гордячку. Скажи їй, що благородний юнак Пань уже давно чекає на свою Чень!

Лян Юньдун хутко вийшла, та незабаром повернулась і доповіла:

— Юньці не прийде.

Студент заквапився додому, але вже була пізня ніч. Він прикинувся п'яним, ліг горілиць і вдав, ніби спить. Черниці кинулися його роздягати, та марно прововтузилися майже цілу ніч. А коли почало світати, він схопився на ноги і нищечком вислизнув на вулицю.

Минуло кілька днів. Студент усе не наважувався показатись біля храму знову. А думки про Юньці ніяк не полішали його, не міг він її забути. От і змушений був блукати довкола, визираючи, чи не вийде часом.

Якось надвечір він помітив, що Бай Юньшень вийшла з дверей з якимсь молодиком і кудись подалася. Юнак зрадів: Лян Юньдун він не дуже боявся. Отож притильма кинувся до дверей і постукав.

Назустріч йому вийшла Юньмянь. Він спитав її, хто залишився вдома, і довідався, що Лян Юньдун теж немає. Тоді спитав про Юньці. Шен Юньмянь впustила його і, провівши до якогось дворика, гукинула:

— Юньці! До тебе гість!

Чжен Юй встиг тільки помітити, як з грюкотом зачинилися двері однієї з кімнат.

— Замкнулася,— мовила, посміхаючись, Шен Юньмянь.

Студент наблизився до вікна і вдав, піби хоче поговорити з дівчиною. Шен Юньмянь пішла до себе, а Юньці сказала йому через вікно:

— Мене тут, шановний пане, тримають для принади, щоб таких, як ви, на гачок ловити.. Отож як часто сюди навідуватиметься, то біди вам не минути. Я, по правді кажучи, не збираюсь до кінця своїх днів пра-ведницею ходити, але й не буду ганьбити свою честь і совість з ким попало. Ясно, що хотілося б зустріти такого благородного, як любий Пань, і служити йому вірно довіку.

Студент пообіцяв одружитися з нею й не розлучатись до глибокої сивини.

— Все це не так просто,— мовила дівчина.— У мене є наставниця, яка ростила й годувала мене з самого малечку. Якщо я справді вам подобаюсь, то принесіть їй викуп за мене — двадцять ланів срібла. Я цілих три роки чекатиму вас. А коли ви мрієте лише про зустріч, як кажуть, у кущах шовковиці, то не сподівайтесь.

Студент пообіцяв зробити все так, як вона сказала, і хотів ще раз запевнити її у своєму коханні, але на подвір'я несподівано вийшла Юньмянь. Довелося йому, квапливо розпрощавшись, повернути додому.

І знову стало тяжко у юнака на серці. Засумував він і почав думати, як би йому так примудритися, щоб, можливо, з чисюсю допомогою, ще раз зустрітися з тією, яка так глибоко запала йому в душу. Та саме в цей час примчав гонець з дому і сказав, що батько тяжко захворів. Прийшлося студентові їхати без пепорочинку і вдень і вночі, аби тільки застати батька живим.

Невдовзі старий помер. А мати після його смерті завела в домі суворі порядки, і син не наважувався навіть зайкнутися їй про свої сердечні справи. Єдине, що він міг зробити, так це до краю обмежити свої витрати і день у день відкладати гроші.

До їхнього дому почали надходити пропозиції про одруження, але він, посилаючись на жалобу по батькові¹, всім відмовляв. Мати пробувала заперечувати, та Чжень Юй ласково пояснив їй:

— Минулого разу, мамо, коли я був у Хуангні, бабуся забажала одружити мене з дівчиною на прізвище Чень, і я, правду кажучи, теж дуже хотів би цього. Через те лихо, яке спіткало нас, я не міг поїхати до бабусі, а звідти ніяких звісток немає. Коли б знаття, що там діло не ладиться, то я б зробив так, як ви накажете! Отже, треба з'їздити туди.

Мати погодилася, і син, забравши всі гроші, які йому пощастило наскладати за цей час, вирушив у путь.

Прибувши в Хуангнан, він насамперед завітав у храм і, всупереч сподіванням, побачив, що ні на по-

¹ Жалоба по батькові триває три роки. Мабуть, студент пов'язував це з трирічним строком, який дала йому черниця.

двір'ї, ні в кімнатах нікого немає. Скрізь безладдя, запустіння, зовсім не те, що було колись. Пройшов поволі у глиб храму і лише там помітив якусь стару черницю буддійської віри, яка сиділа перед вогнищем і щось собі варила. Чжень Юй підійшов до неї і почав розпитувати.

— Бачите, позаминулого року стара даоска померла, і всі «четири хмарки» розбіглися, мов зорі по небу.

— А куди саме?

— Юньшень та Юньдун повіялися з молодими гультяями. А про Юньці я колись чула, ніби вона знайшла собі притулок десь на північ звідси. Де ділася Юньмянь — взагалі не знаю.

Зажурився Чжень Юй, почувши таку звістку. Одразу ж звелів запрягати коней і вирушив на північ. У кожному даоському храмі, що траплявся йому на шляху, він розпитував про дівчину, та всі лише розводили у відповідь руками. З тяжким настроєм повернувся студент додому.

— Чуєш, мамо,— почав він брехати — дід сказав, що старий Чень зараз нібито поїхав у Юечжуо. А коли повернеться, то дід пришле до нас свого служника.

Десь, мабуть, через півроку вдова поїхала провідати свою матір і, між іншим, спитала її про цю справу. Стара була дуже здивована і нічого не розуміла. Вдова розгнівалася на сина, почала його лаяти за обман, але стара висловила думку, що онук, певно, тільки з дідом вів свої розмови, тому вона нічого не знає. На щастя, дід саме був у від'їзді, отже, питання так і залишилось неясним.

Вдова свого часу дала обітницю сходити на прощу на Лотосову Скелю¹, тому невдовзі переїхала від матері до підніжжя гір, щоб там попоститися кілька

¹ Лотосова Скеля — гора, де стояв храм, відомий своїми чудотворними іконами.

днів. Якось надвечір, коли вона вже лягла спати, до кімнати несподівано постукав хазяїн заїзду і попросив узяти на ніч дівчину-даоску.

Молода черниця одразу ж відрекомендувалась: Чень Юньці. А потім, довідавшись, що пані приїхала з Іліна, присіла на край її ліжка і почала скаржитись на свою гірку долю, на тяжке життя. Наприкінці вона сказала, що має двоюрідного брата, студента на прізвище Пань, який родом з того ж міста, що й вдова.

— Я б дуже просила,— благально мовила вона,— коли вам не тяжко, то пошліть кого-небудь з ваших дітей чи небожів, нехай передадуть йому, що Юньці знайшла собі притулок у монастирі «Журавлине гніздо», в келії старшої наставниці Ван Даочен. Скажіть, що ні на хвилину немає мені спокою, а дні здаються мені такими довгими, мов роки. Тож нехай скоріше приїде та провідає мене, бо що зі мною далі буде, я й сама не відаю.

Вдова спитала про ім'я чи прізвисько студента Паня, але дівчина більш нічого не знала і лише сказала:

— Оскільки він в училищі, то сюдаї, сподіваюсь, чули про нього!

Ще й не світало, а дівчина почала вже збиратися в дорогу. Прощаючись, вона ще раз слізно нагадала про своє прохання.

Приїхавши додому, вдова стала розповідати синові про свою поїздку, а коли дійшла до цієї розмови, студент упав перед нею на коліна.

— Каюсь, мамо,— мовив він.— Признаюсь тобі чесно: так званий студент Пань — це не хто інший, як твій син.

Мати розпитала про всі подробиці і, довідавшись, як все це сталося, накинулася на нього.

— Негіднику! — з гнівом вигукнула вона.— Вештаєшся по всіляких монастирях та храмах, займаєшся

там розпустою, а потім хочеш одружитися з даоскою! І не сором тобі буде перед родичами та близькими?

Студент похнюпив голову, не наважуючись більше й слово мовити.

За кілька днів він поїхав до окружного міста складати екзамени. Там, викроївши трохи часу, студент потай найняв човна і майнув на пошуки Ван Даочен. Коли прибув на місце, то виявилось, що Юньці півмісяця тому вирушила у мандри і ще не поверталась.

Приїхавши додому, студент засумував і невдовзі захворів. У цей час саме померла стара Цзан. Мати негайно виїхала на похорони, а на зворотному шляху зблілася з дороги і попала до пані Цзін, котра, як по-тім виявилось, була її далекою родичкою.

Вдову запросили погостювати. Коли вона зайшла в дім, то побачила дівчину років вісімнадцяти-дев'ятнадцяти, таку гарну, таку чарівну, що очей від неї не відірвеш.

Пані Чжень, яка тільки й мріяла про те, щоб знайти синові вродливу дружину та хоч цим розвеселити його, була вражена й стала розпитувати про неї свою родичку.

— Прізвище цієї дівчини Ван,— відповіла та.— Наша небога. Після смерті батьків недавно переїхала до нас жити.

— А де її наречений?

— Ще немас.

Вдова взяла дівчину за руку, почала з нею розмовляти і була в захопленні від того, яка вона ніжна та ласкова. На радощах вдова вирішила затриматися тут на ніч, щоб розповісти господині про свої наміри.

— Все це дуже добре,— відповіла Цзін, вислухавши її,— та от біда: вона надто горда. Інакше чого б це її і досі в дівках сидіти.

— Тоді дозволь, я сама з нею про це поговорю.

Пані Чжень запросила дівчину лягти з нею спати в одне ліжко. Довгий час вони весело розмовляли, сміялись. Дівчина сама висловила бажання називати її матір'ю, і вдова страшенно зраділа. Вона запросила дівчину поїхати разом з нею в Цзіньчжоу. Красуня з великою радістю прийняла це запрошення. Наступного дня вони сіли в човен і вирушили в дорогу.

Коли ж нарешті дісталися додому, то побачили, що студент все ще хворіє: так і не вставав з ліжка. Щоб хоч трохи розважити та підбадьорити сина, мати послала до нього служницю, яка шепнула:

— Пані привезла для вас, паничу, справжню красуню.

Студент не повірив. Підійшов до вікна, подивився: ще гарніша, ніж Юньці!

І подумав тоді, що три роки, про які він домовився з Юньці, вже минули, а вона як пішла мандрувати, так і не повертається. Можна гадати, що її яшовим личком уже хтось інший милується. То чи не слід йому втішити свою душу, зійшовшись з цією красунею?

Від такої думки йому повеселішало на душі, на обличчі засяяла усмішка, а хворобу мов рукою зняло.

Мати запросила сина та дівчину до кімнати, щоб познайомити їх. Обоє молодих, привітавшись, низько вклонилися одне одному. Після знайомства студент одразу пішов, а вдова спітала дівчину:

— Тепер тобі, мабуть, ясно, навіщо я тебе сюди привезла?

Дівчина посміхнулась:

— Так, ясно. Зате я певна, що ви, мамо, не знаєте, чому я зважилася їхати з вами. Коли я була зовсім молоденька, то дала обіцянку студентові Паню з вашого міста, що тільки за нього вийду заміж. Відтоді минуло кілька років, а від нього ніяких вісток. Мабуть, знайшов собі достойнішу пару. Якщо справді це так,

то я, мамо, згодна стати вашою невісткою, а якщо ні, то я ладна довіку бути вашою дочкою і колись щиро віддячу вам за вашу доброту.

— Ну, коли ти дала обіцянку, силувати не будемо. Ale ось що. Недавно трапилося мені побувати на горі П'яти Праведників. Там одна черничка-даоска теж розпитувала мене про якогось Паня з Іліна. А тепер знову цей Пань! Мені добре відомо, що в числі більш-менш іменитих людей нашого міста ні в кого немає такого прізвища.

— Як! — вражено вигукнула дівчина.— То та жінка, з якою я спала в одній кімнаті біля підніжжя Лотосової Скелі, були ви, мамо? Адже я і є та дівчина, що розпитувала вас про Паня.

— Он воно що,— нарешті зрозуміла мати.— Ну, коли так,— додала вона, усміхнувшись,— то студент Пань, скажу тобі прямо, теж тут!

— Де він? — нетерпляче спітала дівчина.

Вдова звеліла служниці провести гостю до сина, нехай самі розберуться.

— То виходить, що ти Юньці? — здивовано вигукнув він.

— А ви звідки знаєте? — з не меншим подивом спітала дівчина.

Студент щиро признався їй, як він ввів її тоді в оману. А дівчина, довідавшись, що історія з Панем — це всього лише жарт, і впізнавши нарешті студента, раптом засоромилася і побігла геть з кімнати, щоб розповісти про все це названій матері.

Вдова вислухала її, а потім поцікавилась, звідки у неї взялося нове прізвище Ван.

— Це моє справжнє прізвище,— пояснила дівчина.— А те інше дала мені даоска, моя наставниця. Вона полюбила мене, назвала своєю дочкою, і я взяла її прізвище.

Вдову задовольнило це пояснення. Вона вибрала щасливий день і влаштувала їм пишну весільну церемонію.

Якщо повернутися в минуле, то було ось що: Юньці та Юньмянь разом жили у своєї наставниці Ван Даочен. А коли старій стало сутужно, Юньмянь подалася від неї в Ханькоу, і Юньці залишилась одна. Була вона гарненькою, але балуваною. Працювати не хотіла, а ходити по людях, читати молитви та займатись іншими чернечими справами соромилася. Старій Даочен не подобалася така її поведінка.

Якось до Хуангана приїхав материн брат Цзін. Дівчина випадково зустрілася з ним і, розплакавшись, почала розповідати, як їй тяжко живеться. Дядько забрав її з собою і примусив скинути чернече вбрання.

Він мав намір висватати Юньці за кого-небудь з іменитих, тому робив усе можливе, щоб приховати її минуле. Однак на всі спроби зацікавлених людей «розпитати про її ім'я»¹ вона завжди відповідала відмовою. Дядько та його дружина ніяк не могли зрозуміти, чого вона хоче, і почали ставитись до Юньці з деякою неприязнню. Отже, коли того дня вдова запропонувала дівчині їхати з нею, у них ніби гора з плечей звалилася.

Після церемонії поєдання келехів молоді тільки й знали, що розповідали одне одному про всі пригоди, що сталися з ними за цей час. Ім то ставало весело й радісно на душі, то на очі наверталися сльози.

Невістка, як виявилось, була дуже шанобливою, вона намагалась у всьому додогодити свекрусі, і та полюбила її за це. Але, на жаль, дівчина тільки і вміла, що бренькати на лютні; ще охочіше вона грала в шахи. А як порядкувати в господі, як вести домашні справи,

¹ «Розпитати про ім'я» — старовинний обряд святання.

не мала ніякої уяви, і це завдавало вдові немало прикроїць.

Через місяць вдова послала обох молодих до Цзінів. Погостювавши там кілька днів, вони поверталися човном додому і на річці помітили ще одного човна, в якому сиділа даоська черниця. Підплівли ближче — то, виявляється, була Юньмянь.

Лиші одна Юньмянь з усіх трьох черниць була у хороших стосунках з Юньці, тому молода щиро зраділа, побачивши її, і запросила до свого човпа. Дівчата посідали одна проти одної і почали розповідати про своїй поневірняння.

— Куди ж ти тепер прямуеш? — поцікавилася нарешті Юньці.

— Тебе шукати. Давно не бачила і дуже скучила, от і вирішила пуститись у далеку дорогу. Приїхала в монастир «Журавлине гніздо», а там мені кажуть, ніби ти тепер живеш у своїх родичів Цзінів. Дай, думаю, заверну в Хуанган, можливо, там тебе знайду. І аж ніяк не гадала, що здібаю тебе саме тут. Та й не одну, а разом з коханим. Дивлюсь тепер на тебе, мов на святу... А я, виходить, залишилася тепер одна-однісінка, мов перекотиполе: куди вітер подме, туди мене понесе... Коли вже кінець цьому настане?

Сказала — і тяжко зітхнула.

А Юньці тим часом придумала, як допомогти подрузі. Вона звеліла їй скинути чернечий наряд і одягнути натомість звичайне плаття, щоб видати її, коли повернуться додому, за свою сестру; нехай побуде з свекrhoю, щоб тій веселіше було. А потім поступово вони підберуть дівчині пристойного нареченого. Шен Юньмянь не заперечувала.

Коли приїхали додому, Юньці першою зайшла до кімнати і доповіла свекрусі про гостю, а та лише потім переступила через поріг. Свекрусі з першого погляду

стало ясно, що дівчина непогано вихована: має хороші манери, вміє і слово до ладу сказати, і пожартувати, коли треба. Старій вдові було нудно на самоті, а тепер, маючи таку співбесідницю, вона дуже зраділа і боялася лише одного: тільки б не втратити її.

Шен Юньмянь не хотіла сидіти без діла. Вставши спозаранку, вона брала на себе замість старої всі клопоти по господарству. Вдова була від неї у захваті і вже почала подумувати, а чи не залишити її в своєму домі назавжди, зробивши молодшою дружиною сина, і таким чином покласти край її чернечому життю. От тільки як сказати про це самій дівчині?

Якось вдова забула щось зробити по господарству і побігла запитати у Юньмянь, а та, виявляється, вже давно про це потурбувалась.

При нагоді стара дорікнула невістці:

— Ти, немов красуня з картинки, зовсім нічого в господарстві не тимиши. І що мені з тобою робити? От якби в мене була така невістка, як твоя сестра, то я б і горя не знала.

Стара не підозрювала, що Юньці давно мріє про те ж саме. Ото тільки боялась, коли б не накликати на себе гнів. Тому тепер, почувши такі слова, вона засміялась і мовила:

— Я знаю, матінко, що ви мене любите. І щоб додати вам, я ладна взяти собі за приклад славетних Ін та Хуан. Як ви на це дивитеся?

Вдова нічого не сказала, а лише засміялася. Невістка тим часом побігла до чоловіка і про все йому розповіла. Після цього розпорядилася звільнити одну з кімнат і чисто там прибрати. Потім вона звернулась до своєї подруги:

— Пам'ятаєш, сестро, ще коли ми з тобою спали в монастирі на одній подушці, ти іноді казала, якби трапився нам такий чоловік, що полюбив нас обох, то

ми б із задоволенням разом слугували йому? Пригадуєш таке?

Шен Юньмянь засоромилась і тихо пробурмутіла:

— Та що ти, що ти? Кажучи тоді про любов, я зовсім про інше думала... Бувало, цілісінські дні в біганині та клопоті і ніхто навіть не спитає, солодко чи гірко у тебе на душі... А наша матінка приголубила, пожаліла мене, і я відразу ж відчула всім серцем, де мені холодно, а де тепло. Отож, якщо ти не звелиш, як кажуть, «вигнати чужинця» і дозволиш мені й надалі дружити з матінкою, то мені більш нічого й не треба. А те, про що ти тільки-но згадувала, навіть з голови викинь!

Молода господиня пішла до свекрухи і розповіла їй про їхню розмову. Та наказала обом запалити свічки і заприсягтися одна одній, що вони ніколи в житті не будуть розкаюватись.

Потім вдова покликала сина і звеліла виконати з Шен Юньмянь церемонію одруження. Коли настав час лягати до шлюбної постелі, Юньмянь попередила його:

— Хоч мені й двадцять три роки, а я, по правді кажучи, ще й досі дівчина.

Студент не повірив їй. Та раптом... зачервоніло широку плямою простирадло. Студент оторопів від подиву.

— Не думайте, ніби я дуже рада, що парешті знайшла собі чоловіка,— шепотіла вона йому.— Річ не в тім, що я більше не могла жити незайманою самітницею. Скажу вам щиро: мені було дуже соромно, коли доводилося пригощати гостей, ніби в якомусь «кривому палісаднику»¹, і в той же час мати невинне тіло.

¹ «Кривий палісадник» — мається на увагі будинок розпусти.

А цією нагодою я скористаюсь тільки для того, щоб увійти до вашої родини і замість вас прислужувати вашій матінці. Ладна бути у вас економкою, управителькою. А що ж до радощів подружнього життя, то ви вже, будь ласка, шукайте його в парі з іншою!

Через три дні вона знову перенесла свою постіль в кімнату до свекрухи. Та пробувала випровадити її назад, але Юньмянь не схотіла вертатись. Юньці вирішила перехитрити названу сестру. Вона з самого ранку пробралась до материної кімнати і вклалася на її ліжко. Довелося новій дружині знову йти на ніч до студента.

Відтоді через кожні два-три дні молодиці мінялися місцями. Невдовзі вони позвикали до цього і стали вважати це звичайним явищем.

Свого часу стара господиня полюбляла грati в шахи, та з тих пір, як овдовіла, їй було ніколи цим займатись. А тепер, коли в домі з'явилася Шен Юньмянь, яка так вправно вела всі господарські справи, вдова цілий день сиділа склавши руки. Щоб не занудитись від безділля, вона іноді грава з Юньці в шахи. А надвечір запалювали світло, гріли чай. Стара слухала, як молоді невістки грають на лютні, і лише опівночі всі розходилися по своїх кімнатах.

— Навіть ще коли був живий мій чоловік,— хвалилася вона своїм знайомим,— мені й тоді не жилося так весело!

Шень Юньмянь ретельно вела підрахунки сімейних прибутків та витрат, занотовувала все до книги і час від часу доповідала свекрусі. Якось стара здивовано запитала:

— От ви обидві кажете, що з самого малечку стали сиротами й знали тільки грамоту, шахи та лютню. Хто ж навчив тебе господарювати?

Юньці засміялась і розповіла всю правду. Свекруха теж засміялась, а тоді мовила:

— От бачиш, я спочатку нізащо не хотіла, щоб мій син взяв собі даоску за дружину, а тепер їх у нього аж дві!

Раптом вона згадала, що наворожили її синові, коли той ще був зовсім маленький. Згадала і подумала, що від долі своєї нікуди не втечеш.

Студент аж двічі їздив складати екзамени і обидва рази провалювався.

— Хоч ми й не з багатих,— заспокоювала його мати,— та все ж сотні зо три му земельки у нас набереться. До того ж нам пощастило з Юньмянь. Вона так майстерно веде наше господарство, що у нас чим далі, тим більше стає і харчів, і одягу. Отож, синку, сиди коло своєї матері та потішайся життям разом із своїми молодими дружинами. Я не хочу, щоб ти домагався почестей та багатства.

Чженъ Юй послухався матері.

Невдовзі Юньмянь народила хлопчика й дівчинку, а Юньці — дівчинку та трьох хлопчиків. Мати померла, коли їй було вже за вісімдесят.

Її внуки, всі, як один, склали екзамени в повіті, а найстарший, той, що народився від Юньмянь, витримав і окружні.

РОЖЕВИЙ МЕТЕЛИК

Студентові Ян Юеданю трапилося якось поверта-
тися кораблем з материка до себе додому на острів
Хайнань. У морі на мандрівників несподівано налетіла
бури. Судно, здавалося, ось-ось перевернеться, та рап-
том неподалік від нього невідомо звідки взялася вутлий
човник. Ян, не роздумуючи, хутко перебрався на нього,
а коли озирнувся назад, корабель і всі, хто на ньому
був, безповоротно зникли у морській безодні. А вітер
усе дужчав. Студент заплющив очі і поклався на свою
долю.

Бури незабаром почала відхухати, і студент побачив
перед собою острів, де рядами стояли будинки. Схоп-
ившися за весла і за кілька хвилин уже був біля самого
берега, прямо навпроти воріт сільської огорожі. До-
вкола панувала незвичайна тиша: ні півень не куку-
рікне, ні собака не гавкне.

Ян довго блукав вулицями, час від часу сідаючи то
тут, то там перепочити. Та ось його увагу привернув
будинок, двері якого ледь прозирали за густим плети-
вом соснових віт та бамбукового листя. Хоч уже був
початок зими, але за парканом височіло якесь дерево,
геть-чисто всипане пуп'янками квітів.

Садиба дуже сподобалася Яну. Трохи повагавшись,
він неквапно зайшов на подвір'я і зупинився: звідкись
здалека долинали звуки лютні. З будинку легкою хо-
дою вийшла гарненька служниця років чотирнадцяти-
п'ятнадцяти. Помітивши Яна, вона рвучко поверну-
лась і побігла назад.

Лютня раптом стихла, а в дверях показався чоловік
і, з подивом глянувши на гостя, спитав, як він тут

опинився. Ян розповів про загибель корабля. Чоловік продовжував розпитувати, звідки Ян родом та хто його батьки; почувши відповідь, він радісно вигукнув:

— Так ти, виходить, родич моєї дружини! — і, вклопившись, запросив гостя до кімнати.

.В саду стояв затишний, чепурненький будинок, звідки знову долинули звуки лютні. У вітальні сиділа молода, чарівна на вроду жінка років вісімнадцяти і, пе-ребираючи червоні струни, настроювала інструмент. Побачивши незнайомця, вона поклала лютню і хотіла було йти, але чоловік зупинив її.

— Не тікай! Це твій родич.— І розповів їй про гостя.

— О, то він, значить, мій небіж,— зраділа хазяйка і почала розпитувати Яна, як там поживає бабуся, скільки років його батькам.

— І батькові, і матері вже за сорок, почувають вони себе непогано. От тільки бабуся все хворіє, адже їй шістдесят з лишком. Без допомоги й кроку ступити не може,— повідав Ян, а потім і собі поцікавився: — Я, щиро кажучи, не знаю, по якій лінії ви доводитесь мені тіткою. Що ж мені повідомити про нашу зустріч дома, коли повернуся?

— Дорога туди — не близький світ,— відповіла жінка.— І ми вже давно не чули нічого про своїх рідних. Повернешся додому і скажеш батькові, що кланялася йому Десята сестра. Він одразу все зрозуміс.

Потім студент запитав у її чоловіка, якого він роду.

— Я тут теж недавно. Прізвище мое Янь, а приплив сюди з острова Безсмертних та Небожителів, що за три тисячі лі від Хайнаня,— сказав той.

Жінка вийшла до сусідньої кімнати і наказала служниці подати студентові вина та закусок. Не бачені досі овочі, які принесла йому служниця, були дуже смачні і прямно пахли. Коли гість підкріпився, господарі запросили його прогулятись по садибі. Ян здиво-

вано розглядав молоді бутони, якими були всипані персики та абрикоси.

— Дерева у нас цвітуть будь-якої пори року,— пояснив господар.— Адже влітку тут ніколи не буває спеки, а взимку — приморозків.

— Справжня тобі оселя безсмертних! — захоплено мовив Ян.— Як тільки прийду додому, почну умовляти батьків, щоб переселитися сюди. Будемо сусідами.

Господар у відповідь лише посміхнувся.

Коли вернулися до вітальні, вже стемніло: принесли свічки. Помітивши на столі лютню, Ян забажав послухати чарівну музику. Господар провів пальцями по струнах і підкрутив кілочки. А коли до кімнати ввійшла Десята, запропонував їй:

— Чуєш, жінко, заграй що-небудь для свого небожа.

— Що б ти хотів послухати? — спітала вона, взявши до рук інструмент.

— Я, бачте, ніколи не читав підручника по грі на лютні, тому чогось певного назвати не можу,— відповів Ян.

— Тоді скажи, про що б тобі хотілося послухати, і я підберу мелодію.

— В такому разі не могли б ви створити щось на зразок того, як морський вітер гнав моого човника? — пожартував Ян.

— А чому ж ні? — І вона заграла так, немовби перед нею лежали добре знайомі ноти. Мелодія то стрімко наростала, то перекочувалася хвилями. Дослухаючись до неї, Ян затаїв подих. Йому здалося, ніби він знову сидить у своєму човнику, а рвучкий вітер жбурляє його з хвилі на хвилю. Студент лише зітхав від захоплення.

— А чи не міг би й я навчитися так грати? — нарешті, отямившись, спітав він.

Десята підсунула йому лютню і запропонувала спробувати.

— О, тебе можна навчити,— зробила вона висновок.— А що б ти хотів заграти?

— Та цю саму мелодію,— відповів Ян.— Не знаю тільки, за який час я вивчу її. Дайте, будь ласка, мені ноти, щоб я міг, дивлячись на них, наспінювати.

— Немає в мене нот. Я просто грава те, про що думала.

Десята взяла іншу лютню і стала показувати, де натискати пальцями та як перебирати струни. Ян тренувався години зо дві, поки у нього врешті почало щось виходити. Скоро господарі пішли спати, а він ще довго грав при свічці, вкладаючи в свою заняття всю душу й серце. А коли раптом зрозумів, що збагнув таємницю цього мистецтва, йому стало так радісно, що аж закортіло танцювати. І тільки тепер, підвівши голову від струн, він побачив, що в кімнаті, окрім нього, сидить і служниця.

— А ти чому ще не пішла? — спитав він здивовано.

— Ваша тітка веліла дочекатись, коли ви ляжете спати, щоб позамикати двері й загасити світло,— всміхнулася вона.

Ян уважно придивився до дівчини. Очі в неї були ясні та прозорі, мов тиха осіння вода, і сама така мила та гарна, що у юнака аж серце здригнулося. Він почав залишатися до неї, а вона лише схиляла голову і здавалася ще вродливішою. Зачарований Ян склонився з місця і обійняв її.

— Та що ви?! — одбивалася дівчина.— Уже світанок, скоро хазяї попрокидаються. А ми, якщо вже я так вам сподобалась, можемо й завтра зустрітись.

Тільки вони обнялися на прощання, як раптом почувся голос господаря:

— Рожевий Метелик!

— Ой лишенко! — прошепотіла служниця, поголотнівши, і миттю зникла з кімнати.

Ян, прислухаючись, нишком подався слідом за нею.

— Це ти наполягала, щоб ми взяли її до себе,—чувся голос господаря.— Я ж застерігав тебе, що вона ще не зовсім порвала з сустою людського життя. Що ж тепер з нею робитимемо? Доведеться, певно, покарати — всипати триста нагай!

— У неї, мабуть, знову прокинулося серце, отже, немає сумніву, що служити у нас далі вона не може. Здається мені, буде краще, якщо відішлемо її моєму небожеві! — зауважила Десята.

Збентежений і наляканий Ян повернувся до кімнати, загасив свічку і ліг спати.

На ранок воду для вмивання йому приніс хлопчик. Рожевого Метелика він більше не бачив.

«Коли б і мене не насварили та не вигнали», — з тривогою подумав Ян.

Та невдовзі господарі вийшли із своїх покоїв і trimалися так, ніби нічого не сталося. Десята запропонувала Яну показати, чому він навчився, і, послухавши його гру, мовила:

— Не скажу, щоб дуже добре, але певної майстерності ти вже досяг. Як працюватимеш і далі з такою наполегливістю, успіхів доб'ешся великих.

Ян попросив навчити його ще якої-небудь мелодії. Господар награв йому мотив пісні «Про безсмертну, вигнану з неба». Пісня була дуже складна, вимагала великої вправності, і тільки після трьох днів тренувань у Яна почало щось виходити.

— Основами гри на лютні ти вже володієш, — сказав йому господар. — Але на цьому не зупиняйся. Коли навчишся майстерно виконувати обидві мелодії, то вважай, що найтяжче вже позаду.

Минув якийсь час, і Ян почав скучати за домівкою.

— Завдяки вашій турботі, мені живеться у вас весело й затишно, але дома, певно, мене давно вже визирають! А звідси до батьківського краю шлях не близький, три тисячі лі, як ви кажете. Коли ж я зможу туди дістатись?

— Це не так уже й складно. Човен твій справний, а я допоможу тобі попутним вітром,— сказала на це тітка і додала: — Я послала тобі Рожевого Метелика, адже ти ще не одружений.

На прощання Десята подарувала їому лютню і дала ліків для бабусі, пояснивши:

— Вони не лише вилікують її, а й життя її подовжать.

Потім провела небожа до самого берега. Той сів у човен і заходився було шукати весла.

— Вони тобі не потрібні,— зупинила вона його і, скинувши з себе спідницю, допомогла небожеві прикріпити її до щогли замість вітрила. Ян затривожився, коли б їому не збитися з дороги у відкритому морі.

— Не турбуйся,— заспокоїла його Десята.— Пильнуй лише, щоб вітрило завжди надимав вітер.

Коли вітрило нарешті було припосоване, тітка зійшла на берег. Засмучений розлукою Ян хотів вклонитися їй на прощання, та раптом подув південний вітер і за якусь мить виніс його човна далеко в море.

Ян заспокоївся і незабаром відчув голод. На дні човна він знайшов коржики з підсмаженого рису, але їх могло вистачити їому лише на один день. У душі студент дорікав тітці за скрупість і, боячись, коли б на дорогу вистачило, з'їв тільки одного коржика, а решту — штук шість чи сім — загорнув, немов щось дуже дороге, і сховав. Досить роз'їдатись, попереду ще далекий шлях! Коржик був солодкий і дуже запашний, після першого уже й істи розхотілось.

Коли сонце почало ховатись за обрій, Ян пошкодував, що не попросив на дорогу свічок. Та той же миті

помітив удалині будівлі, людей. Придивився пильніше — перед ним острів Хайнань. Не тямлячи себе від радості, Ян хутко пристав до берега, зняв вітрило, зроблене з спідниці, загорнув у нього коржики і подався додому.

А коли зайшов у ворота, вся родина була вражена його появою. Адже відтоді, як він покинув домівку, минуло цілих шістнадцять років. Тільки тепер Ян збагнув, що зустрівся на тому острові з безсмертними.

Бабуся постаріла ще дужче, зовсім замучили її хвороби. Та тільки-но вона випила ліки, які привіз онук, як усі недуги мов рукою зняло. Домашні аж оставили від подиву, а потім почали навперебій розпитувати Яна, і він розповів їм про все, що йому довелося бачити за цей час.

— То справді була твоя тітка,— зі сльозами на очах підтвердила бабуся.

Колись вона мала дочку, яку назвали Десята. З самого народження було помітно, що в дівчинці є щось неземне. Її ще в дитинстві заручили з Янем, та наречений, коли йому виповнилося десять років, пішов кудись у гори, і більше його не бачили. Десята довго чекала його і в дванадцять років несподівано, не хворівши, померла наглою смертю.

Тепер, коли Ян розповів про свою зустріч, домашні почали сумніватися, чи справді вона померла. Ян показав спідницю — виявляється, саме в ній Десята ходила увесь час, коли жила вдома. Бабуся звеліла розкопати могилу дочки — і що ж? Труна була зовсім порожня.

Коржики поділили між собою. І кожен, хто їх поїв, куштував, потім цілий день не хотів їсти, а почував себе краще й міцніше, ніж завжди.

Свого часу Ян також був заручений з дівчиною з родини У, але поїхав, так і не одружившись з нею. Поки він подорожував, дівчину віддали заміж за іншого. Повіривши обіцянці Десятої, Ян чекав тепер

Рожевого Метелика. Та минуло більше року, а дівчини все немає. Тоді рідня вирішила підшукати Яну нову наречену.

В цей час дійшла до них чутка про незвичайну вроду Народженої Лотосом, дочки сюзая із сусіднього повіту. Їй уже минуло шістнадцять років, а вона ще й досі не заміжня. Сваталися до неї аж троє, але потім всі її наречені помирали. Батьки Яна послали сватів, вибрали щасливий день і влаштували весілля.

Коли молода увійшла в дім, затьмарюючи все довкола сяйвом своєї вроди, Ян, собі на диво, впізнав Рожевого Метелика. Він почав розпитувати дівчину про їхню попередню зустріч, але вона нічого певного сказати не могла. Адже день, коли її вигнали з острова, став днем її нового народження у людському світі.

Проте щоразу, коли Ян брав до рук лютню і починав грати пісню «Про безсмертну, вигнану з неба», вона сідала, підперши рукою щоку, і замислювалась, ніби щось пригадуючи.

ТАЙЮАНСЬКА СПРАВА

Жили собі в Тайюані дві прості жінки — свекруха та невістка,— і обидві були вдовами.

Ще моложава свекруха не вміла зберігати вірність померлому чоловікові, тому один із сільських гультаяй частенько навідувався до неї.

Невістка, якій не подобалися свекрушині витівки, непомітно ставала біля дверей чи під парканом і не пускала гостя. Свекрусі було соромно перед невісткою. Одного разу, причепившись до неї за якусь провину, вона почала виганяти її з дому, але та не пішла, і спалахнула сварка. Розгнівана свекруха побігла до повітової управи і набрехала там, ніби невістка сама грізна в тому, в чому її звинувачує.

Повітовий начальник спітав, як прізвище та ім'я того розпусника.

— Та звідки ж мені знати, коли він потемки приходить і вдосвіта додому йде,— відповіла свекруха.— Й-бо, не знаю, хто він і що. Ви краще спітайте невістку, це вона мусить знати.

Покликали невістку. Та її справді назвала його ім'я, але визнати себе винною в розпусті відмовилася, сказавши, що то її свекруха цим займається.

Жінки почали сперечатись, дорікати одна одній. Повітовий начальник послухав їх і звелів привести гультая. Але той, коли його привели, розкрічався і наочно заперечував усі звинувачення.

— Ніяких справ я не мав ні з тією, ні з тією,— запевняв він.— Знаєте, ці вдови просто ненавидять одну одну от і наговорили на мене всякої всячини!

— Може, ѿ так,— погодився начальник.— Але чоловіків у селі кількасот, чому ж саме на тебе наговорили?

І начальник звелів всипати йому так, щоб затямив надовго. Розпусник упав перед ним на коліна і почав благати, щоб його не карали, бо він, мовляв, признається, що ходив до невістки.

Начальник звелів надіти їй на шию колодку, але жінка ѵід цього не хотіла визнавати себе винною. Тоді її просто прогнали геть.

Ображена невістка подала скаргу губернаторові, але там не стали морочитись, і справа якийсь час там і залишалась невирішеною.

Та' скоро у сусіднє місто Ліньцзінь намісником губернатора було призначено шановного Сунь Люся, що відзначався особливим хистом у вирішенні судових справ. Отож скаргу молодої вдови переслали на розгляд у Ліньцзінь. На судове засідання привели усіх трьох. Після короткого допиту Сунь наказав відвести їх до в'язниці, а своїм підлеглим звелів понаносити до судової зали цегли, каміння, ножів та голок, які ніби то знадобляться на завтрашньому судовому засіданні.

— Навіщо це? — здивовано питали один одного чиновники.— Щоб покарати людину, досить колодок та наручників. Невже він збирається вести допит методом, який закон не передбачив?

Та хоч вони і не розуміли, що намісник собі надумав, але все приготували, як було наказано.

Наступного дня, прибувши до суду, намісник переконався, що його розпорядження виконано, і звелів розікласти всі речі прямо в судовій залі. Коли привели винуватців, він задав їм ще по кілька питань, а потім звернувся до жінок:

— З вашою справою все зрозуміло, і немає ніякої потреби вести допит далі. Хоч і невідомо остаточно, хто з вас замішаний у перелюбстві, але ясно, хто був

вашим спокусником. Взагалі-то ваша родина чиста й непорочна. Просто вас якось збив з путьця цей негідник. Отже, в усьому винний він. Перед вами лежать ножі, каміння... Беріть, що вам більше до вподоби, і бийте його, поки не вб'єте!

Свекруха та невістка нерішуче туштювали на місці, боячись, щоб не довелося потім відповідати, але начальник, помітивши їхні вагання, запевнив:

— Сміливіше, адже я тут!

Тоді жінки почали хапати каміння і кидати в того чоловіка. Невістка, у якої стільки зlostі накипіло на душі, вибирала найбільші цеглини, щоб вбити його, а свекруха, навпаки, хапала найдрібніші камінці і влучала йому чи то в ногу, чи то в сідницю.

Тоді намісник порадив їм узяти ножі. Свекруха й цього разу зам'ялась. Намісник зупинив їх.

— Тепер я знаю, хто з вас займався блудом,— сказав він і розпорядився забити свекруху в колодки. Жінка одразу ж широко у всьому призналася і справа була закінчена.

КОМЕНТАРІ

С. 24. Свято початку весни — так називалося свято, яке розпочиналось у Стародавньому Китаї приблизно з двадцять шостого числа дванадцятого місяця за місячним календарем (початок лютого) і включало в себе святкування Нового року. Для китайців, які не знали неділь та інших вихідних днів, це був період відпочинку та народних гулянь.

С. 25. ...боюєся, що накличу на себе гнів того, який сидить обличчям на південь...— За давньокитайськими уявленнями, південь — сторона благих віянь. На південь було повернуто трон імператора, обличчям на південь сиділи в своїх приймальнях усі правителі областей та повітів. Тут мається на увазі губернатор провінції.

А от у садах Сіванму.— Сіванму — володарка заходу в китайській міфології. В стари часи — страшна, схожа на звіра володарка загробного світу (тоді вважалося, що на заході лежить країна мертвих), а пізніше, в давській міфології,— прекрасна хазаяка чудесних садів, де ростуть персики, які дарують бессмертя. Розповіді про викрадення цих персиків з садів Сіванму були популярними в китайському фольклорі.

С. 27. ...віддячу хоча б тим, що, як кажуть, скручу жмут соломи....— В давньокитайському літописі «Цзочжуань» (IV ст. до н. е.) розповідається, що в сановника царства Цінь була молода наложниця, яку він дуже любив. Захворівши, сановник подумав, що скоро помере. Тому він покликав свого сина Вей Ке й звелів йому, щоб той, відразу ж після його смерті, одружився з наложницею. Хвороба посилювалася. Тоді батько вирішив змінити своє рішення; він знову покликав сина й наказав поховати наложницю разом з ним (у ті часи таке траплялося досить часто). Батько помер, але син зробив-таки наложницю своєю жінкою. Після цього, коли Вей Ке довелось воювати з Ду Гуеем — полководцем царства Цінь, на бойовиці з'явився якийсь ста-

рець; він скрутів жмут соломи й натяг його так, що ворожий полководець перечепився через нього і впав. Тоді Вей Ке захопив Ду Гуя в полон. Уночі, коли Вей Ке спав, йому явився батько наложниці й подякував за те, що Вей Ке не закопав його дочку живою в могилу, а виконав першу волю свого батька, тобто одружився на ній. Відтоді вираз «скрутити жмут соломи» став означати «подяка після смерті».

С. 28. *«Білі логоси»* — назва буддійської релігійної секти, що виникла в Китаї в XIII ст. У 1308 р. ця секта була офіційно заборонена, храми її послідовників були зруйновані, але вона й далі таємно існувала. Її прибічники відіграли значну роль в підготовці народних повстань. Наприкінці панування династії Мін (тобто коли народився Пу Сунлін) діяльність секти була досить бурхливою в Шаньдуні — рідній провінції письменника — та в сусідніх областях. У 1620-х роках її прибічники знову підняли повстання проти імператорської влади. Серед народу члени таємної секти «Білих лотосів» мали славу фокусників і магів, про що згадує і Пу Сунлін у своїй новелі.

С. 36. ...захоплювався мистецтвом кулачного бою.— *Кулачний бій* — щось на зразок боксу чи карата, був популярний в Китаї ще за часів раннього середньовіччя. Як не дивно на перший погляд, а засновниками цього виду боротьби вважаються буддійські ченці. За переказом, коли на священній горі Суншань було заладено один з перших у Китаї буддійських монастирів, в тих глухих місцях поселилося й багато розбійників. Хоч-не-хоч ченцям довелося розробити систему особливих прийомів самозахисту, за допомогою яких вони легко справлялися з озброєними грабіжниками.

Доба «Піднесення правонаочальствування». — Ідеться про роки правління Іцзуна, останнього імператора династії Мін (з 1628 по 1644 рр.). Вказуючи на ці дати, Пу Сунлін хоче підкреслити, що змальовувані в новелі події відбувалися зовсім недавно. Слід також пояснити, що з 163 р. до н. е. відлік років у Китаї вівся під девізами правління імператорів. Вступаючи на престол, кожний імператор брав собі який-небудь пишний девіз правління. Девізи ці могли змінюватися протягом одного царювання в залежності від бажання государя. При цьому на імені імператора лежало табу, — його не

можна було не тільки вимовляти, а й писати, навіть заборонялося вживати ієрогліфи, які входили в особисте ім'я правлячого государа.

...щоб скласти найвищі екзамени. — Ідеться про складання екзаменів на вищий вчений ступінь у присутності самого імператора. З II ст. до н. е. в Китаї було затверджено спеціальні екзамени для осіб, які бажали отримати вчений ступінь і відповідну чиновницьку посаду. На цих екзаменах треба було виявити знання конфуціанських класиків та вміння писати твори на теми правління державою. Екзамени були триступінчасті: спершу кандидати складали екзамени в окружному центрі, потім в головному місті відповідної провінції, а тоді їхали на екзамени в столицю (вони проводилися раз у три роки). І лише краї з тих, що пройшли цей третій тур, складали екзамени в палаці імператора. Вони призначалися на високі державні посади.

Гуа. — За давнім китайським переказом, під час правління міфічного государя Фусі з ріки Хуанхе вийшов кінь-дракон і підніс йому «вісім гуа», тобто вісім малюнків із суцільних і уривчастих коротких ліній (щось подібне до азбуки Морзе). За допомогою цих гуа Фусі нібіто зміг показати взаємодію явищ в природі і суспільстві. Вчення про гуа лягло в основу древньої «Книги перемін», а в середні віки гуа широко використовувалися для гадань, про що і йдеться в новелі.

С. 37. Заплатите... десять ланів. — *Лан* — міра ваги. Лан срібла — 32 г. У Стародавньому Китаї всі розрахунки велись на срібло, яке ходило у зливках, що нагадували своєю формою черевичок. Коли було треба, зливки розрубували і шматочки срібла зважували на вагах. Десять ланів — за часів Пу Сунліна сума велика.

...спершишь рукою на меч... — За древніми китайськими повір'ями, нечиста сила, крім заклять, боїться й усякої зброї, особливо меча. Заклинателі злих духів, яких в Стародавньому Китаї було дуже багато, користувалися, як правило, мечами. Вони розмахували ними в повітрі, вважаючи, що саме так можна знищити невидимих привидів і перевертнів.

Водяний годинник уже показував кінець першої варти. — *Водяний годинник* винайдено в Китаї ще за давніх часів. Спершу це був чайник з маленькою дірочкою, який наповнювали водою, а всередину вставляли

стрілку з кількома поділками; в міру того як вода витикала, поділки ставали видимими. Так позначали час. У наступні епохи водяні годинники були вдосконалені й являли собою складний пристрій із кількох посудин, наповнених водою, але принцип залишився тим самим. *Кінець першої варти*.— В Стародавньому Китаї час з сьомої години вечора до п'ятої ранку поділявся на п'ять двогодинних варт, початок яких сторожі відбивали ударами в барабан чи в стукачку. Кінець першої варти — біля дев'ятої години вечора.

С. 38. ...*вирізана з паперу людська фігурка* — тобто фігурка для відповідного магічного сеансу. Вважалося, що коли вимовити над нею особливі закляття й висловити певні побажання, то те саме станеться і з людиною, яку фігурка зображує.

С. 42. ...*з такою ж пошаною, як люди дивляться на зорі Небесного Ковша чи на святу гору Тайшань*.— Небесний Ківш — так китайці називають Велику Ведмедицю. Тайшань — найзнаменитіша гора Древнього Китаю, яка вважалася священною; знаходиться в рідній провінції Пу Сунліна — Шаньдуні.

С. 43. «*Оповідь про гору Тушань*».— Герой давньо-китайської міфології, Великий Юй, прокладаючи тунель через гору Тушань, щоб відвести води гірського потоку, побачив дев'ятихвосту діву-лисицю й одружився з нею.

...після правління імператора Тана...— Таном називали легендарного мудрого імператора Яо, що нібито правив з 2356 по 2255 рр. до н. е.

С. 51. *Свято ліхтарів* — одне з найяскравіших китайських свят, яким завершувалися багатоденні новорічні гуляння. Цієї ночі на всіх будинках засвічувались ліхтарі та ліхтарики найрізноманітніших форм і кольорів. Люди ходили також з ліхтарями в руках по гомінких вулицях, запалювали петарди.

С. 57. *Не інакше як у рік ген-у народилися. Мабуть, під знаком Коня*.— В Китаї побутувала особлива система відліку років по циклах. Кожний рік був під знаком однієї з дванадцяти тварин: миші, бика, тигра, зайця, дракона, змії, коня, вівці, мавпи, півня, собаки, свині.

С. 62. ...дістали талісманні письмена Небесного Вчителя — тобто заклинальні написи й амулети; голова даоської церкви, який мав у XIII ст. титул Тяньши — Небесного Вчителя, писав їх червоною кіновар'ю. В народі вірили, що такі письмена захищають від злих духів та перевертнів.

С. 66. *Тоді всі матері, які народять дівчаток... не топитимуть їх.*— Ідеться про нерідкі в Стародавньому Китаї випадки, коли бідняки, щоб позбутися зайвого рота, топили або продавали новонароджених дівчаток.

С. 67. «...квітка, яка розумів слова» — білій лотос, з яким танський імператор Сюаньцзун (правив з 712 по 756 рр.) порівнював свою улюблену наложницю, красуню Янгуйфей. Згодом так почали називати мудрих і красивих жінок.

С. 69. ...*вийняла листа, передала його служниці...*— Звичай забороняв знатній дівчині подавати що-небудь чоловікові, щоб руки їхні не зустрілися.

С. 70. ...*мов той Юаньлун, лягти вище нього?* — Юаньлун — прозвання героя III ст. Чень Дена; розповідають, що коли до нього приходив гість, який був йому немилій, то господар клав його на низьку лежанку, а сам спав на високому та широкому ліжку. Слова дівчини означають, що вона не може поставитися до свого гостя з такою зневагою, як це робив Юаньлун.

С. 73. ...*отримав від імператора всі дев'ять відзнак* — тобто дев'ять регалій, якими жалували в феодальному Китаї удільних князів: колісниця з кіньми, святкове вбрання, музиканти, ворота, покриті червоним лаком, святковий ганок, охоронці, лук із стрілами, боїова сокира, жертовні посудини.

С. 76. ...*покажемо, як то кажуть, «жаб'ячий гнів».*— У древньому філософському трактаті «Хань Фейцзи» (III ст. до н. е.) наводиться така легенда. Правитель царства Юе кілька разів ходив війною на царство У і людське життя вважав за ніщо. Та одного разу, виїхавши з палацу, він побачив розгнівану жабу й почав кланятися їй. Охоронці запитали свого володаря, чому він так шанобливо до неї ставиться. «Через її гнів», — пояснив князь. Відтоді виразом «жаб'ячий гнів» стали позначати вищу форму прояву емоцій.

С. 81. ...старий Цзися з Гаою.— Деякі китайські коментатори вважають, що йдеться про Гао Хене (1612—1697), на прозвання Цзися — Пурпурова Зоря, який був земляком письменника й займав високі державні посади. Гаою — повіт недалеко від сучасного міста Янчжоу.

С. 82. ...передав через служника свій іменний листок.—Іменний листок — щось на зразок візитної картки червоного кольору, на якому чорною тушшю були написані прізвище та ім'я людини.

С. 85. «Відривати рукав».— Цей вираз походить з давнього переказу про якогось Дун Сяня, що жив у I ст. до н. е.; за протекцією він потрапив у палац і дуже припав до душі імператорові. Ні вдень, ні вночі імператор не хотів розлучатися з ним. Одного разу, коли вони спали поряд, Дун Сянь перевернувся увісні й ненароком ліг на край широкого рукава імператорського халата. Государю треба було встати; не бажаючи будити свого улюблена, він відірвав рукав халата й тихо підвівся. З тих пір вираз «відривати рукав» у китайській літературі став означати ганебну любов чоловіка до чоловіка.

С. 92. То заприсягніться ж мені Горою та Річкою...— тобто дати старовинну урочисту клятву, яка починалася словами: «Поки Жовта ріка (Хуанхе) не зміліє, поки Велика гора (Тайшань) не зрівняється з землею...»

...щоб осінній вітер...— Натяк на знаменитий вірш поетеси I ст. до н. е. Бань Цзею «Осінній вітер». У якому розповідається, як фаворитка боїться втратити прихильність імператора, тому що її вік тепер більше нагадує тиху осінь, аніж пекуче літо.

С. 93. Чому він... обидва рази не спитав? — Натяк на давній переказ, включений в літопис IV ст. до н. е. «Цзю чжуань», у якому розповідається про двох геройв. Коли вони їхали на бойовій колісниці, то їхній візник ні перед битвою, ні під час битви не спитав, у який бік і як саме слід їхати, а правив кіньми на свій розсуд. У цій новелі Пу Сунлін натякає вустами героїні на двоїсту діяльність її сина Хе.

С. 94. ...виконати під час обіду танок Небесного Мо — тобто танець диявола Моло (давньоіндійське — Мара), образ якого китайці запозичили з буддизму.

Цим танцем спокушали праведників. Зародився він у Китаї не пізніше VIII ст.

С. 99. ...*волосся на голові у два жмутики зв'язували*.— Раніше в Китаї дітям до шести років голили голову, залишаючи кілька кущиків волосся, які зв'язували у жмутики.

С. 112. *Місячний Дід* — у китайській народній міфології божество шлюбу, яке зв'язує червоною ниткою ноги тих, хто збирається одружуватися. В храмах зображували Місячного Діда з вагами в руках. Щоб вирішити, чи можна молодят заручати, він нібито спершу зважував їх. Дослівний переклад його ім'я — Підмісячний Дід, оскільки він влаштовував шлюби при світлі місяця.

С. 117. ...*ми з панночкою, як то кажуть, «оголимо плечі»*.— Вислів «оголити плечі», тобто погодитися, пов'язаний з давнім переказом. Одна дівчина з царства Ці не знала, якого з двох наречених їй вибрати: багатого, але потворного, чи бідного, але красивого. Тоді вона оголила два плеча, показуючи цим, що згодна вийти за обох, щоб обідати в багатого, а ночувати в бідного.

С. 122. *Її труну поставили в храмі*.— В Китаї робили грубі дерев'яні труни. Вони були герметичними і могли простояти з тілом небіжчика досить довго. Коли жінка Вана померла, її поклали в труну й помістили в храмі, орендувавши для цього одне з приміщень. Мабуть, передбачалося, що коли помре сам Ван, то обидва тіла, за звичаєм, будуть відвезені на батьківщину й поховані в землю поряд з предками. Слід урахувати, що перевезення важких трун коштувало дуже дорого.

С. 131. *Монастир Вайрочани*.— *Вайрочана* (санскр.) — істинне тіло (істинна природа) Будди, на відміну від інших його проявів.

...*а чи не випадає мені часом носити вбрання першого міністра?*— З давніх-давен у Китаї імператор і вищі сановники носили халати, гаптовані драконами (дракон — символ імператорської влади). У імператора був вигаптуваний дракон з п'ятьма кігтями — лун, а у вищих сановників з чотирма — ман. Пояс першого міністра прикрашався яшмою.

С. 133. ...поспішав... «надівши капці задом наперед».— У життєписі поета III ст. Ван Цаня розповідається, що коли він прийшов у гості до вченого-літератора Цай Юна, який високо цінував талант поета, то господар вибіг назустріч, надівши капці задом наперед.

С. 135. ...влаштовував здавна відому історію про коня та оленя.— За старим переказом, Чжао Гао, могутній перший міністр Другого імператора династії Цінь (III ст. до н. е.), бажаючи дізнатися, які в нього є шанси захопити трон і наскільки його бояться інші сановники, подарував молодому государеві оленя, мовивши при цьому: «Ось кінь». Той засміявся й відповів: «Ви помиляєтесь, перший міністр!», а тоді став запитувати сановників, хто це. Деякі промовчали, інші, бажаючи догодити першому міністрові, запевнили, що це кінь, а були такі, які сказали, що олень. Останніх Чжао Гао покарав. Після цього всі сановники почали тримті перед ним.

С. 137. ...за часів Цао та Мана!— знамениті в історії Китаю сановники. У 8 р. н. е. Ван Ман убив імператора Пінді й захопив трон. Цао Цао — військовий губернатор одної з областей Китаю, який у 196 р. взяв у полон імператора Сянді, а в 216 р. заснував царство Вей і оголосив себе государем.

...вислати солдатом в далеку провінцію Юньнань.— Юньнань — провінція в південно-західному Китаї, на кордоні з Бірмою, де живуть усілякі малі народності (бай, цзінпо та ін.); нести службу в тамтешніх китайських гарнізонах було дуже небезпечно, тому що місцеве населення постійно повставало проти китайського панування.

С. 154. ...що я досі не була для вас «деревом, з якого гроши можна трусити».— В китайській народній міфології — чарівне дерево, на якому замість листя ростуть монети. Треба лише потрусити його — і монети, наче яблука, попадають на землю.

Тож не женіть геть бога багатства...— Бог багатства — один з найпопулярніших персонажів народного китайського пантеону; вважалося, що коли йому молитися й давати пожертви, він може принести в дім багатство.

С. 156. ...вишивати лотосами торбиночки. — Йдеться про підвіски найрізноманітніших форм і розмірів (у вигляді квітів, метеликів, оленя, лева і т. ін.), розшиті різникользовими нитками; їх підвішували, як прикрасу, до пояса чи до бічної застібки китайського халата.

С. 166. Та як тільки помітиш, що повітовий начальник бере до рук печатку, негайно тікай. — За народними повір'ями, нечиста сила боялася печатки — символу імператорської влади в Стародавньому Китаї.

С. 175. ...і перетворився на кам'яну ластівку. — *Кам'яна ластівка* — за старовинним повір'ям, на горі Лінліншань є «кам'яна ластівка», яка під час грози злітає в небо, а потім повертається назад і знову перетворюється в камінь.

Фан Вен — так звали знаменитого поета XII ст. Лю Ю, автора кількох тисяч віршів різних жанрів і щоденника подорожі в провінцію Сичуань.

С. 185. ...призначили старшим цензором... — За феодалізму в Китаї був особливий інститут цензорів, що підкорялися безпосередньо государю і здійснювали функцію імператорських ревізорів, які стежили за правильністю дотримання законів.

С. 193. ...подарував студентові золотий гачок «чого забажаєш». — Мається на увазі особливий вигнутий жезл, який виготовляли з нефриту або іноді з золота; вручити його комусь — означало виявити свою доброжелівість.

С. 194. ...лунало обридливе, монотонне наспівування — тобто йшов звичайний для Китаю урок, коли учні, як правило, не розуміючи древніх конфуціанських текстів, вчили їх хором напам'ять.

С. 195. Коли Цюжун... проходила повз храм Ченхуана, її схопив чорний суддя із західної галереї. — *Храм Ченхуана* — храм бога-захисника міста. Такі споруди з страхітливими скульптурними зображеннями картин пекла були раніше у всіх містах Китаю, тому що бог-захисник міста вважався одночасно й суддею тих, хто помер у даній місцевості. *Чорний суддя* — в галереях храму бога-захисника міста, як правило, встановлювалися статуї його помічників-суддів, які безпосередньо чинили розправу над мертвими грішни-

ками. Простий люд тремтів перед цими помічниками, бо вважалося, що вони можуть заклинати й нечисту силу.

С. 196. ...*схопив дух присутствених місць*... — У Стародавньому Китаї на обох стулках дверей присутствених місць наліплювалися зображення двох древніх грізних полководців у повному озброєнні, які колись охороняли імператорські покої від нечистої сили і згодом були проголошенні богами-охоронцями воріт і входів від нечистої сили, в тому числі й від лисиць-перевертнів.

С. 210. ...*покликала Суня, назвавши його дитячим ім'ям* — тобто ім'ям, яким звичайно називали сина тільки батьки або старші брати й сестри. Дружина могла називати так свого чоловіка лише в хвилини інтимної близькості.

С. 214. «*Бенкет біля яшмового озера*» — тобто біля озера при міфічній горі Куньмунь, де живе володарка заходу — Сіванму (див. коментар до с. 25).

Дівчина-Ткаля — тобто Чжинюй — геройня міфа про богиню зірки Ткаля із сузір'я Ліри, онуку Небесного Володаря, яка снує парчу з хмар.

С. 227. «*Персикове джерело*» — знаменита уточія великого поета Тао Юаньміна (362—427), де описується, як рибалка випадково потрапляє до людей, що кількасот років тому втекли від тиранії імператора Цінь Шіхуана (III ст. до н. е.) й жили тепер за своїми патріархальними законами.

С. 223. *Фея Хе Сянгу* — одна з групи даоських святих, так званих «восьми безсмертних», які були відомі своїм умінням творити чудеса. За переказом, Хе Сянгу була колись дочкою купця. Вона зустріла святого Люй Дунбінія, який пригостив її персиком безсмертя, після чого вона вже ніколи не знала відчуття голода й здобула чудове вміння передвіщати долю. Після смерті її тіло зникло, а невдовзі стало відомо, що вона приєдналась до інших безсмертних.

С. 235. *Менсянь від подиву витріщив очі*... — Оскільки студента звали Хо Менсянь, а його нового знайомого Хо Чжунсянь, то з цього випливало, що вони немовби рідні брати. Річ у тім, що «мен» в імені студента означає «старший», а «чжун» у другому

імені — «середній». Такі імена, які несуть у собі по-значення ступеня спорідненості або дані, яка по ліку дитина в сім'ї, були звичайними в Китаї.

С. 237. *Срібні Тераси* — колишня назва імператорського палацу, а потім вищої інстанції, яка містилася в межах палацу й завідувала діловодством, пов'язаним з доповідями, які надходили від правителів областей.

С. 240. *Вельможа Орхідеевих Терас* — імператорський цензор.

Кандидат Академії — один з молодих людей, який найуспішніше склав екзамен. Таких студентів залишали при імператорській Академії; там їх учили найвидатніші вчені, готуючи собі гідну зміну.

С. 246. ...якщо хто-небудь приходив свататись... — За китайським звичаєм, сватання починалося з обміну через свата записками на червоному папері між батьками майбутнього нареченого й нареченої. В цих записках повідомлялося ім'я, прозвання, дати народження, включаючи день, час і таке інше. Ці відомості були необхідні для проведення складного гадання про те, чи щасливий буде шлюб. Гадання здійснювалося ворожбами по спеціальних таблицях.

...підніс їй птаха.— За китайським шлюбним обрядом, наречений вкладає угέду в дерев'яну скриньку й надсилає її разом з живим птахом до будинку нареченої. В давнину надсилали журавля як символ надходження весни й довголіття, а потім обходилися просто живим гусаком.

С. 255. ...виникає трагедія «очеретяних торочок» — натяк на древній переказ про Цзіцяння — Конфуцієвого учня; взимку мачуха вдягала його в одяг, підбитий не ватою, а мітелками очерету, які зовсім не гріли. Батько Цзіцяння розлютився й хотів прогнати жінку, але шанобливий син зупинив його і сказав, що коли мачуха в домі, то він один страждає, а якщо батько вижене її, то страждатимуть усі троє.

С. 263. ...коли просять бога визначити жеребок.— За роз'ясненням академіка В. М. Алексєєва, людина, яка хоче дізнатися про свою долю, бере в руки скриньку з пронумерованими паличками, став на коліна перед кіотом із зображеннями богів, подумки молиться, а тоді витягає зі скриньки паличку-жеребок. Чернець або при-

служник у храмі дивиться в книгу, де під відповідним номером записано все, що визначили духи людині, яка витягла даний жеребок.

С. 269. ...було призначено вельмишановного Чжоу Юаньляня.— Чжоу Юаньлянь — реальна історична особа, відомий за часів Пу Сунліна чиновник, справжнє ім'я його Чжоу Лянгун (1612—1672); Юаньлянь — його друге ім'я.

С. 275. «*Канон Наньхуасця з коментарями*» — знаменитий філософський трактат, до якого увійшло багато цікавих притч; його автор — даоський мислитель IV ст. до н. е. Чжуанцзи.

С. 296. *Лю Чен та Юань Чжао*.— В древньому перекладі розповідається про те, як *Лю Чен та Юань Чжао* в роки Юнлін (тобто між 58 і 75 рр. н. е.) пішли в гори по лікарняні трави. Тринадцять днів вони блукали в горах, харчуючись дикими персиками, аж раптом побачили, як гірський потік несе чашку з рисом; вони почали шукати житло й зустріли двох красунь, які запросили їх до себе в гості як своїх наречених. *Лю Чен та Юань Чжао* прожили в них з півроку, а коли повернулися додому, то зустрілися з сьомим поколінням своїх нащадків; виявилося, що минуло вже понад двісті років.

С. 311. *Су Цзе, ставши на згубний шлях Пеньчена Ко, здобув славу сластолюбного Дена Туцзи*.— *Пеньчена Ко*, який жив у III ст. до н. е., було призначено на чиновницьку посаду в царстві Ці (провінція Шаньдун). Довідавшись про це, послідовник Конфуція, відомий філософ Менцзи, сказав, що Пеньчен Ко має незначний талант, а до того ж погано знається на законах; мовляв, згодившись на цю посаду, він сам шукає собі смерті. Згодом і справді Пеньчена Ко стратили. *Ден Туцзи*.— В оді знаменитого поета III ст. до н. е. Сун Юя розповідається про те, що сановник Ден звинуватив Сун Юя перед імператором у всіляких гріхах, у тому числі і в сластолюбстві. Виправдовуючись, той сказав імператорові, що справжній сластолюбець — це сам Ден і навів такий доказ: він, тобто Сун Юй, не зважає на залишення красуні, сусідової дочки, а в Дена «жінка завжди розкуйовдана, має кривулю замість вуха і ходить якось боком, уся згорблена. Крім того, в неї ще парша і геморой. Однак Ден у захваті від неї, і вона

вже народила йому п'ятеро дітей. Так хто ж саме, запитав імператора поет, справжній сластолюбець?» Відтоді ім'я Дена Туцзі стало загальним.

Він, ніби Чжуңцзи...— В давньокитайській «Кнізі пісень» в одній пісні дівчина, звертаючись до юнака, співає: «О Чжуңцзи! Не перелазь до мене через огорожу!»

С. 312. ...сталося те ж саме, що із студентом Чжаном.—*Студент Чжан* — герой знаменитої новели Юань Чженя (779—831) «Повість про Іннін» та п'єси Вана Шіфу (XIII ст.) «Західний флігель» — переліз через стіну, щоб зустрітися з дівчиною Іннін, яка йому дуже сподобалася.

...як свого часу Хань...— Юнак Хань Шоу служив у сановника Цзя Чуна і кохався з його дочкою. Вона подарувала юнакові чудові парфуми, які її батько отримав у дар від імператора. Дізнавшись про це по пахощах, Цзя Чун віддав дочку заміж за Ханя Шоу.

...приплисти на плоту прямо до Місячного палацу.— Згідно міфологічним уявленням китайців, земний океан зливается з небесною рікою (Молочним Шляхом). За переказом, одному чоловікові вдалося, пливучи на плоту, дістатися аж до неба. *Місячний палац* — палац на Місяці, в якому в самотині живе богиня Чане.

.... опинився в «Персиковому джерелі».—Див. коментар до с. 227.

С. 314. ... поніс його гусака.— Див. коментар до с. 246.

С. 318. ... повернутися обличчям на північ і стати його ученицею.— За давніми звичаями, південь вважався найбільш шанованою стороною світу, через що імператор завжди сидів на троні обличчям на південь, а сановники стояли перед ним, тобто поверталися обличчям на північ. Так само з поваги до вчителя робили й учні.

С. 319. Свято першого дня Си — тобто першого дня під циклічним знаком «си» в третьому місяці за місячним календарем. (У Стародавньому Китаї дні місяця, як і роки, а також години доби позначалися особливими циклічними знаками). Цього весняного дня люди йшли на річку, щоб здійснити ритуал обмивання. А пізніше, за середньовіччя, в цей день на березі річки влаштовувалися змагання поетів.

.... зробила їй зачіску «фенікс» — зачіску у вигляді голови фенікса — міфічного птаха, який був у Китаї символом подружньої вірності.

С. 320. ... навіть у самої Сіші покровителя відбити.— Сіші — знаменита красуня давнини, фаворитка князя східного царства Юе, який подарував її правителю сусіднього царства У. Сіші легко закрутила голову цьому вельможі, і невдовзі князь царства Юе завоював його землі.

С. 323. Одному чоловікові, що збирався купити перли...— В філософському трактаті «Хань Фейцзи» (III ст. до н. е.) розповідається така притча: одна людина продавала коштовні перли, поклавши їх у майстерно зроблену скриньку, оповиту трояндами й смарагдовим листям. Покупець узяв скриньку, а перли повернув назад.

... прагнущі відгородити царя і від книг...— Євнух імператора Уцзуна (IX ст.) вчив інших царедворців: «Глядіть, будьте обережними: не давайте государю читати книг, а то побачить, у чому була причина розквіту, а в чому — занепаду царств, відчує в серці тривогу і всіх нас стратить».

С. 326. ... коли розливалася, як кажуть поети, «персикова повінь».— Весною, третього місяця за місячним календарем, у Китаї всюди квітнуть персикові дерева — білі пелюстки їхніх квітів падають у води бурхливих рік. Звідси походить і даний поетичний вислів.

С. 327. От як би ви ... тричі прочитали мені вірш Ван Цзяна...— Ідеться про твір поета VIII—IX століть Ван Цзяна, в якому він оспівує придворних красунь:

Плаття із шовку листочками-листям гаптоване.
Стан порівняю свій з феніксом срібним,
В вихорі танцю те листя в боки розметнеться,
Й проступлять слова:
«Десять тисяч років тобі, государю!»

С. 328. «Пісня про Цзяннань» — дуже популярна в Танському Китаї пісня поета Лі І (748—827) про красиву дівчину, що вийшла заміж за купця, який виявив до неї байдужість.

С. 330. «Тисяча тисяч вербових гілок до заходу тягнуться» — слова з вірша поета VIII ст. Лю Фанкіна «Весняна туга», в якому змальовано картину весняного саду, де співає іволга і стрімкий вітер хилить діс землі гілки верби.

С. 331. «Лотос не встиг ще розквітнути...» — рядок із вірша поета IX ст. Хуанфу Суна «Лотос у пурпурниках».

С. 336. ... читайте мені по одному разу вірша Ду Фу про те, як він бачив Лі Бо уві сні. — У знаменитого поета VIII ст. Ду Фу є два вірші під назвою «Бачу Лі Бо уві сні» (Лі Бо — великий поет VII ст., сучасник Ду Фу). Перший з цих віршів починається словами:

З мертвими попрощаєшся — то вже навіки,
З живим — сумуватимеш без кінця!

С. 337. ... взяти собі за дружину даоську черницю. — В Стародавньому Китаї було багато даоських й буддійських монастирів із своїми ченцями та черницями. Якщо до ченців-даосів ставилися в народі як до віщунів, поважали їх, то на черниць завжди дивилися із зневагою. Їхня безшлюбність породжувала глузування та плітки про таємні любовні зв'язки.

Храм праведного Люя. — Люй або Люй Дунбінь — один з восьми безсмертних даоського пантеону, знаменитий тим, що навернув до істинної віри багатьох грішників, а також своїм умінням розправлятися з нечистою силою.

С. 338. *Бо ж у мене ...прізвище Пань*. — Натяк на відому в Китаї історію про красуню черницю на прізвище Чень (таке ж прізвище і в героїні). Вона сподобалася правителю області Чжану, але відмовила йому. Однак невдовзі ця Чень таємно покохалася з Панем (саме цим прізвищем назвав себе герой) — приятелем правителя Чжана, і той порадив подати супліку, вказавши в ній, що Чень і Пань нібито були заручені ще з дитинства. Потім сам Чжан звелів їм одружитися... Чень Юньці зашарілася, почувши слова студента, тому що побачила в них натяк на можливий любовний зв'язок.

С. 349. ... взяти собі за приклад славетних Ін та Хуан. — Ідеться про двох мудрих дочок міфічного правителя Яо, який зробив їх жінками свого майбутнього

наступника Шуня; вони не раз рятували свого чоловіка, коли мачуха та зведений брат хотіли звести його зі світу.

С. 350. «*Виганяти чужинця*» — натяк на указ першого об'єднувача Китаю, імператора Цінь Шіхуана (III ст. до н. е.), який повелів вигнати з країни радників-конфуціанців.

Борис Рифтін

ЗМІСТ

«ДИВОВИЖНІ ІСТОРІЇ З КАБІНЕТУ ЛЯО» ТА ІХНІЙ АВТОР	
Передмова Б. Рибтіна	5
ЯК ПЕРСИКА КРАЛИ	24
ВІТІВКИ НЕБІЖЧИЦІ	29
ЯК ЧЕРНЕЦЬ ГРУШУ САДЖАВ	33
ВІДЬМАЦЬКІ ВІТІВКИ	36
КРАСУНЯ ЦІНФИН	41
СМІХОТЛИВА ІННІН	51
ЦЯОНЯН ТА ІІ КОХАНИЙ	68
ЛІС ІЗ ВЕЙПУЯ	82
НІЖНИЙ КРАСЕНЬ ХУАН ДЕВ'ЯТИЙ	85
ФОКУСИ ДАОСА ДАНЯ	96
ЧАРОДІЙ ГУН МЕНБІ	99
ВОЛОХАТА ЛИСИЦЯ	110
ВІРНА СВАХА ЦІНМЕЙ	115
ПОКИ ВАРИЛАСЯ КАША	131
БЕЗПРОСВІТНИЙ П'ЯНИЦЯ	145
ВІДДАНА ЯТОУ	152
ДІВЧИНА З ЧАНЧЖІ	164
ТРЕТЬЯ ФЕЯ ЛОТОСА	168
ПОМСТА	176
ОБДАРОВАНА ЯНЬ	182
ПЕРЕРОДЖЕННЯ СЮОСЕ	188
ЧОМУ СЯН ГАО ПЕРЕТВОРИВСЯ НА ТИГРА	202
ЛИСИЦЯ КАРАЄ ЗА БЛUD	205
СТУДЕНТ СУНЬ ТА ЙОГО ДРУЖИНА	207
ЧУДОТВОРЕЦЬ ГУН	212
У ГОНІТВІ ЗА БЕЗСМЕРТНОЮ ЦІНЕ	223
ПРОРОЦТВО ПРО ХУ ЧЕТВЕРТУ	237
СІЛЮ ВСЕ ЗНАЛА	246
БРИДКА ЛИСИЦЯ	257
ВОРОЖКА НА ГРОШАХ	261
ВИРОК НА ПІДСТАВІ ВІРШІВ	268

ЧЖАН ХУНЦЗЯНЬ, ЯКОМУ НЕ ЩАСТИЛО В ЖИТТІ	273
ПТАШИНА МОВА	287
ЯК ЦЗЯ ФЕНЧЖІ СТАВ БЕЗСМЕРТНИМ	290
ЯНЬЧЖІ	301
ХЕННЯН ПРО ЧАРИ КОХАННЯ	317
БАЙ ЦЮЛЯНЬ, ЯКА ЛЮБИЛА ВІРШІ	324
НАРЕЧЕНИ-ЧЕРНИЧКИ	337
РОЖЕВИЙ МЕТЕЛИК	353
ТАЙЮАНСЬКА СПРАВА	361
КОМЕНТАРІ	364

**Пу Сунлии
МОНАХИ-ВОЛШЕБНИКИ
Новеллы**

Составитель **Борис Львович Рифтин**

Перевод с китайского **И. К. Чирко**

Серия «Зарубежная новелла»
кн. 36

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор **С. А. Коваль**

Художник **В. М. Вільчинський**

Художний редактор **О. Д. Назаренко**

Техничний редактор **I. O. Селеzньова**

Коректор **O. C. Назаренко**

Інформ. бланк № 1137.

Здано до складання 13.12.79. Підписано
до друку 16.05.80. Формат 70×90¹/₃₂. Па-
пір друкарський № 2. Гарнітура звичай-
на нова. Друк високий. Умовн. друк.
арк. 14,04. Обл.-вид. арк. 17,511. Тираж
22 000. Зам. 9-528. Ціна 1 крб. 50 к.

Видавництво «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

**Харківська книжкова фабрика ім. М. В.
Фрунзе республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфніга». 310057, Хар-
ків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.**

Пу Сунлін

П88 Ченці-чудотворці : Новели.— Перекл. з кит. І. Чирко: упорядкування, коментарі та передм. Б. Рифтіна.— К.: Дніпро, 1980.— 381 с.— (Зарубіжна новела).

У новелах класика китайської літератури XVII століття Пу Сунліна (1640—1715) фантастичні сюжети, взяті з народних казок та легенд, химерно переплітаються з побутовими ситуаціями, його герой потрапляють у світ надприродного й дивовижного. Проте в автора це лише тло, за яким стоїть реальне життя.

Новели звеличують просту, добру й справедливу людину, таврють зло, дошикульно висміють жадібних, продажних чиновників, свавільних і жорстоких правителів...

1 крб.-50 к.

